De Doelistenbeweging te Amsterdam in 1748.

door

Dr. N. J. J. de Voogd.

H. DE VROEDE
UTRECHT.
1914.

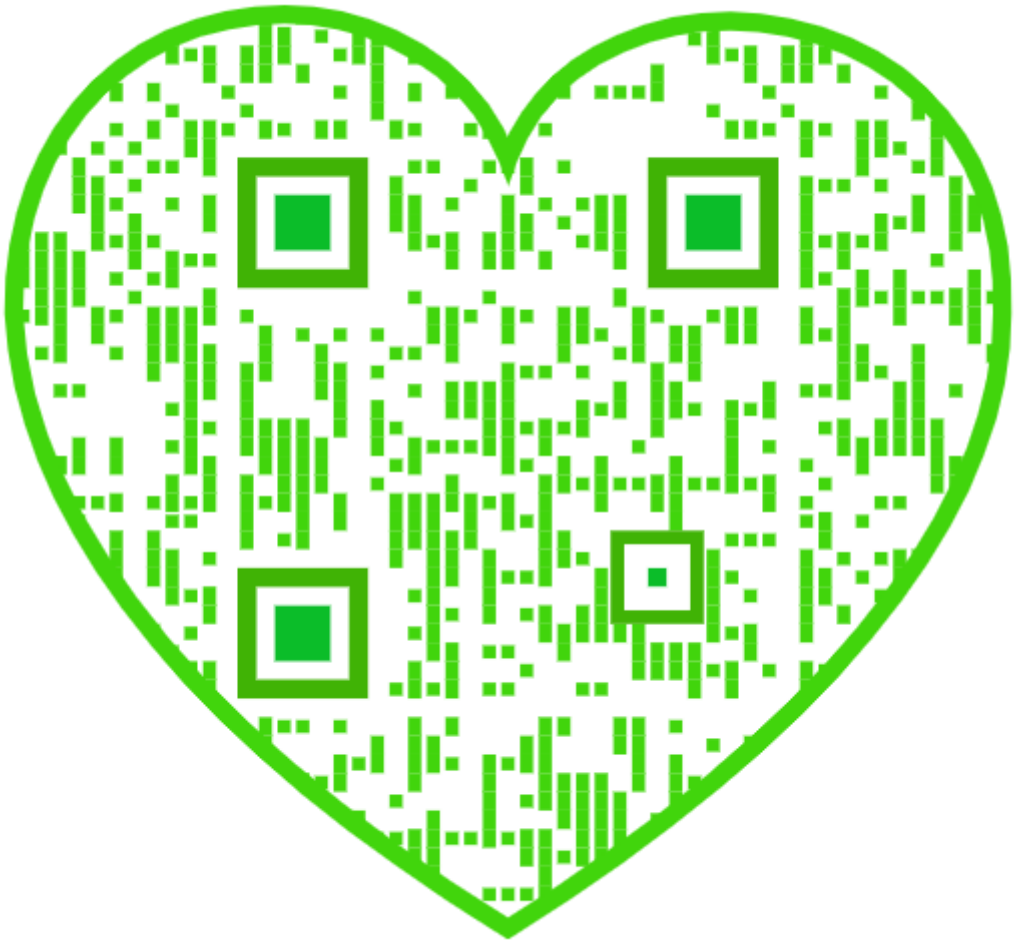

DE DOELISTENBEWEGING TE AMSTERDAM IN 1748.

De Doelistenbeweging te Amsterdam in 1748.

door

Dr. N. J. J. de Voogd.

H. DE VROEDE
UTRECHT.
1914.

AAN MIJNE MOEDER,

AAN DE NAGEDACHTENIS VAN MIJN VADER

EN

AAN MIJNE VROUW.

INHOUD

Bladz.

Inleiding.

Eerste Hoofdstuk: De misbruiken der Familieregeering in de eerste helft der 18de eeuw . 15

Tweede Hoofdstuk: De volksbeweging in het eerste jaar van het Stadhouderschap van Willem IV 63

Derde Hoofdstuk: De Doelistenbeweging tot aan de komst van Willem IV in Amsterdam. 114

Vierde Hoofdstuk: Willem IV te Amsterdam. . . . 162

Vijfde Hoofdstuk: Gevolgen der Doelistenbeweging . 209

INLEIDING.

Sedert Dr. F. G. Slothouwer in 1875 zijn academisch proefschrift „*Bijdrage tot de geschiedenis der Doelisten*" in het licht gaf, is het materiaal, waarover de historici beschikken om zich een juiste voorstelling te vormen van de gebeurtenissen in den zomer van 1748, aanzienlijk vermeerderd.

In de eerste plaats heeft de heer Johan E. Elias, in zijn hoogst belangrijk werk over „*De vroedschap van Amsterdam*", ons tal van gegevens verschaft voor de intieme kennis van de familieregeering, die in de eerste helft der achttiende eeuw haar hoogtepunt had bereikt, en van de misbruiken, waartoe zij aanleiding gaf.

Vervolgens publiceerde de oud-hoogleeraar Dr. F. J. L. Krämer, directeur van het Huisarchief van H. M. de Koningin, in de *Bijdragen en Mededeelingen* van het Historisch Genootschap, deel XXIII, XXVI en XXVIII, hoogst merkwaardige bescheiden, ontleend aan het Huisarchief der Oranjevorsten en aan het familiearchief van de Bentinck's, waardoor een nieuw licht werd geworpen op de Amsterdamsche Doelistenbeweging. Uit deze bescheiden toch bleek, dat de stadhouder Willem IV, maar vooral zijne echtgenoote Prinses Anna, in overleg met den toenmaligen vertrouwden raadsman van het Oranjehuis, graaf Willem Bentinck, getracht hebben de leiding der gebeurtenissen te Amsterdam in handen te krijgen en de verwezenlijking van het programma der radicale democraten te beletten. Zij maakten daarbij vooral gebruik van de diensten van den Rotterdamschen koekbakker Laurens van der Meer, die door zijn ijveren voor de zaak der Oranjes

in aanraking was gekomen met het Hof en sedert zich als handlanger liet gebruiken. Een groot aantal der bovengenoemde bescheiden zijn dan ook van hem afkomstig. Dat deze papieren ook door Prinses Anna als gewichtige documenten werden beschouwd, blijkt uit het opschrift, door den Hertog van Brunswijk, na den dood der genoemde Prinses, eigenhandig geplaatst op het pakket, waarin zij werden bewaard: „Dans ce pacquet se trouve un pacquet de papiers cachettés, qui ont été trouvé dans un des bureaux de feu Son Altesse Royale et que cette princesse m'a fortement recommandé le jour de sa mort de les prendre sous ma garde et de ne les laisser voir à personne, qu'elles ne devroient être ouvertes que par moi, si je voulois les voir".

Verder vindt men onder de door den heer Krämer uitgegeven documenten ook een uitvoerige beschrijving van de Doelisten-vergaderingen, opgesteld door een zekeren Lafargue, het meest geregelde en volledige verhaal van de Doelistendagen, dat tot dusver bekend is geworden.

Eindelijk verschafte de voortzetting der uitgave van de „*Archives de la maison d'Orange-Nassau*", met name de vierde, door prof. Bussemaker bewerkte serie, nog enkele nieuwe gegevens voor de gebeurtenissen op het gebied der binnenlandsche staatkunde in de jaren 1747 en 1748.

Door dit alles meende ik gerechtigd te zijn, opnieuw de Doelisten-beweging tot het onderwerp van een academisch proefschrift te maken.

Bij mijne studie heb ik in de eerste plaats vele documenten uit het Amsterdamsche gemeente-archief geraadpleegd, welke bron door het onderzoek van Dr. Slothouwer niet was uitgeput. Ook heb ik niet verzuimd de daar berustende bundels „Tijdgeschriften" te raadplegen, een rijke verzameling van pamfletten, waarin ik ook twee handschriften van den geschiedschrijver Jan Wagenaar aantrof. Het eene, getiteld: „Verhaal van de verandering der Regeeringe te Amsterdam

in September des jaars 1748, door Jan Wagenaar, history-schrijver der Stad" gaf weinig meer dan het reeds door Wagenaar in het 20ste deel zijner „*Vaderlandsche Historie*" medegedeelde; alleen laat hij hier zijne antipathie tegen de Doelisten duidelijker uitkomen. Het tweede handschrift, getiteld: „Dagelijksche Aantekeningen te Amsterdam" bevat weinig over de gebeurtenissen van 1748, maar brengt verschillende gegevens voor de latère lotgevallen van enkele Doelisten.

Uit de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage heb ik, behalve tal van pamfletten, ook het handschrift van den Amsterdamschen kantoorbediende Jan de Boer geraadpleegd, getiteld „Chronologische historie van de gebeurtenissen te Amsterdam in de jaren 1748—1758". Dr. Slothouwer heeft van dit handschrift bij het samenstellen van zijne „*Bijdrage tot de geschiedenis der Doelisten*" reeds gebruik gemaakt. Ik heb er echter nog verschillende bijzonderheden aan kunnen ontleenen. Het handschrift zal altijd waarde blijven behouden door de prenten, proclamatiën en pamfletten uit dien tijd, die de Boer in zijn dagboek heeft ingelascht.

In het gemeente-archief te Rotterdam bestudeerde ik enkele handschriften en pamfletten, betrekking hebbende op de Oranje-beweging aldaar in het laatst van April 1747, waarbij de bovengenoemde Laurens van der Meer een rol speelde.

Ik laat thans volgen een volledige lijst van de bronnen, waaruit ik bij het samenstellen van mijn proefschrift heb geput.

Lijst van geraadpleegde archivalia, manuscripta, bronnenuitgaven en historische litteratuur.

I. Gemeente-Archief Amsterdam.

1. Archivalia.

Vroedschapsresolutiën.

Munimentregister op de vroedschapsresolutiën.

Resolutiën van Heeren Regeerende en oud-Burgemeesteren.

Secrete Notulen van Heeren Regeerende en oud-Burgemeesteren.

Schepenboeken en *Confessieboeken.*

Munimentregister van de schepenboeken.

Stadsmissiven.

Missiven van den Oudraad.

Missiven van Burgemeesteren aan gedeputeerden ter dagvaart.

Missiven van gedeputeerden ter dagvaart.

Missiven van Willem IV aan den Oudraad.

Missivenboek van den Hoofdofficier.

Requesten aan Mijne Heeren van den Gerechte.

Begraafregister der Oude Kerk.

2. *Manuscripta.*

Aanteekeningen wegens de deliberatiën en resolutiën, genomen bij Burgemeesteren, 1746—1760, door Burgemeester Pieter Rendorp.

Notulen van den Oudraad van Burgemeesteren, 1746—1760, door Burgemeester Pieter Rendorp.

Notulen van de kamer van Burgemeesteren, 1749—1760, door Burgemeester Egbert de Vrij Temminck.

Resolutiën van den Oudraad van Burgemeesteren, 1749—1784, door Burgemeester Egbert de Vrij Temminck.

Zaken, voorgevallen in Burgemeesterskamer in de jaren 1752 en 1753 door Burgemeester Willem Gideon Deutz.

Notulen van de Amsterdamsche Correspondentie, 1752—1792.

Declaratoir van Mr. Joan Geelvinck aan de Burgemeesteren Hooft en Clifford, 1787.

Een manuscript, getiteld: *Over de afgeschafte pachten.*

Dagverhael weegens het oproer van 24—29 Juni 1748, door R. O.

Aanteekeningen van hetgeene is voorgevallen in Amsterdam in 1748.

Over de krijgsraad (ms. van E. de Vrij Temminck).

Amsterdam in September des jaars 1748, door Jan Wagenaar, historieschrijver der stad.

Dagelijksche Aantekeningen te Amsterdam van Jan Wagenaar.

Notitie van het merkwaardigste, meyn bekent, dat binnen Amsterdam is voorgevallen, 1732—1772, door Jacob Bicker Raye.

Een handschrift, getiteld: *Ampten* ter begeeving van Burgemeesteren, met de tractementen en emolumenten, zooals die in 1750 bekend waren, getrokken uit de lijst van den boekhouder der ampten.

3. Tijdgeschriften.

Uit den bundel van het jaar 1747.

De 50e penning wel besteed of onzijdige aanmerkingen over de liberale gift.

Verzoek aan de Edel Gr. Mogende Heeren Staten van Holland om openbaarmaking van de Liberale Gift.

Samenspraak tussen een amptenaar, koopman, mevrouwe, boekverkoper en boer over enige zwarigheden, haar voorgekomen in het plakaat van den 50en Penning.

Vreugdebedrijven in Amsterdam bij de aankomst van Z. D. H. Willem van Oranje.

Redenen dienende tot informatie van de goede burgeren en ingezetenen van deze stad Amsterdam.

Aan alle welmeenende Nederlanders en beminnaars der Vrijheid door een vredelievend vaderlander, D. Raap.

Uit den bundel van het jaar 1748.

Korte schets der tegenwoordige beroerten in de Vereenigde Nederlanden.

Korte schets of Dagverhaal van het tegenwoordig gedrag der burgers van Amsterdam.

Opmerkelijke Brief van een Amsterdams heer aan iemand in Zeeland over hetgeen voorgevallen is sedert 8 Augustus.

Samenspraak tusschen een Amsterdammer en een Rotterdammer over de Amsterdamsche posterijen.

Het Kerkhof der previlegiën of Zamenspraak tusschen Groothans en een Amsteldamschen previlegiezoeker [1]).

Articulen ter overweging aan alle burgers en ingezeetenen.

Boerensamenspraak tusschen Jaap en Gijs over het gebeurde op de Colveniersdoelen.

Troost voor de gewezen capitein Christiaan Scholten.

Aanmerkingen over de nuttigheit en nootzakelijkheit aangaande het verkiezen van burgercollonellen en capiteins.

Op het afgaan der vier burgemeesters van Amsterdam.

Een kostbare en overheerlijke pap tegens veele ongeneeslijke accidenten.

Loon na verdienst.

Nuttigheid en nootzakelijkheid aangaande het geeven van reekenschap door de ontslaagene regeerders der stad Amsterdam aan Z. D. H.

Roskam.

Op het veranderen van Amsterdams regeering.

Geesel tot loon na verdienste.

De klagende maeght van Holland.

Kluchtige Inval.

De caracters der Opperbaasen, die uit de eerste oorspronkelijke zamelplaats van de Cloveniers Doelen der stad Amsteldam als Hoofden wierden gehouden.

Zinnebeeldige Grafschriften op 15 in Leeven zijnde Opperbaasen der zoogenaamde muitelingen.

Invallende Gedagten.

Een samenspraak tusschen Neef en Nigje over de toestand, die in Amsterdam is geweest onder de Burgerij.

Tot verkiezing van Gerard Hulst van Keulen tot sergeant in de burgerwijk van No. 1.

1) Opgenomen in het *Dichtkundig Praaltooneel.*

Rechtmatige beschuldigingen der Amsterdamsche burgerij aangaande hun overigheid.

Oprechte Aanwijzing van eenige privilegiën rakende het recht der magistraten en burgers.

Het burgerrecht verdedigd of antwoord op het voorgaande geschrift.

Nadere opheldering van eenige privilegiën.

Uit den bundel van het jaar 1750.

Patriotsche wensch.

Het livrey van een landsoppercollecteur.

Daniel Raap's Patriottische bedrijven.

Uit den bundel van het jaar 1751.

Echt verhaal van 't voorgevallene bij de gelukwensinge van den Heer Pieter van de Poll tot baljuw over Amstelland op 14 April 1751.

Smeekschrift van Elie Chatin, collecteur in de Bourtang, om verplaatsing.

Smeekschrift van J. C. de Huyzer, collecteur van de vreemde bieren te Amsterdam, om het officie van Hofpoeët.

Aan Jan Romans, collecteur van het gemaal.

Brief van Pieter Reijersz, vluchtend collecteur, aan D. Raap.

De valsche Rijer of Mooij-Pietje op de vlugt.

Doeliste-Catechismus of beknopt Hollands vraageboekje.

Grafschrift op het sterven van Willem IV.

Uit den bundel van het jaar 1754.

Nieuwjaarslessen van Daniel Raap.

Alleruiterste wille van wijlen Daniel Raap.

Grafschriften op den muytemaker D. Raap.

II. Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

1. Manuscripta.

Chronologische Historie van de gebeurtenissen te Amsterdam in de jaren 1748—1758, door Jan de Boer.

2. Pamfletten (Catalogus Knuttel).

1735. No. 16982. *De billijke Geeselroei* voor den zoogenaemden Hollandsche Patriot, door S. V. L.

1739. No. 17103. *Antwoord* op de Vraagen van een Republicain.

1742. No. 17265. *Samenspraak* tusschen een Burgerman en een deftig regent.

1747. No. 17739. *Middelen van Redres*, Opgesteld door de Burgers, In- en Opgezetenen van Holland.

1747. No. 17746. *Openhertige* t' Zamenspraak tusschen Kees en Jaap en een Oud-Grootje van Scheveningen [1]).

laatst 1746 of 1747. No. 17758. *Een Willege Verkooping*, die men achter het Gedrach der Regenten kan voegen [2]).

1747. No. 17766. *Grondige* reflexiën op den vijftigsten penning wel besteed.

1747. No. 17770. *Vrijmoedige* bedenkingen over het verkoopen der ampten, voorgestelt aan de getrouwe burgers der stad Amsterdam.

18 Nov. 1747. No. 17778. *Brief* van den Heer G. K. aan één zijner goede vrienden, zijnde eenige patriottische aanmerkingen op de tegenwoordige eischen der burgerij.

1747. No. 17775. *De eerste en voornaamste*

---

1) Opgenomen in het *Dichtkundig Praaltooneel.*
2) Gedrukt in *Kronijk* Hist. Gen., Jaargang 1875, blz. 103 vlg.

oorzaken van de laatste onlusten en het verval van koophandel binnen de stad Amsteldam, en de wijze, hoe dezelve op een zekere en gemakkelijke wijze weg te nemen zijn. Voorgedragen in een brief aan een koopman te Antwerpen.

1748. No. 17966. *Elf Articulen*, gegrond op de Handvesten van Amsterdam, door de burgeren aldaar in 't ligt gebragt.

1748. No. 17978. *Aan de WelEdele* Groot Achtbare Heeren Burgemeesteren en Vroedschappen der stad Amsterdam.

1748. No. 17980. *Originele Copy*. Wij ondergeschrevene in de wijk, sorterende onder den Capitein Christiaan Scholten enz.

1748. No. 17983. *Antwoord van* Burgemeesteren en den Achtbaren Raad der stad Amsterdam op de drie artikelen.

1748. No. 17984. *Nadere* Aanmerkingen op de Drie Artijkelen.

1748. No. 17988. *Acht Artikelen* aan Zijne Doorluchtige Hoogheit voor te dragen.

1748. No. 18012. *Nootzakelijkheidt* van een nieuwe Regeering, door Zijne Doorlugte Hoogheidt, op burgers-verzoek aan Haar Ed. HoogMoogende, te eligeeren

tot heyl van de burgers van Amsteldam.

1748. No. 18033. *De Weergalooze Amsterdamsche* Kiekkas, vertoonende de Prince van Oranje en Nassauw en al wat hij hier gedaen heeft omtrent de oude Regeering.

1748. No. 18040. *Aan de Heeren* Gecommitteerden uit de respective wijken der burgerije van Amsteldam op den Kloveniers-Doelen vergadert.

1748. No. 18042. *Dewijl het Z. H. toeschijnt* etc. (Verlof tot het verkiezen van een vrijen krijgsraad).

1748. No. 18056. *Billijk verzoek* der Amsteldamsche Burgerye aen syne Doorlugtige Hoogheid opnieuw voor te stellen.

1748. No. 18067. *Verdedigende Aanmerkingen* wegens het voorgevallene tot Amsterdam, zoo in de maand November 1747, als in Augustus en September 1748, door Dan. Raap.

1748. No. 18077. *Grafgedicht op* Christiaan Teepken.

1748. No. 18169. *Billijke Reedenen*, waarom de burgers en ingeseetenen van Holland na verandering staan in de Regeeringe.

1750. No. 18267. *Hercules of de geklopte* Patriotten.

1754. No. 18414. *Het gedrag der Stadhouders-*

gezinden verdedigt door Mr. A. V. K.

III. Gemeente-Archief Rotterdam.

Historisch Verhaal van hetgeen voorgevallen is voor en bij de verkiezing van Zijne doorluchtige Hoogheid te Rotterdam, opgesteld door Corn. van Oeveren, wagenmaker op het Haagsche Veer te Rotterdam.

Korte Aanmerkingen op 't Dagverhaal van van Oeveren.

Eerekroon voor de vier Rotterdamsche burgers.

Copierequest aan Z. H. van eenige Rotterdamsche burgers, die ambten verzoeken, d.d. 12 Januari 1748.

IV. Bronnenuitgaven en Litteratuur.

Amsterdamsche Courant van 1748.

Archives ou Correspondance inédite de la Maison d'Orange-Nassau, 4e série.

W. Bilderdijk, Geschiedenis des Vaderlands.

Van den Bergh, de Baljuwen, in het *Nederlandsch Rijksarchief* I.

P. J. Blok, Geschiedenis van het Nederlandsche volk, 1e dr.

H. Bontemantel, De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire, 1653—1672, uitgegeven door G. W. Kernkamp.

Boomkamp, Alkmaar en zijne Geschiedenis.

Bredius, Prachtliefde bij onze XVIIe-eeuwsche kooplieden, in *Oud-Holland,* 28e jaargang.

R. Broersma en R. Fruin, Correspondentiën in steden van Zeeland, in *Bijdragen en Mededeelingen* van het Historisch Genootschap, deel XXIII.

A. J. M. Brouwer Ancher en J. C. Breen, De doleantie van een deel der burgerij van Amsterdam, in *Bijdr. en Mededeelingen,* deel XXIV.

H. Brugmans, Opkomst en bloei van Amsterdam.

Th. Bussemaker, Lijst van ambten en officiën, ter begeving

staande van burgemeesteren van Amsterdam in 1749, in *Bijdr. en Mededeel.* deel XXVIII.

H. T. Colenbrander, De Patriottentijd, 1e deel.

Dichtkundig Praaltooneel van Neerlands wonderen, Embden, 1748—1754.

H. Diferee, Geschiedenis van den Nederlandschen handel.

J. Elias, de Vroedschap van Amsterdam.

Robert Fruin, Verspreide Geschriften.

Robert Fruin, Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland, uitgegeven door H. T. Colenbrander.

R. Fruin, Correspondentiën te Middelburg en te Goes, in *Bijdr. en Mededeel.* deel XXVI.

Groen van Prinsterer, Geschiedenis van het vaderland.

Groot Placcaetboek van de Staten-Generaal.

G. J. van Hardenbroek, Gedenkschriften, 1ste deel, uitgegeven door F. J. L. Krämer.

J. Hartog, De Patriotten en Oranje.

J. Hartog, Spectatoriale Geschriften van 1741—1800.

J. E. Heeres, De wijzigingen in den regeeringsvorm van Stad en Lande in de jaren 1748 en 1749.

Nederlandsche Jaerboeken, inhoudende een verhaal van de merkwaardigste geschiedenissen binnen de Vereenigde Provintien, Amsterdam, 1748—1766.

N. Japikse, De aard der volksbewegingen van 1747 en 1748, in *De Gids,* 1910.

Th. Jorissen, De Republiek in de eerste helft der 18e eeuw, in *Hist. Bladen* II.

Th. Jorissen, Lord Chesterfield en de Republiek der Vereenigde Nederlanden, in *Hist. Studiën* V.

G. W. Kernkamp, Regeering en Historie, in *„Amsterdam in de 17e eeuw".*

G. W. Kernkamp, Amsterdamsche Patriciërs, in *Vragen des tijds,* 1906.

G. W. Kernkamp, De droogscheerders-synode, in den *Rogge-bundel.*

B. H. Klönne, Amstelodamensia.

F. J. L. Krämer, Bijdrage tot de Geschiedenis der omwenteling in 1747 en 1748 te Rotterdam en te Amsterdam, in *Bijdr. en Meded.*, deel XXIII.

F. J. L. Krämer, De gebeurtenissen op den Amsterdamschen Doelen in 1748, verhaald door een Doelist, in *Bijdr. en Mededeel.*, deel XXVI.

F. J. L. Krämer, Bescheiden betreffende de Doelistenbeweging te Amsterdam in 1748, in *Bijdr. en Mededeel.*, deel XXVIII.

F. J. L. Krämer, Stichtsche toestanden in de eerste jaren van het erfstadhouderschap, in *Onze Eeuw*, 1901.

J. Koudijs, De houding van Amsterdam ten opzichte van de overdracht der posterijen aan 't gemeene land in de jaren 1747—1748, in *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk.*, 4e reeks, deel X.

S. Muller Fz., Collatierecht en ambtsbejag, in *Schetsen uit de Middeleeuwen.*

Navorscher XV, artikel van A. C. de G. over Raap's begrafenis.

Ontroerd Holland of kort verhaal van de voornaamste onlusten, oproeren en oneenigheden, die in de Vereenigde Nederlanden in vorige tijden en allerbijzonderst in deze laatste jaren zijn voorgevallen, 1748.

J. C. Overvoorde, Het tot standkomen der Statenpost, in *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk.*, 4e reeks, deel I.

J. C. Overvoorde, Geschiedenis van het Postwezen in Nederland vóór 1795.

Pringsheim, Beiträge zur wirtschaftlichen Entwickelungsgeschichte der vereinigten Niederlande.

Resolutiën van de Staten van Holland.

N. de Roever, Uit onze Amstelstad, 2e en 4e bundel.

F. G. Slothouwer, Bijdrage tot de geschiedenis der Doelisten.

F. G. Slothouwer, Friesche troebelen gedurende het jaar

1748, in *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk.*, 3e reeks, deel 2.

H. W. Tydeman, Drie voorlezingen over de voormalige staatspartijen in de Nederlandsche Republiek, Leiden 1849.

J. Vegelin van Claerbergen, Een dagverhaal omtrent de troubelen van het jaar 1748, bewerkt door G. H. van Borssum Waalkes, Leeuwarden 1899.

J. Wagenaar, Vaderlandsche historie.

J. Wagenaar, Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen etc., fol. uitgave, Amsterdam, 1760–1767.

Vervolg op J. Wagenaar's Amsterdam, 1789.

J. de Witte van Citters, Oligarchie, in *Nederlandsche Spectator,* 1866.

J. de Witte van Citters, Contracten van Correspondentie. 's-Gravenhage, 1873.

EERSTE HOOFDSTUK.

De misbruiken der familieregeering in de eerste helft der 18de eeuw.

De eerste helft der achttiende eeuw staat in onze geschiedenis bekend als de tijd der familieregeering. Een regentenzoon „se donnait la peine de naître" en was er dan zeker van, op zijn tijd te zullen worden begiftigd met eervolle en winstgevende ambten. In tal van steden, zoo niet in alle, beschikten een gering aantal familiën over alle regeeringsmacht en maakten daarvan herhaaldelijk misbruik om de openbare zaak ten eigen bate te exploiteeren.

Door de onderzoekingen der historici van de laatste vijftig jaren is langzamerhand veel bekend geworden van de kuiperijen en regeeringsintriges in het tijdvak onzer Republiek. Daarbij is ook gebleken, dat, al mogen in de eerste helft der achttiende eeuw de misbruiken van de familieregeering veelvuldiger en ergerlijker zijn geweest dan vroeger, de familieregeering zelve reeds haar oorsprong vindt in veel vroeger tijden. Zij is dan ook niet alleen te verklaren uit de natuurlijke neiging van machthebbers om eigen invloed steeds te vergrooten, maar vooral uit den regeeringsvorm onzer steden, die het mogelijk maakte, dat een gering aantal familiën gaandeweg zich van alle gezag meester maakte. Die regeeringsvorm nu is in den tijd onzer Republiek in hoofdzaak dezelfde gebleven als hij in den grafelijken tijd zich had ontwikkeld; onze opstand tegen Spanje heeft er geen verandering in gebracht, of, zoo hij dit deed, slechts het aristocratische karakter ervan versterkt.

Het behoeft dan ook niet te verwonderen, dat men bijv.

te Amsterdam reeds in de jaren, die aan onzen opstand tegen Spanje voorafgaan, door een aantal ontevreden notabele burgers hoort klagen, dat eenige weinige familiën „'t regiment van der stad (trachtten) te brengen tot erffelicheyt": die familieregeering was het natuurlijk gevolg van de bepalingen, die daar resp. sinds 1400 en 1477 voor de verkiezing van burgemeesteren en vroedschap golden [1]).

Ook van een misbruik, dat vroeger altijd als een tijdens de Republiek ingeslopen kwaad is beschouwd, n.l. het vergeven van ambten door de regenten bij tourbeurten, is gebleken, dat het reeds tot de middeleeuwen teruggaat. Zoo heeft Mr. S. Muller Fz. aangetoond, dat in 1341 het Utrechtsche Domkapittel afstand deed van zijn recht om over opengevallen beneficiën en ambten te beschikken; voortaan zou deze bevoegdheid onder de tot het kapittel behoorende kanunniken, volgens een op te maken rooster, bij de week omgaan [2]). Aan Mr. R. Fruin danken wij de kennis van het feit, dat ook reeds door de stadsbesturen der middeleeuwen op dergelijke wijze beschikt werd over de beneficiën, die zij te vergeven hadden. Uit een door hem uitgegeven stuk blijkt, dat „in 1506 te Reimerswaal de chorofficiantschappen der kerk, die ter collatie van den magistraat stonden, in dier voege werden vergeven, dat de presentatie door een der schepenen geschiedde en wel door dengene, in wiens maand het betreffende chorofficiantschap open viel". En aan deze mededeeling voegde Mr. Fruin de behartenswaardige opmerking toe, dat de middeleeuwsche oorsprong van contracten van correspondentie en vergeving van ambten bij tourbeurten ons niet behoeft te verwonderen, omdat juist de middeleeuwen zich kenmerken door „datgene,

---

1) Zie dit nader aangetoond bij Kernkamp, *Regeering en Historie (Amsterdam in de 17de eeuw)* blz. 12—15. Vgl. verder A. J. M. Brouwer Ancher en Dr. J. C. Breen, *De doleantie van een deel der burgerij van Amsterdam tegen den magistraat dier stad in 1564 en 1565*, in *Bijdr. en Meded.* XXiV, blz. 59—200.

2) Mr. S. Muller Fz., *Collatierecht en ambtsbejag*, in *Schetsen uit de Middeleeuwen*, blz. 26 vlg.

wat alleen de contracten van correspondentie en wat er mede samenhangt verklaart, n.l. het niet onderscheiden tusschen publiek- en privaatrecht" [1]).

Intusschen, al hebben de nieuwere onderzoekingen aangetoond, dat de familieregeering en de daaraan klevende misbruiken niet speciaal op de debet-rekening onzer zeventiende en achttiende eeuw behooren te worden geschreven, men hoede zich aan de andere zijde voor de veronderstelling, dat ten allen tijde het ambtsbejag even sterk is geweest en tot dezelfde verkeerdheden aanleiding heeft gegeven. Eerst toen er een klasse van personen was ontstaan, voor wie het „regent zijn" een beroep was geworden, eerst toen de maatschappelijke afscheiding tusschen regenten en burgerij tot stand was gekomen, dat wil dus zeggen: eerst na het midden der zeventiende eeuw, is de familieregeering hoe langer hoe meer gesloten geworden en heeft zij zich niet ontzien naar de ergerlijkste middelen te grijpen om zich te handhaven en te verrijken.

Zoolang de regenten uit de kringen der kooplieden en industrieelen voortkwamen en hun maatschappelijk bedrijf bleven uitoefenen tegelijk met de vervulling der regeeringstaak, omdat deze laatste weinig of geen financieel voordeel aanbood en geen „bestaan" opleverde, zoolang ook was besef van burgerplicht of eerzucht de voornaamste reden, waarom iemand in het regeeringsgestoelte plaats nam. Menig regent moest in die dagen met zijn tijd woekeren, om zoowel zijn regentenplicht te vervullen als het bedrijf, waarmede hij voor zich en de zijnen den kost verdiende, in stand te houden en zoo mogelijk uit te breiden; menig koopman zag er toen tegen op, zich in de regeering te laten kiezen, omdat hij zijne werkkracht en zijn tijd liever geheel aan zijn eigen bedrijf gaf. „De groote meerderheid der burgerij liet de moeilijke en tijdroovende regeeringstaak

1) Dr. R. Broersma en Mr. R. Fruin, *Correspondentiën in steden van Zeeland*, in *Bijdr. en Meded.* XXIII, blz. 262 vlg.

gaarne over aan hen, die eenmaal op het kussen zaten, en werkte aldus, uit gemakzucht of onverschilligheid, er toe mede, dat het bestuur van lands- en stadszaken allengs het werk van enkele geslachten werd" [1]).

Vandaar dan ook, dat bijv. te Amsterdam in den loop der vijftiende en zestiende eeuw meer dan eens is vastgesteld, dat elk, die tot een stedelijk regeeringsambt werd gekozen, verplicht was dit te aanvaarden, of anders een zekere boete verbeurde [2]).

Te Alkmaar dreigden in 1581 twee burgers zelfs de stad te zullen verlaten, zoo men hen langer burgemeester wilde maken. Zij bleven, doch zouden voortaan alleen „in zware gevallen" in de vroedschap komen [3]).

Toen in 1589 Jan Laurensz. Spiegel tot schepen van Amsterdam werd gekozen, maakte hij bezwaar dat ambt te aanvaarden, omdat zijn zwager Jan Claes Boelesz. burgemeester was en, volgens zijne meening, deze graad van verwantschap tusschen een burgemeester en een schepen door de privilegiën verboden was. Ook de broeder van den evengenoemde, de bekende dichter Hendrik Laurensz. Spiegel, weigerde in hetzelfde jaar de hem opgedragen commissie van Raad ter Admiraliteit te Hoorn en betaalde liever een geldboete, dan dat hij zitting nam. Volgens zijn eigen verklaring werd hij door een gewetensbezwaar weerhouden en het is mogelijk, dat ook zijn broeder nog andere redenen had voor zijne weigering van het schepenambt, dan hij opgaf; maar wanneer zij een magistraatspost vurig hadden begeerd, zouden zij misschien minder „scrupuleus" zijn geweest [4]).

Hugo de Groot heeft ergens geschreven, dat reeds in het begin der zeventiende eeuw de strafbepalingen tegen hen,

---

1) Kernkamp t. a. p. blz. 17.
2) Wagenaar, *Amsterdam*, III, blz. 277.
3) Boomkamp, *Alkmaar en deszelfs geschiedenissen*, blz. 383.
4) Kernkamp t. a. p. blz. 17.

die weigerden een regeeringspost te aanvaarden, minder te pas kwamen [1]). Van dien tijd af begint dan ook langzamerhand de stand der regenten zich los te maken van dien der burgerij. Langzamerhand: gedurende de geheele eerste helft der zeventiende eeuw duurt deze overgang van den regent-koopman tot den regent-bourgeois-gentilhomme [2]). Maar in den tijd van Johan de Witt is de de scheiding tusschen regenten en burgerij voltrokken. Het regent-zijn is nu een afzonderlijk beroep geworden. Geen strafbepalingen zijn thans meer noodig om de burgers te dwingen, regenten te worden. Integendeel, men heeft er veel voor over. Wanneer er in 1663 een vacature is in den raad van Vere, komt er een gegadigde, die f 18000 aanbiedt „omme die te bekeeren tot het uytreeden van schepen binnen deser steede", mits hij tot raad werd benoemd [3]). Zoo veranderden de tijden!

In overeenstemming met het zooeven betoogde is het feit, dat de tractaten van correspondentie in de eerste tijden der Republiek nog zelden voorkomen [4]). Zij geraken eerst meer in zwang, wanneer het ambt van regent meer begeerd wordt, wanneer tal van liefhebbers zich verdringen om op het gestoelte der eere plaats te nemen. Dan spannen de gelukkige bezitters samen om voor zich zelven het behoud van de voornaamste ambten te verzekeren, om alleen aan eigen bloedverwanten en vrienden den toegang tot opengevallen regeeringsposten te verleenen, om onder elkaar, naar vaste regels, te verdeelen het begeven van de in aantal en aanzien aanmerkelijk toegenomen stedelijke ambten en baantjes. Natuurlijk wordt als reden van het sluiten dezer overeenkomsten niet genoemd de begeerte, om alle macht, allen invloed en alle financieele voordeelen aan zoo weinig

---

1) R. Fruin, *Verspreide Geschriften* IX, blz. 188.
2) Zie dit nader aangetoond bij Kernkamp t. a. p. blz. 107—112.
3) Broersma en Fruin t. a. p. blz. 346 en 375.
4) De Witte van Citters, *Tractaten van correspondentie*, blz. 6.

mogelijk families te trekken. De gewone rechtvaardiging ervan is, dat zulke contracten van correspondentie de strekking hebben om de eendracht te bevorderen, „vermits de Regeeringe bestaet uyt seer veele persoonen, 't geen ordinair in voorcomende gelegentheden grote confusiën en onordentelijkheden gewoon is te veroorsaeken" [1]). Achter dit masker van zorg voor het openbaar welzijn verborg zich het regenten-egoisme.

Tijdens het stadhouderschap van Willem III valt een aanzienlijke toeneming van de tractaten van correspondentie te boekstaven. „Hij heeft de oligarchie overal in de hand gewerkt, tevreden zoo hij ze zelf maar naar zijne hand kon zetten" [2]); hij bestendigde de misbruiken in de binnenlandsche staatkunde om een volgzame meerderheid te vinden voor zijne buitenlandsche politiek. Te Zierikzee verbonden zich de regenten bij de correspondentie van 1685 om „niets te sullen ondernemen ofte doen in saecken, de regeringe van de stadt, soo binnen als buytten, ende tgene daeraen dependeert, mitsgaders de interessen van hoochgemelte Sijn Hoocheit concernerende, sonder alvorens naer voorgaende communicatie en concert met den anderen deselve saecken rypelijck te hebben overlecht en gesamentlijck vastgestelt, wat in deselve ten meesten dienste van de stadt, Sijn Hoocheyt ende de onderlinge correspondentie behoorde te worden gedaen". Onstond er eenig geschil in de correspondentie, men zou zich neerleggen bij de uitspraak van Willem III, of diens representant in Zeeland, den Heer van Odijk [3]).

Erger was wat te Rotterdam in zijn naam geschiedde. Door middel van den zeer prinsgezinden baljuw Van Zuylen

---

1) De Witte van Citters t. a. p. blz. 96. — Dat intusschen dit doel: het vermijden van onderlinge twisten tusschen de leden van den magistraat, niet altijd werd bereikt, heeft Mr. R. Fruin overtuigend aangetoond in *Bijdr. en Mededeel.* XXIII blz. 283 vlg. Vgl. ook de Witte van Citters t. a. p. blz. 158.

2) R. Fruin, *Verspreide Geschriften* IX blz. 189.

3) De Witte van Citters t. a. p. blz. 82; Mr. R. Fruin in *Bijdr. en Meded.* XXIII blz. 258 vlg.

van Nyevelt wist Willem III daar zijn invloed te doen gelden en een Oranjegezinde correspondentie te bewerken. Twee heeren Groeninx hadden zich zelfs „met solemnelen eede" verbonden, om zoo zij door Zijne Hoogheid in de vroedschap gekozen werden, uitsluitend te correspondeeren met den baljuw en met burgemeester Roosemale, om verder „in saecken van de cuyperye oft begevingh van vroetschaps-plaetsen, ampten of commissiën, van de vroetschap proflue-rende, blindelingh en sonder eenigh tegenspreecken de ghemelte heeren te volghen, en naer hun goetvinden te stemmen", eindelijk „om altoos de stadhouderlyke regeringhe ende maxcimes, daeruyt proflueren de, soo wel als de Voetiaensche maxcimes in de kerck voor te staen en te hanthaven". Tot waarborg voor het nakomen van deze belofte, verbonden zij hun goederen en een van beiden nog in het bijzonder een obligatie van f 4000, die verbeurd zou wezen, als zij te kort schoten in hun verplichtingen. Van de 24 vroedschapsleden behoorden er 16 tot deze correspondentie; de overige acht hadden niets in te brengen. In de vergaderingen der correspondentie werd over alles beslist; die van de vroedschap werden daardoor tot een bloote vertooning [1]).

Na den dood van Willem III, gedurende het tweede stadhouderlooze tijdvak, namen de schriftelijke overeen-komsten tusschen vroedschapsleden nog aanzienlijk toe. Onder Willem III was hun eigenbelang althans in dienst van de staatkunde van den Prins gesteld; na zijn dood konden zij hun egoisme geheel bot vieren.

Laat ons thans den aard en de strekking dezer overeen-komsten nader beschouwen; wij zullen daarbij vooral uit Zeeuwsche gegevens moeten putten, omdat wij omtrent de contracten van correspondentie in dit gewest het volledigst zijn ingelicht.

---

1) R. Fruin, *Verspr. Geschr.* IX blz. 193, 194.

In een contract van Middelburg, van 1710, wordt het doel der correspondentie aldus omschreven:

„Er zal tusschen ons sijn en blyven een altijt duerende vaste en vertrouwde vrundschap en correspondentie int stuck van de regeringe deser Steede, waardoor wij niet alleen geobligeert sijn eerst en voor alle dingen te soeken en uyt te wercken het gemeene best van de Kerck [1]), den Staat en dese Stad en Borgerie, ons volgens eed toevertrouwt [2]), maar ook elkanderens wettige particuliere interesten en belangens voor te staen en te avanceeren, soo verre deselve buyten prejuditie van het gemeene best en onsen eed uytvoerigh sullen weesen; en specialijk ook omtrent

---

1) In overeenstemming met dit schijnheilige vooropstellen van de belangen der Kerk, wordt in vele contracten van correspondentie aan de leden de eisch gesteld, dat zij lidmaat van de Gereformeerde Kerk zouden zijn, of — zooals men leest in een contract van Zierikzee, uit 1727 (de Witte van Citters, blz. 117) — „dat zij sig daertoe binnen 6 maanden wilden bequaemen en doen bevorderen".

2) Voorop gaan dus de belangen van de Kerk, den Staat en de Stad — eerst dan komen de „wettige particuliere interesten" aan de beurt. Het klinkt zeer schoon! Ziehier echter, wat Mr. Pieter de la Rue — die zelf lid van de correspondentie te Middelburg was geweest en daaraan dankte, dat hij in 1725 tot rekenmeester van Zeeland werd benoemd — schrijft over den aanhef van het Middelburgsche Contract van harmonie van 1715, waarin ook stond, dat het werd gesloten „tot welweezen van kerke, land, stad en staat": „Waarlijk een fraaye gevel voor een slegt kot! Men wil hier — risum teneatis amici — de noodwendigheid van dusdaanige contracten aandringen als ten uiterste heilzaam tot behoudenis van vrede onder de — baatzoekende — regenten. Braave regenten zeker, die slegts in de regeering koomen om zig als zwijnen te mesten, veeleer dan tot voorstand van regt en geregtigheid. Men sluit met deze woorden: „„tot welweezen van kerke, land, stad en staat""; o alleruiterste schijnheiligheid! wat overeenkomst toch heeft Christus met Belial; wat vrugt trekt de waare kerk uit baatzoekende en — naar juiste orde — ongeoorlofde amptsverdeelingen; wat nut heeft stad en land daarbij, dat eene regeering, voor 't meerder deel behoeftig, en daardoor noodwendig baatzugtig, alle ampten, tot de geringste toe, daar maar een oogje vet op drijft, onder zig en de hunnen, bequaam of onbequaam, zelfs of door anderen waargenomen, verdeelt, en dat zoo schaamteloos, dat geen eerlijk inboorling of borger van ordentlijk bestaan en conditie daar eenigzins door betaamlijke middelen toe geraaken kan? Wat mensch, hoe eenvoudig, was ooit zoo blind, dat hij de valschheid van zulk eene frivoole schijnrede niet aanstonds bij den eersten opslag ontdekt? Waarheid had men gesproken, indien men gezegd had, dat dusdaanig een contract gemaakt was alleen om te hebben en te houden en zig met de zijnen alleen, in praejudicie van het algemeen oorbaar, tegen grondwetten en privilegiën aan, te verrijken, te vergrooten en dus in zijn staat te kunnen blijven maintineeren": *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 172, 173.

de begevinge van vacant vallende ampten, daerin de stad de collatie, nominatie, electie of stem ter staatsvergadering is hebbende, met den anderen communicatief te gaen, om daer omtrent in de benificeringe, soo van de vrunden deser vrundschap en derselver vrunden te houden eene egaliteyt, naer ouderdom van rangh, soo ider in de vrundschap staat" [1]).

In het contract van Utrecht van 1713, beloofden de correspondentieleden elkaar „als eerlijcke luyden met den andere in alle redelycke correspondentie van vrintschap te sullen leven als lieden van eene regeeringe betaemt, vooral ten diensten van 't gemeenenbest en bijzonder van de stadt; sullende malcanderen in alle bescheydenheyt voor andere gratificeren en avanceren, soeckende oock den anderen, soo veel doenelijck is, genoegen te doen geven omtrent alle douceurs en commissiën, de regeringe rakende, zoo 't mogelijck is eenparich, en anders bij meerderheyt van stemmen, doch als voorsegt is ten bate van de stadt en provincie" [2]).

Met groote nauwkeurigheid had men lijsten opgemaakt van de ambten, welke in „classen of colommen" verdeeld werden, al naar de belangrijkheid van het ambt.

In het bovengenoemde contract van Middelburg van 1710 waren de ambten verdeeld in 5 kolommen en deze weer ieder in 4 klassen, „sijnde om alle jalousiën over de meer of minder waardie der ampten, in dese of gene classis gestelt, te voorkomen" [3]).

In een contract van Zierikzee van 1747 waren de ambten verdeeld in 3 klassen en maakte men nog een onderscheid tusschen ambten, „welke op regenten konnen werden geconfereerd, en die welke buyten de regeering aan de burgers moeten worden vergeeven" [4]).

---

1) De Witte van Citters t. a. p. blz. 15.
2) Ibid. t. a. p. blz. 218.
3) Ibid. blz. 16.
4) Ibid. blz. 18.

Wat de begeving der ambten betreft, werd eene even nauwkeurige regeling getroffen.

Ieder lid eener correspondentie had bij tourbeurt het recht ter begeving van de in de correspondentie genoemde ambten, „opdat de vriendtschap niet en werde geturbeert door disputen, die meestendeel werden geoccasioneert door 't vergeven van openvallende ampten, soo van eer als profijt" [1]).

In het meergemelde contract van Middelburg van 1710, een der uitvoerigste, die ons bekend zijn, was bepaald, „dat telkens wanneer eenig ampt sal komen te vaceren, men aen de vrunden, dese acte onderteykent hebbende, naer ouderdom van rangh, dat sij in dese vrundschap staan, sal moeten afvragen, of imand tot het vacerende ampt voor sigh alleen sijn dienst presenteert; en in gevalle meer als één daarop intentie maackt, sal de oudste in ordre van dese vrundschap voor de jonger in rang werden geprefereert, behoudens dat dien ouder in rangh niet reets eenig ampt of benefitie in de vooren gemelte verdelinge gespecificeert besit" [2]).

In een contract van Leeuwarden van 1719 was echter bepaald, dat „de aankoomende off nieuw verkoozene Heeren altoos sullen komen en succedeeren op die plaats ende rang, alwaar de affgaande Heeren 't selve hebben gelaaten; de ambten, in de verdelinge niet gespecificeert, zullen bij ons Correspondenten in der minne en vriendtschap bij pluraliteit, en geenszins bij lottinge, aen bequaeme personen worden geconfereert" [3]).

De ambten moesten binnen bepaald aangegeven tijd vergeven worden.

In Zierikzee moest dit volgens het contract van 1719 binnen zes weken geschied zijn [4]).

---

1) De Witte van Citters t. a. p. blz. 81.
2) Ibid. blz. 19.
3) *Ned. Spectator*, 1866, blz. 355.
4) De Witte van Citters t. a. p. blz. 103.

In Leeuwarden noemde het contract van 1719 den tijd van twee maanden [1]).

Onderlinge verbintenissen en beloften waren aan de correspondentieleden niet toegestaan. „De correspondenten ende bontgenooten", aldus het contract van Zierikzee van 1652, „sullen mits desen renuntieren alle particuliere verbintenisse en ondercabalen, maer sullen gehouden wesen te adviseren op voorvallende saken met vrie en onverplichte stemmen" [2]).

Eigenbelang bracht de correspondentieleden er wel eens toe, dat men zich aan die bepaling onttrok, al liep men dan ook kans uit de correspondentie gestooten te worden. In Tholen zou bijv. in 1738 een nieuwe schepen benoemd worden. Een lid der correspondentie bracht toen op den door deze aangewezen candidaat wel is waar zijne stem uit, maar had den candidaat tevoren doen beloven om ter wille van zijn zwager, die weldra in de regeering zou komen, af te zien van alle „ampten van eenige consideratie, tzij binnen of buyten de stadt" [3]).

Dat leden, die zich niet hielden aan de besluiten der correspondentie, daaruit gestooten konden worden, blijkt uit het voorgevallene te Rotterdam in 1705. In dat jaar was namelijk aan het vroedschapslid du Bois de beurt om, bij het overlijden van een oud-burgemeester, een candidaat voor de vroedschap aan te wijzen. Hij liet eerst zijne keus vallen op zijn neef Casteleyn; deze woonde weliswaar reeds twintig jaren te Amsterdam, maar hij was Rotterdammer van geboorte. De correspondentie beloofde haar steun. Du Bois kreeg echter twist met zijn gunsteling en gaf aan de correspondentie de wensch te kennen om nu Vapour, een anderen neef van hem, te doen kiezen. Deze was vroeger al eens schepen geweest, doch afgezet.

---

1) *Ned. Spectator*, 1866, blz. 355.
2) De Witte van Citters t. a. p. blz. 49.
3) *Bijdr. en Med.* XXIII, blz. 307.

De leden van de correspondentie waren op dezen candidaat niet gesteld en hielden zich daarom aan hun eerste besluit om Casteleyn te kiezen. Deze werd dan ook kort daarna in de vroedschap gekozen; toch waren er bij deze gelegenheid nog vier leden der correspondentie, die hunne stem op Vapour uitbrachten. Voor die afvalligheid werden zij uit de correspondentie gebannen en hadden voortaan niets meer in te brengen [1]).

Zooveel mogelijk werden de contracten van correspondentie geheim gehouden. Uitdrukkelijk vermeld staat dit o.a. in het contract van Middelburg van 1710: „Wij belooven den anderen hetselve voor al en een ider te sullen secreteeren, sonder hetselve aan imant buiten consent der meerderheyt te openbaren, alschoon wij, of imant van ons, door avancement buyten het collegie moghte sijn geraeckt of in voegen voorseyt buiten dese vrundschap mochte wesen gestelt" [2]).

Zelfs had elk der leden niet eens altijd een contract in zijn bezit. In Middelburg was bij contract van 1716 bepaald, dat er twee schriftelijke verdragen, door ieder lid onderteekend, zouden berusten bij elk der presideerende burgemeesters der correspondentie, alwaar de leden ze konden inzien [3]).

Toch liet die geheimhouding nog wel wat te wenschen over. Was een lid uit de correspondentie gestooten, of deelde hij niet meer de meening zijner medeleden, dan gebeurde het wel, dat er heel wat meer omtrent de correspondentie aan het licht werd gebracht, dan de leden wenschelijk oordeelden.

De bedoeling der contracten van correspondentie was, niet alleen om de leden daarvan aan regeeringsambten te helpen, maar ook om zorg te dragen voor hunne kinderen en den vader zooveel mogelijk, na zijn overlijden, door zijn

1) R. Fruin, *Verspreide Geschriften* IX, blz. 195—196.
2) De Witte van Citters t. a. p. blz. 22.
3) Ibid. blz. 102.

zoon als lid der vroedschap te doen opvolgen. In art. 10 van het contract van Tholen, uit 1724, leest men: „De kinders van regenten sullen altijd in favorable recommandatie worden gehouden, soowel in het leven van haar ouders als naar haar doot, en bysonder reguard genomen werden op de recommandatie der ouders van deselve" [1]). In het vervolg van dat artikel wordt dan vastgesteld, dat de zoon van een lid der correspondentie, bij overlijden van zijn vader of wanneer diens vroedschapsplaats om andere redenen vacant komt, tot lid der vroedschap zal worden gekozen, al zijn er ook schepenen, die hem in ancienneteit te boven gaan. Verder vindt men daar de bepaling, dat iemand, die geen lid van de vroedschap is kunnen worden, omdat zijn vader of broeder daarin zitting had, zoodra deze belemmering vervallen is niet alleen in de vroedschap zal worden opgenomen, maar tevens zijn rang in dit college zal krijgen, niet van den tijd af, waarin hij daarin zitting nam, maar gerekend van het oogenblik af, dat hij in een regeeringscollege is opgenomen.

Herhaaldelijk werden minderjarigen in de regeering opgenomen. Toen in 1725 burgemeester Van Reigersberg van Couwerve te Middelburg was overleden, werd in zijne plaats tot raad gekozen zijn twintigjarige zoon. Tegen deze verkiezing was intusschen door de meerderheid van de leden der correspondentie bezwaar gemaakt; zij waren van meening dat de burgemeesterszoon „eerst ouder en gepromoveerd van d'academie te huis moest gekomen zijn". Zelfs deed burgemeester van Citters bij deze gelegenheid het voorstel, de artikelen der Harmonie, waarbij bepaald was, dat zoons van regenten in de eerste plaats voor de vervulling eener vacature in aanmerking zouden komen, te laten vervallen. De minderheid, die zich tegen dit voorstel verzette, voerde aan, dat het eenige malen was gebeurd, dat „heeren, ruim zoo jong (als de burgemeesterszoon, wien het hier gold),

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 294, 295.

sommige ongeëmancipeerd, sommige ongegradeerd, niet alleen tot raaden, maar zelfs tot schepenen waren aangesteld", zonder dat hiertegen bezwaar was geopperd. Zij zette dan ook de verkiezing van haar candidaat door en betwistte bovendien aan de door burgemeester van Citters geleide meerderheid het recht om bij meerderheid van stemmen wijziging te brengen in het contract. Wilden de heeren voor hun persoon afstand doen van het recht, dat hunne zoons hen in de regeering zouden opvolgen — dat was hunne zaak; maar desalniettemin bleven zij volgens het contract verplicht, de zoons van vroegere regenten en van de heeren der minderheid in de regeering te helpen kiezen. Deze principieele quaestie bleef langen tijd hangende; zij werd eerst in de dagen van Willem IV opgelost door het buiten werking stellen van een groot deel van het Contract van Harmonie [1]).

Tot welke merkwaardige praktijken de familieregeering soms aanleiding gaf, blijkt uit de volgende voorbeelden.

In 1743 had een oud-burgemeester van Brielle bewerkt, dat zijn aanstaande schoonzoon tot vroedschapslid was gekozen. Zoodra deze echter dit ambt had verkregen, bekoelde zijne liefde; hij weigerde de dochter van den oud-burgemeester te huwen. De verkiezing kon niet ongedaan worden gemaakt; maar de teleurgestelde burgemeesters-dochter had althans deze voldoening, dat de Correspondentie besloot, dat de trouwelooze minnaar „voortaan niet sal mogen genieten of aen hem opgedragen mogen worden eenige douceurs, ampten of commissiën, voor en aleer hij op een voldoende wijse aangetoont sal hebben, dat hij sig omtrent den Heere Burgemeester en desselfs dogter als een eerlijk man heeft gedragen en dus op geen indirecte wijse in deese regeering is gekomen" [2]).

---

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 196 vlg.; het door Mr. R. Fruin aldaar op blz. 165 vlg. medegedeelde rectificeert wat de Witte van Citters t.a.p. blz. 39—41 heeft.

2) De Witte van Citters t. a. p. blz. 183.

Hoe een eerzuchtig advocaat lid van het Hof van Holland en Zeeland kon worden, wanneer hij verstandig te werk ging bij de keuze zijner vrouw, leert ons het volgende voorval te Tholen in 1740.

De stad Tholen had het recht om een plaats in het Hof te vergeven, na het overlijden van den Raadsheer Duurcant, wiens gezondheid tegen het jaar 1740 aanmerkelijk veel te wenschen overliet. Aangezien er in zoo'n klein stadje niet altijd personen waren, geschikt of genegen om een raadsheersplaats te bekleeden, zag Mr. Mollerus, een jong Haagsch advocaat, hier de gelegenheid open om carrière te maken.

Hij begon met zich in Tholen te vestigen en daar het poorterschap te verwerven. Daar hij, volgens de bestaande bepalingen, minstens drie jaren zou moeten wachten eer hij in de stadsregeering kon komen of tot een staatsambt vanwege de provincie Zeeland benoembaar zou zijn, maar van dien termijn was vrijgesteld, wanneer hij met een poortersdochter was gehuwd, sloot Mollerus al heel spoedig een huwelijk met Mejuffrouw Noey, een dochter uit een aanzienlijk regentengeslacht. Kort daarna werd hij schepen. Intusschen overleed de raadsheer Duurcant. Het viel Mollerus zeer tegen, dat hij een concurrent naar het raadsheersambt kreeg, n.l. den heer Savornin, die eerst door de niet zeer sterke Correspondentie en daarna door de vroedschap tot dat hooge ambt benoemd werd. De vrienden van Mollerus en zijne vrouw gaven echter niet zoo spoedig kamp. In het geheim werden enkelen uit de machthebbende partij in de vroedschap bewerkt, en met succes. Gebruik makend van de afwezigheid van eenige leden, beschreef men een nieuwe vroedschapsvergadering, waarin het vroeger genomen besluit om den heer Savornin voor de vacante raadsheers-plaats voor te dragen, eenvoudig — zonder opgaaf van redenen! — werd ingetrokken. Hoeveel gekuip daaraan vooraf moet zijn gegaan, kan men zich indenken! Intusschen,

Mr. Mollerus had zijn doel bereikt: hij werd raadsheer in het Hof van Holland [1]).

Niet alleen de regenten van dezelfde stad, maar ook steden onderling gingen overeenkomsten aan om elkaar de hand te reiken. Zoo sloten in 1711 in Zeeland vier van de zes steden, die ter Statenvergadering kwamen, Middelburg, Zierikzee, Vlissingen en Veere, een contract, met uitsluiting van Goes en Tholen. Hierbij beloofden zij, „dat sy in alle voorvallende saeken onder de vier Steden met den anderen sullen communiceren en met allen ijver en van herte helpen bevorderen en voorstaan al hetgeen ten algemeenen welwesen ende [ten welwesen] der vier voorgenoemde corresponderende Steden sal bevonden worden dienstig, noodig te wesen ende te behooren. Ende vorders, dat in alle saecken, raekende de politie off de militie, waerin, buyten intrest van het gemeen, eenige gunst plaats kan hebben, dat de corresponderende Steden daertoe de naeste sullen sijn ende voor andere worden gepraefereert" [2]).

Ook tusschen verschillende gewesten werd een correspondentie aangegaan, n.l. in 1727 tusschen Holland, Zeeland, Gelderland en Friesland. Hiertegen kwamen de drie andere gewesten op. Zij oordeelden, „dat het niet alleen met de ordre van de Regeeringe, maar oock met den dienst van het gemeen overeenkwam, hoe eerder soo beter te herstellen de harmonie tusschen de Bondgenoten, welke niet anders kan als hoe langer hoe meer gealtereert werden door particuliere Correspondentiën; ende ten dien eynde met onderling concert te beramen ende vast te stellen convenable middelen ende expediënten, om niet alleen te doen cesseren de tegenwoordige Correspondentie, maar oock te kunnen gerust sijn, dat voor het toekomende alle Correspondentiën en engagementen

---

1) Mr. R. Fruin in *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 284 vlg. en 310 vlg.
2) De Witte van Citters t. a. p. blz. 227.

over het begeeven der Ampt· n sullen sijn en blijven gesloten uit de Vergaderinge van haar Hoogh Mogende, ende dat sij in bedencken gaven, of tot bereyking van soo een heylsaem ooghmerck niet soude behooren een besogne aangestelt te worden" [1]). Reeds in 1729 is de bedoelde overeenkomst tusschen de vier gewesten opgeheven.

Ook bij andere hooge colleges of instellingen, zooals de Raad van State, de Admiraliteiten en de Oost-Indische Compagnie, zijn dergelijke correspondentiën aan te wijzen. In 1689 b.v. zijn eenige „bewinthebbers van de Oost-Indische Compagnie ter Camer Zeeland over de equipage met den anderen in der minne en tot onderhoudinge van vriendschap verdragen en veraccordeert, dat de onderschreven ampten ofte bedieningen, alle staande ter collatie van de heeren van de equipage, bij openvallen door haar Ed. sullen werden vergeven bij tourbeurten, en dat daarvan sullen werden gemaeckt twee classes" [2]).

Ten slotte zij er op gewezen, dat ook in kerkeraden correspondentiën voorkwamen. Die in den Haagschen kerkeraad, van 1719, werd aldus gemotiveerd: zij was aangegaan „ter voorkoming van nieuwe onlusten, die in het beroepen van een Leeraar in dese gemeente off veranderen van den kerkenraad in het toekomende souden ontstaan en opdat alles vreedsaam en in der minne tot wedersijds genoegen soude konnen werden verrigt" [3]).

Waarom zouden ook de kerkeraden hunne toevlucht niet nemen tot een correspondentie? Het eigenlijke doel daarvan: het overheerschen van een minderheid door een vast aaneengesloten meerderheid, kwam ook daar te pas. En de correspondentiën in deze kerkelijke colleges hebben zelfs een langer leven gehad, dan die van de regenten! Toen Robert Fruin in 1864 over de correspondentiën handelde,

1) De Witte van Citters t. a. p. blz. 283, 284.
2) Ibid, blz. 296.
3) Ibid, blz. 311.

kon hij schrijven: „Nog kort geleden geschiedde het in meer dan één kerkeraad, dat de diakenen onderling een correspondentie hadden aangegaan om bij het beroepen van een predikant hun stemmen op een en dezelfde persoon uit te brengen, en de harmonie in den vollen kerkeraad te bevorderen door het overstemmen van predikanten en ouderlingen". En hij liet er ironisch op volgen: „Dit voorbeeld, aan onze tegenwoordige toestanden ontleend, bewijst meteen, dat wij van onze vaderen niet ontaard zijn en onder gelijke omstandigheden ons veroorloven juist zoo te handelen als zij gewoon waren" [1]).

Wie de geschiedenis van de contracten van correspondentie nagaat, is aanvankelijk geneigd zich te verbazen over het feit, dat in de voornaamste stad van het land, in Amsterdam, zulk een overeenkomst tusschen de regenten vóór het midden der achttiende eeuw niet heeft bestaan. Het eerste contract van correspondentie dagteekent daar van 1752, toen Burgemeesteren een vaste regeling van de in de regeering sinds lang gevolgde praktijken noodig achtten, om des te sterker te staan in den strijd, dien zij tegen de Gouvernante hadden aangebonden.

Juist in Amsterdam zou men een correspondentie reeds veel eerder verwachten, omdat de buit, die daar te verdeelen viel: regeeringsambten en de beschikking over allerlei stedelijke posten en postjes, zooveel grooter was dan elders.

Doch bij nader beschouwing van den regeeringsvorm der stad zal het blijken, dat de behoefte aan een codificatie der bij regeeringsverkiezingen te volgen regels daar veel geringer was dan elders [2]).

Familieregeering bestond te Amsterdam al jaren lang

---

1) Robert Fruin, *Verspreide Geschriften* IX blz. 186, 187.

2) Het volgende naar Kernkamp, *Regeering en Historie (Amsterdam in de 17de eeuw)*, met name de hoofdstukken over „Burgemeesteren" en „De trap der ambten", en naar *Bontemantel's Regeeringe van Amsterdam* ed. Kernkamp

voordat een schriftelijke afspraak tusschen de regenten werd ontworpen. Wij brachten reeds in herinnering, dat al vóór onzen opstand tegen Spanje een familieregeering aanwezig was; en men behoeft de gedenkschriften van den Amsterdamschen regent uit het tijdvak van Johan de Witt, Hans Bontemantel, slechts in te zien, om de bewijzen te krijgen, dat ook in de zeventiende eeuw de toegang tot de voornaamste regeeringsambten slechts open stond voor hen, die tot de „familiae consulares", de burgemeestersgeslachten behoorden.

Maar deze familieregeering was geen gevolg van opzettelijk daartoe aangegane overeenkomsten; zij vloeide in hoofdzaak voort uit de buitengewone macht, waarover te Amsterdam het college van burgemeesteren beschikte.

Aan verschillende oorzaken, waarover wij hier niet nader kunnen uitweiden, was het te danken, dat de burgemeesterlijke autoriteit in Amsterdam zoo groot was geworden. Een van de voornaamste was echter de wijze, waarop daar van ouds de verkiezing van burgemeesteren was geregeld. Zij werden n.l. gekozen door den oud-raad, d. i. een vergadering, bestaande uit regeerende burgemeesteren, oud-burgemeesteren, regeerende schepenen en oud-schepenen. De Stadhouder kon dus zoo goed als geen invloed op hunne benoeming uitoefenen, alleen zijdelings, omdat hij de schepenen verkoos uit een hem aangeboden voordracht; maar deze weg om invloed uit te oefenen op de samenstelling van den oud-raad was zeer lang, en in de practijk zou het den Stadhouder bovendien zeer moeilijk vallen, van dit middel gebruik te maken.

In werkelijkheid werd te Amsterdam over alle regeeringszaken en over alle verkiezingen vooraf beslist door een kleinen kring van tien tot twaalf personen, de regeerende en de oud-burgemeesteren. Tegen het naderen van den verkiezingstijd — dat waren te Amsterdam de laatste dagen van Januari en de eerste van Februari — overlegden burgemeesteren en oud-burgemeesteren, wie van hen het volgende

jaar burgemeester zouden zijn; welke oud-schepen tot burgemeester zou worden gekozen, wanneer er in den kring der 10 à 12 heerschers een vacature was gekomen; wie lid van de vroedschap zou worden; wie er in de verschillende stedelijke regeeringsbanken zouden worden gekozen enz. Van deze beslissingen werd, voor zoover noodig, aan schepenen en oud-schepenen kennis gegeven, die zich er steeds bij neerlegden. Ontstond er quaestie over de verkiezingen, dan was dit een gevolg van meeningsverschil tusschen burgemeesteren en oud-burgemeesteren onderling, nooit van een oppositie, die van schepenen of oud-schepenen uitging.

„Waarom zouden zij ook? Door zich neer te leggen bij het bestaande systeem, hadden zij te eerder kans zelf opgenomen te worden in den kring van burgemeesteren, die alleen uit oud-schepenen werd gerecruteerd. Zij behoefden hun tijd slechts af te wachten. Elk regent, die er maar eenigszins voor in aanmerking kwam, was er te Amsterdam zeker van, dat hij langzamerhand van de onderste trappen der magistratuur tot de hoogere zou opklimmen, van commissaris tot vroedschap en schepen; alleen de geheel onbeduidenden of wie tot de minst aanzienlijke geslachten behoorden, bleven onderaan staan of onderweg steken. De stap van oud-schepen tot burgemeester was de grootste en werd alleen gedaan door wie de bescherming van de invloedrijkste heeren genoot. Een gering aantal regenten, burgemeesteren en oud-burgemeesteren, zetten bij de verkiezing de groote meerderheid naar hunne hand; de leden van die meerderheid berustten daarin, deels uit onmacht om het te veranderen, deels omdat zij op hunne beurt hetzelfde hoopten te doen. Zoo werkten in het oude Rome de magistraatspersonen mede tot verhooging van de macht van den Senaat, omdat ook zij eenmaal in die vergadering zitting zouden nemen" [1]).

---

1) Kernkamp, *Regeering en Historie*, blz. 90.

In zijne soort was dit samenstel der stedelijke regeering voortreffelijk; „alles sloot zoo vast ineen, dat het een het ander steunde en het geheel onwrikbaar vast deed staan" [1]). De macht van burgemeesteren en oud-burgemeesteren was zóó groot, dat correspondentie tusschen de regenten overbodig of nutteloos was.

Zoolang zij het dan ook onderling eens waren, heerschte er in vroedschap en oud-raad „pays en vrêe". Alleen bij oneenigheid tusschen hen, werd er gekuipt en geïntrigeerd; elke partij deed dan haar uiterste best om zooveel mogelijk stemmen te winnen. Bontemantel heeft ons het noodige medegedeeld over de regeeringsintriges te Amsterdam in de dagen van Johan de Witt. Ook in de eerste jaren van het stadhouderschap van Willem III waren de machthebbers te Amsterdam onderling verdeeld; uit dien tijd dagteekent dan ook de eerste poging om een schriftelijke overeenkomst aan te gaan betreffende de opvolging in de regeeringsambten en in het algemeen betreffende de onderlinge verdeeling van macht en invloed.

Bij de regeeringsverandering te Amsterdam, die in 1672 het gevolg was van de verheffing van Willem III tot Stadhouder, waren Valckenier en van Beuningen de leiders van de stad geworden. De aanhangers van de Witt waren allen uit de regeering verwijderd. Er bestond echter te Amsterdam nog een derde partij, de aanhang van Hendrik Hooft en Cornelis van Vlooswijck. Deze was in 1672 niet uit de regeering gestooten, maar omdat Hooft en van Vlooswijck, hoofdzakelijk wegens persoonlijke grieven, zich dikwijls tegen Valckenier en van Beuningen kantten, werden zij buiten de voornaamste regeeringsposten, dus ook buiten de burgemeesterlijke waardigheid gehouden.

Toen nu Willem III eenige malen trachtte zijn invloed op de regeeringsverkiezingen te Amsterdam te vergrooten en

---

1) Robert Fruin, *Verspreide Geschriften* IV blz. 312.

zelfs een poging deed om candidaten voor het burgemeesterschap aan te wijzen; toen bovendien de buitenlandsche politiek van den Prins naar Valckenier's meening de belangen van Amsterdam ging benadeelen, besloot Valckenier een vergelijk te treffen met Hooft en van Vlooswijck en de hunnen. Zoo de verdeeldheid binnen Amsterdam voortduurde, stond het immers te vreezen, dat de Prins de tegenstanders van Valckenier voor zijne zaak zou trachten te winnen [1]).

Om nu de eendracht onder de regenten te herstellen en de verdeeling der ambten zoo te regelen, dat voortaan geen partijschappen meer te vreezen zouden zijn, zoodat aan den Stadhouder voor goed de pas zou worden afgesneden om zich met de verkiezingen te bemoeien, had Valckenier in 1676 een ontwerp-verdrag opgesteld, bekend onder den naam van „Concept tot Eenigheit" [2]).

De inhoud ervan is in hoofdzaak als volgt: Het aantal burgemeesteren en oud-burgemeesteren zou niet grooter dan 12 zijn. Kwamen er een of twee te sterven, dan zouden de opengevallen plaatsen door nieuwe burgemeesters aangevuld worden, bij goedvinden van regeerende en oud-burgemeesteren. Daalde het getal beneden tien, dan moest er beslist een nieuwe burgemeester gekozen worden. Men zou loten, welke burgemeester voor drie jaar zitting zou nemen in een der colleges buiten de stad, waarin Amsterdam vertegenwoordigers had. De eerstvolgende vacature in een dier colleges zou worden vervuld door hem, die in ancienneteit op den door het lot aangewezene volgde, en zoo verder. Het stond ieder vrij zich in zulk een commissie te laten vervangen door een ander lid van den oud-raad, dat daartoe bereid was, of zoo geen plaatsvervanger in den oud-raad

---

1) Kernkamp, *Regeering en Historie*, blz. 103 vlg.

2) Op dit stuk is het eerst de aandacht gevestigd door Robert Fruin in zijne *„Bijdrage tot de geschiedenis van het burgemeesterschap van Amsterdam tijdens de Republiek" (Verspr. Geschr.* IV blz. 320 vlg.). Alle stukken, die er op betrekking hebben, vindt men bijeen in *Bontemantel's Regeeringe van Amsterdam* (ed. Kernkamp) II blz. 245—281.

kon worden gevonden, door iemand, die schepen en vroedschapslid was. Hij, wiens beurt aldus werd waargenomen, zou dan gedurende 3 jaar zitting krijgen in een der subalterne colleges in de stad. Door het lot zou worden aangewezen, welke drie leden van den oud-raad in 1677 burgemeester zouden worden en in 't vervolg zouden steeds die oud-burgemeesters, die het langst geen burgemeester geweest waren, tot dat ambt worden gekozen, wanneer zij althans in het jaar, als de beurt aan hen kwam, geen zitting hadden in een der colleges buiten de stad. Van de aftredende burgemeesteren zou steeds de oudste in rang aanblijven, tenzij hij te na verwant was aan een der leden van het nieuwe college.

Veel nieuws bevat dit concept niet. Het is slechts het onder vaste bepalingen gebracht gebruik; alleen de afwijkingen van het gebruik, die vroeger af en toe voorkwamen, ten gevolge van persoonlijke vijandschap of partijzucht, zouden voortaan onmogelijk zijn. De conventie tusschen de Amsterdamsche regenten van 1752 zal in hoofdzaak overeenstemmen met den inhoud van Valckenier's „Concept tot eenicheyt", omdat ook zij eigenlijk niets anders was dan een codificatie van de bestaande gebruiken.

Valckenier begon met zijn plan te laten goedkeuren door de drie heeren, die met hem in 1676 burgemeester waren, en door die oud-burgemeesteren, die aan zijne zijde stonden; één ervan, van Beuningen, was buitenslands. Hadden Hooft, Vlooswijck en Geelvinck het plan goedgekeurd, dan zou het worden meegedeeld aan de oud-schepenen, schepenen en leden der vroedschap, die zich er natuurlijk mee zouden vereenigen, en ten slotte zou goedkeuring worden verzocht aan de Staten van Holland.

In een deductie gaven Vlooswijck en de zijnen echter te kennen, dat zij wel gaarne „de ruste, eenicheit en confidentie" hersteld wilden zien, maar verlangden „te declineeren van dit en alle andere contracten, waarbij de regenten

haer onderling nauwer tot eenige saecken souden coomen te verbinden, voor en aleer door alle mogelijke satisfactie tusschen de Heeren sij wechgenomen sodanige koelheyt en aigreur, als misschien verscheide ongemaeckelijke bejegeningen in de regeeringe een tijt lang herwaers in veele sullen hebben veroorsaeckt, en door verdere civile conversatiën en satisfactoire ommegang sijn verweckt eenige vruntschap en goede genegentheyt, want sonder soodanige prealabele dispositie achten zij, dat alle contracten, hoe specieuse titel die ook mogen dragen, niet alleen geen nut sullen doen, maar integendeel aenleydinge geven tot meerder onheyl en grooter misnoegen, als sijnde alle perioden subject verscheyde interpretatie, die tusschen qualijck geaffectioneerde gemeenlijck ten archsten pleegen te geschieden".

Terecht merkten zij op, dat, wanneer de eensgezindheid onder de regenten werd hersteld door het geven van satisfactie aan de heeren, die verongelijkt waren, het door het concept beoogde doel evengoed zou kunnen worden bereikt door het naleven van de bestaande privilegiën en gewoonten. De eenige reden, die hen zou kunnen bewegen het „concept" te onderteekenen, zou moeten zijn de hoop om het burgemeesterschap weer te verkrijgen, dat hun in de laatste jaren onthouden was. Zij begeerden dit niet, daar zij het altijd hadden beschouwd als „een lastich pack voor een eerlijck man en achtende 't selve bij hen maer met een gerust gemoet te kunnen werden bekleet, als daertoe, sonder hun toedoen, wettelijck sullen werden beroepen, als niet gewent sijnde in de regeeringe iemant voor hunne promoteurs te erkennen".

Tengevolge van de weigering van Hooft en Vlooswijck bleef het „concept" een plan op het papier. Maar reeds in het begin van 1677 kwam, hoofdzakelijk door bemiddeling van Joannes Hudde en Cornelis Cloeck, de verzoening tusschen Valckenier en Hooft met hun resp. aanhang tot stand. Van dat oogenblik af was het „concept" onnoodig

geworden. Zoodra de eendracht hersteld was, bleken — gelijk Hooft en Vlooswijck hadden opgemerkt — de bestaande privilegiën en gewoonten voldoende tot handhaving der oligarchie.

Gelijk overal elders, zoo werden ook te Amsterdam gedurende het tweede stadhouderlooze tijdvak de uit de oligarchie voortvloeiende misbruiken erger en erger.

De geslachten Corver en Hooft hadden destijds alle gezag aan zich getrokken. Tot aan hunne afzetting in 1748 waren zij te Amsterdam oppermachtig; zij hielden zich zoo goed aaneengesloten, dat zij de burgemeesterlijke waardigheid als „het apanage van hunne leden en naaste verwanten" konden beschouwen [1]).

Vooral bij de begeving van de stedelijke ambten vierden zij meer en meer bot aan de zucht om zooveel mogelijk geldelijk voordeel te slaan uit het bezit van de macht.

In 1749 — en in de voorafgaande jaren der achttiende eeuw zal het aantal niet zooveel minder zijn geweest — bedroeg het gezamenlijke aantal ambten, die te Amsterdam te vergeven waren, ongeveer 3200. Over de overgroote meerderheid daarvan konden burgemeesteren beschikken; slechts een klein deel werd vergeven door burgemeesteren tezamen met de vroedschap of met schepenen [2]); doch ook de laatste categorie kan wel gerekend worden tot de ter beschikking van burgemeesteren staande ambten, omdat vroedschap en schepenbank zelden tegen den uitgesproken wensch van burgemeesteren durfden ingaan.

De ambten werden verdeeld in stemmende, groote, middel-, kleine, beurt- en lootambten. Vermoedelijk zijn alle ambten oudtijds stemmende ambten geweest, d.w.z. bij meerderheid

---

1) Elias, *De vroedschap van Amsterdam* I blz. CXXXIX.

2) Zie de *„Lijst van ambten en officiën ter begeving staande van Burgemeesteren van Amsterdam in 1749"*, medegedeeld door Prof. Bussemaker in *Bijdr.* en *Mededeel.* XXVIII blz. 474 vlg.

van stemmen werd over de begeving daarvan beschikt. Daaruit zullen dan later de groote, middelbare en kleine ambten zijn uitgescheiden, aldus verdeeld naar de meerdere of mindere belangrijkheid. Ten slotte zijn, misschien in 1668, de beurt- en lootambten tot afzonderlijke groepen gemaakt; de eerste werden vergeven door den presideerenden burgemeester, zoodat elk der vier titularissen, wanneer zijne beurt van presideeren was gekomen, daarover de beschikking had. Wie de loot-ambten vergaf, werd door het lot aangewezen [1]).

Het gezamenlijk inkomen van deze ambten liep in de millioenen; daar burgemeesteren, zooals gezegd, over al deze ambten, hetzij dan direct, hetzij indirect, de beschikking hadden, kan men alleen hieruit reeds begrijpen, hoezeer zij naar de oogen moesten worden gezien [2])!

Bovendien hadden burgemeesteren nog grooten invloed op het vergeven van andere dan stedelijke ambten. Dikwijls waren zij bewindhebber der Oost-Indische Compagnie: ook daar waren allerlei posten te vergeven, die vette kluifjes mochten worden genoemd. Maar ook bij gewestelijke of admiraliteits-ambten kon de voorspraak van een burgemeester van Amsterdam goede uitwerking hebben; de bijzonder lucratieve betrekking van ontvanger van Holland te Amsterdam werd door de Staten van Holland op voordracht der burgemeesteren van Amsterdam toegewezen [3]).

Aan den invloed, dien burgemeesteren door het vergeven van zoovele ambten bezaten, paarden zich bovendien nog andere voordeelen, rechtmatige, maar dikwijls ook zeer onrechtmatige.

---

1) Bussemaker t. a. p. blz. 476, 477.

2) Bussemaker t. a. p. blz. 484 komt, door het optellen der inkomens en tractementen van de op zijn lijst vermelde ambten reeds tot een bedrag van f 1.257.180; maar, gelijk hij zelf opmerkt, is dit bedrag verre van volledig, omdat op de lijst het inkomen van een aantal ambten ontbreekt en van andere slechts de jaarwedde vermeld is, die gewoonlijk verre wordt overtroffen door het werkelijke inkomen.

3) *Bontemantel's Regeer. v. Amst.* (ed. Kernkamp) I blz. 124.

Dat familieleden herhaaldelijk met voordeelige ambten werden begiftigd, sprak in den toenmaligen tijd van zelf. Wij zullen slechts enkele voorbeelden daarvan aanvoeren, zoowel waar het stedelijke ambten betreft als andere, op het vergeven waarvan burgemeesteren alleen invloed konden uitoefenen.

Toen in 1738 een vendumeester overleed, gaf burgemeester Bicker dit ambt, dat een inkomen van vier à vijf duizend gulden opleverde [1]), aan zijn zoon Hendrik [2]).

Burgemeester Lieve Geelvinck wist in 1735 aan zijn zoon Nicolaas het ontvangerschap van de gemeenelandsmiddelen te bezorgen, dat jaarlijks aan emolumenten gemiddeld f 20.000 opbracht, nadat hij eerst bewerkt had dat Balthasar Scott dit ontvangerschap had neergelegd; tot loon voor zijne inschikkelijkheid werd Scott burgemeester gemaakt [3]).

Burgemeester Willem Munter speelde in 1737 zijn schoonzoon Jacob Boreel Jansz. het advocaat-fiscaalsambt bij de Admiraliteit in handen, dat in lucrativiteit niet onderdeed voor het ontvangerschap van de gemeenelandsmiddelen [4]).

Ook minderjarige regentenzoontjes werden met ambten begiftigd; de latere burgemeester Gerard Aarnout Hasselaer werd in 1707 op zijn negende jaar tot boekhouder van het inkomende recht aan de Admiraliteit benoemd. Tal van voorbeelden zijn bekend van vijf-, negen-, elfjarige burgemeesterszoontjes of neefjes, die tot kapitein van een compagnie infanterie, te Amsterdam in garnizoen, werden benoemd. In 1748 werd Willem Boreel, een kleinzoon van burgemeester Willem Munter, zelfs met zulk een kapiteinsplaats begiftigd op den prillen leeftijd van zegge drie en een half jaar [5])!

Meer en meer kwam het ook voor, dat opengevallen ambten niet werden vergeven en de eraan verbonden

1) Bussemaker t. a. p. blz. 493.
2) Ms. aant. van J. Bicker Raye I blz. 88.
3) Dagel. aant. van Burgem. de Vrij Temminck, en Elias t. a. p. I blz. CXL.
4) Elias t. a. p. I blz. CXL.
5) Elias t. a. p. I blz. CXLI.

inkomsten werden opgestreken door hem, die het recht had het ambt te vergeven. In 1707 moest uitdrukkelijk worden bepaald, dat ambten, die meer dan een jaar geleden waren opengevallen, binnen zes weken moesten worden begeven, en andere ambten, die korter dan een jaar vaceerden, binnen het jaar; voortaan zou bepaaldelijk moeten worden medegedeeld, aan wien een ambt vergeven was, daar anders „het tractement der ambten en officiën, zoowel van die reeds open en onbegeven zijn, als die nog komen open te vallen, voor de stad zal worden gehouden"; ook de emolumenten zouden gedurende de vacature aan de stad komen. Een uitzondering werd alleen gemaakt voor die ambten, waarvan de inkomsten een tijd lang door de weduwen of erfgenamen van den overleden titularis werden getrokken; zulke ambten zouden drie maanden lang onbegeven mogen blijven [1]).

Uit het feit, dat het noodig was zulke bepalingen te maken, blijkt hoezeer het bovengenoemde misbruik toen reeds was ingeslopen. Maar bovendien — uitgeroeid is het misbruik niet door de bepalingen van 1707. In September 1743 viel aan burgemeester Munter het recht toe, een half postmeesterschap van het Antwerpsche kantoor te vergeven; hij schonk het eerst in Juni 1746 aan zijn kleinzoon Gerard Munter, nadat hij in den tusschengelegen tijd er zelf wel f 15.000 aan verdiend had [2])! Van twee burgemeesters uit dezen tijd, Mr. Jan Sautijn en Mr. Jan Six, is ons op gezag van den griffier Hendrik Fagel medegedeeld, dat zij „dikwijls jaren lang ampten van 4, 5, 6000 gulden onbegeven lieten en de tractementen daarvan onder elkander verdeelden" [3])!

Omtrent deze zelfde twee burgervaders heeft Fagel opgeteekend, dat zij zich „door de infaamste knevelarijen en extorsies tot voorwerpen van den algemeenen haat hadden gemaakt; zij waren gewoon, geen ampt aan iemand te geven,

---

1) Notulen van den oud-raad van Burgem. d.d. 26 Januari 1707.
2) Elias t. a. p. blz. CXLI.
3) Colenbrander, *De Patriottentijd* I blz. 13.

of hij moest een zeker quantum bij wijze van retributie betalen" [1]).

Deze mededeeling wijst op een ander misbruik, dat aan het vergeven der ambten was verbonden, n.l. het opleggen van de verplichting aan de te benoemen personen om een zeker bedrag uit te keeren, hetzij direct aan hem, die het ambt had te vergeven, hetzij aan door dezen aan te wijzen personen.

Oudtijds was van dit alles geen sprake geweest. Bontemantel, die omtrent de regentenwereld uit het midden der zeventiende eeuw zooveel van hetgeen er achter de schermen voorviel heeft opgeteekend, weet niets van zulke praktijken als de bovengenoemde. Hij verhaalt alleen, dat een burgemeester, die een voordeelig ambt had te begeven, dikwijls „in silensie" van hem, die het ambt kreeg, bedong, dat hij jaarlijks iets zou uitkeeren ten behoeve van arme ouden van dagen; „oude-wijfkens-geld" placht men zoo'n uitkeering te noemen [2]).

Dit sympathieke gebruik is later tot wet geworden; uit een besluit van burgemeesteren en oud-burgemeesteren van Amsterdam uit het jaar 1716 blijkt, dat toen — vermoedelijk reeds geruimen tijd — een zoogenaamd „stadsofficianten- en aalmoesniersgeld" werd geheven van allen, die een ambt hadden gekregen; maar bovendien werd er toen nog bij bepaald, dat voortaan „tot subsidie van dezer stads arme godshuysen en den krijgsraad eene jaarlijkze belasting' zou worden opgelegd aan de met een ambt begiftigden. Voor de groote ambten bedroeg die belasting jaarlijks f 100, voor de middelbare f 25, voor de kleine f 10, en verder naar advenant [3]).

---

1) Als voren.

2) *Bontemantel's Regeeringe van Amsterdam* (ed. Kernkamp) I blz. 134, noot 1.

3) Bussemaker in *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII blz. 479, 480. Zie ook over het bedrag, dat in 1737 door een nieuw benoemd postmeester in de kas van de stad en van het aalmoezeniershuis moest worden betaald: Koudijs, in *Bijdr. voor Vaderl. Geschied. en Oudheidkunde* 4de Reeks X blz. 123.

Dit alles was volkomen in den haak; maar niet in den haak was het, dat sommige burgemeesters bovendien nog een retributie bedongen ten behoeve van zichzelf, van bloedverwanten, of wel van beschermelingen, wien zij op deze goedkoope manier een brokje toewierpen.

Dat de burgemeesters Mr. Jan Sautijn en Jan Six zich hieraan schuldig maakten, hoorden wij reeds door den griffier Fagel verzekeren. Van burgemeester de Haze de Georgio weten wij, dat hij in 1723 het ambt van boekhouder van de equipage bij de Oostindische Compagnie voor f 16000 aan een zekeren Flaming verkocht [1]). En van het bedingen van retributiën ten behoeve van bloedverwanten of beschermelingen zullen wij thans een aantal voorbeelden laten volgen, alle uit de jaren 1746 en 1747.

Burgemeester Six gaf het ambt van vendumeester aan Pieter van de Poll de Jonge, op voorwaarde, dat hij alle drie maanden aan Margaretha Johanna Six f 400 en aan Willemina Adriana Six f 600 zou betalen, beiden dochters van Jan Carel Six en Apolonia Looten. Voor Willemina, die nog minderjarig was, moest het geld aan den burgemeester Pieter Six uitbetaald worden. Uitdrukkelijk was bij deze overeenkomst bepaald, dat, als de dames zouden huwen, die uitkeering niet voor hare echtgenooten zou zijn, en dat zij eerst bij haar dood zou komen te vervallen [2]).

Pieter Bernard Texier kreeg het ambt van bode op Leeuwarden en Friesland van burgemeester Geelvinck onder voorwaarde, dat hij aan diens zuster Madelaine Texier jaarlijks f 200 zou geven [3]).

Lammert Banning werd door burgemeester van Collen met het baantje van kalkdrager begiftigd, doch moest

---

1) Elias t. a. p. blz. CXLI noot 2; Elias noemt daar nog de namen van zes andere regenten, die, blijkens de dossiers van het (hierna te noemen) proces Sautijn, schuldig stonden aan het verkoopen van ambten.

2) *Secrete Notulen van Regeer. en Oudburgem.* d.d. 16 Aug. 1747.

3) Ibid. d.d. 10 Nov. 1747.

aan Grietje Weeningh tot haar dood f 50 per jaar betalen [1]).

Anthony ten Camp, die weger van de waag werd, moest jaarlijks uitkeeren aan Henrica van Gent f 150, aan Eva Kreps f 200 en aan Anna Schoterbos f 200 [2]).

Jacob van Buren werd concierge van het stadhuis. Hij moest f 1000 afstaan aan Catharina Witsen en f 100 aan hare zuster Sara, beiden dochters van schepen Nicolaas Witsen [3]).

Eindelijk — om te besluiten met een feit, dat ook ten goede kan worden uitgelegd, omdat men er een wijzen maatregel van voorzorg in kan zien — Mr. Jan van de Poll kreeg een secretarisambt, maar moest de inkomsten daarvan, zoolang hij ongetrouwd bleef, aan zijne ouders afstaan [4]).

Niet alleen te Amsterdam was het vergeven van ambten een troebele bron van inkomsten geworden. Ook daar buiten, in Holland, in de andere gewesten. Corruptie was in de achttiende eeuw een algemeen kwaad geworden; in allerlei colleges liet men zich betalen, hetzij dan voor het geven van ambten, hetzij voor te bewijzen gunsten of inschikkelijkheid. In 1715 vaardigden de Staten-Generaal een placcaat uit tegen „het neemen van verbode giften en gaven" en „de corruptiën in de Regeeringe", waarvan de naleving bij eede moest worden beloofd door alle onder de Staten-Generaal ressorteerende regenten, daaronder ook de leden der Admiraliteitscolleges en de bewindhebbers der Oost- en Westindische Compagnie. Wie zich aan corruptie schuldig maakte, zou niet alleen zijn ambt verliezen, maar bovendien infaam verklaard worden en onbekwaam om ooit weder in eenig ambt te worden gebruikt; bovendien zou de schuldige het viervoudige verbeuren van hetgeen hij had genoten [5]).

Zulke scherpe dreigementen konden het euvel echter niet uitroeien. Ten bewijze daarvan strekke het beruchte proces

1) Ibid d.d. 18 April 1747.
2) Ibid. d.d. 25 Mei 1747.
3) Ibid. d.d. 22 Febr. 1746.
4) Ibid. d.d. 4 Febr. 1746.
5) *Groot Placaet-Boek der Staten-Generaal* V kol. 684—688.

Sautijn, uit 1724, waarvan wij althans de hoofdzaak willen mededeelen [1]). Mr. Willem Sautijn was bewindhebber der Oostindische Compagnie en kolonel der schutterij te Amsterdam; hij had tevens zitting in ondergeschikte regeeringscolleges. Behalve dit alles was hij een doorbrenger en een speculant, die steeds in geldverlegenheid verkeerde en daarom tot allerlei knoeierijen zijne toevlucht nam. Hij bediende zich daarbij van twee personen van verdacht allooi, aan wie hij opdroeg personen te vinden, die gaarne een ambt van hem wilden koopen. Een tijd lang ging dit goed, totdat een zijner handlangers geschil met hem kreeg en uit de school ging klappen. Hij verried zijn patroon aan den oud burgemeester Jeronimus de Haze de Georgio, die eenige jaren geleden voornamelijk door toedoen van burgemeester Nicolaas Sautijn, een broeder van Willem, van het kussen was gestooten. Om zijn wrok tegen de familie Sautijn te koelen, bewerkte de Haze de Georgio, dat de justitie in kennis werd gesteld met de praktijken van Willem Sautijn.

De Hoofdofficier Slicher, die òf bevreesd was voor den invloed der familie Sautijn, òf liever zijn eigen voordeel behartigde door den eigenlijken schuldige „bij compositie" [2])

---

1) Uitvoeriger vindt men dit alles bij Elias t. a. p. blz. CXLII—CXLV.

2) Het was gebruikelijk bij de toenmalige rechtspraak om sommige zaken „composibel" te verklaren, waarbij dan een overeenkomst tusschen den beklaagde en den Schout tot stand kwam; de beklaagde werd van vervolging ontslagen, mits hij den Schout een som gelds betaalde, waarvan het bedrag afhing van de meer of mindere gegoedheid van den delinquent en van de zwaarte van het door hem gepleegde misdrijf. Te Amsterdam was aan den Schout in zijne instructie voorgeschreven, dat hij „in wichtige saecken" alleen met voorkennis van Burgemeesteren en Schepenen mocht composeeren. Aan minder nauwgezette Schouten bood deze gewoonte de gelegenheid, misbruik te maken van den angst, dien vele overtreders der wetten of keuren, vooral bij vergrijpen tegen de zeden, tegen een behandeling hunner zaak voor de Schepenbank koesterden. Vgl. Mr. N. de Roever, *Uit onze oude Amstelstad*, Tweede Bundel, blz. 102 vlg.; B. H. Klönne, *Amstelodamensia*, blz. 130—134; *Bontemantel's Regeeringe van Amsterdam* (ed. Kernkamp) I blz. CCXXVII, CCXXVIII, 30, 31, 80. — Ook in de achtiende eeuw vindt men herhaaldelijk voorbeelden van rechtsbederf door dit composeeren. Voor Amsterdam vindt men daarvan verschillende staaltjes in het meermalen aangehaalde werk van Elias; voor Utrecht bij Dr. Krämer, *Stichtsche toestanden in de eerste jaren van het erfstadhouderschap*, in *Onze Eeuw*, 1901, blz. 352 vlg.

tot een hooge boete te veroordeelen, laadde alle schuld op den handlanger, die gevangen genomen werd. Uit de verhooren bleek, dat de door Sautijn over de jaren 1717—1724 geïnde sommen, voor zoover kon worden nagegaan, f 22.820 bedroegen, en dat hij o.a. in 1721 een onderkoopmansplaats bij de O. I. C. voor f 3500 en in 1724 een schippersplaats voor f 2500 had verkocht, benevens nog vele andere kleinere betrekkingen. Bovendien had hij nog een menigte geschenken ontvangen. Ook leende hij, tegen woekerrente, aan de door hem bij de Compagnie aangestelde ambtenaren sommen gelds, om daarmede — wat streng verboden was — voor eigen rekening in Indië zaken te doen.

Daar bij de behandeling der zaak de noodige bewijzen, dat Sautijn's handlanger op zijn last had gehandeld, niet konden worden bijgebracht, zweeg het vonnis der schepenbank over Sautijn's schuld; alleen zijn handlanger werd veroordeeld. Intusschen had het proces een langen nasleep, daar Sautijn de brutaliteit had zich tot het Hof van Holland te wenden en „mandament van purge" aan te vragen. Zeven jaren bleef deze zaak bij het Hof aanhangig, dank zij ook een poging van het Amsterdamsche gerecht om zich er tegen te verzetten, dat de zaak aan zijne kennis werd onttrokken. Bij de getuigenverklaringen voor het Hof kwam Sautijn er slecht af; een zijner vrouwelijke handlangers bekende o.a. tusschen 1719 en 1721 drie schippersplaatsen voor hem te hebben verkocht, elk voor f 2000. Nog vóór het Hof vonnis had geveld, overleed Sautijn, in November 1731.

Ook Willem Sautijn's broeder, de Amsterdamsche burgemeester Nicolaas Sautijn, was door dit proces getroffen, omdat gebleken was dat hij stadspostjes had verkocht: in 1721 het doodgraversambt van de Westerkerk voor f 8000, in 1723 een slachtersbank in de vleeschhal voor f 1200. De zaak had voor hem dit gevolg, dat hij sinds 1725 niet meer tot burgemeester verkozen werd, maar zich met ondergeschikte regeeringsambten moest vergenoegen. Daaruit blijkt

tevens, dat het verkoopen van ambten voor geld, zoo het bekend werd, een Amsterdamsch burgemeester discrediteerde; hoevele regenten er ook zich aan deze praktijk schuldig maakten, er zullen er zeker een niet minder groot aantal zijn geweest, die zich niet alleen zelf er van onthielden, maar ze ook bij anderen gestraft wenschten te zien.

Tot dusverre hoorden wij nog slechts in het voorbijgaan van één categorie van ambten, die aan de achttiende-eeuwsche regenten een aanzienlijke winst opleverde, n.l. de posterijen.

Van een uitgebreid postwezen was natuurlijk in het begin van de Republiek nog geen sprake; nog veel minder in de middeleeuwen. Reeds in 1395 vindt men echter melding gemaakt van het bodenambt te Amsterdam, daar toen Hertog Albrecht van Beieren het recht van benoeming der boden voor het brievenvervoer aan de stad toekende [1]).

Eerst in de zestiende eeuw werd het brievenvervoer te Amsterdam van beteekenis. De toenemende handelsbetrekkingen brachten een groote vermeerdering van correspondentie teweeg en deden de inkomsten van de bodenambten dus ook aanmerkelijk stijgen [2]). Reeds in het midden der zeventiende eeuw brachten de voornaamste buitenlandsche kantoren — het bodenambt op Antwerpen, Engeland, Keulen, Emden en Hamburg — en voor de binnenlandsche die

---

1) Mr. J. C. Overvoorde, *Geschiedenis van het postwezen in de Nederlanden vóór 1795*, blz. 76.

2) Overvoorde t. a. p. deelt op blz. 81, in de noot, mede, dat in 1623 het bodenambt op Keulen nog voor zoo'n gering ambt werd gehouden, dat een hiertoe benoemd lid der Amsterdamsche vroedschap als zoodanig zijn ontslag moest nemen, daar de vroedschapsplaats onvereenigbaar werd gehouden met zulk een gering ambt. Geheel juist is dit — aan Wagenaar, *Amsterdam* II blz. 544 ontleende — bericht echter niet. Het hier bedoelde vroedschapslid is Claes Jacobsz. Coeckebacker, aanvankelijk een aanzienlijk koopman, maar wiens zaken later verliepen, omdat hij niet goed bij het hoofd werd. Sinds 1621 werd hij feitelijk onderhouden door de stedelijke regeering. Ten slotte gaf men hem het bodenambt op Keulen, dat door zijn zoon voor hem werd waargenomen. Bij deze gelegenheid verzocht hij (16 Febr. 1623) zijn ontslag als lid der vroedschap. Zie Elias t. a. p. I blz. 214 en 216, noot c.

op Groningen, Deventer, Leeuwarden en Dordrecht groote winsten op. De meest begeerde bodenambten werden toen reeds aan burgemeesterszoontjes gegeven, die de verzending en bezorging van brieven en pakketten aan hunne gesalarieerde ondergeschikten overlieten en zelf met den titel van postmeester prijkten. Eerst in 1673 werd deze titel echter officieel ingevoerd [1]).

Reeds in de zeventiende eeuw is een poging gedaan om de opbrengst der posterijen niet uitsluitend ten voordeele van particulieren te doen strekken. In 1639 werd aan de Staten van Holland een voorstel ingediend, wel niet om de posterijen aan het land te brengen, maar om dit althans in de baten te doen deelen door het invoeren van eene portbelasting, en wel van een derde der porten binnen de provincie en een vierde van die buiten de provincie. De opbrengst van zulk een belasting werd berekend op f 133.624. Dit voorstel vond geen bijval; evenmin een dergelijk plan, dat in 1673 werd ingediend. De invoering stuitte af op den tegenstand van Amsterdam [2]). Evenmin was in datzelfde jaar de vroedschap van Amsterdam geneigd om de posterijen met de daaraan verbonden inkomsten aan de stad af te staan, zooals reeds in verschillende steden was geschied [3]). De aan de vroedschapsleden nauw verwante postmeesters en de burgemeesters, die gaarne de winstgevende postjes in hunne familie behielden, verzetten zich er met kracht tegen.

Behalve het geldelijke voordeel, dat vele regenten uit de postmeesterschappen trokken, had de Amsterdamsche handel er zeer veel belang bij, dat de toenmalige regeling van de posterijen bleef zooals zij was. Dit kan blijken uit de volgende mededeelingen.

De ritten op Hamburg waren geheel in handen van het Hamburgsch kantoor te Amsterdam. De andere steden waren

1) Kernkamp, *Regeering en Historie* blz. 72, en *Bontemantel*, ed. Kernkamp I blz. 152, 153.

2) Overvoorde t. a. p. blz. 90.

3) Ibid. blz. 89.—Zie daarover ook *Resol. Vroedschap Amsterdam*, 3 Januari 1673.

genoodzaakt allè brieven op Hamburg, benevens die op Scandinavië en een deel van Noord-Duitschland, eerst naar Amsterdam te zenden Ook de Engelsche post werd door Amsterdam behandeld, dat een contract had gesloten met de Engelsche posterij voor het vervoer over zee tot Hellevoetsluis, vanwaar de brieven door Amsterdamsche koeriers werden vervoerd [1]).

Dusdoende kregen de kooplieden te Amsterdam de buitenlandsche correspondentie eerder dan in eenige andere stad ; zij waren eerder op de hoogte van de koersen van de groote koopmansbeurs te Hamburg en konden daar hun voordeel mee doen. Het eigenbelang der postmeesters ging hier dus samen met het algemeene belang van de groote koopstad.

Intusschen blijft het eigenbelang der regenten een factor van beteekenis in de geschiedenis der posterijen. Te Amsterdam waren er omstreeks het midden van de achttiende eeuw 6 kantoren met 31 postmeesterschappen ; de zuivere winst, welke deze postmeesterschappen jaarlijks aan hunne gelukkige bezitters opbrachten, kan op gemiddeld f 168.000 worden gesteld [2]).

Het waren steeds jongelui uit burgemeesterlijke geslachten, dikwijls kinderen, die met deze vette baantjes werden begiftigd.

Zoo gaf burgemeester Jan Six in 1730 zijn pasgeboren zoon als pillegift een dubbel postmeesterschap van het Amsterdamsch postcomptoir, waaraan een jaarlijksch inkomen van f 11.678 verbonden was [2]).

Burgemeester Harman Henrik van de Poll gaf in 1736 aan zijn achtjarigen kleinzoon het postmeesterschap op Gorkum en 's Hertogenbosch, dat jaarlijks f 4100 opbracht [2]).

In 1737 werd Hendrik Hooft, zoon van den regeerenden

---

1) Mr. J. C. Overvoorde, *De centralisatie van het Hollandsche postwezen in het midden der 18de eeuw*, in *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde*, Vierde Reeks, I bladz. 217, 218.

2) Elias t. a. p. I blz. CXL.

burgemeester Daniël Hooft, tot postmeester voor de helft van het Hamburger kantoor benoemd [1]).

Burgemeester Willem Munter vereerde in 1745 en volgende jaren drie van zijn kleinzoontjes, resp. 4, 1 en 4 jaar oud, met halve postmeesterschappen, die jaarlijks f 5000 à f 6000 opleverden [2]).

Nog in 1751 trokken uit de posterijen de Munter's jaarlijks f 16.351, de van de Poll's f 35.812, de Trip's f 15.826 en de Hooft's f 20.670 [3]).

Zoo kon dan ook de Pruisische gezant te 's Gravenhage in een rapport aan zijne regeering naar waarheid het volgende beeld teekenen van den toestand der posterijen hier te lande omstreeks het midden der achttiende eeuw:

„Auf die Capacität der Person, die das Postamt verwalten soll, kommt es gar nicht an. Bisweilen behält es der Herr Burgermeister vor sich selbsten, bisweilen conferirt er es seinem noch in der Wiege seyenden Sohn, bisweilen als ein Douaire seiner Frau, bisweilen bekommt es eine auszuheyrathende Tochter als einen Brautschatz mit, bisweilen kriegt solches ein anderer Verwandter oder guter Freund. Es geschieht auch wohl oft, dasz wenn der Herr Burgermeister keine Descendenten oder andere nahe Anverwandte hat, er das Postambt einem Frembden mit der Bedingung giebt, dasz ihm selbst eine erkleckliche Leibrente daraus durch einen particulier Contract gesichert werde. Auf solche Art konnte zuweilen ein Burgermeister von Amsterdam, der das Glück hatte, dasz bey seinem praesidio ein importantes Post-Comptoir in seiner Stadt durch einen Sterbefall offen kam, sich selbst oder einem seiner Kinder ein jährliches Einkommen von 10, 20, und wohl gar 40 Tausend Gulden auf Lebenszeit verschaffen, welches gewisz etwas sehr Angenehmes ist. Allein auf diese Weise wurden die Posten auch sehr schlecht administriret, indem

1) Koudijs, in *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde*, 4de Reeks, X blz. 123.
2) Elias t. a. p. I blz. CXL.
3) *Resol. Holland* 23 Juli 1751, aangehaald bij Elias t. a. p. I blz. CXL.

der Postmeister selbst wenig Inspection darauf nahm, mit einem particulier Fuhrmann wegen Transportirung des Felleysens contrahirte, seine Laquayen zu Speditions-Commis machte, in Summa Alles so einrichtete, dasz er nur sein Privat-Interresse dabey beherzigte. Es ist bei dieser Einrichtung noch diese Inconvenienz, dasz in einem jeden gröszeren Orte vier, fünf und mehrere Posthäuser sich befinden, und dieser particulier Postmeister z. B. die Englischen, ein anderer die Französischen und Spanischen, ein Dritter die Teutschen, Hamburger und inländischen Postbriefe annimmt und ausgiebet, sodasz ein Fremder oft aus langer Erfahrung erst lernen kann, auf welchem Posthause er seine Briefe abgeben und holen lassen müsse, auch die Correspondenten nicht selten, und insonderheit von ausländischen Briefen, nach Belieben des Postmeisters die Brieftaxe erlegen müssen" [1]).

Niet alleen in hunne beurs trokken de regentengeslachten voordeelen van het feit, dat zij alle regeeringsmacht in handen hadden. Ook bij de rechtspraak kon een aanzienlijk regent op ergerlijke wijze misbruik maken van zijn invloed.

Een merkwaardig voorbeeld daarvan te Amsterdam biedt een proces uit het jaar 1712, waarin burgemeester Jeronimus de Haze de Georgio betrokken was, de allerrijkste Amsterdammer uit de eerste helft der achttiende eeuw, die bij zijn overlijden, in 1725, een vermogen naliet van f 3.300.000 [2]).

Deze burgemeester had een natuurlijken zoon, die uitbesteed werd bij een aanspreker te Amersfoort, een zekeren van Eck, die het kind zijn familienaam gaf.

Toen de jonge Isaäc van Eck later te Amsterdam kwam wonen en daar trouwde, werd hem het geheim zijner geboorte medegedeeld; de burgemeester echter kocht zijn stilzwijgen door hem onderstand en een aanstelling tot schipper op Rotterdam te beloven. Die onderstand bleef uit, zoodat

1) Stephan, *Geschichte der Preuszischen Post*, blz. 235, aangehaald bij Overvoorde, *Geschiedenis van het Postwezen* enz. blz. 88, 89.
2) Elias t. a. p. II, blz. 599, 600.

Isaäc van Eck met zijn vrouw en een komenijshoudster, die handlangersdiensten had verricht, het zijn „natuurlijken" vader lastig begon te maken.

Toen dit den burgemeester ging vervelen, nam hij den schout ter zijde, die het lastige drietal achter slot en grendel bracht. Hun eenige bewijsstukken, de van de Haze ontvangen brieven, werden hun ontnomen; tegen alle wet en recht in, werd geen der getuigen, op wie de beschuldigden zich beriepen, gehoord; een advocaat werd hun niet toegestaan.

Het vonnis van de komenijshoudster luidde: geeseling, eerst binnenshuis, vervolgens in 't openbaar, daarna voor 30 jaar opgeborgen in het spinhuis. De natuurlijke zoon van den burgemeester werd gegeeseld, daarna voor 15 jaar in het rasphuis opgesloten; zijne vrouw werd voor 10 jaar uit de stad gebannen. Wel deed zij nog een poging om cassatie te verkrijgen, maar deze bleef zonder gevolg.

„Hiermede" — zoo besluit de heer Elias bedaard en raak zijn relaas van dit proces — „was de zaak voor goed doodgebloed en uit de wereld, en de gemoedsrust van burgemeester de Haze was voor verdere uitwendige stoornissen bewaard: aan de gerechtigheid was naar achttiende-eeuwsche begrippen voldaan" [1]).

Dit geval van rechtsmisbruik staat niet op zich zelf. Ook buiten Amsterdam, zoowel in de steden als op het platte land van Holland, maakten schouten en baljuwen zich schuldig aan willekeurige of baatzuchtige rechtspraak [2]). Tegen het midden van de achttiende eeuw zijn ons uit Utrecht verschillende gevallen bekend, waaruit blijkt hoezeer ook daar de rechtspleging te wenschen overliet [3]).

De ontevredenheid, die bij de burgerij werd gewekt door deze klasse-justitie, zal zeer zeker in niet geringe mate

---

1) Elias t. a. p. II, blz. 600.
2) Van den Bergh, *De Baljuwen*, in *Nederl. Rijksarchief* I, blz. 235 vlg.
3) Kramer, *Stichtsche toestanden in de eerste jaren van het Erfstadhouderschap*, in *Onze Eeuw*, 1e jaargang (1901), blz. 345 vlg.

hebben bijgedragen tot verbreeding van de klove, die sinds het midden ongeveer van de zeventiende eeuw tusschen regenten en burgerij was ontstaan.

Maar nog andere omstandigheden werkten er toe mede, om in de eerste helft der achttiende eeuw de klasse der regenten meer en meer gehaat te maken. De weelde, die zoowel in de kringen der voorname regenten als in die der aanzienlijke kooplieden heerschte, begon den burgerman in het oog te steken, te meer omdat hij zelf dikwijls moeite had om den kost te verdienen.

Wij deelen niet de vrij algemeen gangbare meening, dat weelde een teeken van verslapping en zedelijken achteruitgang is. Weelde is de onafscheidelijke metgezel van toegenomen welvaart, en het heerschen van weelde in het midden der achttiende eeuw is voor ons eenvoudig het bewijs, dat de kringen, die zich deze weelde konden veroorloven, kapitaalkrachtig waren.

De stijging van de groote vermogens, die te Amsterdam tegen het midden van de zeventiende eeuw reeds zeer merkbaar was, houdt aan in de eerste helft der achttiende; de millionairs zijn dan geen zeldzaamheid meer; burgemeester Alexander Velters liet in 1719 een vermogen na van meer dan een millioen, burgemeester Jan Trip in 1732 een vermogen van f 1.900.000; van burgemeester de Haze de Georgio hoorden wij reeds, dat hij in 1725 een fortuin van f 3.300.000 naliet [1]).

Dat de leefwijze van de regenten in dezen tijd weelderig was, daarvan zijn bewijzen in overvloed voorhanden [2]).

Alleen — men hoede zich er voor, zich een overdreven voorstelling te vormen van deze weelde en haar als zooveel grooter te beschouwen dan reeds in de tweede helft der zeventiende eeuw het geval was; ook uit dien tijd zijn ons voorbeelden van weelde — bij een aanzienlijk Amster-

1) Zie over dit alles: Kernkamp, *Amsterdamsche Patriciërs*, in *Vragen des Tijds*, October 1905.

2) Zie b.v. Elias t. a. p. I, blz. CLXII, CLXIII.

damsch koopman — bekend, die bewijzen, dat men ook toen reeds de kunst verstond, van zijn rijkdom te genieten [1]).

Intusschen, daarmede wordt niet geloochend, dat tegen het midden der achttiende eeuw een groote weelde heerschte in de kringen der regenten en aanzienlijke kooplieden. Van meer belang is echter de vraag, of de welvaart, waarop deze weelde wijst, slechts het deel was van een kleine klasse van bevoorrechten, dan wel of er in den breeden kring der burgerij algemeene welvaart heerschte, ten gevolge van den bloei van handel, scheepvaart en nijverheid.

Het antwoord op die vraag schijnt ons aldus te moeten luiden, dat de groote meerderheid der burgerij zich niet in toenemende welvaart kon verheugen, omdat de handel, zoo al niet achteruitging, dan toch niet bloeide, en omdat de industrie na het eerste kwartaal der achttiende eeuw niet slechts achteruitging, maar achteruitholde.

Over den toestand van onzen handel in de achttiende eeuw, vergeleken bij dien van de zeventiende, valt moeilijk met zekerheid een oordeel te vellen, zoolang het ons ontbreekt aan betrouwbare statistische gegevens, waarop toch zulk een oordeel moet rusten. Voor alsnog schijnt de veiligste conclusie deze, dat de absolute achteruitgang niet groot kan zijn geweest, maar dat de relatieve achteruitgang vrij sterk was [2]). Onze handel had in de achttiende eeuw te kampen met mededingers, die honderd jaar tevoren nog niet in aanmerking kwamen.

Zweden, Denen, Franschen, Russen en Spanjaarden waren hun deel aan den internationalen handel gaan opeischen, maar vooral de concurrentie van Engelschen en Duitschers — met name van Londen en Hamburg — veroorzaakte, dat het aandeel van onze republiek in den wereldhandel op verre na niet meer zoo groot was als in de eerste honderd jaren van haar bestaan. Om enkele kenmer-

1) Zie Dr. A. Bredius, *Prachtliefde bij onze XVIIde-eeuwsche Kooplieden*, in *Oud-Holland*, 28ste Jaargang (1910), blz. 239, 240.

2) Het volgende naar Brugmans, *Opkomst en bloei van Amsterdam*, blz. 194 vlg.

kende cijfers te noemen: in 1650 was de verhouding van de Engelsche scheepvaart tot de Nederlandsche als van 1 tot 5; honderd jaren later was die verhouding als van 7 tot 6. Voeg daarbij, dat in de achttiende eeuw onze Republiek, met name Amsterdam, meer en meer de zetel werd van den fondsenhandel. Op zich zelf was dit geen reden tot klagen; maar de toenemende belegging van Nederlandsch kapitaal in buitenlandsche fondsen verminderde het voor handel en nijverheid ten onzent beschikbare kapitaal; en de uitbreiding van den fondsenhandel ten koste van den goederenhandel was ook daarom te betreuren, omdat de bloei van den laatste aan veel wijdere kringen van de maatschappij ten goede komt.

Zoo wordt het begrijpelijk, dat tegen het midden der achttiende eeuw de klachten over de „diversie" van den handel toenemen. Reeds in 1738 werd door de Amsterdamsche vroedschap beraadslaagd over een plan, om Amsterdam tot een vrijhaven te maken, ten einde het aanmerkelijk verval van den handel te keeren [1]). Bovendien bracht de Oostenrijksche successie-oorlog, of liever de Engelsch-Fransche oorlog, die daarmede gepaard ging, aan onzen handel groote nadeelen toe. Vooral daarmede, en met de zware belastingen, die tengevolge van onze deelneming aan den oorlog moesten worden geheven, zal men rekening dienen te houden ter verklaring van de toenemende ontevredenheid der burgerij over de regenten.

Gaf de toestand van den handel nog geen aanleiding tot de vrees, dat wij dien geheel zouden verliezen, anders stond het met de nijverheid. Zoo goed als alle takken van nijverheid begonnen in den loop der achttiende eeuw te kwijnen, en vooral de textiel-industrie ging zoo goed als geheel te gronde. Onze concurrenten daarentegen verheugden zich in een snel toenemenden voorspoed; de uitvoer van wollen stoffen uit Engeland verdriedubbelde in het tijdvak 1701—

1) Brugmans t. a. p. blz. 202—204.

1770, de lakenfabricage in Silezië verdubbelde tusschen 1739 en 1775 [1]).

Het is genoegzaam bekend, dat de achteruitgang der Nederlandsche nijverheid in de eerste plaats is toe te schrijven aan het destijds algemeen in Europa heerschende stelsel van protectie, waardoor de invoer van het voor onze nijverheid benoodigde ruwe materiaal werd belemmerd of geheel verboden, terwijl bovendien de afzet van de producten onzer nijverheid in het buitenland werd bemoeilijkt of geheel onmogelijk gemaakt. Maar niet minder moet de achteruitgang op rekening worden gesteld van de omstandigheid, dat in onze Republiek de steden zich, ten koste van het platteland, geheel meester hadden gemaakt van de nijverheid. De arbeidsloonen waren, tengevolge van de hooge indirecte belastingen en den daardoor hoogeren prijs der eerste levensmiddelen, in onze steden veel hooger dan in het buitenland, waar de industrie zich juist op het platteland had gevestigd.

Niet eerst de historische wetenschap van onze dagen heeft deze oorzaken van den achteruitgang onzer nijverheid bloot gelegd. In het midden der achttiende eeuw werd ten onzent ook reeds betoogd, dat de zware indirecte belastingen het ons onmogelijk maakten met Engeland te concurreeren en dat men daar, in tegenstelling met wat de Nederlandsche regeering deed, zich er wel voor hoedde, de industrie te ondermijnen door het verhoogen van den prijs van noodzakelijke levensmiddelen. „Engeland heeft zich wel gewagt", zoo leest men in een pamflet van 1747 [2]), „den prijs van brood en andere geringe eetwaren te verhoogen door nieuwe verpachtingen. De ambachtsman zou hierdoor daaglijks meer moeten hebben en de fabrikeur, dewijl hij meer zou moeten winnen om voor de levensmiddelen ook meer te kunnen geven, zijn koopmanschappen voor denzelven prijs niet

1) Pringsheim, *Beiträge zur wirthschaftlichen Entwicklungsgeschichte der Verein. Niederl.*, pg. 34 vlg.; Kernkamp, *De droogscheerderssynode*, (Roggebundel) blz. 118 vlg.

1) Knuttel No. 17775.

kunnen verkoopen. De werklieden, die aan een schip werken, zouden hooger dagloon moeten hebben, de touwen, zeilen, masten en wat niet al, meer kosten en het onderhoud van het scheepsvolk duurder te staan komen. Overal zou men de verhoging van den prijs der levensmiddelen gewaar worden".

Ook Amsterdam ondervond den druk der tijden, hoewel in veel mindere mate dan Leiden of Haarlem, omdat het niet, zooals deze, uitsluitend een industrieele stad was; daarentegen had het ruimschoots zijn deel van de slechte gevolgen van den Oostenrijkschen successieoorlog voor nering en negotie. De achteruitgang der textiel-industrie was trouwens ook hier in hooge mate te bespeuren; in 1763 bestond te Amsterdam geen enkele wolweverij meer [1]). Het groote verval der hoeden-industrie, dat reeds in 1738 werd geconstateerd, zal ook voor Amsterdam een schadepost zijn geweest, omdat deze tak van nijverheid daar vroeger zeer had gebloeid. Ook de bierbrouwers en de scheepsbouwers zagen hun bedrijf afnemen [2]).

De achteruitgang van groote takken van nijverheid deed zich natuurlijk ook gevoelen in allerlei kleine bedrijven, die van de groote werk kregen. In den loop van het jaar 1747 werden dan ook door de overlieden van verschillende gilden klaagzangen aangeheven over gebrek aan werk.

Het smidsgilde klaagde over „een volstrekte neringloosheid en een gansch gebrek van werk voor sommigen" [3]).

---

1) Pringsheim t. a. p. blz. 35.

2) Pringsheim t. a. p. blz. 34; Brugmans t. a. p. blz. 215.

3) *Requesten aan Mijne Heeren van den Gerechte*, uit het jaar 1747 (Gem. Arch. Amsterdam). Bij deze requesten zijn er ook verscheidene, waaruit blijkt, dat in verschillende gilden de gildebroeders rechtmatige klachten hadden over het wanbeheer der overlieden. Bicker Raye (Aant. I blz. 2) heeft opgeteekend, dat in 1739 de overlieden van het turfdragersgilde twee aan het gilde toebehoorende huizen verkochten, naar het heette ten behoeve van het onderhoud van weduwen en weezen; maar zij verzuimden daarvan afrekening te doen! Over de misbruiken bij het gildewezen — die mede een oorzaak van ontevredenheid geweest zijn — vgl. Mr. N. de Roever, *Uit onze oude Amstelstad*, IV blz. 108 vlg. Over het knellende van de gildebepalingen, die niet meer pasten bij de toenmalige toestanden, en over het ontduiken daarvan zie Slothouwer, *Bijdrage tot de geschiedenis der Doelisten*, blz. 49 en 50.

De overlieden en gildebroeders van het klein binnenlandsvaardersgild gaven te kennen, dat „door verval van negotie, alsook ter oorzaak, dat de timmeragiën aan hunne vaartuigen hoe langer hoe kostbaarder werden, velen van de gildebroeders sobere weduwen komen na te laten" [1]).

De mandenmakers zagen gaarne, dat niemand manden uit andere plaatsen mocht laten komen, daar er vele arbeiders zonder werk liepen [1]).

Het aantal werkloozen te Amsterdam werd bovendien nog vermeerderd, doordat toen, evenals thans, vele arbeiders, die elders den kost niet konden verdienen, naar de groote stad trokken, in de hoop van daar beter te zullen slagen. In een pamflet uit het jaar 1747 leest men dan ook, dat „de vermindering der neeringen, de toevloed van behoeftigen, die zelfs met geweld in schuiten en anderzints uit eenige steden herwaarts [n.l. naar Amsterdam] werden gezonden, en de duurte van eetwaren in het jaar 1740 en 1741, sedert dien tijd de armoede in dier voege hebben doen toenemen, dat alleen in het jaar 1746 tot het noodzakelijk bestaan der Godshuizen en onderhoud van de wezen, armen en gebrekkelijken, buiten de gemeene middelen uit der stadskasse heeft moeten worden uitgereikt een somme van ruim tweemaal honderd en vier en twintig duizend gulden" [2]).

Uit hetgeen in de voorgaande bladzijden is medegedeeld, mag deze conclusie worden getrokken, dat tegen het einde van het tweede stadhouderlooze tijdvak de misbruiken der familieregeering bij een groot deel der burgerij een hartgrondigen afkeer van de regentenheerschappij moeten hebben gewekt.

De tijden waren voorbij — zoo zij er ooit geweest waren! — dat de burgerij zich liet sussen door woorden als de volgende, die men aantreft in een pamflet uit het

---

1) *Requesten aan Mijne Heeren van den Gerechte*, 1747.
2) Knuttel No. 17770.

jaar 1735: „Weet men dan niet, dat d'overigheid van Godt gestelt is om sijn volk te regeeren, en dat Godt belooft aan dat volk, wanneer sij sijne goddelijke geboden sullen nakomen, hem liefhebben en eeren, dat hij in vergelding haar sal segenen en wijse overheeden geven [1])?"

Het kritisch vernuft van de burgerij was door de tijdsomstandigheden gescherpt. De domme trots, de onbekwaamheid, de schaamtelooze baatzucht van vele regenten vervulde de burgers niet alleen met wrok tegen de „stads-tirannen", maar opende ook hunne oogen voor de gebreken van den regeeringsvorm. Zij ergerden zich aan de weelde der burgemeesterlijke geslachten, niet alleen omdat zij zelf moeite hadden het hoofd boven water te houden, maar ook omdat zij wisten, dat een goed deel van dien te pronk gestelden rijkdom verkregen was door het misbruiken van macht en invloed ten bate van eigen beurs. Zoo wordt in een pamflet van 1747, de „Openhertige t Zamenspraak" [2]), schamper van de regenten gezegd:

„Zij munten uyt in mooye kleeren,
In huys en hof, in pracht en swier,
Elk houdt op 't minst een paert of vier,
Die voor vergulde koets of wagen
Gespannen, de heeren moeten dragen,
Al was het maer twee deuren veer".

In een andere „Samenspraak" van hetzelfde jaar, leest men, dat als de regeering zoo blijft, het lot der burgerij zal zijn, „niet dat van een paard, dat in de ploeg loopen moet en daar de akkerman nog eenige zorg voor heeft, maar dat van een miserabel huurpaard, dat met bloedige sweepslaagen voortgejaagt wordt, door een Oost-Indisch vaarder, die van de moort van Batavia t'huys komt" [3]).

Ten slotte — in een geschrift uit het jaar 1748, „de

---

1) Knuttel No. 16982, aangehaald door Dr. Japikse, *De aard der volksbewegingen van 1747 en 1748* in *De Gids*, November 1910, blz. 318.
2) Knuttel No. 17746.
3) Knuttel No. 17765, aangehaald bij Japikse t. a. p. blz. 319.

Nagtstudie", wordt als volgt het zondenregister der regenten opgemaakt: „wanneer in eene Republiek de Wethouders de oude en dierbetaalde voorregten verkorten of wegnemen; als zij zich met 's Lands beste inkomsten, die tot steun en onderhoud van Stad en Staat moeten dienen, verrijken, of voor hun en hunne familiën de opvolging en dus het bezit der voordeeligste bedieningen verzekeren, of dezelve aan hunne kinderen, schoon ze nog in de wieg liggen of onbekwaam of ondeugend zijn, wegschenken; wanneer ze stuursch, norsch en wrevelig nauwelijks het oor willen leenen naar der burgeren klagt of verzoeken; als ze niet oplettend genoeg zijn om de rust van buiten te verzekeren en door factiën of eigen belang de zaaken zoo ver in de war brengen, dat er geen helpen nog heelen meer aan is, en een ongelukkige oorlog de lang verminderde magt en inkomsten van den Lande geheel verteert; wanneer het haastig aangroeien van zommiger Regenten rijkdom, het gemeen in de oogen steekende, het wantrouwen op hunne oprechtheid veld doet winnen; als het botervat met zuivel opgevuld wordt, dat tot onderhoud en verkwikkinge der noodlijdenden moest dienen; wanneer de rechtbank den persoon aanziet en in plaats van den twist bij te leggen en een ieders eigendom te verzekeren in een winstbank verandert, om op een kunstige wijze, door uitgerekte twistgedingen, rechter en voorspraak de beurs te verrijken en den rechtvorderaar, als een meelzak, zoo lang te slaan, als hij stuiven wil; als gebruiken en ordonnantiën, door derzelven bedienden, om zich spoedig een schat te verzamelen, misbruikt, geen redres ondergaan, maar ten koste en hartzeer der ingezetenen gehandhaafd blijven, ja eindelijk tot die hoogte stijgen, dat elk, der terging moede, zich van een juk tragt te ontslaan, dat vrije halzen onverdraaglijk valt, — dan hebben we niet te vragen, aan wie de schuld, indien er een storm opsteekt, die alles het onderst boven werpt" [1]).

1) *De Nagtstudie*, van Bickerstaff, aangehaald bij Dr. J. Hartog: *De Patriotten en Oranje*, blz. 66, 67.

Geen wonder, dat men de heerschappij der regenten als tirannie gevoelde [1]) en wederom het oog richtte op den Oranjevorst, als den traditioneelen beschermer van de burgerij tegen de regenten-aristocratie. Van hem verwachtte men redding uit den nood. Reeds in een pamflet uit het jaar 1739 was van den toekomstigen stadhouder gezegd, dat hij zou moeten zijn „de ziel der regeering, alsmeede een hulpmiddel tegen de ingeslopen misbruiken, een steunzel der wetten en een schrik der overtreders" [2]). Maar in een pamflet van 1747 wordt ook reeds tegen te hoog gespannen verwachtingen gewaarschuwd: „om dien zwaarwichtigen last te dragen, was meer dan menschelijk verstand van noode" [3]). Zulk een „Uebermensch" — de volgende hoofdstukken zullen het aantoonen — was Willem IV niet!

---

1) Knuttel No. 18169. In dit pamflet, uit het jaar 1748, leest men o.a. „Hebben onze voorouders met reden wers en grootelijks afkeerig geweest van de Spaense en Franse tyrannyen, met reden heeft dan nu een vrij gevochte volk eindelijk dat jok, daar zij zoo veele jaaren onder hebben moeten zuchten, van haare halsen afgeschud en dus zig vrij gemaakt van de tyrannye van dat volk" [n.l. van de regenten].

2) Knuttel No. 17103, aangehaald bij Japikse t. a. p. blz. 321.

3) Knuttel No. 17766.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De volksbeweging in het eerste jaar van het stadhouderschap van Willem IV.

Gedurende het grootste gedeelte van het tweede stadhouderlooze tijdvak was er weinig uitzicht geweest, dat Willem Karel Hendrik Friso eenmaal geroepen zou worden tot de hooge waardigheden, die de Oranjevorsten in de Republiek hadden bekleed.

Als zoon van Jan Willem Friso was hij sinds zijne geboorte erfstadhouder van Friesland; in 1718 droeg ook Stad en Lande hem het stadhouderschap op; in 1722 volgde Drente dit voorbeeld. De aanhoudende binnenlandsche geschillen in Gelderland brachten te weeg, dat ook daar in 1722 werd besloten Willem Karel Hendrik Friso tot stadhouder aan te stellen, zoodra hij zijn achttiende jaar zou hebben bereikt; de voor den stadhouder opgemaakte instructie beperkte zijne macht echter zoozeer, dat hij in hoofdzaak alleen scheidsrechter zou zijn bij voorkomende oneenigheden [1]).

De verheffing van den jongen Friso tot stadhouder van Groningen en Drente had in Holland weinig ongerustheid gewekt; toen echter ook Gelderland aanstalten maakte om het stadhouderschap te herstellen, waarschuwde Holland dit gewest tegen het gevaarlijke van dezen stap. Het in den wind slaan van deze waarschuwing had ten gevolge, dat de republikeinsche partij in de overige gewesten zich schrap

1) Zie voor dit en het volgende: Jorissen, *Lord Chesterfield en de Republiek der Vereenigde Nederlanden;* Fruin, *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek* (ed. Colenbrander) blz. 299, 310—316; Blok, *Geschied. v. h. Nederl. Volk* VI, blz. 82—84, 94—97, 101—104.

zette tegen eventueele pogingen van de Oranje-partij om nieuwe stadhouderschappen voor haar pretendent te verkrijgen. In Maart 1723 namen de Staten van Holland het besluit, de stadhouderlooze regeering te handhaven; Zeeland, Utrecht en Overijsel volgden Holland's voorbeeld; de vier gewesten beloofden elkander bijstand tot uitvoering van dit besluit.

In 1729 werd Willem Karel Hendrik Friso meerderjarig en aanvaardde hij het stadhouderschap van Gelderland, Stad en Lande en Drente, in 1731 ook dat van Friesland. Toen hij in Februari en Maart 1729 's-Gravenhage bezocht, zorgde de Oranjepartij, dat deze heugelijke gebeurtenis met een reeks van feesten werd gevierd; het volk juichte den Prins luide toe en liet blijken, dat het hem gaarne tot stadhouder zou zien verheven. De hoop van de vurigste Oranjeklanten, dat 's Prinsen meerderjarigheid de aanleiding zou worden tot het herstel van de stadhouderlijke waardigheid in alle gewesten, kwam echter bedrogen uit, hoofdzakelijk omdat de Engelsche regeering het oogenblik nog niet gekomen achtte om de staatsgezinde partij ten val te brengen [1]). Deze laatste behield voorloopig het veld. De toegang tot den Raad van State bleef voor den Prins gesloten; in 1732 vernietigde Zeeland het markiezaat van Veere en Vlissingen; in 1736, toen Van der Heim de opvolger werd van Slingelandt als raadpensionaris van Holland, voegden de Staten van dit gewest aan zijne instructie een artikel toe, dat hem gelastte „zorg te draagen, dat de tegenwoordige regeeringsvorm in alles bewaard werdt; en zo hij immer kennis kreege, dat daartegen iet werdt ondernomen, was hij gehouden zulks den Staaten aan te dienen" [2]).

Het inmiddels door den Prins gesloten huwelijk — in 1734 — met Anna van Hannover, de oudste dochter van Koning George II van Engeland, verzekerde de Oranjepartij van Engeland's steun. Zij trad voortaan dan ook krachtiger

---

1) Jorissen t. a. p. blz. 39—42.
2) Wagenaar, *Vaderl. Historie* XIX, blz. 225.

op, maar zonder veel succes; haar tijdens den Poolschen successie-oorlog aangewende pogingen om haar pretendent tot generaal van het voetvolk onzer Republiek te doen benoemen, stuitten af op de tegenwerking van Holland.

De pretendent zelf maakte het zijne wederpartij niet zeer lastig. Willem Karel Hendrik Friso ontbrak het noch aan verstand, noch aan kennis van regeeringszaken; maar hij miste de sterke begeerte naar macht, die een pretendent eerst gevaarlijk maakt. Niet dat het hem onverschillig liet, of hij tot de hooge waardigheden zijner voorvaderen zou worden geroepen; maar hij was te slap van karakter en te traag van geest om de gelegenheden, die zich aanboden, te benutten, laat staan dat hij zelf een gunstige gelegenheid zou scheppen. Hij wachtte af, niet gelaten, want dikwijls klaagde hij over zijn lot en dacht er in zijne misnoegdheid over om Nederland te verlaten voor zijne Duitsche bezittingen, maar toch, hij wachtte af, totdat de omstandigheden hem in den schoot zouden werpen wat hij door eigen initiatief niet had willen veroveren.

Het was de Oostenrijksche successie-oorlog, die hem ten slotte in het zadel hielp. Aanvankelijk bracht deze oorlog hem een nieuwe teleurstelling. Toen de Republiek in 1742 overging tot versterking van haar landmacht, werden zes vreemdelingen tot generaal benoemd; de Prins van Oranje werd onder hen gesteld in den rang van luitenant-generaal. Verontwaardigd bedankte hij; zijne aanhangers bleven ondertusschen voor zijne belangen ijveren; Friesland dreigde in 1744 zelfs zijne consenten te zullen inhouden, zoolang de Prins niet tot generaal was benoemd. Toen in 1745 de kans daarvoor gunstiger stond, kwam er niet van, omdat de Prins weigerde te dienen onder den Vorst van Waldeck, die het opperbevel over het leger voerde.

Inmiddels had onze Republiek als bondgenoot van Oostenrijk en Engeland deel genomen aan den oorlog, zonder nog openlijk in krijg te zijn geraakt met Frankrijk. Deze laatste

mogendheid begreep, dat een oorlogsverklaring aan onze Republiek en een inval der Fransche troepen op Nederlandsch grondgebied tot de verheffing van den Prins van Oranje zouden leiden; daarom bood zij herhaaldelijk aan de Staten-Generaal onzijdigheid aan.

Naarmate de door de Fransche troepen in de Oostenrijksche Nederlanden behaalde voordeelen hen dichter bij onze grenzen brachten, maakten vele regenten zich meer en meer ongerust over de toekomst. De handel leed reeds zware verliezen door den oorlog; bleef onze Republiek de zijde van hare oude bondgenooten, Engeland en Oostenrijk, houden, dan had zij weldra een aanval der Fransche troepen te wachten, voor wie onze grenzen open lagen, en de herinnering aan 1672 was in Nederland nog niet vergeten. Zoo werden de leidende staatslieden der Republiek meer en meer genegen om een afzonderlijken vrede met Frankrijk te sluiten. Doch ook de bondgenooten onzer Republiek waren niet afkeerig van vrede, sinds de oorlog hun voortdurend nederlagen bracht. Zoo werden in Augustus 1746 onderhandelingen aangeknoopt op een congres te Breda. Deze onderhandelingen schoten echter weinig op; bij ons waren het Zeeland en Overijsel, die tegenhielden dat Frankrijk's eischen werden ingewilligd.

Intusschen was men in Frankrijk het eeuwige weifelen van onze Republiek moede geworden en besloot pressie uit te oefenen op hare besluiten door aan Maurits van Saksen, den opperbevelhebber der Fransche troepen in de Oostenrijksche Nederlanden, te vergunnen wat hij reeds lang gewenscht had: een inval te doen op Nederlandsch grondgebied; alleen werd hem te kennen gegeven, dat de inval als dreigement moest dienen en dat de Fransche regeering geen veroveringen wenschte te maken. Maurits van Saksen gaf terstond aan zijne opdracht gevolg: in de laatste helft van April 1747 rukten zijne troepen Staats-Vlaanderen binnen.

De Oranje-partij was reeds geruimen tijd bezig om de ontevredenheid, die onder de burgerij verwekt werd door de verliezen in den handel, aan te scherpen tot een geest van oproer. Aan de staatsgezinde regenten werd in pamfletten verweten, dat hunne onbekwaamheid schuld was van den onzekeren koers onzer buitenlandsche staatkunde en van den hulpeloozen toestand, waarin het land verkeerde. Ook in dit opzicht werd aan de burgerij het „Gedenkt 1672!" toegeroepen, dat men de staatsgezinde partij beschuldigde omgekocht te zijn door Fransch geld. In een pamflet, genaamd „Een willige verkooping" [1]) werden Unico Willem, graaf van Wassenaer—Twickel, die in de laatste jaren als gezant de onderhandelingen met Frankrijk had gevoerd, en de raadpensionaris van Holland Jacob Gilles, die beiden onze Republiek vertegenwoordigden op het vredescongres te Breda, voorgesteld als makelaars, die op last van de Staten van Holland en West-Friesland primo December 1746 te Breda aan de makelaars van Frankrijk zouden verkoopen de Zeven Onvereenigde Provinciën, tegen contant geld, op conditie dat het huis van Nassau voor altijd zou blijven uitgesloten van alle politiek gezag in de Republiek, dat de troepen van den Staat steeds door vreemde, onkundige generaals zouden worden gecommandeerd, dat de Staten-Generaal en de Raad van State allen, die haat aan Oranje hadden gezworen, zouden mogen bevorderen en dat alle bestedingen van 's lands werken zouden geschieden aan vriendjes!

Sinds het laatst van 1744 had Graaf Willem Bentinck, heer van Rhoon en Pendrecht, lid der Hollandsche ridderschap, meer en meer de leiding der Oranjepartij in handen genomen, daarbij gesteund door zijn broeder Graaf Karel Bentinck, lid der ridderschap van Overijsel, door den graaf van Gronsveld, lid der ridderschap van Holland, en door de Back, die reeds sinds jaren secretaris en griffier van

1) Knuttel No. 17758; ook gedrukt in *Kronijk Histor. Gen.*, jaargang 1875, blz. 103 vlg.

's Prinsen raad was en tot zijne grootste vertrouwelingen behoorde. Had het van Willem Bentinck afgehangen, reeds in 1746 ware de volksbeweging uitgelokt, die een jaar later den Prins op het kussen bracht. Reeds in Maart 1746 bracht Bentinck den Prins onder het oog [1]) „qu'il faut profiter des circonstances opportunes", vermaande hij hem „que toute longueur est mortelle, que tout delai est funeste et sans retour". Maar hij klopte aan dooveman's deur. Zeker, de Prins zou zich niet aan zijn plicht onttrekken, „si un nombre de gens de poids et sensés, pendant comme vous et du gouvernement avec vous, répondant à la voix du peuple, me désirent et m'invitent"; maar hij wilde zijne verheffing niet danken aan „une révolution causée par une révolte populaire, où la modération et la justice sont toujours mises de côté et il arrive souvent que d'innocentes victimes sont immolées à une passion effrénée qui ne sait dans son acharnement les distinguer des coupables" [1]). Altegader overwegingen van een braaf mensch — maar hoe zou een Willem III dezen Prins van Oranje geminacht hebben!

Wat Willem Karel Hendrik Friso een jaar te voren verklaard had niet te wenschen, werd hem in het voorjaar van 1747 door de gebeurtenissen opgedrongen. De inval der Franschen in Staats-Vlaanderen gaf het sein tot een volksbeweging, die een einde maakte aan het tweede stadhouderlooze tijdvak.

Te Middelburg werd het al den 24en April onrustig en nam de burgerij een vijandige houding aan tegen de regenten, die van verraad beschuldigd werden. Door Vlissingen, voor welke stad een Engelsch eskader was gekomen om Zeeland te verdedigen, en door Veere werden troepen in de stad geroepen om onheil te voorkomen. Den 25en April trok de schutterij van Veere 's nachts naar het huis van burgemeester Verelst, die bekend stond als een vurig voorstander van

1) Jorissen t. a. p. blz. 160—162.

het Oranjehuis, en eischte, dat Zijne Hoogheid vanwege de stad tot stadhouder van Zeeland zou worden uitgeroepen. Den volgenden morgen vroeg kwam de stadsregeering bijeen, die dat verlangen inwilligde. Nog dienzelfden dag werd dit voorstel in de Statenvergadering te Middelburg gebracht.

De Prins, die toen in Leeuwarden vertoefde, wist van dezen ommekeer in Zeeland nog niets, toen hij op dezen zelfden dag aan de Staten van Zeeland schreef: „Ik wil gaarne aan dit gewest mijn persoon en diensten presenteeren en ben bereid met denzelfden ijver als mijn voorvaderen mij blijmoedig te wagen voor het welzijn van het Gemeen, de conservatie van de provintie Zeeland in het particulier en de bescherming en behouding van de dierbare en zo zeer pericliterende panden van Godsdienst en Vrijheit". Ook berichtte hij, dat hij zich daarheen zou begeven, waar de Staten het het raadzaamst zouden oordeelen en dat hij bereid was „op eigen kosten, en zonder enig bezwaar van de Provintie, in deze bekommerlijke tijden zo veel mogelijk tot de gemene bescherming van alles wat dierbaar is te contribueeren" [1]).

De afgevaardigden uit Veere deden in de stad Middelburg een beweging ontstaan, die ook daar leidde tot het uitroepen van den Prins tot stadhouder. Overal in Zeeland hadden nu Oranjebewegingen plaats. Heftig ging het toe in Zierikzee, waar de regenten door het gemeen lastig gevallen werden en twee zelfs schandelijk mishandeld.

De Staten van Zeeland benoemden den 28en April den Prins tot stadhouder, hetgeen Z. H., die zich nog steeds in Leeuwarden bevond, door een deputatie zou worden medegedeeld. Chesterfield, kort te voren staatssecretaris van Engeland geworden, die vroeger als gezant in de Republiek was geweest en den stadhouder van nabij kende, drukte zijne innige vreugde uit over deze verheffing in Zeeland.

---

1) *Nederlandsche Jaerboeken* 1747, blz. 196 en 197.

Hij raadde Z. H. dringend aan om zoo spoedig mogelijk naar Zeeland te gaan, want „votre présence y sera en même tems un témoignage flatteur de votre reconnoissance et un encouragement contre les dangers, qui ont été immédiatement le motif de leur démarche en votre faveur, et le peuple, partout et toujours peuple, attribuera à la présence de V. A. tout ce qui leur arrivera de bon et s'accusera soy-même de tout ce qui leur arrivera de mauvais d'avoir trop longtemps différé un parti si sage; d'ailleurs, Monseigneur, cet événément produira sûrement quelque effet (je ne dis pas quel) dans la province d'Hollande, et dans ce cas il sera bon de se trouver dans le voisinage" [1]).

Wat Chesterfield voorzien had, gebeurde. De Zeeuwsche schippers op Rotterdam brachten, hun schepen met de prinsenvlag getooid, de tijding van de benoeming van den Prins naar die stad over. Dadelijk toonden vele burgers, vooral uit den werkenden stand, hunne Oranjegezindheid door zich met Oranje te tooien en wilden zoo spoedig mogelijk Z. H. door de stad Rotterdam tot stadhouder uitgeroepen zien. Doch hoe dit te bewerken? Enkele burgers uit „de kleine luyden", o. a. de koekbakker Laurens van der Meer en de winkelier Pieter van der Kruyff, die eerst wel bang was, omdat hij vele klanten onder de regenten had, besloten met nog vier anderen naar Burgemeesteren te gaan. Zij wilden de verheffing van den Prins trachten te bewerken door het op vredelievende wijze indienen van een request, in tegenstelling met anderen, die alles met geweld wilden bewerken, want heftiger Oranjemannen hadden al gewerkt onder het volk uit de achterstraten [2]).

Van der Meer had nog wel andere Oranjegezinden, zooals den wagenmaker Cornelis van Oeveren, tot zijne plannen willen overhalen, maar die vonden het daartoe nog te vroeg.

---

1) *Archives de la Maison d'Orange-Nassau*, 4e série I blz. 1.

2) Krämer, *Rotterdam en Amsterdam in 1747 en 1748*, in *Bijdr. en Mededeel.* deel XXIII, blz. 408 vlg.

Van Oeveren, „de dominee wagenmaker' bijgenaamd, noodigde wel 's morgens den 26en April, heel in de vroegte, verschillende Oranjegezinde vrienden bij zich, waar het vroolijk toeging en waarbij hij kwistig Oranjelint uitdeelde aan ieder, die uit nieuwsgierigheid langs zijne woning kwam [1]).

Van der Meer ging met de zijnen, die zich minder luidruchtig gedroegen, Vrijdag den 28en April bij de verschillende burgemeesters met een request rond, om Z. H. namens de stad tot stadhouder te doen uitroepen. Vrij van overdrijving waren ze niet, toen zij bij burgemeester van der Hoeven, dien ze niet thuis troffen, de boodschap achterlieten: „Wij konden wel met ons vijfhonderde komen, maar om geen opschudding te maaken, hebben we zulks gelaaten" [2]).

De burgemeesters konden moeilijk anders doen, dan het request goedkeuren, maar verlangden van Van der Meer en zijne vrienden, dat zij den volgenden dag niet op het stadhuis zouden komen. De burgemeesters vreesden nl. voor opschudding, daar dien dag, 29 April, de nieuwe burgemeesters verkozen moesten worden.

Voor de minder bezadigde Oranjeklanten was juist die dag de meest geschikte om den regenten eens te toonen, wat zij wel vermochten. Van Oeveren was er met de zijnen al vroeg bij om naar het stadhuis te gaan, hoewel Van der Meer, „de koolbakker", zooals de wagenmaker hem spottend noemde, het hem afried, daar hij den burgemeesters beloofd had te bewerken, dat er geen opschudding in de stad zou komen [3]). Van der Meer kwam later wel op het stadhuis, doch om alles in rust te houden, „want het was wel noodig om het driftige volk tot stilstant te brengen, wijl er verscheyde waren, die reets de messen uythadden om hunne

1) *Historisch verhaal van hetgeen voorgevallen is enz. te Rotterdam bij de verkiezing van Z. H.*, door Corn. van Oeveren, (Gem. Arch. Rotterdam).
2) Krämer in *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 411.
3) *Korte Aanmerkingen op het Dagverhaal van Van Oeveren* (Gem. Archief, Rotterdam).

kwaataartigheyt den vollen toom te geven" [1]). Wat het volk verlangde, gebeurde. Dienzelfden morgen werd Z. H. namens de stad tot stadhouder uitgeroepen.

Reeds terstond kwam er onder de burgers oneenigheid over de vraag, wie het meest hadden toegebracht tot het besluit der stadsregeering om den Prins tot stadhouder te doen verkiezen. Van der Meer en zijne vrienden wilden graag, dat men hun de eer daarvan toekende. Die werd hun dan ook gegeven in allerlei rijmelarij, van dit gehalte:

„Doch Borgers! U, U zal men nooit vergeten,
Zoolang de zon des middags schijnt;
Schoon anderen door nijdigheid bezeten,
Die hunne ziel op 't felste pijnt,
Uw ware roem en luister willen rooven,
De Waarheid is aan Uwe zij,
Door hare hulp raakt gij de nijd te boven,
Uw roem streeft aller roem voorbij" [2]).

Van Oeveren echter was van meening, dat hij en zijne aanhangers de eerepalm verdienden, hetgeen zij in Januari 1748 te kennen gaven in een request aan Z. H. [3]), waarin men o.a. leest „dat Rotterdam de eerste van de Hollandsche steden geweest was, die voor de Stadhouder was, maar ook, dat alzoo hun supplianten is ter ooren gekomen en dat zij supplianten meenen, deswegen ook grondig onderrigt te zijn, dat eenige andere luiden voorgeven en zich zelven, schoon ten onregten en tegen de waarheid, toeschrijven, als waren zij luiden diegene geweest, die aan de Regenten der stad Rotterdam de bovengemelde vertoogen hadden gedaan; waarvan echter ten allen tijde het tegendeel zal komen te blijken en dat alzoo uit dien hoofde de gemelde luiden als het ware hunne sikkel komen te slaan in der supplianten

---

1) Krämer t. a. p. blz. 415.
2) *Eerekroon voor de vier Rotterdamsche burgers* (Gem. Arch. Rotterdam).
3) *Copie-request aan Z. H. van eenige Rotterdamsche burgers, die ambten verzoeken*, d.d. 12 Januari 1748 (Gem. Archief Rotterdam).

oogst, tragtende en toeleggende om daarmede mee weg te nemen der supplianten welverdiende roem en eere, zoo bij ons lieve Vaderland, als bij Uwe Doorluchtigste Hoogheids dierbare persoon gemeriteert"!

Hier als elders bleek al spoedig, dat sommige van de ijverigste Oranjeklanten hunne diensten niet alleen ter wille van „de goede zaak" hadden bewezen, maar dat zij ook op een belooning rekenden. In het zooeven aangehaalde request toch verzochten Cornelis en Arij van Oeveren een plaats als wagenmakersbaas in het magazijn te Delft of Dordrecht; een zekere Casteleyn wilde een hellebardiersplaats aan het Admiraliteitshof te Rotterdam; een kleermakersbaas, Hendrik van Os, vroeg ook om een hellebardiersplaats enz.

Toen de Prins te Rotterdam uitgeroepen was, volgden weldra de andere Hollandsche steden. Op denzelfden Zaterdag 29 April 1747 werd het ook in 's-Gravenhage onrustig en verlangde de burgerij, dat de Staten van Holland terstond Z. H. tot stadhouder verhieven, zich er niet om bekommerende, dat de afgevaardigden geen besluit konden nemen zonder ruggespraak met hun steden gehouden te hebben. Om het opgewonden volk eenigszins tot bedaren te brengen, deelde Wassenaer, de baljuw van 's-Gravenhage, als lid van de Ridderschap, van de pui van het stadhuis mee, dat eerst a.s. Woensdag of Donderdag de Staten een besluit zouden kunnen nemen op het door de afgevaardigden van Rotterdam ingediende voorstel om Z. H. tot stadhouder uit te roepen [1]).

Dat intusschen door de houding van het volk den regenten de schrik om het hart begon te slaan, blijkt o.a. hieruit dat op dezen zelfden 29en April de Gecommitteerde Raden een rondschrijven richtten tot de stedelijke regeeringen, die nog geen besluit omtrent het stadhouderschap hadden genomen, waarin men o.a. leest: „Wij hebben derhalven noo-

1) *Nederl. Jaerboeken* 1747, blz. 301.

dig gedagt UE. in deese gevaarlijke omstandigheden daarvan te moeten kennisse geven, en met alle ernst versoeken en te recommandeeren ten einde de Heeren derselver Gedeputeerden op Dinsdagavond gelieven alhier te laaten zijn, en deselve zoodanig te instrueren en te gelasten, dat op de propositie, door de Heeren Gedeputeerden der stad Rotterdam op huiden ter hooggemelde Vergadering gedaan, op Woensdag aanstaande finalijk mooge werde geresolveert, dewijl, indien hetselve tot Donderdag soude wagten, sulks van seer swaare gevolgen soude kunnen sijn" [1]).

Eerst toen bekend was geworden, dat behalve Rotterdam ook Dordrecht zich voor de opdracht van het stadhouderschap aan Z. H. had verklaard, begon ook te Amsterdam onder de burgerij beweging te komen. Reeds vroeger had de Oranje-gezindheid zich daar echter geuit; zoo verhaalt ons Bicker Raye in zijne aanteekeningen, dat er eind December 1746 te Amsterdam een man werd begraven door schuitenvoerders, die de prinsenvlag op iedere schuit hadden geheschen [2]).

Op den 1en Mei 1747 kwam 's avonds op den Dam veel volk bijeen, allen getooid met Oranje. De regeering, wel inziende, dat zij aan den wensch van het volk moest voldoen, gaf dienzelfden avond te kennen, dat men den volgenden dag tot de verkiezing van Z. H. zou overgaan. Aldus geschiedde. In het vroedschapsbesluit van 2 Mei 1747 leest men, dat „Heeren Burgemeesteren wel geerne zouden hebben gezien, dat in zulk een importante zake wat meerder tijd tot deliberatie was overgelaten, maar dat zij, considererende de omstandigheden der tijden en geinformeerd zijnde, hoe reeds de meeste leden, ider in de zijne, hunne resolutie hadden genomen, gemeend hadden ook zonder uitstel deze zake te moeten brengen ter kennisse van dezen

---

1) *Missive van Gecomm. Raden* d.d. 29 April 1747, in *Muniment-register* (Gem. Arch. Amsterd.).

2) Bicker Raye, *Notitie* enz. II, blz. 113.

Achtbaren Raad" [1]), waarop de vroedschap met eenparigheid van stemmen tot de opdracht van het stadhouderschap besloot. Zoodra Amsterdam had toegegeven, was de zaak in Holland beslist: op 3 Mei 1747 werd de Prins door de Statenvergadering benoemd tot stadhouder van Holland. Denzelfden dag viel gelijk besluit in de Statenvergadering van Utrecht; Overijsel volgde een week later, zoodat sinds 10 Mei 1747 de Prins stadhouder was van alle gewesten der Unie. Inmiddels hadden de Staten-Generaal hem op 4 Mei ook het kapitein-generaal- en admiraal-generaalschap der Unie opgedragen.

De grootste vreugde van den Prins was, dat alles in zoo'n korten tijd en zonder bloedvergieten was afgeloopen; zoo schreef hij aan Willem Bentinck: „le plus grand agrément que j'ai ressenti depuis la nouvelle de cette révolution, étoit de savoir par les différens rapports, que tout s'était passé sans malheur, et mes voeux sincères et prières ardentes au ciel ont été, et le sont sans cesse, qu'il plaise à Dieu de ne pas permettre qu' une oeuvre, si manifestement marquée de son sceau, soit souillée par la moindre effusion de sang" [2]); en aan den koning van Pruisen, Frederik II, gaf hij zijne vreugde te kennen, dat de revolutie geschied was „par une direction manifeste de la Providence, par laquelle je me trouve appellé d' une commune voix des régens et du peuple à occuper dans notre République tous les postes de mes ancêtres" [3]).

Den 5en Mei ontving hij op luisterrijke wijze eene bezending uit Zeeland, die zijne verheffing tot stadhouder kwam meedeelen. Kort daarna verliet hij Leeuwarden, daar zijne tegenwoordigheid in Den Haag vereischt werd. Den 11en ging Z. H. met zijne vrouw en zijne eenige dochter Carolina uit Leeuwarden over Amsterdam naar Den Haag.

---

1) *Resol. Vroedsch. Amsterdam*, 2 Mei 1747.
2) *Archives* 4e série, I, blz. 7.
3) *Archives*, 4e série, I, blz. 11.

Terstond bij aankomst van het vorstelijk jacht werd Z. H. door verschillende deputaties verwelkomd. De ontvangst was schitterend; 's avonds wedijverde men in het illumineeren.

Den 15en Mei werd Z. H. met groote plechtigheid in de vergadering van de Staten-Generaal geïnstalleerd. Den volgenden dag nam hij zitting in de Staten van Holland, als behoorende tot de Ridderschap [1]). Nog één dag bleef de Prins in Den Haag om de hooge colleges te ontvangen, en vertrok vervolgens naar Zeeland. Op zijn doortocht werd den Prins den 17en Mei ook te Rotterdam eene luisterrijke ontvangst bereid.

Intusschen waren de vredesonderhandelingen te Breda afgebroken en stond te duchten, dat de Franschen verder in het land zouden binnendringen; in Holland waren reeds wekelijksche bedestonden uitgeschreven. Een Engelsch eskader beveiligde Zeeland tegen mogelijke aanslagen, terwijl bovendien een deel van ons leger onder generaal Smissaert Zuid-Beveland bezet hield. Maurits van Saksen voerde toen zijne legermacht tegen Maastricht; de Engelsch-Nederlandsche troepen onder Cumberland en Waldeck wisten wel te beletten, dat deze vesting in handen der Franschen viel, maar leden toch den 1en Juli bij Lafeld een nederlaag. Kort daarop sloegen de Franschen het beleg voor Bergen-op-Zoom.

Willem IV was wel een paar maal bij het leger geweest, maar liet het opperbevel over aan zijn zwager den hertog van Cumberland. Van krijgsmanstalenten heeft Willem IV nooit eenigen blijk gegeven; trouwens, ook op het beleid van Cumberland werden heel wat aanmerkingen gemaakt. De ontmoedigende loop der krijgsgebeurtenissen en de overtuiging, dat de Nederlandsche legermacht in treurigen

---

1) *Nederl. Jaerboeken* 1747, blz. 340.

toestand verkeerde, deed bij de Engelsche regeering den wensch opkomen vrede te sluiten. Zoodra men hier te lande iets gewaar werd van afzonderlijke onderhandelingen tusschen Engeland en Frankrijk, werd Willem Bentinck, thans feitelijk de leider van de buitenlandsche staatkunde der Republiek [1]), omstreeks midden Augustus naar Londen gezonden om de Engelsche regeering van haar plan af te brengen. Een van Bentinck's argumenten was, dat de Republiek weldra over ruim geld voor den oorlog zou beschikken, daar men er een zware kapitaalsbelasting zou heffen.

Er was namelijk, om in de buitengewone oorlogskosten te voorzien, een plan van een belasting opgemaakt, bekend onder den naam van „Milde Gift". Hierbij werd bepaald, dat ieder, die f 2000 of meer bezat, minstens 2 % moest betalen; wie over f 1000 tot f 2000 te beschikken had, betaalde 1 %; beneden f 1000 kon men geven wat men wilde. De betaling behoefde niet in geld, maar kon ook met gouden of zilveren voorwerpen geschieden. Professoren, predikanten en krijgslieden waren vrijgesteld.

Bentinck drong er krachtig bij den Prins op aan, dat hij het plan van de Milde Gift bij de Staten van Holland zou indienen: „il faut que le projet du 2 pct. passe quovis modo. Votre honneur y est engagé. Si cela manque, tout votre credit tombera ici" [2]).

Ten einde den Prins met geld bij te staan, had men ook het oog geslagen op de posterijen. Reeds kort na zijne verheffing had de Wethouderschap van den Haag besloten Z. H. de postmeestersplaatsen aan te bieden, die open zouden komen te vallen. De Prins droeg die inkomsten aan de Staten af. De andere steden volgden spoedig dit voorbeeld; Delft echter stond ze direct aan het land af.

Amsterdam alleen bleef weigerachtig. Burgemeesteren wilden „wel immediaat afzien van alle voordeelen, die voor

1) Blok, *Gesch van het Nederl. Volk* VI blz. 211.
2) *Archives*, 4e série, I blz. 67.

hunne persoonen, familiën of vrienden uit de vacaturen van de posterijen zouden mogen komen te restitueeren", maar wenschten voortaan de openvallende postmeesterschappen ten bate van de stad te doen komen, omdat er „door de neringloze tijden" steeds meer geld noodig was voor de godshuizen [1]).

De Vroedschap besloot dan ook den 29en Juni de inkomsten aan de stad te houden, en wel op de volgende gronden: „dat de ampten en posterijen, door de stad bezeten, altijd veel credit aan deselve hebben bijgezet en diegeenen, die hunne penningen aan de stad hebben geschoten, het provenue van de voorsz. ampten voor 't meerendeel hebben aangezien voor de wezentlijkste securiteit en als een fonds, waaruit zij ten allen tijden hunne penningen weder zouden hebben kunnen consequeeren, en zonder welk crediet de stad nimmer zoude hebben kunnen te gemoet komen aan de zwaare lasten, waaraan een stad van commercie en van die etendue, als deze, noodzakelijk boven anderen onderhevig is, en daarenboven 't inkomen van de stad aan de eene zijde zoozeer is vermindert en de lasten daarentegen weder zodanig vermeerdert, dat, zoo daarin niet op de eene of andere wijze wierde voorzien, het geschapen stond, dat de Stad en derzelver finantiën in de uiterste verwarring zouden geraken" [2]).

's Prinsen voorstel tot invoering van de Milde Gift werd op 12 September door de Staten van Holland aangenomen. Verheugd schreef Willem IV naar het Engelsche Hof: „On est résolu de ne rien épargner pour la deffense de la liberté et de la religion et qu'on trouve encore des ressources pour cela. Rien ne sera plus à propos, après l'aide de Dieu, pour obtenir une paix honorable que de montrer par cet acte de vigueur aux ennemis qu'il ne nous manque ni moyens ni fermeté à les emploier" [3]).

---

1) *Resol. van de Heeren Regeerende en oud-Burgemeesteren*, 28 Juni 1747.
2) *Resol. Vroedschap* 29 Juni 1747.
3) *Archives*, 4e série, I, blz. 82.

Niet allen deelden in die vreugde van den Stadhouder, want deze geldheffing met de verschillende vrijstellingen vond veel tegenkanting. Men klaagde bijv. in een pamflet [1]), dat de kooplieden, wier schepen zouden kunnen vergaan, of gekaapt worden, geen goede opgaaf konden doen, en zij wellicht te veel zouden betalen; dat er zooveel contant geld voor de Liberale Gift niet in het land te vinden zou zijn, en dat dus het geld duur zou worden en men voor 6, 7, 8 % zelfs geen geld meer zou kunnen krijgen. Ook meende men, dat er veel valsche eeden afgelegd zouden worden, daar ieder de aangifte van zijn vermogen onder eede moest bevestigen.

Behalve de klacht over het drukkend worden van de belastingen had de burgerij nog andere bezwaren. Tot dusverre had zij nog bitter weinig bespeurd, dat de verheffing van Willem IV tot stadhouder aan het land ten goede was gekomen. De oorlog bleef nog even noodlottig voor het land; 16 September werd Bergen-op-Zoom, dat zich dapper had verdedigd, bij verrassing door de Franschen ingenomen. Hoe 'n grooten indruk dit feit maakte, blijkt uit het besluit der Staten van Holland, om in de steden en op het platteland oefeningen in den wapenhandel te doen houden en waardgelders te laten aanwerven, met welken laatsten maatregel hoofdzakelijk bedoeld werd oproerige bewegingen onder de burgers te kunnen bedwingen [2]).

Dit gevaar was niet denkbeeldig; in verschillende steden was het verre van rustig [3]). Hoe langer hoe meer bleek het, dat de verheffing van den Prins tot stadhouder niet, zooals in 1672, een einddoel was geweest, maar dat de burgerij verlangde, dat hij thans ook van zijne macht gebruik zou maken om allerlei misbruiken uit den weg te ruimen

---

1) *Onzijdige aanmerkingen over de Liberale Gift* (Bundel Tijdgeschriften 1747, Gem. Arch. Amsterdam).
2) Wagenaar, *Vaderl. Historie* XX blz. 120, 121.
3) Wagenaar t. a. p. blz. 118, 119.

èn gehate regenten af te zetten. Doch Willem IV genoot te veel van de hem in den schoot gevallen fortuin, dan dat hij zich het leven wilde verzuren door de hand te slaan aan ingrijpende hervormingen. Voor hem was zijne verheffing tot stadhouder wel degelijk een einddoel; hij was er uitermate tevreden over, dat hij dit doel zoo gemakkelijk had bereikt; hij zag op tegen al de onaangenaamheden, verbonden aan een krachtig optreden tegen de regenten; hij had er bovendien geen flauw besef van, dat niet alleen zijne eigen positie, maar de toekomst van het Oranjehuis gemoeid was met de vraag, of de Prins van Oranje het vertrouwen van de burgerij al of niet zou beschamen.

Dat die burgerij intusschen verre van tevreden was over de bestaande toestanden, werd hem reeds van verschillende kanten te kennen gegeven.

Kort na het overgaan van Bergen-op-Zoom wendden eenige Rotterdamsche burgers zich den 19en September persoonlijk tot Z. H. om te klagen, dat alles nog op den ouden voet bleef. Als woordvoerder trad de reeds vroeger genoemde koekbakker Laurens van der Meer op. De Prins gaf hun ten antwoord: „de burgers van Rotterdam sijn te haastig; de regeering van dit land heeft meer dan 45 jaar bezig geweest om dit landt te bederven; dat kan op geen één jaar geredresseerd worden; Roomen is niet op eenen dag gebout" [1]).

Doch deze uitvlucht verborg slechts zijn onwil om zich in moeilijkheden te steken. Fraaier nog was de reden, die hij opgaf, waarom hij niet, zooals Van der Meer en de zijnen verzochten, wilde overgaan tot het afzetten van een aantal Rotterdamsche regenten: „de Regeering van Rotterdam doet mij in alles plaisier, wat ik van haar verzoek" [1]).

Zulke antwoorden bevredigden de burgers dan ook niet. Zij begonnen handteekeningen te verzamelen op een aan Burgemeesteren in te dienen request. Na een klacht over de zware belastingen werd in het request gevraagd: „dat de

1) *Bijdr. en Meded.* XXIII, blz. 418.

stadsampten, die nu open waren en in vervolg van tijden zouden openvallen, openlijk, op 't Stadhuis, aan de meestbiedenden, mids zijnde van den Protestantschen Godsdienst, mogten verkogt worden, met vrijheid om de gekogte ampten aan bekwaame luiden van den zelfden Godsdienst te mogen verhuuren. Dat ook de Regenten, die bijzondere ampten hadden, welker voordeelen zij konden missen, dezelven ten gemeenen nutte afstonden aan 't Land, evenals Zijne Hoogheid ten opzigte van de posterijen, hem door verscheiden Steden opgedraagen, gedaan hadt" [1]). De opsteller van dit request was, naar men zeide, Nicolaas Montauban, die later door den Prins tot pensionaris van Rotterdam werd bevorderd [2]).

Aan het stadhouderlijk hof was men weinig ingenomen met zulk requestreeren. De secretaris de Back ontbood Van der Meer naar Den Haag en zeide hem, dat „de Prins van het verlangen der burgerij betreffende de ampten kennis hadt, en dat die saak met de regeering wel kon geschikt worden sonder dat het request wierd gepresenteerd" [3]). Van der Meer gaf te kennen, dat hij het indienen van het request niet meer zou kunnen tegenhouden, maar beloofde zijn best te doen, dat het althans in alle stilte zou worden aangeboden.

Werkelijk is het request den 27^{en} September, zonder dat de burgerij het bemerkte, bij Burgemeesteren ingediend. Die zouden de vroedschap er mee in kennis stellen en het advies vragen van den Prins. Reeds denzelfden dag ging Van der Meer met zijn vriend Arie Danserweg hiervan bericht aan het Hof brengen. Zij werden den volgenden dag gevolgd door andere Rotterdammers, die hun misnoegen in ruwe taal uitten. Z. H. maande hen tot kalmte, en zei, dat alles zich ten beste zou schikken; hij zou een commissie benoemen om de bezwaren over de ambten uit den weg te ruimen [4]).

1) Wagenaar, *Vaderl. Hist.* XX, blz. 130.
2) Wagenaar, *Dagelijksche Aanteekeningen* (Gem. Archief Amsterdam).
3) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 419.
4) Ibid. blz. 421.

Toen echter de vroedschap het request onbeantwoord liet, ging een tweede request ter teekening rond, in veel krasser termen opgesteld dan het eerste. Bovendien bevatte het ook twee punten, die buiten de stedelijke aangelegenheden vielen, n.l. 1° het verlangen, dat het stadhouderschap erfelijk zou worden verklaard in de mannelijke en vrouwelijke linie, en 2° dat de afgevaardigden van Rotterdam ter Statenvergadering zouden voorslaan om allen handel tusschen Nederland en Frankrijk te verbieden. De Vroedschap nam nu, ter voorkoming van moeilijkheden, den 6en November het besluit, om het eerste request in te willigen. De vreugde daarover was slechts van korten duur, want Z. H., die zich hiermee niet vereenigen kon, deed reeds den 8en November aan de stad eene publicatie toekomen, waarin hij het genomen besluit voor nietig verklaarde, daar het op onwettige wijze aan de Vroedschap was afgeperst.

Dit gaf bittere teleurstelling. De publicatie, die hier en daar in de stad was aangeplakt, werd afgescheurd of met vuil bestreken. Er waren er zelfs, die terstond de Oranjestrikken van hunne hoeden namen en zeiden, dat zij die lang genoeg gedragen hadden. Overigens had de publicatie ten gevolge, dat men in andere steden geen verzoekschriften meer durfde aanbieden om voortaan de ambten te verkoopen.

De groote ijveraars voor het eerste request, meenende, dat het tweede request bewerkt had, dat geen hunner wenschen bevredigd werd, stelden een verdediging op, onderteekend door Van der Meer en de zijnen, waarin zij te kennen gaven, dat het tweede request buiten hun voorkennis was opgesteld en niet ingeleverd had behooren te worden [1]); dat zij hadden gehandeld, „zooals het getrouwe patriotten betaamde" [2]). Men ziet ook hieruit, hoe Van der Meer en zijne makkers er steeds op uit waren, de gunst van het Hof niet te verliezen; maar het ruchtbaar worden van hunne

1) Wagenaar, *Vaderl. Historie* XX, blz. 134.
2) *Nederl. Jaerboeken* 1747, blz. 875.

betrekkingen met de omgeving van den Prins had ten gevolge, dat zij bij verscheiden hunner medeburgers verdacht raakten van „te konkelen met de regeering en daarmede onder één deken te liggen"; bij Van der Meer werden op een goeden nacht de glazen ingegooid [1]).

In het begin van November was ook in Amsterdam eene beweging onder de burgerij ontstaan. Een Franschman, Jean Rousset de Missy, droeg er door zijn geschriften veel toe bij, de gemoederen van de burgerij te prikkelen. Eerst had hij in Den Haag gewoond, waar hij verschillende politieke geschriften uitgaf; zoo redigeerde hij sedert 1724 de *„Mercure historique et politique"*, waarin hij vooral in de jaren, voorafgaande aan 1747, de misbruiken van de familieregeering met groote scherpte bestreed [2]).

Ook verschafte hij politiek nieuws aan buitenlandsche hoven, o.a. aan Engeland. Toen hij hiermede buiten zijn boekje was gegaan en bemerkte, dat hij gevaar liep, nam hij de wijk naar Amsterdam. De Staten van Holland verzochten aan Schout en Schepenen van Amsterdam, Rousset in verzekerde bewaring te nemen. Reeds den volgenden dag werd hij gearresteerd [3]) en werden al zijn brieven op de postkantoren aangehouden en aan den Raadpensionaris toegezonden. Van Amsterdam werd hij naar Den Haag overgebracht, waar hij slechts eenige weken gevangen bleef, daar de Prins bij zijn komst in Den Haag hem ontsloeg [4]).

Rousset was over zijn gevangenneming gebeten op de Amsterdamsche regeering en schreef, te Amsterdam teruggekeerd, nog heftiger dan vroeger tegen de regenten; hij ijverde sterk voor het verkoopen der ambten en voor de „Liberale Gift" in een blaadje, dat hij wekelijks uitgaf onder verschillende titels, als: *„le vroi Patriotte hollandais"* en *„l'Avocat pour et contre"*.

---

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 422.
2) Brugmans, *Opkomst en bloei van Amsterdam*, blz. 227.
3) *Missiven ter Dagvaart* d.d. 7 Juni 1747 (Gem. Arch. Amsterdam).
4) Wagenaar, *Vaderl. Historie* XX, blz. 85, 136.

Zelf was hij niet in staat in het Nederlandsch behoorlijk te schrijven; hierin werd hij bijgestaan door Elie Chatin, een pruikenmaker, eveneens van Fransche afkomst [1]).

Onder invloed van Rousset's geschriften en van het bovengenoemde Rotterdamsch request kwam een zekere Daniël Raap [2]), porceleinkoopman op den Vijgendam, er toe om in 't begin van November een request aan de vroedschap aan te bieden. Dit request kwam op het volgende neer: 1 dat het stadhouderschap erfelijk verklaard zou worden in de mannelijke en vrouwelijke nakomelingschap van Z. H.; 2 dat de openvallende ambten voortaan openlijk aan de meestbiedenden ten voordeele van 't land zouden worden verkocht; 3 dat de burgerkapiteins niet uit de regeering, maar uit de burgerij verkozen zouden worden; 4 dat de gilden in de oude voorrechten hersteld zouden worden.

Het eerste punt van dit request was al in October door de Ridderschap in de Staten van Holland voorgesteld, maar Amsterdam had er nog niet in bewilligd.

Aangaande het tweede punt meende men, evenals aanvankelijk in Rotterdam, dat het de goedkeuring van den stadhouder zou wegdragen. Door het verkoopen van de ambten aan de meestbiedenden wilde men voorkomen, dat voortaan de regenten hieruit een bron van inkomsten trokken en hunne familieleden of beschermelingen met allerlei baantjes zouden begiftigen; niet zij, maar de openbare kas moest verrijkt worden met de sommen, die de te benoemen personen voor het ambt over hadden.

Wat het derde punt betreft, de burgerij had er zich reeds lang aan geërgerd, dat het officierencorps der schutterij uit geheel dezelfde elementen bestond als de stedelijke regeering. Kolonels en kapiteins waren gewoonlijk tevens lid van de vroedschap of van de schepenbank; de luitenants hadden

1) *Dagverhaal* Wagenaar (Gem. Archief Amsterdam).

2) Raap was om persoonlijke redenen gekant tegen de regeering, omdat hij verzocht had het venten met porcelein langs de huizen te verbieden, hetgeen niet werd ingewilligd (*Dagverhaal*, Wagenaar).

zitting in een der overige regeeringsbanken; de vaandrigs waren de jonge zoons of bloedverwanten van de regenten en klommen mettertijd zoowel bij de schutterij als in de stedelijke regeering in rang op [1]). De burgers verlangden nu, dat de toegang tot de officiersplaatsen open zou staan voor allen zonder onderscheid, dat men dus uit het kader zou kunnen opklimmen tot officier. Zij wenschten dit niet alleen ter bevrediging van persoonlijke ijdelheid, maar ook omdat destijds, bij voorkomende ongeregeldheden, de schutterij aangewezen was ter handhaving van orde en gezag, en als zoodanig een werktuig kon zijn in handen der regenten om de burgerij onder den duim te houden.

Wat met punt vier, herstel der gildevoorrechten, bedoeld werd, wist men zelf niet duidelijk. Waarschijnlijk leefde er nog een flauw besef dat vroeger, in de middeleeuwen, gilden en schutterijen invloed op het bestuur van de stad hadden gehad. Vermoedelijk wilde men de gilden weder maken tot organen van de burgerij om toezicht te houden op de stadsregeering of invloed uit te oefenen op de samenstelling daarvan.

In elk geval gaf Raap s request weer, wat vele burgers wenschten; terecht is Daniël Raap genoemd „een karakteristiek vertegenwoordiger van wat men destijds het volk noemde; het is de middenstand, die zich gedrukt voelt door de slechte tijden en de despotie der stedelijke aristocratie" [2]).

Intusschen werden de voorstellen van Raap ook in sommige pamfletten bestreden; tegen zijn voorstel om de ambten te verkoopen voerde men aan, dat daardoor binnenkort te Amsterdam de rijkdom vervlogen zou zijn [3]).

De tegenpartij was echter van meening, dat „door het verkoopen der ampten, deze beter bediend zouden worden, omdat het eigenbelang, dat een regent heeft, wanneer hij

---

1) Kernkamp, *Amsterdam in de 17de eeuw, Regeering en Historie*, blz. 133.
2) Brugmans, *Opkomst en bloei van Amsterdam*, blz. 220.
3) Knuttel No. 17770.

een som gelds van een ampt, dat hij gegeven heeft, trekt, hem de oogen op de misslagen doet sluiten en dit daardoor weggenomen zou zijn" [1]).

In een ander geschrift werd het denkbeeld geopperd om een progressieve belasting op de opbrengst der ambten te heffen. Ambten, die heel gering waren en beneden f 500 opleverden, moesten bezwaard worden met 1 %; ambten beneden f 600 zouden met 2 % worden belast en zoo geleidelijk hooger, al naar mate het ambt meer opbracht. Een ambt, dat f 4000 opbracht, zou met 50 % belast worden en de grootere nog zwaarder [2]).

Sommigen, die wel Raap's inzichten waren toegedaan, maar heftiger en openlijker wilden protesteeren tegen de regenten, hadden op den 6en en 7en November op verschillende plaatsen briefjes aangeplakt, waarin alle burgers, die het wel met de volksbelangen meenden, verzocht werden om den 9en op den Dam te komen om Burgemeesteren te verzoeken: 1 dat het stadhouderschap erfelijk zou verklaard worden in de mannelijke en vrouwelijke lijn; 2 dat de posterijen den Prins zouden worden aangeboden; 3 dat de ambten verkocht zouden worden; 4 dat voortaan de kapiteins uit de burgerij zouden worden verkozen, en niet uit de regeering. Ook werd in deze briefjes het vertrouwen uitgesproken, „dat de burgers zig behoorlijk kwijten zouden, opdat hun van andere steden niet verweeten werdt, dat zij lafhertigen waren, die van hunne Regeering niets eischen durfden" [3]).

Daar er veel overeenkomst was tusschen deze briefjes en Raap's request, vermoedde men, dat hij het aanplakken ervan bewerkt had, doch bij burgemeester Geelvinck ontboden, beweerde Raap er geen deel aan gehad te hebben. Geelvinck gelastte hem, niet verder te gaan met het werven

---

1) Knuttel No. 17778.
2) Knuttel No. 17775.
3) Wagenaar, *Vaderl. Historie* XX, blz. 138.

van handteekeningen voor het request en het in geen geval aan Burgemeesteren aan te bieden.

Sommigen meenden, dat de Rotterdamsche koekbakker Van der Meer, die wel eens in Amsterdam kwam, de hand in het verspreiden dier briefjes had gehad, omdat daarin groote ophef werd gemaakt van hetgeen in andere steden, met name te Rotterdam, was geschied. Vermoedelijk was de schrijver geen gewone burgerman. De Amsterdamsche wijnkoopersbediende Jan de Boer, die over deze tijden een dagverhaal geschreven heeft, zegt hierover: „Ik nam mijne reflexie op de netheyt van 't schrift en op den stijl van den schrijver, waaruit ik besloot (onder verbetering), dat de schrijver van dit dink meer most zijn als 't gemeene volkje, dat zich gemeenelijck bij tumulten en oproeren laat vinden; en daar waren er meer, die zulks met mij toestemden en van 't zelfde gevoelen waren" [1]).

Inderdaad kwam den 9en November 's middags eenig volk, waarvan sommigen met Oranjestrikken versierd waren, op den Dam bijeen. Eenige opgeschoten jongens stoven onder het geroep van „Oranje boven" de trappen van het stadhuis op en pleegden er baldadigheden. De burgercompagnie van kapitein Scheerenberg dreef de oproerige bende, die zich van het stadhuis had willen meester maken, spoedig daar vandaan. De schutterij bleef nog eenige dagen in 't geweer, maar het bekend worden van de publicatie, op last van Z. H. te Rotterdam afgekondigd, droeg er veel toe bij om de rust te herstellen [2]).

De woelingen, die over de ambten in de verschillende steden ontstaan waren, bleven intusschen niet zonder gevolg. Reeds den 11en November werd door de Staten van Holland op voorstel van Z.-H. bepaald: 1 dat geen ambten, staande ter begeving der steden, voortaan begeven zouden worden aan andere personen dan aan hen, die ze in persoon

1) De Boer, *Chronol. Historie* (Kon. Bibl. 's-Gravenhage), blz. 37.
2) Wagenaar, *Vaderl. Historie* XX, blz. 139—142.

zouden waarnemen; 2 dat de gemelde ambten met geenerlei uitkeeringen zouden mogen bezwaard worden, en dat, om ze te bekomen, geen geld of geldswaarde zou mogen gegeven worden; 3 dat de twee gemelde punten, als een duurzame wet, zouden vastgesteld blijven, en dat de begevers der ambten vóór 't aanvaarden hunner bedieningen bij eede beloven zouden zich daaraan te zullen houden; 4 dat, wijl men over het herstel der misbruiken in de ambten niet kon oordeelen, zonder hun natuur te kennen, Burgemeesteren der steden ten spoedigste zouden opmaken en aan de Staten toezenden nauwkeurige lijsten van al de ambten, met aanwijzing van hetgeen dezelve in de vijf laatste jaren hadden opgebracht en van de uitkeeringen, waarmede zij bezwaard mochten zijn [1]). Door dit besluit werd dus een einde gemaakt aan de groote misbruiken, die bij het begeven van ambten vroeger hadden geheerscht.

Nog in een ander opzicht werd een belangrijke concessie gedaan aan den volkswensch. Den 16en November besloten de Staten van Holland het stadhouderschap in de mannelijke en vrouwelijke linie erfelijk te verklaren. Bij de regenten bestond eigenlijk groot bezwaar hiertegen, en inderdaad was er veel aan te voeren tegen de erfelijkheid van een ambt, welks drager toch feitelijk de dienaar der Staten was [2]). Maar vrees voor de burgerij bewoog de Staten zich niet tegen het door de Ridderschap ingediende voorstel te verzetten. De overige gewesten volgden weldra Holland's voorbeeld; in de Noordelijke gewesten geschiedde de erfelijkverklaring in beide liniën eerst in het voorjaar van

---

1) Wagenaar, *Vaderl. Historie* XX, blz. 142, 143. — De lijst van ambten, krachtens dit besluit door burgemeesteren van Amsterdam opgemaakt, is door Prof. Bussemaker uitgegeven in *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 474 vlg., naar een afschrift, voorkomende in de papieren van Willem Bentinck. Het vermoeden, dat deze lijst zou zijn opgemaakt ten behoeve van Bentinck — zie Bussemaker t. a. p. blz. 475 — is onjuist; de in den tekst medegedeelde Resol. Holl. 11 Nov. 1747 was de aanleiding er toe. De lijst was eerst in September 1748 gereed. Zie ook *Vroedsch. Resol. Amst.* 3 Juli 1748 (hierna, blz. 104).

2) Fruin, *Staatsinstellingen* (ed. Colenbrander) blz. 318.

1748, na een hevig oproer, nadat de regenten zich er aanvankelijk hardnekkig tegen verzet hadden.

Intusschen hielden de klachten van de burgerij over den zwaren druk der belastingen aan. In een rapport, door den raadpensionaris op 9 December aan de Staten van Holland aangeboden, werden verschillende middelen genoemd om de financiën van het gewest te verbeteren, o.a. het houden van een loterij, het heffen van een belasting op speelkaarten, dobbelsteenen en couranten en „een qualificatiegeld tot ampten en bedieningen of het leggen van een modique taux op degeenen, die voortaan sullen begeeren tot het bekleeden van eenig ambt of bediening gequalificeert en elegibel te zijn". Ten slotte werd in het rapport de wenschelijkheid uitgesproken, dat „hoe eer hoe beter een afkomst behoort te worden gemaakt van het werk der posterijen, hetgeen alreeds eenige maanden bij Haar Ed. Gr. Mog. in deliberatie is geweest en verre gevorderd is, en hetwelk zeer merkelijk tot stijving van 's lands finantiën in tijden en wijlen soude kunnen strekken, en daarom niet langer kan of behoort onafgedaan te blijven" [1]). Dit laatste punt had hoofdzakelijk betrekking op Amsterdam, dat nog altijd bezwaar bleef maken om de opbrengst der posterijen aan het gewest Holland af te staan.

Het rapport van den raadpensionaris kwam in de vroedschappen der verschillende steden in behandeling. De hiertoe door de vroedschap van Amsterdam benoemde commissie bracht den 19^{en} December het volgende advies uit: „dat het brengen van een qualificatie voor de ampten of het leggen van een modique taux op degenen, die voortaan zullen begeeren tot het bekleeden van ampten gequalificeerd en elegibel te zijn, strijdig is tegen de grondwetten van dit land en de handvesten en privilegiën van de steden, dewijl de geboorte en niet het geld de ingezetenen tot het be-

---

1) *Munimentregister* 9 Dec. 1747 (Gem. Arch. Amsterdam).

kleeden van ampten gequalificeerd maakt en dus door het introduceeren van dat middel aan de ingezetenen een regt zoude worden benomen, 't geen haar uit hoofde van haar geboorte competeert; dat eindelijk de cessie van de posterijen ten behoeve van het land niet tot redding van het land uit de jegenswoordige nood kan contribueeren, dewijl daarvan voor alsnog bij 't Land niets zoude werden genoten, en dat daarenboven bereids in de maand Junij van dit jaar daarvan door haar Edel Groot Achtbaren afstand is gedaan ten behoeve van de stad, omme in tijden en wijlen te kunnen dienen tot herstelling van de finantiën dezer stad, welke door de dagelijks aangroeiende lasten meer en meer gedrukt werden" [1]).

In dezen geest brachten dan ook de afgevaardigden van Amsterdam ter Statenvergadering hunne stem uit, maar men trachtte hen daar te overtuigen, dat „het gemeen belang voor het particuliere behoorde geprefereert te werden" [2]). Zoo werd dan op 3 Januari 1748 de vroedschap van Amsterdam nog eens bijeengeroepen om over het punt der posterijen te beraadslagen; zij bleef bij haar meening, dat het behoud der posterijen voor Amsterdam van groot belang was voor den koophandel, en dat men ze niet kon missen zonder het crediet en de inkomsten der stad zeer te benadeelen [3]). Hiermede bleef deze zaak voorloopig rusten.

Bij het einde van het jaar 1747 kon Willem IV een jaar herdenken, dat hem een volheid van macht had gebracht, zooals geen zijner voorvaderen die had bezeten. Hij was — of stond het te worden — erfstadhouder van alle gewesten; in Utrecht en Overijsel waren aanstonds de regeeringsreglementen hersteld, waarbij de stadhouder feitelijk de beschikking kreeg over de vervulling van alle regeerings-

1) *Resol. Vroedschap Amsterdam*, 19 Dec. 1747.
2) *Resol. Holland* 21 Dec. 1747.
3) Zie den uitvoerigen tekst der vroedschaps-resolutie van 4 Januari 1748 bij Wagenaar, *Vaderl. Historie* XX, blz. 144—147.

ambten in deze gewesten; in Gelderland werd Januari 1748 de instructie van 1722, waarbij de macht van den stadhouder zoozeer beperkt was, ingetrokken [1]). Hij dankte zijne groote macht aan den eenparig gekoesterden wensch der burgerij, dat de Prins van Oranje aan het hoofd der regeering zou komen te staan; zoodra het volk dien wil krachtig had te kennen gegeven, hadden de verschrikte regenten het hoofd gebogen.

Maar toen de eerste roes van geluk vervlogen was, begon Willem IV meer en meer den druk te gevoelen van de zware verantwoordelijkheid, die op zijn schouders rustte. Aan zijn verheffing waren niet alleen lusten, maar ook lasten verbonden. De burgerij verlangde, dat hij zijn macht zou gebruiken om de regenten-aristocratie, die haar jaren lang had geknecht, voor goed den schop te geven. Maar alleen een krachtige persoonlijkheid kon met wortel en tak uitroeien, wat in den vaderlandschen bodem was vastgegroeid. En zulk een krachtige persoonlijkheid was Willem IV op verre na niet.

Een getrouw aanhanger van het Oranjehuis, die den Prins goed heeft leeren kennen, Verelst, burgemeester van Veere, heeft hem aldus geteekend: „De Prins was schrikkelijk bagatellier en hielt altoos de menschen op met sprookjes en badinages, als men over saken dikwils kwam spreeken. Sliep meest 's avonts als men dagt dat hij werkte. 's Morgens lagte en badineerde hij met sijn kamerdienaers, liet oneyndig veel ongeteykent leggen, en dikwils brieven van aengelegentheydt, soodat hij luy scheen en geensints bequaem tot so groote post.... Goedhartig van aert en goet van humeur, maer soo blij met sijne charge, dat alles haest

1) In Gelderland werd het regeerings-reglement eerst 14 October 1750 weder ingevoerd, maar de macht van den Stadhouder werd toen nog uitgebreid, doordat aan het reglement deze clausule werd toegevoegd: „eindelijk zal aan den hooggemelden Erfstadhouder in der tijd gereserveerd blijven de faculteit en de volle macht om dit reglement of eenige artikelen van dien te interpreteeren, te vermeerderen of verminderen, als hij naar tijdsomstandigheden ten meesten nutte en dienste van den lande en de respectieve leden van dien zal oordeelen te behooren" (Fruin, *Staatsinstellingen* blz. 318).

beloofde sonder naedenken, en van f 10000 van 't land disponeerde als van een dubbeltje" [1]).

„Blij met sijne charge" — en daarom liet hij de eraan verbonden zorgen langs zich neerglijden; goedhartig — zoodat hij het niet van zich kon verkrijgen, de regenten van hunne zetels weg te jagen; vol badinages en schrikkelijk bagatellier — daarom zonder besef van het gewicht en den ernst der tijdsomstandigheden.

Aan de schreeuwende misbruiken, n.l. die bij de begeving van ambten, was in 1747 een einde gemaakt; maar het gezag van de regenten was onaangetast gebleven, het aristocratisch-regeeringsstelsel bleef onverlet en ook die regenten, die zich door gezagsmisbruik het meest gehaat hadden gemaakt, zaten nog vast en breed in hunne zetels. Bij de burgerij was het besef levendig geworden, dat in handen der regenten het bestuur van stad en gewest niet meer veilig was, maar het ontbrak haar aan politiek inzicht; zij wist nog niet te formuleeren, welke betere regeeringsvorm voor den aristocratischen in de plaats moest worden gesteld, en de stadhouder vermocht geen leiding te geven aan hare vage aspiratiën, ook al zou hij dat hebben gewild.

Alleen met vastberadenheid en kracht — zoo oordeelde Willem Bentinck — had de Prins orde in de zaken kunnen brengen; maar ook de aanhangers van het Oranjehuis, die in den beginne nog maar alleen geklaagd hadden dat de Prins „te goed en te zacht" was, moesten weldra bekennen, dat hij „te zwak" was [2]).

Zoo hield de beweging onder de burgerij aan, omdat de daden van den stadhouder, die zij gewenscht had, uitbleven. Het jaar 1748 werd een nog veel onrustiger jaar dan het voorgaande. Twee gebeurtenissen in het voorjaar brachten de bal aan het rollen: de geboorte van een Erfprins, op 8 Maart, en de onderteekening der preliminairen te Aken,

1) *Gedenkschriften van G. J. van Hardenbroek*, I, blz. 133.
2) *Archives*, 4e série, I blz. 222, 223, 232.

op 30 April, waardoor de Republiek, niet met eere, maar toch zonder verlies van grondgebied, een einde aan den oorlog kon maken. Beide gebeurtenissen gaven aanleiding tot allerlei vreugdebedrijven, en daarbij uitte het volk zijne Oranjegezindheid, maar niet minder zijn hartgrondigen afkeer van de regenten.

Te Groningen kwam het op den 17en Maart al tot wanordelijkheden bij het huis van burgemeester Geertsema, die naar den zin van het volk te weinig Oranjegezindheid toonde [1]). Na zijn huis geplunderd te hebben, trok de menigte naar de woningen der andere burgemeesters en eischte dat het stadhouderschap erfelijk zou worden verklaard in de mannelijke lijn. Ook in de Ommelanden werd het oproerig en gingen hier en daar de boeren tot plundering van het huis van een landjonker over. Op den 13en April willigden de Staten den eisch tot erfelijkverklaring van het stadhouderschap in. Maar daarmede was de beweging niet tot rust gebracht. Allerlei nieuwe eischen werden geuit: de instructie betreffende het stadhouderschap van 1718 moest ten voordeele van den Prins worden gewijzigd; de erfelijkheid moest voor beide liniën worden vastgesteld; de misbruiken bij de begeving van ambten moesten ophouden enz.; verder werd luide geklaagd over den achteruitgang der nering en de zware belastingen. In de Ommelanden kozen de boeren op eigen gezag vertegenwoordigers, „volmachten"; in de stad Groningen werd een poging gedaan om aan het college van Taalmannen en Gezworen Gemeente zijn vroegeren invloed op de stadsregeering terug te geven, zoodat het o.a. weder „gekend zou worden in de beraming van alle burgerlasten"; tevens werd aangedrongen op „inbinding der overdadige vertering van den Raad" [2]).

Aanvankelijk wilde de regeering met geweld de beweging

1) *Nederl. Jaerboeken* 1748, blz. 198 vlg. Zie ook Heeres, *De wijzigingen in den regeeringsvorm van Stad en Lande in de jaren 1748 en 1749*, blz. 51 vlg. en Wagenaar, *Vaderl. Historie* XX blz. 202—207.

2) *Nederl. Jaerboeken* 1748, blz. 379.

tot staan brengen. Daar in het gewest slechts een zeer geringe troepenmacht lag, verzochten de Staten aan den Prins, troepen te zenden; maar deze had klaarblijkelijk weinig lust om zijne eigen aanhangers tegen te gaan en vond een voorwendsel om aan het verzoek niet te voldoen; wat meer is, hij gaf last, dat de te Groningen in garnizoen liggende troepen naar Breda moesten trekken, zoodat de regeering geheel machteloos stond tegenover de volksbeweging. Midden Mei 1748 capituleerde zij dan ook op alle punten. Burgemeesteren en Raad vonden goed, dat de Taalmannen en Gezworen Gemeente in hun oude voorrechten zouden worden hersteld; dat alle ambten gegeven zouden moeten worden aan personen, die ze zelf bedienen zouden; dat bij gewichtige ambten vooral op rijperen leeftijd en beproefde bekwaamheid zou gelet worden; dat men den vervallen handel zooveel mogelijk zou trachten te herstellen; dat er orders gegeven zouden worden om de processen spoediger af te handelen; dat het stapelrecht naar de oude wetten zou worden gehandhaafd; dat de Prins, evenals in Holland, aangesteld zou worden als erfelijk stadhouder, zoowel in de mannelijke als vrouwelijke linie; dat bij geschillen tusschen Stad en Lande Z. H. de beslissing zou hebben [1]). Den volgenden dag bewilligden ook de Staten in die eischen; door een algemeene amnestie werd al het gebeurde als vergeven en vergeten beschouwd. Het inmiddels in Friesland uitgebroken oproer tegen de pachters sloeg echter ook naar Groningen over; eerst toen in Juni 1748 de verpachting der belasting was opgeheven, keerde langzamerhand de rust in Groningen terug, maar niet voordat de Staten hadden goedgevonden, dat aan den Prins plein-pouvoir werd gegeven om orde te stellen op alle nog hangende geschilpunten.

In Friesland was in den voorzomer van 1748 een oproer uitgebroken, dat het pachtersoproer wordt genoemd, omdat

1) *Nederl. Jaerboeken* 1748, blz. 385—389.

zich daarin uitte de haat van het volk tegen de pachters der belastingen, waarvan sommigen zeer rijk waren geworden door allerlei knevelarijen. In den grond der zaak was het oproer eigenlijk een verzet tegen den zwaren druk der belastingen, o. a. tegen het passagegeld en de zware onkosten, die bij het invorderen der boeten moesten worden betaald. Aan de geheele beweging in Friesland lag ten grondslag het streven om, door een billijker regeling van het belastingstelsel, de mingegoeden meer te ontlasten en de oorzaken van maatschappelijke ongelijkheid te verminderen.[1]).

De oligarchie in Friesland was dan ook vooral niet minder drukkend dan in Holland. Op het platteland gedroegen de grietmannen zich als koningen. Door de bekende knoeierijen bij de uitoefening van het stemrecht beschikte de adel over de stemmen der volmachten van het platteland, hoewel een groot deel van den grond hem niet meer toebehoorde. Zoo bleef de regeeringsmacht in handen van een beperkt aantal families, die, evenals de Hollandsche regenten, hun gezag dikwijls ten eigen bate exploiteerden. Het aantal overtollige ambten was groot, en de wedde van sommige buitensporig hoog. Met de financiën van het gewest was het treurig gesteld, en er bestond gegronde reden om te betwijfelen, of het wel altijd eerlijk toeging bij het beheer der geldmiddelen. Verschillende grietmannen lagen onder verdenking van te konkelen met de pachters en een oog te sluiten voor hunne knevelarijen, mits zij een deel van den buit kregen. Een betrouwbaar man als de grietman van De Joure, Vegelin van Claerbergen, erkent, zij het dan ook in zachte termen, dat er misbruiken bestonden, waar hij schrijft: „Door Gods goetheid bezitten mijn broeder en ik een ruime conscientie bij ons zelfs en een geëtablisseerde reputatie bij 't gemeen van vrij te wezen van eenige onbetamelijkheden in onse pligt, 't geen in deze tijden een bisonder harnas is.

---

1 Zie ook Dr. N. Japikse, *De aard der volksbewegingen van 1747 en 1748*, in *De Gids*, November 1910.

Het sij verre, dat ik wil beschuldigen alle, die een quaede naem hebben, maer 't is seker, dat hier en daar wel eenig misbruik is geweest" [1]).

Zoo was er in Friesland veel ontevredenheid opgehoopt; de groote schade, berokkend door de veepest, die er in 1746 en 1747 hevig woedde [2]), droeg er niet weinig toe bij om die ontevredenheid te vermeerderen. In het laatst van Mei 1748 barstte de bom. De beweging begon op het platteland. De woningen der pachters en der meest gehate grietmannen werden geplunderd. Van de dorpen sloeg de beweging over op de steden. De kettingen, waarmede de gortmolens 's nachts werden vastgelegd, opdat niet gemalen zou kunnen worden zonder voorkennis van den pachter der belasting, werden met geweld verbroken; aan de korenmolenaars en bakkers werd aangezegd, voortaan geen pachtcedulen meer te halen [3]).

De Staten van Friesland vroegen terstond aan Z. H. om troepen te zenden, doch deze weigerde, onder hetzelfde voorwendsel, waarmede hij zijne weigering om troepen naar Groningen te zenden had gemotiveerd, nl. dat hij niet voldoende op de hoogte was van den toestand. Hij schreef aan de Staten: „wij hadden so seer gewenst, dat UEd. Mog. ons door het geven van de nodige eclaircissementen daertoe mogten hebben in staet gestelt; want om te regt te connen oordelen, wat in een saek van die natuur als dese best soude dienen gedaen te werden, en of er militie tot stillinge en voorcominge van de gemelte ontstaene onlusten soude nodig of niet nodig sijn, connen UEd. Mog. ligtelijk begrijpen, dat wij precijs en exactelijk van alle omstandigheden van 't geval souden dienen geinformeert te sijn en wel insonder-

---

1) Vgl. Dr. F. G. Slothouwer, *Friesche troebelen gedurende het jaar 1748*, in *Bijdr. voor Vad. Geschied. en Oudheidk.*, 3de reeks, deel 2, blz. 402 vlg.; J. Vegelin van Claerbergen, *Een dagverhaal omtrent de troubelen van het jaar 1748*, blz. 17, 30, 60.

2) *Nederl. Jaerboeken* 1747, blz. 20.

3) Wagenaar, *Vaderl. Historie* XX blz. 197, 198.

heit uit wat source of oorsaeke de gemelte bewegingen sijn ontstaen, om te connen overwegen, of de gemelte ingesetenen door geen sagter middelen, namentlijk van onderrigtinge en persuasie, als door het gewelt van wapenen, 't welk wij altoos in een vrij land seer gevaerlijk, jae! gevaerlijker als het quaed zelfs oordeelen, tot redenen en stilstant souden te brengen sijn" [1]).

In Harlingen koos de burgerij 58 gecommitteerden, die den 1en Juni 1748 naar Leeuwarden trokken en bij de Staten een verzoekschrift indienden, waarin zij verlangden: 1 dat het stadhouderschap ook in de vrouwelijke lijn erfelijk verklaard zou worden; 2 afschaffing van de verpachting der belastingen en 3 herstel van „de oude wetten", waaronder verstaan werd: hetzij vernietiging van de oligarchie en het weder toekennen aan de burgerij van eenigen invloed op de regeering, hetzij vermeerdering van de macht van den Stadhouder.

Bevreesd voor erger, besloten de Staten de verpachting af te schaffen, om alvast den grootsten steen des aanstoots uit den weg te ruimen; tevens noodigden zij de ingezetenen uit om hunne verdere bezwaren aan hen kenbaar te maken.

Overal, in de steden en ten plattelande, werden nu gecommitteerden aangewezen, om te Leeuwarden samen te komen en de bezwaren mede te deelen. Zij vergaderden daar in de Groote Kerk, onder leiding van U. W. de Vries, voorganger bij de Doopsgezinde gemeente op 't Vliet, en stelden het volgende programma van wenschen op: 1 erfelijkverklaring van het stadhouderschap in de vrouwelijke lijn; dit punt was reeds ingewilligd door de Statenvergadering op 4 Juni, maar daar deze vergadering nog onvoltallig was, wenschte men bekrachtiging van het besluit door de voltallige vergadering; 2 dat in plaats van de verpachting een schatting of hoofdgeld zou worden ingevoerd; 3 dat

1) Vegelin v. Claerbergen t. a. p. Bijlage II.

tot grondslag der gewestelijke regeering zouden worden aangenomen de zoogenaamde „punten van verbetering", d.w.z. het reglement-reformatoir van 1673; 4 benoeming van eenige commissies uit de gecommitteerden om onderzoek te doen naar den staat van 's lands geldmiddelen, om de overtollige ambten af te schaffen, de buitensporige wedden te verminderen, de misbruiken bij de verkiezing van afgevaardigden naar den Landdag te weren enz.; 5 dat alle ambten aan inboorlingen zouden worden gegeven; 6 dat de ingezetenen van tijd tot tijd hunne verdere bezwaren of wenschen aan de Staten kenbaar zouden mogen maken; 7 afkondiging eener algemeene amnestie.

Al deze wenschen werden terstond door de Staten ingewilligd; er bestond dan ook gegronde vrees, dat bij nietinwilliging, de boeren tegen Leeuwarden zouden oprukken. Zoowel van de zijde der gecommitteerden als door de Statenvergadering werden daarop deputaties naar den Prins gezonden om hem van een en ander op de hoogte te brengen; de Staten noodigden hem tevens uit, over te komen en de rust te herstellen. Daar Z. H. ongesteld was, konden de deputaties geen audientie bij hem verkrijgen; aan de commissie uit de Staten werd echter namens den Prins medegedeeld, dat hij „beschroomd was eenige authoriteyt te gebruiken, strijdig tegen sijne instructie van September 1711, en dat sulx hem obsteerde om soo spoedig sig ter overtogt te determineren" [1]). Als gevolg van deze mededeeling mag men het besluit der Staten van 11 Juni beschouwen om den stadhouder te ontslaan van den op zijne vorige instructie afgelegden eed en hem volkomen macht te geven om de regeering aldus te regelen als hij voor het welzijn van het gewest noodig oordeelde, m.a.w. een dictatoriale macht [2]).

Ondertusschen waren de verschillende commissies uit de gecommitteerden — Doelisten noemde men hen, daar zij

1) Vegelin van Claerbergen t. a. p. blz. 65.
2) *Nederl. Jaerboeken* 1748, blz. 543.

op den Doelen vergaderden — nog steeds bezig met de hun opgedragen taak. Zij hielden zitting om ieder de gelegenheid te geven zijne grieven mede te deelen en namen — volgens het oordeel der Friesche aristocraten — de houding aan van tribuni plebis. „Sij matigden sig direct aen, de baes te speelen en niet alleen den gestelden regtsamptenaars niet te kennen, maer ook alles buiten deselve doende en sooveel doenlijk ook de wetenschap daervan haer benemende, alles onder voorwendsel, dat elk ingesetenen sig con aengeven, die eenige beswaering had of middel van redres wist"; zij verbeeldden zich de souvereinen van het land te zijn, „de regering te connen af- of aenstellen en nieuwe wetten te maken naer haer eygen sin" [1]).

De commissie, die onderzoek had te doen naar de misbruiken, in de regeering en bij de verkiezingen ingeslopen, stelde 72 artikels op, die grootendeels overeenstemden met het reglement-reformatoir van 1673. Doch meer dan toen werden bepalingen voorgesteld om het opeenhoopen van ambten in handen van enkelen te beletten, om de macht van de grietmannen te beperken en geldafpersing van hunne zijde te weren. Tevens drong de commissie er op aan, dat jaarlijks uit de breede gemeente van iedere grietenij of stad twee afgevaardigden zouden worden gezonden naar een te Leeuwarden te houden bijeenkomst; deze vergadering zou dan toezicht uitoefenen op het beheer der financiën en in 't algemeen op het naleven der bepalingen van het thans voorgestelde reglement-reformatoir [2]).

De Staten hadden, gelijk zich denken laat, bezwaar, de voorgestelde 72 artikels terstond goed te keuren; dat jaarlijks door gecommitteerden uit de breede gemeente toezicht op hunne handelingen zou worden uitgeoefend, was voor hen een moeilijk te slikken pil. Zoowel uit hun midden

---

1) Vegelin van Claerbergen t. a. p. blz. 57, 124, 139.
2) Slothouwer in *Bijdr. voor Vad. Geschied. en Oudheidk.*, Derde Reeks, deel 2, blz. 420, 421.

als van de zijde der Doelisten vertrok toen weer een deputatie naar den Prins. Deze toonde zich weinig ingenomen met de 72 punten en gaf zijne vrees te kennen, „dat sulx alles moest strekken tot continuatie, jae vermeerderinge van de swevende beroerten" [1]).

Wanneer men rekening houdt met deze meening van den Prins, behoeft men zich er niet over te verwonderen, dat de Staten niet langer aarzelden hunne goedkeuring te hechten (op 5 Juli 1748) aan de voorgestelde artikelen, onder voorbehoud echter van de goedkeuring van den Prins! Zij hadden eenig recht te vermoeden, dat Z. H. niet geneigd zou zijn aan de „breede gemeente" te veel voet te geven in regeeringszaken [2]).

In het begin van Augustus 1748 liet de Prins een afdeeling troepen, die sinds geruimen tijd aan de Overijselsche grens had gelegen, de provincie binnenrukken; 5 Augustus trokken zij Leeuwarden binnen. Terstond daarna werd een publicatie van den Prins afgekondigd — die intusschen reeds op 27 Juli door hem was onderteekend — waarin hij te kennen gaf eerst door ziekte, later door de onlusten in Holland verhinderd te zijn geworden, gevolg te geven aan de opdracht, hem op 11 Juni l.l. door de Staten gegeven, om de constitutie van het land op vaste grondslagen te stellen en de ingeslopen misbruiken weg te nemen; weldra zou een door hem aan te wijzen commissie naar Leeuwarden komen om een voorloopig onderzoek in te stellen. Op denzelfden dag, dat deze publicatie werd afgekondigd, werd een gedeelte van de naar Leeuwarden gezonden troepen over de provincie verspreid, om verdere onlusten tegen te gaan [3]).

De in deze proclamatie aangekondigde commissie begon in het laatst van Augustus haar onderzoek, opdat de Prins, wanneer hij later zelf naar Friesland kwam, met kennis van

1) Vegelin van Claerbergen t. a. p. blz. 127.
2) Vgl. ook het door Slothouwer t. a. p. blz. 421, 422 medegedeelde over het onderhoud van de deputatie uit Oostdongeradeel met den Prins.
3) Slothouwer t. a. p. blz. 422, 423.

zaken zijn dictatoriale macht zou kunnen uitoefenen. Evenals in Groningen (zie hiervóór, blz. 94) wachtte dus ook in Friesland de definitieve regeling van zaken op de komst van Zijne Hoogheid.

Met uitzondering van Zeeland vielen ook in de overige gewesten der Republiek opschuddingen voor tegen de pachters, maar deze waren van weinig beteekenis [1]). Alleen in Holland droeg het oproer een ernstig karakter. Reeds in het vorige jaar had zich daar de onwil van het volk tegen de pachters geuit; in verschillende pamfletten was toen reeds aangedrongen op de vervanging der verpachting door „collecte", d. i. het rechtstreeks innen van de belastingen door vanwege de regeering aangestelde collecteurs of gaarders; ook Jean Rousset de Missy had reeds daarvoor geijverd [2]).

Wat de kleine burgerij en het volk vooral verbitterde, was het algemeen bekende feit, dat de pachters met sommige regenten knoeiden en hetzij gunstige pachtvoorwaarden konden bedingen, hetzij oogluiking voor hunne afpersingen wisten te verkrijgen door aanzienlijke geschenken te geven aan sommige machthebbers, en hen en hunne familieleden of beschermelingen bij het innen van belastingen zooveel mogelijk te sparen [3]).

Zoodra men in Holland kennis kreeg van het verzet in Friesland tegen de verpachtingen, begon het ook daar te gisten. Op 12 Juni achtten Gecommitteerde Raden het gewenscht, een waarschuwing te publiceeren, waarbij de burgerij werd aangemaand zich niet tegen de pachters te verzetten en geduldig af te wachten „de herstelling der misbruiken, in 't stuk der pagterijen ingesloopen, waaraan met goedvinden van den Prins reeds gearbeid werdt" [4]).

Reeds den dag volgende op dien, waarop de waarschu-

1) Wagenaar, *Vaderl. Historie*, XX, blz. 207—209.
2) Blok, *Geschied. van het Nederl. volk*, VI blz. 210.
3) Zie o.a. Slothouwer, *Bijdrage tot de geschiedenis der Doelisten*, blz. 14, waar bericht wordt, dat een aantal Leidsche regenten jaren lang geen impost op het gemaal hadden behoeven te betalen.
4) Wagenaar, t. a. p. blz. 209.

wing was afgekondigd, begon te Haarlem een pachtersoproer, dat eenige dagen aanhield [1]). Pachtershuizen werden geplunderd, hun boeken verbrand, zij zelf mishandeld; de schutterij, in de wapens geroepen om de plunderaars tegen te gaan, toonde weinig lust zich van deze taak te kwijten. Reeds bij het begin van het oproer besloot de regeering dan ook om voorloopig alle invorderingen van belasting door middel van de pachters te doen ophouden. Toch bleef het volk tegen de pachters woeden. De burgemeesters verzochten den Prins zoo spoedig mogelijk hulp te zenden en gaven te kennen, „dat soo niet spoedig door U. D. H. hierin op het efficacieuste werde voorsien, de uyterste ongelukken sullen staen te wagten, doch dat mogelijk een publicatie uit naam van Uw Hoogh. alles sal stillen" [2]).

Terstond daarop kwamen enkele gemachtigden van Z. H. om de bezwaren der burgerij te vernemen. Hun bevindingen deelden zij mede aan de Staten van Holland, die echter van meening waren, dat de verpachtingen gehandhaafd moesten blijven; desniettemin gaf de regeering van Haarlem openlijk te kennen, dat zij bij haar genomen besluit bleef.

Intusschen waren ook te Leiden en in Den Haag gelijke tooneelen voorgevallen als te Haarlem. Doch nergens was het oproer zoo ernstig als te Amsterdam [3]). Het begon den 24sten Juni op de Botermarkt, met baldadigheden tegen het kantoor van de boterpacht, waarna verschillende huizen van pachters en directeurs van den impost op de wijnen door de steeds aangroeiende menigte werden geplunderd; het kostbaarste huisraad werd uit de vensters gesmeten; aan den wijn en den sterken drank, dien men in de kelders vond, deed het volk zich rijkelijk te goed. Daar ook hier een groot deel der schutterij zich niet bereid toonde om de pachtershuizen te beschermen, stond de regeering machte-

1) Vgl. Wagenaar, *Vaderl. Historie*, XX, blz. 210 vlg.
2) *Archives*, 4e série, I blz. 204.
3) Wagenaar, *Vaderl. Historie*, XX, blz. 218—227. Zie ook *Dagverhael weegens het oproer van 24—29 Juni 1748*, door R. O. (Gem. Arch. Amsterdam).

loos tegenover het razende volk; zij liet dan ook al spoedig bekend maken, dat zij aan de Staten en aan den Prins den wensch tot afschaffing der verpachtingen had kenbaar gemaakt. Den volgenden dag werd de plundering voortgezet; reeds twintig pachtershuizen waren leeggeplunderd, toen het grauw, dat den smaak ervan beet had gekregen, ook andere woningen begon te bedreigen. Maar toen begrepen de schutters, dat het tijd werd de razernij te doen bedaren; ook de waag-, bier- en turfdragers werden door de regeering gewapend. Zoodra men hen krachtig te keer ging, stoven de plunderaars uiteen. Verscheidenen hunner werden gedood of gekwetst; een paar belhamels werden uit de vensters van de Waag opgehangen, bij welke strafoefening, door een misverstand, opnieuw een tumult ontstond en verscheiden slachtoffers vielen, terwijl een groot aantal menschen in 't water werden gedrongen en verdronken.

Op den tweeden dag van het Amsterdamsche oproer liet de Prins, nog niet geheel hersteld van zijne ziekte, zich in een draagstoel naar de Statenvergadering brengen en verraste haar met het voorstel om de verpachting af te schaffen en daarvoor andere belastingen in de plaats te stellen, waartoe hij zelf een hoofdelijken omslag in aanmerking bracht. Onmiddellijk hierna verliet hij de vergadering en konden de beraadslagingen over zijn voorstel beginnen.

De afgevaardigden van Delft waren wel voor de propositie van Z. H., „daar het voorstel ingericht was tot conservatie van het bloed van de ingezetenen, ja zelfs van de regenten" [1]). Ook Rotterdam achtte het gewenscht zoo spoedig mogelijk de verpachting af te schaffen. De afgevaardigden van Amsterdam echter vonden de wijze van verpachting uitmuntend, daar „een bedelaar egaal met een Prins" betaalde.

De Raadpensionaris oordeelde de zaak zoo dringend, dat hij voorstelde, dat de Staten dadelijk den voorslag van Z. H. zouden aannemen, zonder de vroedschappen der steden eerst

1) *Archives*, 4e série, I blz. 207 vlg.

daarover geraadpleegd te hebben. Tegen dit onwettig voorstel kwam de pensionaris van Amsterdam echter op. Hij wilde liever „gedwongen worden door eene onredelijke menigte dan iets tegen zijn plicht te doen".

Den volgenden dag werden de beraadslagingen hervat. Aanvankelijk maakten de afgevaardigden van Amsterdam nog bezwaar, maar staande de vergadering ontvingen zij de machtiging van burgemeesteren om het voorstel van den Prins aan te nemen. Daartoe zal het oproer te Amsterdam wel het meest hebben bijgedragen; bovendien was het voorstel van den Prins onmiddellijk gedrukt en in de voornaamste steden, ook te Amsterdam verspreid, zoodat het voor de regenten niet geraden was zich er langer tegen te verzetten [1]). Met algemeene stemmen besloten toen de Staten van Holland tot de afschaffing der verpachting. Het duurde echter nog geruimen tijd voor men het eens was geworden over de belastingen, die voortaan zouden worden geheven.

Toen de Prins zijn voorstel tot afschaffing van de verpachting bij de Staten had ingediend, had hij ook den wensch geuit, dat spoedig alle bezwaren, die bij de ingezetenen nog bestonden naar aanleiding van het begeven der ambten, uit den weg geruimd zouden worden, en dat men eindelijk zou besluiten om de posterijen aan het land te brengen. Naar men weet, had Amsterdam op dit laatste punt nog steeds zijne toestemming niet gegeven.

Op 3 Juli 1748 besloot de vroedschap van Amsterdam, op voorstel van burgemeesteren, ter dagvaart te laten weten, dat men bezig was lijsten op te maken van de jaarlijksche inkomsten der ambten, waarmee men hoopte in September gereed te zijn; verder, dat men aangaande de posterijen bleef bij de vroeger vastgestelde resolutie, om ze ten eeuwigen dage voor de stad te behouden; dat Burgemeesteren echter gemachtigd waren om met Z. H. en den

1) Wagenaar t. a. p. blz. 230.

Raadpensionaris te overleggen, wat uit de posterijen, naar eene billijke evenredigheid, ten behoeve van het gemeene land zou behooren te worden opgebracht [1]).

Over dit besluit was de Prins zeer ontstemd. In een audientie, die de Amsterdamsche gedeputeerden ter dagvaart bij hem hadden, gaf de stadhouder te kennen, „dat hij met leedwezen hadde gezien, dat het poinct van de posterijen van dien cant zooveel obstaculen hadde gevonden, schoon hij hetzelve nae het beste hart en de beste intentie van het gemeen hadde bij de hand genomen; dat hij wel begreep en wist, dat hertog Albrecht bij deszelfs opene brief van 1334, aan de stad het bodenambacht gegeven hadde, maar dat men ook wist, dat dit bodenambacht in deszelfs natuur zeer veel verschilde van hetgeene men het regt van posterijen noemde, welck laeste tot de regalen van den souverain behoorde; dat door het blotelijck vergunnen van een bode te mogen aanstellen, niet gecedeert was het jus territorii, of het vermogen om op eens anders territoir statiën en postcomptoiren te mogen aanrichten, zonder deszelfs bewilliging; dat hij wijders het groote interest, dat de stad daarin hadde, dat de brieven op zijn tijd en met den meesten spoed wierden bestelt, wel besefte, doch dat dienaangaande zodanige beramingen en schikkingen konden gemaakt worden met onderling overleg, dat de stad daerinne gerustheid en genoegen zoude kunnen vinden" [2]).

De houding der Amsterdamsche regeering in zake de posterijen vond bij een groot deel der burgerij veel afkeuring. Velen hunner hadden geen oog voor de handelsbelangen, die het raadzaam maakten, dat de posterijen onder het bestuur der stedelijke regeering zouden blijven staan [3]); zij zagen in de weigering der regeering zoowel een tegenwerken

---

1) *Resol. Vroedschap*, 3 Juli 1748; ook bij Wagenaar, *Vaderl. Historie*, XX, blz. 268, 269.

2) *Missiven ter dagvaart*, 5 Aug. 1748 (Gem. Arch. Amsterdam).

3) Zie daarover J. Koudijs in *Bijdr. voor Vad. Geschied. en Oudheidk.*, 4de reeks, deel X, blz. 130.

van de wenschen van den Prins als een poging om ten slotte toch het financieele voordeel van de posterijen voor de regenten te behouden.

De ontevredenheid, die naar aanleiding hiervan bestond, en de afkeer tegen de regenten in 't algemeen werd bij de Amsterdamsche burgerij in dezen tijd aangestookt door verschillende agenten van de Oranjepartij, met name van Willem Bentinck. Kort na de pachtersoproeren regende het weder pamfletten, waarin allerlei grieven tegen de personen der regenten en tegen het te Amsterdam bestaande regeeringsstelsel werden geuit. In sommige daarvan werd echter een programma van een democratische regeering ontworpen, dat veel verder ging dan de leiders van de Oranjepartij wenschten.

Zoo verscheen er een geschrift, dat 11 artikelen bevatte, waarin men verlangde, dat de burgercompagnieën haar eigen officieren zouden kiezen; dat geen magistraatspersoon lid zou zijn van den krijgsraad; dat de leden van de vroedschap uit de aanzienlijkste en meest gegoede burgers door de burgers zelf zouden worden gekozen; dat de burgerij uit de 36 raden haar burgemeesters zou verkiezen en jaarlijks een nominatie van schepenen zou opmaken om die te stellen ter keuze van Z. H.; dat de burgers uit de meest ervaren kooplieden de bewindhebbers van de Oost- en West-Indische Compagnie zouden nomineeren, zonder dat deze ooit zitting zouden mogen hebben in eenig college van stads- of staatsregeering; dat de posterijen benevens het courantierschap der stad in handen der burgerij of van Zijne Hoogheid zouden worden gesteld; dat alle accijnsen en overtollige lasten op vaste goederen en personen zouden worden afgeschaft; dat alle ambten zouden worden verkocht; dat de oude privilegiën zouden worden hersteld; dat de doelens aan de burgerij zouden worden teruggegeven [1]).

Behalve dit geschrift, werden er ook andere verspreid,

---

1) Knuttel No. 17966.

één van 14 en één van 8 artikelen, die niet zulke vèrstrekkende eischen bevatten.

Omstreeks midden Juli liet de regeering de 11 artikelen overal ophalen, om verdere gisting te voorkomen; maar dit baatte natuurlijk niet. De heftigste politici kwamen meermalen 's nachts bijeen om hunne zaak te bespreken en aanhangers te winnen. Op verschillende plaatsen hield men vergaderingen, in den Kloveniersdoelen, in de herberg „Vredenburg" in de Lange Leidschedwarsstraat, en in den Oranjetuin, een herberg in de Plantage [1]). Daarbij traden op den voorgrond de reeds vroeger genoemde Rousset, dien velen voor den voornaamsten aanlegger der beweging hielden, hoewel hij weinig in 't openbaar optrad, en verschillende personen, tot den kleinen middenstand behoorende, zooals Hendrik van Gimnig, een Haarlemsch patroonteekenaar, en zijn zwager, de chirurgijn Boekelman, verder de pruikenmaker Elie Chatin, en enkele andere Franschen, zooals de wijnkooper Malepougne, de reukwerkverkooper Boudeaud en een zekere Frans Pardique, een welgestelde koopmanszoon, die veel geld had verspild en van een los gedrag was [2]).

Den 20en Juli werd een poging gedaan om de beweging in vaste banen te leiden, toen een vergadering werd gehouden in „Vredenburg", waarin het volgende concept werd opgesteld:

„De ondergeschreven, vernemende dat, zoo in deze stad, door diverse, alsmede in vergaderingen als anders in 's-Gravenhage word voorgegeven, dat burgers van Amsterdam zekere zaken zouden verzoeken of begeren, zoo is 't, dat deselve verklaren bij dese, daervan in 't geheel of ten deele niets te weten, alzoo consteerd en blijkt, dat de burgerij niet is vergaderd geweest om daerover te delibereren; maer dat het wel kan zijn, dat eenigen, 't zij burgers, voor eene goede zaek, of wel eenige misleide, tot nadeel van de bur-

1) *Dagverhaal* van Wagenaar (Gem. Arch. Amsterdam).
2) Ibid.

gerij, zekere voorstellen hadden gedaen ; derhalven ten hoogsten noodig oordelen, dat de burgerij binnen deze stad, ieder onder zijn vaendel, beschreven worden om in ieder wijk te kiezen 2, 3 of 4 personen, mits zijnde burgers, en geen emplooi van Stad of Land hebbende ; welken alsdan gezamentlijk de voorslagen kunnen overwegen, de kwade afkeuren en van de goede gebruik maken, om dezelven voor te dragen enz. volgens de aloude privilegiën.

Committerende wij, ondergeschreven, bij deze de volgende vijf personen, A, B, C, D, E, ten einde deze propositie voor te stellen, waer zulks behoort; en zoo dezelve tot hun behulp meerder personen nodig hebben, dezelve uit ons daertoe te verzoeken, die alsdan niet zullen weigeren tot assistentie te zijn" [1]).

Dit stuk, waarin de burgerij dus werd aangespoord om gecommitteerden te kiezen, op de wijze zooals dat in Friesland geschied was, werd vooral in de achterbuurten verspreid.

De regeering liet een van degenen, die op de bedoelde vergadering in „Vredenburg" geweest waren, den 24en Juli bij zich roepen, n.l. Andries Boekelman, die o.a. Hendrik van Gimnig en Jean Rousset als opstellers van het concept noemde.

Reeds den volgenden dag zonden burgemeesteren het concept aan de gedeputeerden ter dagvaart toe, met een begeleidenden brief, waarin o.a. het volgende :

„Voor 't overige zenden wij hiernevens aan UEd. Achtb. toe het inliggende gedrukte pamphlet, welk hier wordt gespargeerd en schijnt te strekken tot convocatie van de gemeente, om eenige verzoeken op te stellen en vervolgens hier aan ons of in Den Hage voor te stellen, ten einde U. E. Achtb., zo zulks onverhoopt mogte gebeuren, daartegen de noodige precautiën te nemen" [2]).

Ook de Oranjepartij had intusschen reeds haar maatregelen genomen om de Amsterdamsche democraten in hun vaart

1) Slothouwer, *Bijdrage tot de geschiedenis der Doelisten*, blz. 23, 24.
2) *Missiven ter Dagvaart*, 25 Juli 1748 (Gem. Arch. Amsterdam).

te stuiten. Reeds omstreeks midden Juli schreef een der agenten van Bentinck te Amsterdam, een zekere Wolters, aan den reeds meermalen genoemden Rotterdamschen koekbakker Laurens van der Meer het volgende: „Daar is hier een beweging onder de burgerij, en dezen nagt is op een van de wagten een request gepresenteert om die te laten teekenen", — de elf artikelen worden hier bedoeld — „die zo veel wonderlijke en onregtvaardige dingen bevat, dat ik vreese, dat, zo die gepresenteert werd, de daerin staende articulen van posterijen en ampten ook zullen geweigert werden; ik geef uwes derhalven in bedenkinge, of het niet goed zoude zijn, dat gij, neevens Van der Kruijff, eens hoe eer hoe liever overkwamt, om uwe vrienden op het regte spoor te brengen, en het werkje van ampten en posterijen te bevorderen, want zij hebben waeragtig leydslieden en aenmaeners van nooden" [1]). Voordat Van der Meer naar Amsterdam kwam, moest hij graaf Bentinck trachten te spreken, die door Wolters op de hoogte zou worden gebracht van wat er gaande was.

Uit dezen brief blijkt, dat Laurens van der Meer door zijne verrichtingen te Rotterdam reeds een gevestigde reputatie had gekregen van geschikt handlanger in dienst van het Hof. Ook valt er uit af te leiden, dat Van der Meer reeds vroeger te Amsterdam was geweest en bij de Oranjeklanten daar bekend was.

Den 15en Juli vertrok Van der Meer met zijn vriend Pieter van der Kruyff naar Den Haag, waar zij een onderhoud hadden met Bentinck en de Back, die er echter tegen op zagen om hun „positieve order tot het een off ander" te geven [2]), en hen naar het Hof verwezen. Daar werden zij ontvangen door de Prinses, die, meer voortvarend dan haar echtgenoot, in vele zaken zich mengde, waarin de Prins met te weinig kracht optrad. Na de boodschap van de Rotterdammers te hebben aangehoord, gaf zij hun den raad om

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 431.
2) Ibid. blz. 432.

naar Amsterdam te gaan en te zien, hoe de zaken daar stonden, maar met een ernstige vermaning om zich voorzichtig te gedragen, want „zoo de regeringe de lugt kreeg wie sij waren en wat genegentheijt sij het Doorlugtige Huys van Orange toedroegen, zij hen bij de eerste ockazie op de eene off andere wijze zoude soeken van kant te helpen" [1]).

Te Amsterdam aangekomen, werden zij door een zekeren J. K. de Huyser, kantoorbediende van den steenkooper Dankerts [2]), in kennis gebracht met Rousset, van Gimnig, Martini, Boekelman en hun aanhang, met wie zij herhaaldelijk samenkomsten hadden, en van wie zij vernamen, „dat hun groote doelwit was de gansche regeeringe het onderste boven te keeren, zonder daarin Staten off Stadhouder behoeven te erkennen off benoodigdt te hebben". Na aldus de Amsterdammers te hebben uitgehoord, gingen Van der Meer en zijn vriend weder naar het Hof en brachten rapport uit aan de Prinses, die hun bevel gaf „niet meer met die luyden te converseeren" en naar Rotterdam terug te gaan [3]).

Op uitnoodiging van de Huyser ging Van der Meer later weer naar Amsterdam en stelde daar met hem een stuk op, bekend geworden onder den naam van „de drie artikelen". De bedoeling was om de burgerij genoegen te doen nemen met de gematigde eischen, die hierin werden gedaan, en aldus „de elf artikelen" op zijde te stellen. De „drie artikelen' werden daarop aan de Prinses getoond, die ze, „na wat beschavens", goedkeurde. Zij beval Van der Meer om er terstond mee naar Amsterdam terug te gaan, nadat hij nog eens had moeten beloven geen omgang meer te houden met „die luyden, die de regeeringe zogten overhoop te werpen". Uit naam van de Prinses werd hem door een

---

1) Als voren.

2) Zoo bericht Wagenaar in zijne „*Dagel. Aanteeken.*" (Gem. Archief Amsterdam). Brugmans, *Opkomst en bloei van Amsterdam*, blz. 228 noemt de Huyser „procureur". In 1751 was hij „collecteur van de vreemde bieren", blijkens een pamflet uit dit jaar.

3) Zie voor dit en het volgende: *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 432 vlg.

commies van het kabinet nog gelast, geen geld te ontzien, waar het noodig was, en geen kosten te sparen om van alle dingen op de hoogte te komen; van belangrijke voorvallen moest hij terstond bericht zenden, al was het met twee expressen op één dag; de kosten zouden hem wel dubbel vergoed worden.

De letterlijke inhoud van deze door de Prinses goedgekeurde en „betuttelde" drie artikelen, opgesteld in den vorm van een verzoekschrift aan Burgemeesteren en Vroedschap van Amsterdam, luidde aldus:

„Geven wij, ondergeteekende, burgers en ingezetenen der gemelde Stad, met schuldigen eerbied te kennen, hoe wij met den anderen in overweging genomen hebbende, aen d'eene zijde den sobren staet van 's Lands uitgeputte finantiën, en aen den anderen kant het verval, waerinne van tijd tot tijd en bijzonder sederd een' geruimen tijd herwaerts, onze privilegiën en praerogativen zijn geraekt, ons van rechtswegen verplicht gevonden hebben, ter redresse van het eene en het andere te moeten medewerken; alwaeromme wij eenparig goedgevonden hebben, de drie volgende heilzame artikelen U WelEd. Gr. Achtb. onder het oog te brengen, gelijk wij d' eer hebben te doen bij deze, schuldplichtelijk verzoekende, dezelve te willen billijken, gelijk dezelve zeer billijk zijn, en ons een gunstig Fiat daerop te willen verlenen; als

EERSTELIJK:

Verzoeken wij dat 't U WelEd. Gr. Achtb. eindelijk moge behagen, omme der Stede posterijen, in navolginge der andere Hollandsche steden, ten spoedigste en cordatelijk aan Z. D. H. den Heere Erfstadhouder op te dragen en met ons te willen vertrouwen, dat die Vader des Vaderlands daervan geen ander gebruik wil noch zal maken, dan ten besten van Land en Stad zal bevinden te behoren.

TEN TWEDEN:

Dat het U WelEd. Gr. Achtb. gelieve vaderlijk goed te vinden, dat aan burgeren en ingezetenen dezer stad (ingevolge het allerernstige verzoek, door Z. D. H. in deszelfs Lands-Vaderlijke Propositie den 25en Junij jongstleden aan H.Ed. Gr. Mog. in Den Hage gedaen) met allen mogelijken spoed mogen worden weggenomen alle wettige redenen van bezwaer over de abuizen, op het stuk van de begevinge der amten ingekropen, door het spoedig introduceren van de middelen van redres, die daertoe bij Hunne Ed. Gr. Mog. in derzelver resolutiën van 11 November 1747 en 23 Januari 1748 zijn vastgesteld; en dat de amten voortaen mogen begeven worden aen ingeboornen en aen genaturaliseerden en vastgezeten zijnde burgeren en inwoonderen dezer Stede.

EN TEN DERDE:

Smeken wij U WelEd. Gr. Achtb. dat de burgerij, naer luid der Stede handvesten, in hunne door den tijd vervallene privilegiën en praerogativen, zoo rakende het stuk der gildens als anderszins, moge worden hersteld; alsmede dat het U WelEd. Gr. Achtb. ter voorkominge van alle verdere morringe en verwijderinge gelieve goed te vinden, dat voortaen der burgeren kolonellen en kapiteinen uit het lichaem der goede burgerij mogen verkozen worden, en dat dezelve nooit nochte ten genen dage leden van de Regering zullen vermogen te worden, zonder zich alvorens van hunne kolonels- en kapiteinsamten te hebben ontdaen" [1]).

Te Amsterdam aangekomen, stelde Van der Meer zich weder in betrekking met zijne geestverwanten en liet de „drie artikelen" drukken en verspreiden.

---

1) Deze drie artikelen zijn o. a. gedrukt bij Knuttel No. 17978.

Maar ook de partij van de radicale democraten had niet stil gezeten. Zij had het gerucht laten verspreiden, dat de burgers weldra bezit zouden nemen van den Kloveniers-doelen, waarop zij een oud recht meenden te hebben [1]). Op dien Doelen zouden dan vergaderingen worden gehouden om de veranderingen te bespreken, die men in den regeeringsvorm en het bestuur van de stad wenschte te zien aangebracht. Maar ook Van der Meer en de zijnen maakten hunne toebereidselen om te zorgen, dat in deze bijeenkomsten de „drie artikelen" het zouden winnen van de „elf artikelen".

Zoo stonden de zaken te Amsterdam in het begin van Augustus 1748, aan den vooravond van de periode, die in de geschiedenis der stad bekend is gebleven als de tijd der Doelisten.

---

1) Deze meening was onjuist; zij sproot voort uit een verwarring van de oude schutterijen met de schutterij, die na de alteratie te Amsterdam was opgericht. Zie hierover uitvoeriger Bontemantel's *Regeeringe van Amsterdam* (ed. Kernkamp) I, blz. 170 vlg.

DERDE HOOFDSTUK.

De Doelistenbeweging tot aan de komst van Willem IV in Amsterdam.

Op den 9den Augustus 1748 trokken een aantal burgers, zoowel van de radicale als van de meer gematigde partij, naar den Kloveniersdoelen om daar te vergaderen. De Ram, een vaandrig uit de schuttercompagnie van den met het stadhouderlijk Hof zeer bevrienden kapitein J. A. Scholten, kreeg met enkele van zijne sergeanten en andere burgers, die zich tot de gematigde partij rekenden, de kamer „het Rondeel" als vergaderzaal. De radicalen, die het talrijkst waren, wilden hunne vergadering houden in de „Burgerzaal". Deze zaal was op dat oogenblik bezet door het gezelschap *„de Ridders van 't Heelal"*, een letterkundig genootschap [1]); maar de „Ridders" hadden de welwillendheid om het lokaal te ontruimen.

De leiders der heftige democraten, Van Gimnig, Boudeaud, Martini en Cannegieter [2]) namen toen aan een tafel plaats, waarop Van Gimnig aan de vergadering eene redevoering voorlas, waarin hij wees op den achteruitgang van handel en nijverheid en o.a. zei: „wij vergaderen ons hier bij den

1) Over het letterkundig genootschap *„De ridders van 't Heelal"*, waaruit later het bekende *„Concordia et Libertate"* ontstaan is, vgl. de „Eigen Levensgeschiedenis van Mr. W. Bilderdijk", in Bilderdijk's *Geschiedenis des Vaderlands*, deel XI blz. 171—173 en 175, 176.

2) Volgens Wagenaar's *Verhaal van de verandering der Regeeringe te Amsterdam*, was ook de vroeger genoemde democraat Rousset bij de eerste of twee eerste bijeenkomsten in den Doelen aanwezig. Hij vond het echter het best om niet te zeer in 't oog te loopen; wel woonde hij steeds de bijzondere bijeenkomsten der leiders bij.

anderen omme, onder de genadige beschermingе Gods, eendragtelijk en vreedzaam, volgens onze eed en pligt, zooveel in ons is, zodaanige middelen van redres te beraamen als het welzijn der waare burgeren-vaderen, en van ons alle zoo in 't bijzonder, als van het gantsche vaderland in 't algemeen, zoude kunnen redden en beschermen" [1]). Het revolutionaire karakter dezer vergadering kwam terstond duidelijk aan den dag, daar men de burgerij een stuk ter teekening voorlegde, dat men het „Concept" noemde, gebaseerd op de door de Regeering sterk afgekeurde „Elf artikelen van redres" [2]).

In het „Rondeel" vergaderden allen, die de inzichten van de Huyser deelden, zooals bovengenoemde vaandrig de Ram. Deze vergadering stond onder leiding van de Huyser, Chatin en G. Wagenaar, een broer van den bekenden geschiedschrijver. De vroeger genoemde en door de Prinses goedgekeurde drie artikelen werden er meermalen voorgelezen. De Huyser teekende ze het eerst; toen volgden velen. Zoodra dit gedaan was, ging men er mee naar de Burgerzaal om ze ook daar te laten teekenen, doch dit vlotte niet erg, omdat de radicale meerderheid vond, dat die 3 artikelen niet alle eischen bevatten. Vooral de heftige advocaat Feitema verzette zich er sterk tegen.

's Avonds na afloop van die rumoerige vergadering brachten de Huyser en de Rotterdammer Van der Meer, die er steeds op uit waren, aanhang te winnen, een bezoek aan den porceleinkoopman Daniël Raap op den Vijgendam [3]). Deze onderteekende de drie artikelen dadelijk en beloofde den volgenden dag op de Doelenvergadering te komen [4]). Zij spraken onderling af, dat elk een geschrift zou opstellen, waarvan er een zou worden voorgelezen op de eerstvolgende

1) *Het ontroerd Holland*, 3e deel, blz. 29.
2) Knuttel no. 17966. Zie hiervóór, blz. 106—107.
3) Volgens Wagenaar, *Vaderl. Historie* XX, blz. 272 droeg Raap reeds vóór de eerste Doelenvergadering kennis van de drie artikelen en waren ze hem ter lezing gegeven nog voordat zij gedrukt waren.
4) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 434.

vergadering. Daar het geschrift van Van der Meer hun het beste toescheen, besloten zij dit te laten drukken [1]).

De Doelisten, zoo noemde men degenen, die op den Doelen vergaderden, kwamen den 10den Augustus 's middags weer bijeen. Rustig ging het niet toe, want de onderteekenaars van „het concept" wilden met kracht hunne meening ingang doen vinden en uit al de zestig wijken één of twee gecommitteerden doen verkiezen. Raap, die op deze vergadering verschenen was, ried dit ten zeerste af, op Friesland wijzende, waar na de bijeenkomst der gecommitteerden te Leeuwarden de moeilijkheden juist des te grooter geworden waren [2]). Hij was de meening toegedaan, dat men gemachtigden moest benoemen om de voorrechten der burgerij uit de handvesten op te zoeken.

Nu ontstond er groote strijd tusschen de beide Doelistenpartijen, doch tot een bepaald besluit kwam men niet. De partij van de onderteekenaars der drie artikelen scheen de overhand te zullen krijgen, toen in een rustig oogenblik een hunner de gelegenheid waarnam om Van der Meer's geschrift ten gunste der drie artikelen, ook wel „het request" genoemd, voor te lezen, waarna weer velen teekenden. De partij van „het concept" besloot nu de burgerzaal te verlaten, om rustiger in het Rondeel te kunnen zitten, terwijl enkelen hunner achterbleven om de nieuw aangekomen burgers er op te wijzen, dat het „echte" stuk in het Rondeel ter teekening lag.

De opstellers van „het concept" beweerden, dat Z. H. hunne inzichten deelde, en daar de opstellers van „het request" maar al te goed wisten, dat dit onwaar was, konden dezen met groote gerustheid ten slotte het voorstel doen om Daniël Raap, die een der voornaamste woordvoerders ten gunste van „het request" was, zoo spoedig mogelijk naar Z. H. te zenden, om diens meening te vernemen.

---

1) *Raap's Verdedigende Aanmerkingen wegens het voorgevallene tot Amsterdam, zoo in de maand November 1747, als in Augustus en September 1748*, Knuttel no. 18067.

2) Zie hiervóór, blz. 97 vlg.

De magistraat, die met bezorgdheid zag, dat de beweging zich uitbreidde, riep nog dienzelfden dag den Raad bijeen met de mededeeling dat „een seer groot getal menschen, waaronder seer vele burgers, met geweld possessie van de Doelen had genomen; dat personen aldaar op eene onbetamelijke wijse sekere articulen, bij hen ontworpen, aan de menigte, aldaar bij hen geconvoceert, gepresenteert hebben ter ondertekening; dat zij, Heeren Burgemeesteren, seer apprehenderende de onordelijke manier van bijeenkomen, zoowel als de plaats zelve van vergaderen, oordeelden, dat zodanige bijeenkomsten om de daaruit te voorziene quade gevolgen in deszelfs oorsprong dienden te worden voorgekomen, doch dat echter aan hun occasie behoort te worden gegeven om de ontwerpen en klagten, die eenige van hen mogten hebben, te doen komen aan haar Ed. Gr. Achtbaren Raad" [1]).

De Raad meende iets te moeten doen om erger te voorkomen en nam nu het besluit, om den grooten krijgsraad tegen den 12^en^ bijeen te roepen, om te beraadslagen, hoe men 't best de stad in rust zou kunnen houden. Dit waren sommigen te weten gekomen, want in den nacht van den 11^en^ op den 12^en^ Augustus werden onder de deuren van verschillende schutterofficieren briefjes gestoken van den volgenden inhoud:

„Dat zij, Heeren leden van den Krijgsraad, den volgenden dag zullende vergaderen, verzocht wierden, met de ja-broederen toch niet te willen heulen, maar integendeel voor het belang van den burger te spreken; en zich vooral te wagten van iets tot nadeel van de vergadering in den Doelen toe te stemmen, nadien deeze niets dan het ware belang van de stadt in het ooge hadden. Of dat men anderzints de kwade gevolgen op hen verhalen zoude, en hen voor alle doen betalen" [2]).

Den 12^en^ Augustus vergaderde de krijgsraad, waar door

1) *Resol. Vroedschap* d.d. 10 Aug. 1748.
2) *Nederl. Jaerboeken 1748*, blz. 697—699.

burgemeesteren het voorstel werd gedaan, dat tot bewaring van de rust de hoofdofficieren, ieder in zijne wijk, de manschappen ongewapend in een of meer partijen zouden bijeenroepen, om hun te vragen, of ze eenige klachten tegen de regeering hadden of wegens de voorrechten der burgers. Mocht dit het geval zijn, dan konden de burgers hunne klachten op schrift stellen en die onderteekend inleveren aan de hoofdofficieren, die dan door middel van commissarissen rapport zouden uitbrengen aan den Raad.

De krijgsraad was na eene korte bespreking dadelijk bereid, dit voorstel aan te nemen. Op eene vraag of burgemeesteren van plan waren krijgsvolk in de stad te brengen, antwoordden dezen: „dat dit hunne intentie niet was, maar zij zich op hunne burgerij verlieten".

Kort na het uiteengaan van den krijgsraad, werd 's middags eene publicatie van den Raad aan de burgerij bekend gemaakt, inhoudende, dat eenige dagen geleden sommige burgers in den Doelen eene kamer betrokken hadden tegen den wil van de daar aanwezigen; dat men op onbetamelijke wijze eenige artikelen had laten teekenen; dat zulks geschied was door „buitenluiden en vreemdelingen, dewelke, benijdende de welvaart dezer stad, geen ander oogwit hebben, dan de burgerij te vervreemden van hare wettige regeering en burger tegen burger te zetten"; dat aan allen, die gegronde klachten mochten hebben, gelegenheid gegeven zou worden, die in te dienen bij de hoofdofficieren; dat de bezwaren daarna aan den Raad zouden worden bekend gemaakt door eene commissie van 3 leden n.l. den oudburgemeester Mr. Ferdinand van Collen en de oud-schepenen Mr. Egbert de Vrij Temminck en Mr. Elias Schellinger. Ten slotte bevatte de publicatie nog de volgende waarschuwing namens het gerecht:

„Dewijl mijne Heeren van den Geregte niet en twijffelen, of alle en een iegelijk, wien de gemeene rust, welvaart van negotie, neeringe en handteeringe binnen deeze stad ter

herte gaat, zal zig gewilliglijk hierna reguleeren : zoo verbieden mijne voornoemde Heeren wel expresselijk alle andere onbehoorlijke middelen, welke vervolgens onverhooptelijk nog zouden mogen werden in 't werk gesteld ; alzoo mijne voornoemde Heeren dezelve dan niet anders zullen kunnen aanmerken, als gepractiseert tot verstoringe van de gemeene ruste en om oneenigheden te verwekken, die voor deze stad en derzelver goede ingezetenen van ruïneuse gevolgen zouden zijn, en welkers autheurs dan ook zullen moeten werden aangezien als verstoorders van de gemeene ruste, dewelke zullen verdienen de straffen, tegens de zodanigen bij de placaten van den Landen gestatueert" [1]).

Intusschen was Raap op Zondag den 11^en^ Augustus naar den Haag gegaan, zooals den vorigen dag op de vergadering in den Doelen bepaald was. Van der Meer vergezelde hem daarheen. Deze kreeg eerst alleen audiëntie bij de Prinses, om haar over den toestand te Amsterdam in te lichten. Daarbij bleek echter, dat H. K. H. daarvan reeds op de hoogte was, want toen Van der Meer het voorstelde, alsof de zaken gunstig liepen, zei ze : „gij abuseerdt mij ; ik ben in het seekere onderregt, dat de zaken in Amsterdam zoo wel niet staan als gij mij dezelve verhaaldt hebt ; ik ben wel onderregt, dat de partij van Martini, Boekelman en Van Gimnig bovendrijft, en dat het concept alleen getekendt wordt" [2]). Van der Meer antwoordde hierop, dat zulks eergisteren zoo was, maar nu niet meer, en beloofde, dat hij binnen drie dagen zorgen zou, dat „het request" met de drie artikelen aan Burgemeesteren en Raad van Amsterdam in stilte zou worden gepresenteerd.

Na den middag hadden Raap en Van der Meer tezamen een onderhoud met den Prins en de Prinses. Raap toonde het „concept" en vroeg, of het met medeweten van Z. H. was opgesteld, zooals in Amsterdam beweerd werd, waarop

1) *Vervolg op Wagenaar's Amsterdam*, Boek XXVI, blz. 175—179.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 435.

Z. H. antwoordde: „dat hetselve niet alleen buyten sijn kennis was opgesteldt, maar dat er saken instonden, als verkiezen van gecommitteerden uyt de burgerij enz., die zeer tegen zijn genoegen waren, en dat hetzelve wel aan de burgerij van Amsterdam mocht worden bekendt gemaakt'[1]).

Daarna namen Raap en Van der Meer afscheid om nog op denzelfden 11den Augustus de reis naar Amsterdam weer te aanvaarden. Daar geraakten de gemoederen nog meer verhit, toen op den 12den Augustus de bovengenoemde publicatie was afgekondigd. In de vergadering, die des namiddags in den Doelen werd gehouden, toonde men zich misnoegd over verschillende uitdrukkingen in die publicatie. Men teekende er druk de drie artikelen, vooral nu Raap kon mededeelen, dat „het concept" tegen den wensch van Z. H. was.

Den volgenden morgen vroeg hielden de leiders der gematigde Doelisten eene bijeenkomst in Raap's huis. Hier kwamen de Huyser, Chatin, Deurhoff, Wagenaar en Van der Meer samen. De laatste maakte hun toen bekend met de belofte, die hij op Zondag 11 Augustus aan H. K. H. had gedaan, weshalve hij hun verzocht een ongeteekend request met de drie artikelen in stilte aan Burgemeesteren aan te bieden. Ook moesten zij tevens meedeelen, dat het op uitdrukkelijk verzoek van de burgerij geschiedde en dat het geteekende request in handen van Z. H. zou worden gesteld.

Intusschen waren, volgens besluit van den krijgsraad van 12 Augustus, de burgers opgeroepen om bij de hoofdofficieren bezwaren in te brengen. Sommigen kwamen met de bewering, dat zij nog geen tijd hadden gehad tot onderzoek; anderen zeiden, dat zij niets hadden in te brengen; weer anderen uitten den wensch, dat de posterijen aan de stad mochten komen. De ingekomen klachten bepaalden zich in hoofdzaak tot de drie artikelen, hetgeen grootendeels

---

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 436.

was toe te schrijven aan den ijver der gematigde Doelisten, die bij de huizen waren rondgegaan om ieder tot teekenen te bewegen.

De burgers van wijk 11, welke stond onder kapitein Christiaan Scholten, zoon van den reeds genoemden Oranjegezinden kapitein J. A. Scholten, leverden ook de drie artikelen in, maar wilden aan de drie aangestelde commissarissen van onderzoek nog twee of drie burgers uit iedere wijk toevoegen. Dit stuk, dat door kapitein Scholten het eerst geteekend werd, verscheen spoedig in druk, waardoor velen tot teekenen gebracht werden [1]). In wijk 8, staande onder kapitein Bruinings, was men voorzichtiger met teekenen. Daar waren de burgers bijeengekomen in het gasthuis en teekenden een request, dat de bekende drie artikelen bevatte. Enkelen wilden echter niet, dat het origineele stuk met de handteekeningen aan de commissarissen werd ingeleverd, bewerende: „haer personen of familiën door haer naemteekening aen de wraek van een regering, zooals die thans was, namaels niet te willen blootstellen" [2]). Men besloot eene copie in te leveren, waarin alleen het getal der onderteekenaars zou worden vermeld, niet de namen, terwijl het origineel zou blijven berusten in handen van den kapitein.

In de wijk van kapitein Jonas Witsen hield men zich aan de drie artikelen, maar men onderteekende ze niet, want, zei men: „hunne woorden dienden in plaats van handteekeningen, en hunnen kapitein (dien ze allen grootelijks beminden) konden ze niet langer als kapitein houden, dewijl hij Raad en Vroedschap dezer stad was" [3]).

Zooals afgesproken was, brachten Raap, de Huyser en Chatin 's middags het ongeteekende request „in stilte" bij burgemeesteren met de meedeeling, dat het oorspronkelijke

---

1) Knuttel no. 17980.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 12.
3) *Jan de Boer, Chron. Hist.* blz. 85.

naar Z. H. gebracht zou worden, „hetgeen wel eenige reden over en weer deden wisselen, dog door ons met alle eerbied en door burgemeesteren vriendelijk wierd behandelt" [1]).

Burgemeesteren beloofden, dat zij er met den Raad over zouden spreken en aan Raap wel zouden berichten, wanneer men een antwoord op het request kon krijgen.

Hadden burgemeesteren gemeend, dat de burgerij nu maar lijdelijk zou afwachten, dan hadden zij zich deerlijk vergist, want de vergaderingen op den Doelen hielden aan. Vooral de inhoud der „publicatie" bleef gemor veroorzaken. Men besloot een „Declaratoir" op te stellen en aan burgemeesteren toe te sturen, waarin men protesteerde tegen de verdenking, alsof men de rust wilde verstoren, en waarin o. a. verklaard werd: „Dat wij, als getrouwen burgeren en ingezetenen, volgens onze eed en plicht alles wel willen aanwende en doen hetgeene verschuldigt bennen, omme, wat ter bevordering van alle welvaart, rust en eendragt deezer stad, ter kweekinge van alle liefde en harmonie der burgervaaderen, regenten en burgerij, eenigszins bevorderlijk kan zijn ter voorkominge van alle wanorder, waarvan wij een grouwel hebben, en zulks ten kosten van goed en bloed te maintineeren". Dit geschrift werd druk geteekend. Hierbij was — ter weerlegging van de bewering, dat de burgers „met geweld possessie van den Doelen hadden genomen" — een verklaring gevoegd van het genootschap „de Ridders van 't Heelal", dat op 9 Aug. in de groote zaal van den Doelen vergaderd had, waarin te kennen werd gegeven, dat met hunne toestemming de zaal aan de Doelisten was afgestaan en wel zonder eenigen dwang [2]). Deze verklaringen waren spoedig gedrukt bij de boekhandelaars te verkrijgen.

Op den Doelen gaf Raap verslag van zijn bezoek bij burgemeesteren en zei, dat hij spoedig met zijne bovengenoemde

1) *Raap's Verdedigende Aanmerkingen:* Knuttel no. 18067.

2) *Vervolg op Wagenaar's Amsterdam,* Boek XXVI, blz. 182. Ook Bilderdijk, *Gesehiedenis des Vaderlands,* XI, blz. 175, 176, verzekert, dat de „Ridders van 't Heelal" geen bezwaar hadden gemaakt om de zaal aan de burgers in te ruimen.

vrienden het werkelijke request bij Zijne Hoogheid zou inleveren. Wilde men nog eenig bericht voor den Prins meegeven, dan moest men het vóór half zeven doen, daar de afgevaardigden dan zouden vertrekken. Van der Meer was echter 's namiddags reeds alleen naar den Haag vertrokken met de geteekende requesten bij zich, die hij aan H. K. H. nog dienzelfden avond aanbood, over welk succes de Prinses, die groot belang stelde in de gebeurtenissen te Amsterdam, meer nog dan de Prins, ten zeerste verheugd was.

De Doelisten werden den volgenden dag bij Z. H. ontboden. Behalve het drietal de Huyser, Raap en Chatin waren ook Deurhoff, Romans en Wagenaar daarbij tegenwoordig. De Prins prees ten zeerste de voorzichtigheid, waarmee zij de zaken in Amsterdam leidden, en gaf hun den raad zoo te blijven voortgaan: „dat hij dan meende verzekerdt te zijn, dat zig alles wel zou schikken" [1]). Ook deelde Z. H. hun mee, dat 's middags de Amsterdamsche burgemeester Van de Poll bij hem was geweest, die over het optreden van de gematigde Doelisten zeer tevreden was.

Aan het Hof, waar het zestal goed onthaald werd, spraken ze ook nog Bentinck van Rhoon, die juist dien dag van Aken was gekomen en met wien ze lang in gesprek bleven.

Dien dag was er te Amsterdam wegens de bedestonden slechts eene korte vergadering op den Doelen, waar Van Gimnig het woord voerde en met veel voorbeelden uit den Bijbel tot gehoorzaamheid aan de Overheden aanspoorde.

Donderdag den 15^{en} Aug. kwamen de Doelisten weer uit den Haag terug, vol vreugde dat de stadhouder hun optreden goedkeurde en dat er van de zijde der burgemeesteren ook instemming betuigd was. Voor Raap's woning hield men stil, waar oogenblikkelijk de vlag werd uitgestoken. Raap gaf aan de toegestroomde menigte te kennen, dat om 5 uur in den Doelen verslag zou worden gegeven van de reis.

---

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 438.

Volgens een ooggetuige moet Raap nog gezegd hebben: „Vrinden, de Prins doet je allen goedendag zeggen, en hij vindt onze zaken redelijk en billijk, maar wij moeten ons stil en ordentelijk gedragen en komende week om bescheid bij Burgemeesters gaan" [1]).

In den Doelen, waar eene groote menigte menschen van allerlei slag bijeengekomen was, waaronder velen uit nieuwsgierigheid, werd weer door Van Gimnig dezelfde redevoering gehouden als den vorigen dag, benevens een lofrede op den Prins. Daarna gaf Chatin, op een stoel staande, met eene zwakke en stotterende stem verslag van de Haagsche reis. Z. H. had hen minzaam ontvangen en billijkte de eischen der burgers. Ook had de Prins hen vermaand tot onderwerping aan de Overheid en om af te wachten wat burgemeesteren zouden gelieven te besluiten. Hierop ontstond een gejuich van „Oranje boven!"

De heftigste Doelisten, die zich ergerden over de gedweeheid der gematigden, maar ook zulke burgers, die afkeerig waren van iedere verandering, zeiden allerlei ten nadeele van de partij van Raap. Zoo werd o.a. naar aanleiding van de laatste Haagsche reis rondgestrooid, dat Raap niet den Prins, maar alleen Bentinck gesproken had. Iedereen in de stad was vol van de Doelenvergaderingen, doch wat men er eigenlijk mee wilde, was lang niet iedereen duidelijk. Zoo vertelt Jan de Boer ons, dat, toen een jong meisje aan hare moeder vroeg, waarom men op den Doelen bijeenkwam, deze antwoordde: „Kind, dit geschiedt, omdat wij de Franschen hier uyt het land zouden houden en die sullen nu wel weg moeten blijven" [2]).

Omdat men verwacht had eenige beslissing te vernemen op de bij den krijgsraad ingediende klachten, kwam op Zaterdag 17 Augustus eene groote menigte wederom in den Doelen bijeen. Burgemeesteren hadden kort te voren de

---

1) *Dagelijksche Aant. van Wagenaar.*
2) De Boer, *Chron. Hist.* blz. 88.

Huyser ontboden en hem verzocht te bewerken, dat er niet meer op den Doelen vergaderd zou worden, waarop de Huyser geantwoord had, dat zulks heel moeilijk zou gaan, aangezien slechts enkelen hiervoor te vinden zouden zijn, maar dat het meerendeel niet eerder verkoos heen te gaan, vóór men een voldoend antwoord op het request had verkregen. Burgemeesteren beloofden toen dit tegen den eerstvolgenden Donderdag te zullen geven. Dit laatste deelde de Huyser op de Doelenvergadering mee. Over den krijgsraad konden de leiders der Doelisten nog niets zekers zeggen, wat bij velen teleurstelling verwekte. Nadat de burgers waren aangemaand zich toch vooral rustig te gedragen en af te wachten, ging men uiteen.

Sommige Doelisten zonden ondertusschen aan de predikanten briefjes van den volgenden inhoud: „UE. Eerwaarde werdt verzogt, uyt name van de gantsche burgerij, omme zoo dikwijls als UE. Eerwaarde zult des Heeren Dienst verrigten, in UE. gebeeden, die gij voor God uitstort, de seegen des Alderhoogsten af te smeeken over de brave burgerrij, vreedzaame beschermers en herstelders der aloude vrijheid, herkenners van hun eed en pligt". Door geen enkelen predikant werd echter aan dit verzoek voldaan.

Tegen 19 Augustus was de vroedschap bijeengeroepen om te beraadslagen over het ingediend request. In deze vergadering werd het volgende besluit genomen: „Burgemeesteren en Achtbare Raed der stad Amsteldam, hebbende geëxamineerd zekere copie-requeste, geadresseerd aen hun Ed. Groot Achtb. en den Achtb. Raed, en op den 17 dezer aen de Heeren Burgemeesteren overgegeven door Daniel Raep, Jakob Karel de Huyser en Elie Chatin, burgers dezer stad, zich qualificerende te zijn gecommitteerden van een groote meenigte burgeren en ingezetenen dezer stede, dewelke het origineel request (naer hun voorgeven) zouden hebben onderteekend, doch welk originele request aen Burgemeesteren en den Achtb. Raed niet is vertoond geworden; zooals ook

onder het zelve copie-request niet is gemeld of gesteld een eenigen naem van diegenen, dewelken het zelve originele request zouden mogen hebben onderteekend, en waeromme dan ook met veele reden zoude konnen worden gedeclineerd, op de informeele praesentatie van zoodanig een simpel, en door niemand onderteekend copie-request, eenig reguard, veel min daer op eenige resolutie te nemen, of eenige dispositie te verleenen ; hebben niettemin voor dit mael, en zonder eenige consequentie voor het toekomende, de voorn. informaliteiten wel willen overstappen ; en in vertrouwen dat de voorgemelde drie personen hun Ed. Groot Achtb. naer waerheit zullen hebben geinformeerd, hebben Burgemeesters en de Achtb. Raed den inhoud van het voornoemde request, en de drie pointen van verzoek, daer achter gesteld, wel willen nemen in ernstige overweginge, en vervolgens, na rijpe deliberatie van rade, en ten einde alle de goede burgers en ingezetenen dezer stad mogen wezen onderricht van de gedachten en goede intentie, zoo van hun Ed. Groot Achtb. als van den Achtb. Raad, daer omtrent goedgevonden en geresolveerd te verklaren het navolgende.

Op het eerste verzoek :

Dat Burgemeesters en Raden over het point, rakende de overdracht der posterijen dezer stede, al voor eenigen tijd met zijne Doorluchtige Hoogheit den Heere Prinse van Oranje en Nassau, Erfstadhouder dezer Provintie enz. enz. enz., door de Heeren derzelver Gedeputeerden zijn getreden in een minnelijke onderhandelinge, en dat die zake daerin bereids zooverre is gevorderd, dat dezelve, naer alle apparentie, in de naestkomende vergaderinge van hun Ed. Groot Mog. met onderling concert en genoegen van zijne Doorl. Hoogheit ten gemenen beste staet te worden gebracht tot een gewenscht einde ; waerdoor dus aen dit artikel in zooverre is voldaen, als van Burgemeesters en den Achtb. Raed dependeert.

Op het tweede verzoek :

Dat hun Ed. Groot Achtb. en de Achtb. Raed zoozeer als iemand genegen zijnde om te helpen redresseren de abuizen op het stuk van de begevinge der amten, hier en daer ingekropen, en om daer tegen spoedig te introduceren alle behoorlijke middelen van redres, vervolgens niet alleen op het hoogwijs en salutair advies van zijne Hoogheit reeds hebben geconcurreerd in het helpen nemen van hun Ed. Gr. Mog. resolutiën van den 11 November 1747 en 23 Januarij 1748, maer ook daeraen reeds volkomentlijk in zooverre hebben voldaen, dat er niets anders resteert dan het overzenden van de gerequireerde lijsten van alle de respective amten en bedieningen, dewelke van deze stad zijn dependerende, welke lijsten, zoo bij deze stad als bij de verdere steden, de vergadering van hunne Ed. Groot Mog. composerende, in de vergadering van September naestkomende (achtervolgens de daertoe genomen Staets-resolutie) staen te worden ingebracht; en dat hun Ed. Groot Achtb. en de Achtb. Raad dan wijders bereid zullen zijn om met verdere leden van hooggemelde Vergadering, na ingenomen advies van zijne Hoogheit, te helpen beramen en nemen zoodanige verdere heilzame resolutiën, als volgens de gedachten van hun Ed. Groot Mog. en van hoogstgemelde zijne Hoogheit, geoordeeld zullen worden ten meesten beste te konnen dienen. Waerdoor insgelijks aen het twede artikel is voldaen.

Op het derde verzoek:

Dat hun Ed. Groot Achtb. en de Achtb. Raed niets meer ter herte nemende, dan voor de conservatie van de privilegiën, oude en wel hergebrachte costumen, ordonnantiën, keuren, rechten en gerechtigheden, aen deze stad, derzelver gilden en goede burgerije competerende, altoos naer hun uiterste vermogen te waken, ook genegen en bereid zijn dezelve daerbij te conserveren en om een iegelijk daervan het effect en genot te doen erlangen. Wordende voor het overige altoos aen de gilden en goede burgerij vrij en open gelaten, om wanneer dezelven zouden vermenen ergens in

benadeeld of verkort te zijn, daerover bij requeste, in decente termen, representatiën te doen.

Doch dat hetgene verder door de supplianten daerbij gevoegd word, nopende der burgeren kolonellen en de kapiteinen alleen te nemen uit het lichaem van de burgerij, en dat dezelven nooit nochte ten genen dage zouden vermogen te zijn of te worden leden van de Regeringe, zonder zich alvorens van hunne kolonels- ende kapiteins-amten te hebben ontdaen, het zelve eene nieuwigheit is, die niet alleen nooit, zoo oud als de Republiek is, in deze stad plaets gehad heeft, en die in geenige privilegiën, oude costumen, ordonnantiën, rechten of geregtigheden is gefondeerd, maer die integendeel daertegen direct strijdig is, en particulierlijk mede tegen hetgeene reeds ten tijde van den Doorluchtigen Prins Wilhelm den eersten, grondlegger der vrijheit van dezen Staet, onsterfelijker gedachtenisse, geordonneerd en goedgevonden, mitsgaders sederd dien tijd altoos gepractiseerd is; en waerbij temeer behoort te worden verbleven, omdat van alle oude tijden af, de kapiteinen, zonder onderscheid, niet alleen zijn genomen uit het generale lichaem van de burgerij (waertoe zoo wel de leden van de Regeringe als diegenen, die buiten de Regeringe zijn, behoren) maer ook vrij en onbedwongen verkoren zijn door den Ed. Manhaften Krijgsraed, bij meerderheit van stemmen, aen welken Krijgsraed alleen de aenstelling competeert, en in welken Krijgsraed het bekend is, dat omtrent de aenstellinge der kapiteinen en verdere officieren, de luitenants mede stem hebben, en overzulks dat de leden, die uit het lichaem van de burgerij verkozen en buiten de Regeringe zijn, nog heden ten dage verre de meeste stemmen uitmaken; en mitsdien dat nooit eenig persoon uit de Regeringe, of daertoe betrekking hebbende, tot kapitein word of kan worden verkoren en aangesteld, tenzij de meeste leden, uit het lichaam van de burgerij bestaende en buiten de Regeringe zijnde, daertoe zelfs hunne stemmen geven.

Aldus bij Burgemeesters en Vroedschappen geresolveerd en verklaerd, den 19^{en} Augustus anno 1748" [1]).

Naar gewoonte was er op den avond van dezen dag weer vergadering in den Doelen, waar de Huyser de burgerij verzocht om toch eendrachtig te blijven, toen hij zag, dat de gemoederen onrustig begonnen te worden wegens het uitblijven van eenig antwoord van de regeering; het door de vroedschap genomen besluit was toen nog niet bekend. Op die vergadering werd een kort geschrift verspreid, waarin eene verklaring van de drie artikelen stond. Ook was er dien dag eene nadere verklaring van den burgereed in druk uitgegeven, ter geruststelling van zulke burgers, die meenden, dat het teekenen der drie artikelen in strijd was met den eed, dien zij als schutters aan de stad afgelegd hadden.

Den 20^{en} Augustus werden Raap, de Huyser en Chatin 's morgens bij burgemeesteren ontboden om het bovengenoemde antwoord op de drie artikelen te ontvangen. Raap zelf verscheen echter niet, daar hij wegens zaken uit de stad was; zijn zwager, de beeldhouwer Romans, kwam nu in zijne plaats. Burgemeester Sautijn liet door den secretaris van Loon de drie artikelen met het antwoord van burgemeesteren voorlezen, waarbij „alle deze drie gecommitteerden zig zeer ordentelijk gedroegen, buigende zig zo dikmaal de naam van Haar Edel Groot Mogenden, van Zijne Hoogheyd, van Burgemeesteren en den Achtb. Raad wierd genoemd". Daarop betuigden de drie gecommitteerden aan burgemeesteren hun dank voor het aan hen ter hand gestelde antwoord, en gaven de verzekering, „dat zij daarvan geen ander gebruik zouden maken, dan brave burgers past" [2]).

Toen dit antwoord echter 's avonds op den Doelen bekend werd gemaakt, wekte het daar, begrijpelijkerwijze, groote teleurstelling. Sinds men wist, dat de Prins zijne goedkeuring had gehecht aan den inhoud der drie artikelen en dat

1) *Jaerboeken 1748*, blz. 710—713, en Knuttel no. 17983.
2) *Missiven ter dagvaart* d.d. 20 Aug. 1748.

ook burgemeester van de Poll zich gunstig had uitgelaten over de handelwijze der gematigde partij, had men verwacht dat het antwoord van burgemeesteren anders zou luiden. Waren de gematigden er alleen ontstemd over, de heftigeren, zooals Martini, Boekelman en Feitema, lieten zich op een allesbehalve bezadigden toon over de regeering uit. Van Gimnig zei zelfs, „dat allen, die de posterijen, behoorende aan de stad, aan zig gehouden hadden, dieven waren; dat hij zijn hoofd veil hadt om dit waar te maken, waarop velen hem „Amen" naschreeuwden" [1]).

De gematigden wisten met groote moeite de vergadering tot bedaren te brengen. Daar de Prins de bewuste drie artikelen had goedgekeurd, lag het voor de hand om zijne tusschenkomst in te roepen, ten einde burgemeesteren tot toegeven te bewegen. Daarom werd er besloten, weder een deputatie naar den Haag te zenden. Raap, de Huyser, Chatin, Romans en Wagenaar vertrokken den volgenden dag naar het Hof. Daar was men echter reeds met alles bekend, daar Van der Meer de afgevaardigden alweer vooruit was gereisd en behalve Hare Hoogheden ook de beide gebroeders Bentinck van alles op de hoogte had gesteld [2]). De Prins nam de zaak niet zoo heel erg op. Hij voelde blijkbaar niet, dat het onbevredigend antwoord op de drie artikelen ook voor hemzelf krenkend moest zijn, daar hij het request toch had goedgekeurd. Het eenige resultaat van dit bezoek was de belofte van den Prins, dat hij bij de burgemeesteren zou bewerken dat de burgerij tevreden werd gesteld. Zoowel de Prins als de Prinses vermaanden hen ten sterkste, om elk oproer te voorkomen; alles zou dan wel terecht komen!

Donderdag 22 Aug. kwamen de afgevaardigden te Amsterdam terug. Raap verliet den postwagen op den Dam, waar hij tot eenigen riep: „Mannen, 't gaet na wensch". Zoodra hij in zijn huis op den Vijgendam, „Altijd Wel"

1) *Dagelijksche Aantekeningen* van Wagenaar.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 439.

geheeten, gekomen was, hing hij er een Oranjevlag uit en riep: „houd moed, ik heb den Prins gesproken en die heeft mij gesegt, wat wij deden, 't was wel, en wij souden op dien voet maer voortgaan" [1]).

's Avonds was een talrijke menigte op den Doelen, om het verslag van de Haagsche reis te vernemen. Daar het spoedig bleek, dat een deel der burgers niet zeer ingenomen was met den uitslag dezer reis, voegde de Huyser, op eigen gezag, aan zijne mededeelingen nog toe, dat burgemeesteren en vroedschap de posterijen hadden afgestaan aan den Prins, benevens dat Z. H. te kennen had gegeven, dat hij zijne verheffing aan de stem van 't volk te danken had, hetgeen hij altijd zou erkennen, en dat hij, in een verwarden boel gekomen, alles zoo spoedig niet in orde zou kunnen brengen.

Door deze verzonnen mededeeling werden de gemoederen wat gekalmeerd. Toen de afgevaardigden dan ook aan de vergadering vroegen, of zij aan het verzoek van Z. H., om zich rustig te blijven gedragen, wilde voldoen, werd een algemeen „ja" vernomen. Vol vreugde hoorde men toen ook nog, dat Z. H. de namen van de onderteekenaars van het request in hartelijken dank had ontvangen en dat men weer nieuwe handteekeningen moest opsturen.

Op de vergaderingen zelve wisten Raap en de zijnen tot dusverre de burgerij in toom te houden, want velen namen al hunne woorden als een Evangelie aan. Raap's tegenstanders echter stelden alles in 't werk om zijn invloed te ondermijnen. Toen hij zijne belofte om het verslag van de Haagsche reis terstond te laten drukken, niet nakwam, brachten zij velen aan het twijfelen, of Z. H. alles wel zoo had gezegd, als het op de vorige vergadering was meegedeeld. Reeds op de vergadering van 23 Augustus bleek het, dat verscheiden burgers genoeg hadden van vage beloften, en nu eindelijk herstel hunner grieven wenschten.

Voordat deze vergadering begon, had Raap, met eene groote

1) Vegelin van Claerbergen, *Dagverhaal* enz., blz. 176.

oranjecocarde op zijn hoed en een oranjedas om, op het voorplein van den Doelen de zich daar verdringende menigte toegesproken en o.a. medegedeeld, dat burgemeester van de Poll en pensionaris Staal uit den Haag waren teruggekomen en dat Z. H. hun het volgende had gezegd: „Dat hij zijn eedt zowel had gedaan voor de burgerij van Amsterdam, als voor de Regeering, en dat zij moesten maken, dat de burgers op het spoedigste hun genoegen kregen" [1]). Na deze mededeeling, die ook weer dienen moest om de heftige partij in toom te houden, ging Raap den Doelen binnen, waar hij zijne welbespraaktheid wel noodig had, om de aanvallen van zijne tegenstanders af te weren. Het misnoegen tegen de regeering uitte zich hoe langer hoe heftiger; velen gaven openlijk te kennen, dat de zitting hebbende regenten moesten worden afgezet. Hoe de stemming der burgerij was, blijkt uit den brief, dien Van der Meer toen schreef aan de Prinses: „De Prins is geroepen om de abuysen te redresseeren en om de natie te verlossen van de tyrannie van de magistraat van de respective steeden. De natie zal niet tevreden zijn en daar zal geen rust komen, vooral te Amsterdam, totdat er redres gekomen is in de voornaamste grieven. Dat redres moet van den Prins direct komen, of het zal niet voldoen, en daar zal geen rust weezen, omdat de magistraat het vertrouwen van de burgers irreparabel verloren hebben, waaruyt proflueert dat er verandering in de regeering weezen moet. En de Prins zal moeten kiezen van deeze twee dingen één:

1°. of een heele nieuwe regeering aan te stellen,

2°. of een nieuwe krijgraad aan te stellen, ten eenemael independent van de regeering.

En in beide gevallen moet de Prins aan zig neemen de electie van 36 raaden en van burgemeesteren.

Zoo dat niet gebeurt, zullen de gemoederen te Amsterdam nooyt gestilt worden, daar een algemeen misnoegen tegen

1) de Boer, *Chron. Hist.*, blz. 95.

den Prins op zal volgen; en geen hoop van redress en van herstel van de Prins te verwagten hebbende, zullen de burgers en gemeente uytbersten en tot de uyterste extremiteyten komen tegen de magistraat, die zij veragten en verfoeyen, waaruyt bij het minste ongenoegen een bloedbad te verwagten is. Alle dag zal er wat nieuws versonnen worden, en bij de minste tegenstand van wegen de regeering, daar de burgerij geen respect nog ontsag voor heeft, zullen zij tot feytelijkheeden komen.

Daar zal nog kan geen redress nog verbetering in het stuk van de finantie komen, zoolang dezelve persoonen in de regeering blijven, omdat de burgerij, die anders wel gedispóneert is om te geeven, overtuygt is dat de teegenwoordige regenten de finantien zoeken eerder te verergeren dan te verbeeteren, om den Prins magteloos te maken en om de burgerij te bewijzen, dat zij met de verheffing van den Prins niets gewonnen hebben" [1]).

Intusschen waren er ook reeds verschillende schotschriften tegen de partij van Raap uitgekomen, waarin de spot met hen werd gedreven, omdat zij met hun request zoo weinig hadden uitgewerkt. Zoo verscheen een geschrift, getiteld: *„Aanmerkingen op de zogenaamde drie artikelen"* [2]), waarin o.a. de Raap-partij verweten werd, dat zij niet godsdienstig genoeg was, en waarin ook de inhoud der drie artikelen fel bestreden werd.

Op de Doelenvergadering van 24 Augustus, die slechts van 3 tot 4 uur duurde, omdat er dien dag voorbereiding tot het Avondmaal was, werd dit geschrift behandeld, en op verschillende gronden de noodzakelijkheid der artikelen aangetoond. Ook werden er gedichten voorgelezen, waarin Raap verheerlijkt werd; men noemde hem zelfs den Bataafschen Fabricius [3])! Nog had de gematigde partij op

1) *Archives* 4e série I, blz. 238; ook in *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 349—350.
2) Knuttel no. 17984.
3) Fabricius was een Romeinsch veldheer tijdens de oorlogen tegen Pyrrhus, koning van Epirus; hij liet zich door Pyrrhus noch omkoopen, noch schrik aanjagen, en onderscheidde zich door eenvoud en burgerdeugd.

deze vergaderingen de overhand; maar zij gevoelde zelf, dat zij niet lang meer meester van den toestand zou kunnen blijven.

De Huyser, Chatin en Wagenaar gingen dan ook den volgenden dag naar een der burgemeesteren om hem van den hachelijken toestand op de hoogte te brengen, terwijl gelijktijdig Van der Meer naar den Haag vertrok, daarheen per expresse ontboden door Bentinck van Rhoon, die verslag wenschte te hebben van wat er te Amsterdam gaande was [1]).

Maandag, den 26^{en} Aug. gingen Raap en de zijnen weer naar burgemeesteren, om nog eens met kracht aan te dringen op een afdoend antwoord op het den 17^{en} ingediende request, daar zij anders onmogelijk de burgerij in bedwang konden houden. Burgemeesteren besloten toen, „om swaarder inconveniënten te verhoeden, dat op de meergemelde requesten verleend zal worden de volgende appostile: Fiat, mids niet strijdende tegen de resolutiën van Haar Edel Groot Mogenden en de intentie van Zijne Hoogheyt, en wegens de ambten: voor zoveel het domesticq is".

Dit „Fiat", waaraan eene voorwaarde verbonden was, viel volstrekt niet in den smaak van de burgerij. Men wilde van zulk eene bekrachtiging niets weten. Op straat, op de Beurs, op den Doelen, overal werd dit „Fiat" besproken. In 't bijzonder op den Doelen ontbrandde er nu een heftige strijd tusschen gematigden en radicalen. Raap en de zijnen moesten het ontgelden; men zei, dat zij zich maar om den tuin lieten leiden. Martini, Boekelman, Feitema en anderen waren zoo opgewonden, dat zij zelfs het plan opperden, om de regeering met geweld tot toegeven te dwingen: „Kortom" — dus bericht Van der Meer, vermoedelijk niet zonder eenige overdrijving — „de gantsche Doele weergalmde van roov en moordt, en men hoorde uytdrukkinge, die ik mij schame op het papier te stellen. Zelvs was het zoover gekomen,

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 440.

dat eenige al om hun geweer liepen" [1]). Het bleef intusschen bij het opstellen van een request aan de Staten van Holland, om den Stadhouder te machtigen tot regeeringsverandering. Ook kwam de heftige partij weer met het reeds vroeger genoemde voorstel voor den dag, waarvan Van Gimnig een groot voorstander was, om in de 60 wijken der stad gecommitteerden te kiezen. Dit plan vond veel bijval, hoezeer Raap zich er ook nu weer tegen kantte, want hij vreesde, dat er dan eene regeering uit de burgerij tegenover de eigenlijke regeering zou worden opgericht.

Terwijl men nog heftig beraadslaagde, werd Raap uit den nood gered door een stout stukje van Van der Meer. Deze was niet zelf op de Doelenvergadering aanwezig — hij was immers ook geen Amsterdammer — maar hield zijn verblijf in Raap's huis, niet ver van den Doelen gelegen, waar hij door boden steeds op de hoogte van alles werd gehouden. Toen hij nu bemerkte, dat het spaak liep op den Doelen, zond hij zijn' neef Oudaen, een welbekend Oranjeklant uit Rotterdam, die destijds bij hem te Amsterdam was, naar den Doelen, om daar de tijding te brengen, dat de Prins eerstdaags in Amsterdam zou komen om alles in orde te brengen [2]). Van der Meer was niet in het minst tot zulk een mededeeling gerechtigd, maar hij vergiste zich niet in de uitwerking, die het verzonnen bericht van 's Prinsen komst op de vergadering zou hebben. De gemoederen werden er door gekalmeerd, en de partij van Raap kreeg weer de overhand. Nadat deze beloofd had, dat hij den volgenden dag te 3 uur beter antwoord van burgemeesteren zou brengen, besloot men, wederom afgevaardigden naar den Prins te zenden. Chatin en Romans vertrokken daartoe nog dienzelfden avond; den volgenden morgen ook Deurhoff en Wagenaar [3]).

Na afloop der vergadering werden op het voorplein van den Doelen nog nabesprekingen gehouden door hen, die af-

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 441.
2) Ibid, blz. 441—442.
3) Ibid., blz. 442.

keerig waren geworden van de heftigheid in de vergadering ; bij hen voegden zich tal van nieuwsgierigen. Een groot aantal burgers uit wijk 8 spraken toen af, om 's avonds in de herberg „Nieuw Maltha" in de Nes samen te komen. In deze wijkvergadering werd besloten, dat men drie personen met een request naar Zijne Hoogheid zou afvaardigen om hem te vragen „waerna wij ons in deze droevige omstanheyd zoude moeten gedraegen en hoedanig, of dat het Zijn Hoogh. geliefde zelve in de stad te komen, ten eynde deese gevaerlijcke troebelen te doen cesseeren; en Zijn Hoogh. te berigten hoedanig de zaaken thans stonden" [1]).

De burgers van wijk 11, die reeds vroeger het verlangen hadden te kennen gegeven, gecommitteerden te kiezen, stelden nog dienzelfden avond eenigen hunner tot gecommitteerden aan in eene bijeenkomst, die men hield in de „Oude Burg", opdat „als het eerste en voornaamste de privilegiën en regten der burgeren en gilden bewaart en beschermt werden, waaruit voortvloeit de rust en eendracht onder alle en een iegelijk der ingezetenen, de agting en maintinue van dengeenen, die tot de Regeering in deze landen zijn en behooren, waaronder voornamentlijk zijn Doorlugtige Hoogheid onzen zeer geliefden Erfstadhouder, ook met en nevens de burgeren 't welzijn van den Staat en Stad behartigen" [2]).

Den volgenden dag, den 27[en], gingen Raap en de Huyser naar burgemeesteren, om hun mee te deelen, hoe oproerig de burgerij was geworden door het voorwaardelijk „Fiat", en „dat een eenvoudig Fiat zonder eenige conditiën of restrictiën binnen weinig uren verleend moest worden, indien men de gemeente van feitelijkheden wilde onthouden" [3]).

Burgemeesteren hadden liever nog eenig uitstel gewild om den Raad over dezen nieuwen eisch te kunnen raadplegen, doch Raap en de Huyser drongen er sterk op aan, dat de Overheid aan 't verlangen der burgerij zou voldoen.

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 16.
2) *Vervolg op Wagenaar's Amsterdam*, 26e boek, blz. 249—250.
3) *Resol. Vroedschap*, d.d. 27 Aug. 1748.

Burgemeesteren hebben toen, om verder onheil te voorkomen, op het request geapostilleerd: „Burgemeesteren geven hierop Fiat." Op aandrang van Raap werd door een secretaris het request met het nieuwe „Fiat" van de pui van 't stadhuis voorgelezen, hetgeen door de burgerij, die, in afwachting, op den Dam in grooten getale was opgekomen, met luid „hoezee" werd ontvangen.

De heethoofden, die op alles, wat de Regeering deed, aanmerkingen maakten, kwamen thans met het bezwaar, dat alleen burgemeesteren dit „Fiat" gegeven hadden en dat de goedkeuring van den Raad er aan ontbrak.

Op de Doelenvergadering van dien middag waren zooveel menschen, dat de zaal begon te zakken en er in alle haast stutten aangebracht moesten worden [1]). Lawaai en geschreeuw was er, dat hooren en zien verging.

Van Gimnig beweerde: „dat de tegenwoordige regeering meineedigen en schelmen waren, dewelke men niet vertrouwen mogte, alzo zij gesworen hadden, volgens Graven- en Gravinnelijke wetten, dat er geen na-bloedverwanten tegelijk in de Regeering zouden wezen, hetwelke heden ter contrarie bleek, alzo de gantsche Regeering haast alle aan de anderen geparenteert waren". Hierop antwoordde Raap: „dat dit maar een ingeslopen misbruyck was, en dat de Regeerders daarom voor geen meineedigen en schelmen konden gehouden worden" [2]).

Zoo hevig werden de debatten, dat men handtastelijkheden vreesde. Het kwam echter niet zoo ver, en men werd het ten slotte weer eens over het opstellen van een request, teneinde een „Fiat" te verkrijgen, waaraan ook de goedkeuring van den Raad verbonden was.

Zoo werd het volgende „Declaratoir, Protest en Request" opgesteld:

„Wij, ondergetekende, burgeren en ingezetenen der stad

1) Wagenaar, *Verhaal van de verandering der Regeeringe te Amsterdam.*
2) De Boer, *Chron. Hist.* blz. 98.

Amsterdam, gezien hebbende het appointement van fiat, mits niet strijdende tegens de resolutiën van Haar Edele Groot Mogende en de intentie van zijne Hoogheid, wegens de ampten, voor zoveel het domestiek is, op gisteren bij den Ed. Achtb. Raad op den requeste, door de burgerije deezer stad gepresenteert, inhoudende de bekende drie articulen;

En wijders gezien hebbende en gehoord de informeele publicatie uit ordre van Haar Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgemeesteren, buiten kennisse, convocatie of toestemming van den Ed. Achtb. Raad, als het lichaam van de Regeeringe uitmakende, op deezen morgen gedaan;

Declareeren hiermede met behoorlijke beleefdheid, doch zeer ernstig te vermanen, ten hoogsten door hetzelve bezwaard te zijn, als behelzende een ingewikkelde teleurstellinge van onze heilzame verzoeken. Protesteerende wij ondergeschrevene wel expresselijk tegens alle de gevolgen, uit hoofde van deeze voornoemde appointementen voortvloeijende, in zoverre dezelve de voorschreven restrictie en mits of informaliteiten concerneeren, vertrouwende en verzoekende de ondergetekende, dat er bij de Ed. Gr. Achtb. Heeren Burgemeesteren en den Ed. Agtb. Raad, daartoe geconvoceert, ten spoedigste en zonder uitstel nadere reflexie zal werden gemaekt, en de welmeenende begeerte der burgerije door de tegenwoordige Regeering genoegen gegeeven door een gunstige approbatie en fiat op de voorsz. requeste, zonder de allerminste restrictie, mits ofte informaliteit, en dus voorgekoomen al datgeen, dat uit eene onverhoopte weigering zoude kunnen resulteeren" [1]).

Tevens werd het request aan de Staten van Holland, om Z. H. te machtigen de regeering te veranderen, waarvoor Van Gimnig zoo sterk ijverde, ter teekening aangeboden. Raap ried dit ten zeerste af, want, zei hij, men moest nog eenigen tijd geduld hebben, totdat Z. H. in de stad zou

1) *Munimentregister op de Resol. Vroedschap*, d.d. 27 Aug. 1748.

komen om alles in orde te brengen. Zijne tegenstanders namen met die zoo dikwijls gedane mededeeling echter geen genoegen meer. Van Gimnig verweet Raap zelfs, dat hij het volk maar ophield en met een kluitje in het riet stuurde. Intusschen kwam het niet tot teekenen van het request.

De leiders der Doelisten gingen dadelijk na afloop der vergadering naar burgemeester Sautijn, om te verzoeken „dat de Achtb. Raad zowel als de Heeren burgemeesteren, die zulks maar alleen hadden gedaan, omdat er geen tijd was om de vroedschap te convoceeren, het voorsz. request zoude fiatteeren" [1]).

Woensdag, den 28en Augustus, vergaderde de Raad 's morgens, om te beraadslagen over het „Fiat" en over het in „insignificante termen" opgestelde nadere request. De Raad besloot unaniem aan het verlangen der burgerij toe te geven, „vermids de beweginge onder de gemeente sedert gisteren eer toe dan afgenomen is, en dat dienvolgende, hoe ongeerne anderzins, ten spoedigste behoorde te worden gedaan de volgende notificatie: Burgemeesters en regeerders dezer stad Amsteldam aan den Achtb. Raad nader hebbende voorgedragen de geneigdheid van de geheele gemeente om te hebben fiat op de 3 artt., vervat in den requeste van Daniel Raap, Jacob Carel de Huyser en Elie Chatin, en den naderen requeste door Christoffel Siemenhoff, Isaak Vredenburg, Christiaan Teepken, Jan Martini, Hendrik van Gimnig en Jacob de Vries uit naam van de geheele gemeente aan haar Ed. Gr. Achtb. en den Achtb. Raad gepresenteerd, hebben Haar Ed. Gr. Achtb. en Achtb. Raad goedgevonden daarop te verleenen fiat."

Om half één 's middags werd het justitieklokje op den Dam geluid, waarna burgemeesteren de bovengenoemde publicatie van de pui van 't stadhuis lieten afkondigen. Een levendig gejuich volgde hierop. Daarna besloot de vroed-

---

1) *Missiven ter Dagvaart*, d.d. 27 Aug. 1748.

schap eenparig, „tot herstelling van de rust en eenigheid in deze stad en om aan de oorsaak van het ongenoegen der gemeente zoveel mogelijk te voldoen", dat hare leden hunne waardigheid zouden neerleggen en ter beschikking van Z. H. stellen, alleen Bicker van Swieten uitgezonderd, die in de vergadering der vroedschap niet tegenwoordig was, daar hij als lid van het college van Gecommitteerde Raden in den Haag vertoefde [1]). Verder zou men Z. H. verzoeken „dat deselve, ingevalle onder de 36 raden eenige mogten werden gevonden, welke tot de herstelling van de rust en eenigheid hinderlijk zouden zijn, zodanige uit de regeering geliefde te amoveeren en andere in derselver plaatsen te stellen". Om nu Z. H. in kennis te stellen van de genomen resolutie, werden door de vroedschap de oud-burgemeesters Mr. H. H. van de Poll, Mr. P. Rendorp en de vroedschappen Mr. W. Backer en Harman van Ghesel naar den Haag afgevaardigd. Zij moesten echter eerst alles met de gedeputeerden ter dagvaart n.l. de burgemeesters Mr. Pieter van de Poll en Mr. Jan Six, benevens de vroedschappen Mr. Salomon Dedel en Mr. Daniël Deutz overleggen, vooral met burgemeester Mr. Jan Six [2]).

De vier Doelenafgevaardigden [3]) waren intusschen op Maandag, den 26^{en}, — ditmaal zonder Van der Meer — naar Z. H. vertrokken. Bovendien hadden zij een brief van Laurens van der Meer bij zich, waarin deze den Stadhouder meedeelde, dat hij om de rust te herstellen, aan de burgerij op eigen gezag had beloofd, dat Z. H. in de stad zou komen en dat hij nu gaarne wilde, dat die belofte zou worden vervuld, daar anders een oproer moeilijk te voorkomen zou zijn.

Den volgenden morgen, 27 Aug., reeds vóór achten, kwamen de Amsterdamsche afgevaardigden op het huis „ten Bosch",

---

1) Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*, II blz. 705.
2) *Missiven ter Dagvaart* d.d. 28 Aug. 1748.
3) Zie hiervóór, blz. 135.

waar Willem Bentinck hen ontving. Deze zag kans, niettegenstaande het vroege uur, de Prinses te spreken, aan wie hij den brief van de Amsterdammers gaf.

De Prins, die nog te bed lag, werd spoedig door zijne gemalin hiermee in kennis gesteld. Hij stond dadelijk op en liet zijne raadslieden Grovestins, de Back en Bentinck bij zich roepen; de Back deed toen na lange beraadslagingen het voorstel, om Bentinck naar Amsterdam te zenden, hetgeen de goedkeuring van den Prins wegdroeg. De Prinses echter was van meening, dat men een brief naar Amsterdam moest schrijven, wat de Back en Bentinck minder geschikt vonden, vooral als dat uit naam van Bentinck moest geschieden. Beter vonden zij het dan nog, dat de Prins eigenhandig een brief zond. Ook hiermee nam de Prins weer genoegen, daar hij zelf niet goed wist, wat hij doen moest. Grovestins zeide, een brief van J. A. Scholten, een ijverig voorstander van het Oranjehuis te Amsterdam, gekregen te hebben, met verzoek om over te komen. De Prinses wilde Grovestins nu naar Amsterdam sturen, maar de anderen vonden dit minder goed, vooral Bentinck kantte er zich zeer tegen. Besloten werd er ten slotte niets. Toen kwamen juist burgemeester van de Poll en de Amsterdamsche pensionaris Staal zich bij Z. H. aanmelden. Dezen hadden slechts een kort onderhoud met Hunne Hoogheden, waarin ze den Prins verzochten, den knoop te Amsterdam door te hakken, door spoedig de regeering te veranderen en aldus de gemoederen der burgerij tot rust te brengen. Na eenigen tijd van beraad, zei de Prins, dat hij niet kon gaan, alvorens door de regeering en de burgerij er toe verzocht te zijn; dat „hij van conscientie wegen verpligt was met de burgemeesters nader te spreken en sijn goede officiën presenteeren om over te komen, om sig buiten alle reproche te stellen, latende aan haar over om te oordeelen, wat voor haar raadsaam was" [1]). De

1) *Archives*, 4e série I, blz. 242.

Prins zag er dus tegen op, krachtig in te grijpen in de Amsterdamsche aangelegenheden, waarvan hij den ernst blijkbaar niet goed begreep. Wel zag hij in, dat hij zich er niet meer aan onttrekken kon om naar Amsterdam te gaan, al stelde hij zijn overkomst ook uit totdat hij, zoowel door de Regeering als door de burgerij, als het ware „officieel" verzocht werd te komen.

Bij de vier Doelenafgevaardigden — die aan bovengenoemde besprekingen geen deel hadden genomen en nog altijd stonden te wachten, om bij den Prins ter audientie te worden toegelaten — was nu nog een vijfde gekomen, n.l. de Rotterdammer Oudaen, die door Van der Meer met een brief naar het Hof was gezonden, waarin stond, dat de partij van Boekelman en Martini niets onbeproefd liet, om alles onderste boven te keeren. Eerst toen kregen de Amsterdammers den Prins persoonlijk te spreken, die hun meedeelde, dat hij naar Amsterdam zou komen, en hun den raad gaf, te trachten, alle wanordelijkheid tegen te gaan; hij moest, zoo zeide hij, er zeker van zijn, dat allen zijne overkomst wenschten en dat, als hij te Amsterdam vertoefde, zich daar geen bloedige tooneelen zouden afspelen.

Met het bericht, dat Z. H. binnen vier dagen in de stad zou komen, keerden de afgevaardigden van de Doelisten den 28sten naar Amsterdam terug. Ook kwamen dien dag burgemeester van de Poll en pensionaris Staal uit den Haag terug, die burgemeesteren verslag deden van hunne reis, waardoor met des te meer spoed de vier afgevaardigden uit de vroedschap (zie blz. 140) naar Z. H. gingen.

Op den Doelen was men nog niet tevreden en werd nog steeds geijverd voor een request aan de Staten om regeeringsverandering, waartegen Raap zich met alle kracht bleef verzetten. Hij wist toen nog niet, dat de Regeering zelf reeds haar ontslag had ingediend. Meermalen werd aan de vergadering door de heftige partij voorgelezen de „*Onderregting aan de burgers van Amsterdam, of men aan het gegeven*

Fiat meer heeft als van te vooren", waarin gezegd werd, dat uit het toestaan der oude rechten en privilegiën bleek, dat zij aan de burgerij ontnomen waren; vervolgens, dat zij, die ze ontnomen hadden, meineedigen waren, en dat de vroedschap vroeger een eed had gedaan, om de rechten te handhaven, en dat dus door het schenden van dien eed, de oneerlijkheid der regenten gebleken was. Om aan die „*Onderregting*" nog meer kracht te geven, had men uit de handvesten der stad den eed der Burgemeesteren in 't licht doen komen, voorzien van de noodige hatelijke aanmerkingen [1]). Het vertrouwen der burgerij op de regenten werd door zulke geschriften en door de heftige taal der radicale drijvers aanzienlijk geschokt. Echter mag niet uit het oog verloren worden, dat er toch een groot aantal burgers was, die van alles, wat op den Doelen gebeurde, niets wilden weten, en het „Doelenwerk" ten zeerste verfoeiden. Hoe zulken over de Doelisten oordeelden, blijkt uit de volgende dichtregels, geschreven onder eene afbeelding van de vergadering der „patriotten" op den Doelen:

„Is dit de samenkomst van meenig patriot?
Neen, 't zijn lasteraars der wetten en van God,
Een opgehitste schaar, een dom baldadig rot,
Zij doelen op iets grootsch, maar schande is hun lot".

Of ook wel:

„Ziet hier, hoe snoot de eigenbaat,
Vermomd in 't patriots gewaad,
Tot ondergang van Stad en Staat,
Het kwaad noemt goed en 't goed noemt kwaad".

1) Hoe groot het wantrouwen van sommigen was, blijkt ook uit het volgende. Toen men 's avonds een der boomen, waardoor de schepen passeerden, aan het IJ bij de Haarlemmersluis geopend vond, maakte men elkaar wijs, dat Burgemeesteren dit hadden laten doen, om vreemd krijgsvolk in de stad te brengen. Kort daarna was de heele Haarlemmerdijk in rep en roer. Het bleek echter, dat dit alleen geschied was, om een burgemeester van Zutphen, Schimmelpenninck, op zijne reis van den Haag naar Friesland door de stad te laten.

Dat er onder de Doelisten wel personen waren, die hunne eigen belangen het meest wilden behartigen, is zonder twijfel. Zoo vertelt de Doelist Lafargue [1]) in zijn Dagverhaal, dat hij een' kennis, den boekhandelaar de Broen, ontmoette, die hem gezegd had: „ick wensch dat alles wel mag uytvallen, wat er ook geschiede, en er mijn voordeel mede te doen, en indien 't anders uytvalt, hoop ick er geen schade bij te lijden"[2]). De advocaat Feitema was gebeten op de regeering en vlamde, zei men, op 't ambt van pensionaris, waarnaar hij vóór dien tijd vruchteloos had gestreefd [3]).

In den laten avond van den 28sten Augustus gingen Raap, de Huyser en Van der Meer met eenigen hunner vrienden de stad uit, in de richting van Haarlem. Aan het Hof had men namelijk besloten, dat Bentinck van Rhoon, als gemachtigde van den Prins, vóór de komst van Z. H. naar Amsterdam zou gaan, weshalve van Rhoon zoo spoedig mogelijk Van der Meer's neef, Oudaen, die nog in den Haag vertoefde, met dit bericht naar Amsterdam had gestuurd. Tevens had Bentinck aan Van der Meer en zijne vrienden verzocht om nog dienzelfden avond met hem op het huis Zwanenburg, halfweg tusschen Haarlem en Amsterdam, eene bespreking te houden. Bentinck deelde aldaar aan Van der Meer mee, dat de regeering van Amsterdam hare ambten had neergelegd, en dat Z. H., alvorens naar Amsterdam te komen, ervan overtuigd wilde zijn, dat zoowel de regeering als de burgerij hare geschillen aan den Stadhouder ter beslechting zou overlaten. Eerst dan zou Z. H. den volgenden Zondag komen. Van der Meer zette Bentinck nauwkeurig den toestand in Amsterdam uiteen en gaf als zijne meening te kennen, dat de gematigde Doelisten

---

1) Over de persoon van Lafargue is het, ook bij nasporingen in het Amsterd. gemeente-archief, mij niet gelukt iets te vinden.

2) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 22.

3) Wagenaar, *Verhaal van de verandering der Regeeringe te Amsterdam in 1748.*

er voor moesten werken, dat Z. H. voortaan de verkiezing van burgemeesteren en raden zou krijgen, want dat „soo men dese gelegenheyt liet voorbij slippen, het te vreesen was, dat de regeering van Amsterdam in 't vervolg weer hunne oude rol soude spelen" [1]). Hiertoe beloofde Bentinck zijn steun.

Den volgenden dag, den 29en Augustus, kwam Bentinck om zeven uur 's morgens in de stad, waar hij zijn intrek nam in het Oudezijds Heerenlogement. Aldaar werd hij opgewacht door burgemeester Pieter van de Poll en enkele andere overheidspersonen. Op zijne vraag, of de regenten genegen waren alles aan de beslissing van Z. H. over te laten, antwoordde Van de Poll, dat juist eene deputatie uit de vroedschap naar Z. H. vertrokken was, om hem mede te deelen, dat de vroedschapsleden hunne waardigheid te zijner beschikking stelden [2]).

Bentinck, die wel de gezindheid van Raap en zijne aanhangers, maar niet die van de heftige Doelisten kende, liet Van Gimnig bij zich ontbieden, om van de burgerij een even gunstig antwoord te verkrijgen, als van de regenten.

Op verzoek van Bentinck werd nu door Van Gimnig op de Doelenvergadering gevraagd, of de burgerij verlangde, dat Z. H. in de stad zou komen, en of men dan beloofde, zich gedurende 't verblijf van Z. H. rustig te gedragen en al zijne eischen aan de beslissing van Z. H. over te laten, zooals ook de regenten zouden doen. Hierop volgde eene algemeene bevestiging.

Kort daarna vertrok Bentinck weer, na verzekerd te hebben, dat Z. H. binnen weinige dagen in de stad zou komen. Zoowel bij de burgerij als bij de regenten had het bezoek van Bentinck blijdschap gebracht; het request, dat de heftige Doelisten aan de Staten van Holland hadden willen sturen (zie blz. 142), beschouwde men nu als overbodig, zoodat het niet meer geteekend werd. Dien dag was er overigens

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 444.
2) *Missiven ter dagvaart* d.d. 29 Aug. 1748.

weer een oproerig geschrift aan 't licht gekomen, getiteld: *„Nootzakelijkheyt van eene Nieuwe Regeering door Z. D. H., op burgers verzoek aan haar Ed. Gr. Mog., te eligeeren, tot heyl van de burgers van Amsterdam"* [1]). Daar er vele Latijnsche zinspreuken in voorkwamen, meende men, dat het door een der twee advocaten van de Doelenpartij, n.l. Feitema of Commelin, was opgesteld.

Vrijdag den 30en Aug. kwam men weer in den Doelen bijeen. Raap, gesteund door Van der Meer, wilde het alleruiterste beproeven om de radicale partij weer naar zich toe te trekken [2]). Daar zij door Bentinck ervan op de hoogte gesteld waren, dat de Regeering hare ambten had neergelegd, en zij op Bentinck's steun meenden te kunnen rekenen, wanneer zij zich er voor spanden om Z. H. in Amsterdam een grooteren invloed te geven op de verkiezing der magistraatspersonen, hadden zij het volgende verzoekschrift ter teekening opgemaakt, waarmee Raap op de Doelenvergadering verscheen:

„Aan zijne Doorluchtige Hoogheit" enz.,

„Geeven wij ondergeteekende, burgers en ingezetenen deezer stadt Amsteldam, met behoorlijke eerbiedigheit te kennen, bij de aankomst van Uwe D. H. in deeze stad, zoo om de rust voor het tegenwoordige te herstellen, als dezelve, tot heil van den gantschen burgerstaat, in vervolg van tijden en ten eeuwigen dage in deeze stadt stant te doen grijpen, dat het Uwe D. H. behaage, deeze volgende artikelen in eene ernstige overweeginge te neemen, gelijk wij de eer hebben dezelve aan Uwe D. H. onder het oog te brengen.

EERSTELIJK.

Dat Uwe D. H. gelieve te bezorgen, dat de stads imposten mogen afgeschaft worden, na het voorbeeldt van andere

1) Knuttel no. 18012.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 445.

steden deezer provintie; opdat het verlies, hetgeen deeze stadt daardoor zal lijden, kan gevonden worden uit de penningen, die tot voldoening van 's lands afgeschafte pachten zullen ingebragt worden.

TEN TWEDEN.

Dat Uwe D. H., zoo spoedig eenigsins mogelijk zij, redres gelieve te bezorgen in de Admiraliteits-collegiën deezer landen, aangaande de inkomende en uitgaande rechten, licenten en convoigelden enz. opdat dezelve op een gelijken voet in de andere provintiën (en wel vooral in Zeeland) als in deeze provintie mogen gestelt worden, en dus de eene provintie niet meer de andere, noch ook de eene stadt de andere, in den koophandel voortaan drukke en benadeele.

TEN DERDEN.

Dat Uwe D. H. gelieve de zes en dertig Raaden, misgaders Hoofdschout, regeerende Burgemeesters, Schepenen, Pensionarissen en verdere collegiën enz. te bedanken voor hunne diensten, en in derzelver plaatsen aan te stellen zoodanige persoonen, als Uwe D. H. ten meesten nutte van stadt en burgerije zal bevinden te behooren.

TEN VIERDEN.

Dat voortaan de verkiezing van Burgemeesteren uit eene over te geeven dubbele nominatie aan Uwe D. H. moge staan, om dus, voor het toekomende, van alle onheilen bevrijdt te zijn.

TEN VIJFDEN.

Dat het Hoofdschoutsampt deezer stede, van nu af aan ten eeuwigen dage, door Uwe D. H. en desselfs successeurs, zoo in de mannelijke als vrouwelijke linie, zal begeeven worden aan eene der kundigste, eerbaarste, aanzienelijkste en vooral der rijkste burgeren deezer stede, tot wederzegging van Uwe D. H. en deszelfs successeuren.

TEN SESDEN.

Dat voortaan geen der zes en dertig Raaden tot Hoofdschout, Burgemeester noch Schepen zal mogen aangestelt

worden, zonder zich alvoorens van zijn Raadsampt te hebben ontdaan en dat nedergelegt; ook dat hij, in dien gevalle, de vereischte jaaren des ouderdoms hebbe, als na rechten, en dat in dit en de bovenstaande artikelen het stuk van bloedverwantschap in achte genomen worde, volgens de privilegiën.

TEN SEVENDEN.

Dat Uwe D. H. ten spoedigsten de Colonellen en Capiteinen gelieve te bedanken, opdat ydere wijk nu en voortaan zijnen eigenen Capitein verkieze, en door die nieuw verkoorene Capiteinen (met hunne Luitenants en Vaendraageren den Krijgsraedt uitmaakende) uit hun Lighaam zullen vermogen benoemt worden een dubbel getal van vijf Colonellen; opdat, uit zoodanig een tiental, vijf der beste en getrouwste tot Colonellen door Uwe D. H. verkoren mogen worden; en dat zulks ten eeuwigen dagen stand grijpe, mits geen Regenten noch bloedverwanten derzelver zijnde.

TEN AGTSTEN.

Dat Uwe D. H. de drie artikelen, vervat in onze Requeste, aan Burgemeesteren en den Raad gepresenteert en door dezelven gefiatteerd, gunstig gelieve te bekrachtigen" [1]).

In dit verzoekschrift is allereerst opmerkelijk de groote uitbreiding van macht, die aan den Stadhouder ten opzichte van de regeeringsbestelling te Amsterdam wordt toegedacht. Terwijl tot dusverre de Stadhouder alleen de verkiezing van schepenen had uit een hem aangeboden dubbeltal, zal hij voortaan ook burgemeesteren uit een dubbeltal mogen benoemen; door wie deze nominatie zal worden opgemaakt, wordt echter in het midden gelaten. Vervolgens zal hij den schout mogen aanwijzen; dat de door hem daartoe te benoemen persoon „vooral een van de rijkste burgeren deezer stede" zou moeten zijn, is klaarblijkelijk bedoeld als een middel om te voorkomen, dat de schout in de bediening

1) *Dagverhaal van de Burgeren van Amsterdam;* ook bij Knuttel no. 17988.

van zijn ambt zijn eigen belang te zeer zou behartigen! Eindelijk zal de Stadhouder ook de kolonellen van de schutterij mogen benoemen uit een dubbeltal, opgemaakt door de officieren der schutterij. Inderdaad, als dit alles tot uitvoering ware gekomen, zou de regeering van Amsterdam voortaan geheel afhankelijk zijn geweest van den Stadhouder!

Verder verdient het de aandacht, dat in dit verzoekschrift ook de afschaffing der stadsimposten wordt verzocht; deze stedelijke inkomsten zullen dan vervangen moeten worden door een aandeel in nieuw in te voeren gewestelijke belastingen; welke dit echter zullen zijn, en welk deel daarvan aan de stad zal komen, daarover zwijgt het verzoekschrift; den opstellers daarvan was het vermoedelijk alleen te doen om te speculeeren op de ontevredenheid, die bij de burgerij over de hooge stedelijke imposten bestond.

Eindelijk wordt ook verzocht: redres van de convooien en licenten, en dat bij de heffing daarvan in alle provinciën op dezelfde wijze zal worden te werk gegaan, zoodat met name in Zeeland daarbij niet meer faciliteiten worden verleend dan in Holland. Waarschijnlijk bedoelden de opstellers van het verzoekschrift door dit artikel den handel voor hunne partij te winnen.

Hoe vèrstrekkend dit voorstel ook was, het gelukte Raap c.s. toch niet om op de Doelenvergadering de radicale partij daardoor voor zich te winnen. Deze bleef er met kracht op aandringen, dat men voort zou gaan met het verkiezen van „gecommitteerden", wat tot dusverre nog niet in alle wijken was gedaan. Van Gimnig stelde voor, dat de wijken, die tot nog toe in gebreke waren gebleven om gecommitteerden aan te wijzen, dit alsnog zouden doen en dat uit de gecommitteerden zes gedeputeerden zouden worden verkozen, om de belangen van de burgerij bij Z. H. voor te staan. Raap was nog steeds een fel tegenstander hiervan en trachtte dit op alle mogelijke manieren tegen te houden. De Gimnigpartij behield echter de overhand.

Raap en de zijnen wilden nu toonen, dat zij ten onrechte als „Gecommitteerden" beschouwd werden. Daarom las de Huyser een geschrift voor, getiteld: „*Verdedigende aanmerkingen op de resolutie van de Heeren Burgemeesteren en den Achtb. Raad, genomen den 19en Augustus op het request der Burgerij.*" Dit geschrift was reeds eerder opgemaakt door Raap, de Huyser, Chatin en Romans, maar was nooit voorgelezen, daar op de drie artikelen reeds fiat was verleend.

In de eerste plaats kwamen de opstellers van dit geschrift er tegen op, dat zij door burgemeesteren als „Gecommitteerden" werden beschouwd en dat „zij bij hun Ed. Gr. Achtb. verdacht schenen, alsof zij hun E. G. A. met onwaarheden waaren voorgekomen, en zigzelven zoo groot een gezag hadden aangematigt, om zonder medekennis van hun mede-burgeren nogtans in den naam der burgeren aan te dringen en (waare het mogelijk) hun E. G. A. te misleiden en tot verwerving van dat hun verzoek over te haalen; dat zij er een afkeer van hebben, dat men hen tot Hoofden, ter bereiking van het algemeen doelwit, zou benoemen, aangezien men in diergelijke gevallen dan al veeltijds eigen belangen ziet doorstraalen, ja factiën voortspruiten, die onderling de gemoederen verdeelende, het algemeen belang terugzetten".

Verder verkondigden zij, „dat de welmeenende burgerij in deezen gevalle niemandt voor haare Hoofden behoort te erkennen, dan het Opperwezen, de redelijke Deugdt en haare oude wetten, voorrechten en gerechtigheden, opdat de minste burger, die hierin met den voornaamsten moet gelijk geacht worden, de vrijheit behoude van zijn gevoelen aan de Gemeente voor te draagen, opdat hetzelve, door de menigte goedgekeurt, gevolgt worde". Ten slotte werden in het geschrift de drie artikelen nog eens ontleed en werd aangetoond, in welk opzicht men over de antwoorden van de Regeering op de drie artikelen niet voldaan was.

Ook werd dien namiddag nog gesproken over een ander

geschrift, getiteld: „*Antwoord op de decisie, die van de Heeren Regenten der Stad Amsterdam gegeeven is, den 19 Augustus 1748, op het derde Artikel, aangaande de verkiezing der Officieren alleen uit de burgerije en niet uit persoonen, die aan de Regeering annex zijn*" [1]), in welk geschrift werd uiteengezet, waarom het nuttig zou zijn, dat de krijgsraad niet meer zou bestaan uit leden van de regeering.

Nadat over dit alles lang en breed gesproken was, viel eindelijk het besluit, zoo spoedig mogelijk het aantal gecommitteerden voltallig te maken, die dan den volgenden morgen gezamenlijk de noodige schikkingen moesten maken tegen de komst van Z. H.

Sommige wijken kwamen 's avonds na afloop van de Doelenvergadering nog bijeen om gecommitteerden te kiezen. In enkele wijken had men dit reeds de vorige dagen gedaan, aangespoord door een brief, dien een gecommitteerde uit wijk 11, n.l. P. Docher, ontvangen had van een vriend uit Den Haag, die met voorkennis van Bentinck schreef, dat de burgers ieder in hunne wijk twee personen moesten committeeren, om bij de komst van den Prins aan Z. H. de belangen der burgerij voor te dragen, doch dat men zich moest wachten voor den advocaat Feitema, „welkers sentimenten eygenbelangend en niet orthodox waeren" [2]).

's Avonds om 7 uur kwamen de burgers uit wijk 8 bijeen in de herberg „Nieuw Maltha", in de Nes, om gecommitteerden te kiezen.

Nog maar kort was men er vergaderd, toen Raap, die ook tot deze wijk behoorde, binnenkwam om het kiezen van gecommitteerden tegen te houden. Het duurde niet lang, of Raap, dien men als een tweedracht-stichter beschouwde, werd de zaal uitgezet. Na lang beraad werd de volgende procuratie opgemaakt:

„Wij ondergeschreeven, burgers en inwoonders van de

1) *Korte Schets* enz. blz. 99 en 100.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 24.

wijck No. 8, qualificeeren bij deezen de personen van Daniel Lafargue en Fredrick Basset, omme ons benevens de andren gequalificeerdens der wijcken zoo lang te gebieden en t' ordonneeren wat in deeze omstandigheeden te doen staat, totdat er door Z.D.H. nader order zal gesteld werden, en belooven ons aan 't bovengemelde t' onderwerpen in allen deelen" [1]).

Pas waren deze gecommitteerden verkozen, of zij gingen naar de herberg „de Graaf van Holland", waar de bijeenkomst van de gecommitteerden uit alle wijken was; velen daarvan bleken tot de heftige partij te behooren [2]). Onverwachts kwam Daniël Raap ook hier binnen; hij zei, dat hij een ander „expedient" had (n.l. de acht artikelen). Een der gecommitteerden stoof toen geweldig tegen hem op, zeggende: „hij konde met zijn expediënten voor den d.... en bl.... loopen; dat men met geen verraders, gelijck hij was, nu daervoor bekend zijnde, langer wilde te doen hebben". Men liet Raap geene gelegenheid om er op te antwoorden, want de gecommitteerde S. Malepougne pakte hem beet en zette hem buiten de deur [3]).

Den volgenden dag, den 31[en] Augustus, was men al weer vroegtijdig op den Doelen bijeen. Raap kwam weer met zijn nieuw verzoekschrift van acht artikelen voor den dag en liet dit door de Huyser voorlezen; maar het viel niet zoo zeer in den smaak van de burgers, als een ander verzoekschrift, door Van Gimnig met zijne vrienden, Simonhoff, Vredenburg, Teepken, Martini en de Vries, opgesteld. Raap kwam tegen dit verzoekschrift op. Een scheepstimmerman, die met vele anderen in de meening had verkeerd, dat Z. H. op dezen dag de stad zou bezoeken, beschuldigde Raap open-

---

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 27.
2) Ibid, blz. 29.
3) Ibid, blz. 30. Over de heftige pamfletten, die in deze dagen tegen de partij van Raap verschenen, o.a. den *„Oranje-Lauwerierskrans, gevlogten om het hoofd van de 3 Oranje welsprekende Patriotten"*, zie Vegelin van Claerbergen, *Dagverhaal* enz. Bijl. XVIII.

lijk, dat deze, door telkens te zeggen, dat de Prins in de stad zou komen, hun maar wat wijs maakte. Bovendien verweet men hem — maar naar het schijnt, ten onrechte —, dat hij de hand had gehad in het opstellen van een request ten gunste van de regeering, waarop men bezig was handteekeningen te werven; de eerste opstellers van dit request waren een zekere Curtius van Weyler en Van Wijnenbergen [1]).

Behalve de gecommitteerden der scheepstimmerlieden, Van Gimnig en Martini, waren er nog ongeveer 50 leden van dat gilde op den Doelen. Men besloot nu om de Bijltjes op de been te brengen om het teekenen van het request ten gunste van de regenten te doen ophouden. Dit plan werd door de Doelenvergadering aan de beide gecommitteerden van de wijk Kattenburg meegedeeld, n.l. aan Dirk Bom en Bart van Baalen. Dezen verzochten nu aan den equipagemeester van 's lands werf en aan den baas van de werf der Compagnie, om het volk wat eerder te laten uitscheiden. De eerste stond het toe, doch de tweede weigerde het, en liet de brug van de werf ophalen; daarop lieten de beide gecommitteerden door twee jongens de werfklok luiden. Zoodra de Bijltjes (de scheepstimmerlieden) dit hoorden, legden zij het werk neer; voor de opgehaalde brug gekomen, lieten zij die zelf zakken en gingen naar 't Kattenburgerplein, waar Van Baalen en Bom hen in gelederen schaarden; men bracht hen in den waan, dat het om het herstel van de gilderechten te doen was! Met vier commandeurs van de werf voorop, gingen wel tweeduizend Bijltjes ongewapend langs een omweg naar den Doelen, waar zij Van Gimnig, Boudeaud, Teepken en Martini afhaalden.

Overal, waar zij meenden, dat het request voor de Regeering zou worden geteekend, werd nu halt gehouden. Er hadden toen al eenige honderden geteekend, vooral veel korenhandelaars [2]). De procureur Roos, van wien men zei, dat

1) Wagenaar. *Verhaal van de verandering der Regeeringe te Amsterdam.*
2) Wagenaar, *Dag. Aant.*

hij een der opstellers van dit request was, moest aan de Bijltjes onder eede betuigen, dat hij er geen deel aan had [1]). Van Weyler, die in de herberg „de drie Morianen" zat, om onderteekeningen te werven, maakte zich, toen hij de Bijltjes hoorde aankomen, zoo gauw mogelijk uit de voeten [2]). Sommige voorstanders van de Regeering werden verplicht met de Bijltjes den tocht mee te maken. Indruk maakte deze tocht wel; men staakte de teekening van het request geheel en al, en sommigen lieten zelfs nog dienzelfden avond hunne namen doorschrappen.

's Namiddags op den Doelen lagen Raap en Van Gimnig weer met elkaar overhoop, omdat men nog niets naders over de komst van den Prins had vernomen; men verweet aan Raap, dat het hem meer om eigen grootheid dan om het welzijn der burgers te doen was. Wagenaar las nu de acht artikelen voor, maar 't lezen werd hem zóó lastig gemaakt, dat hij met Raap en zijne aanhangers uit den Doelen week [3]).

Op de vergadering der gecommitteerden, die 's avonds werd gehouden in de „Graaf van Holland", waren al afgevaardigden uit 21 wijken bijeen. Men las er een door alle gecommitteerden te onderteekenen request voor, dat Z. H. zou worden aangeboden bij zijne komst in de stad.

Daar dit request door de allerheftigsten was opgesteld, maakten de bezadigde gecommitteerden bezwaar tegen enkele ruwe uitdrukkingen, die er in voorkwamen, weshalve men die op hun verzoek wegliet. Vervolgens koos men zes gedeputeerden, die het request aan Z. H. zouden aanbieden [4]).

Ofschoon burgemeesteren op verzoek van Z. H. hadden afgekondigd, dat men op Zondag den 1^en^ Sept., 's Prinsen verjaardag, niet zou illumineeren, deed Raap het toch. Hij had voor zijn raam eene „decoratie op de komst van Z. H. tot verandering van de regeering". Men meende, dat

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 445.
2) Wagenaar, *Verhaal van de verandering der Regeeringe te Amsterdam.*
3) Wagenaar, *Dagel. Aant.*
4) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 31—32.

hij dit deed, om de verdenking van zich af te weren, dat hij in het geheim had geijverd voor het aanblijven van de stedelijke regeering [1]).

De gecommitteerden kwamen op dien 1en Sept. weer bijeen in dezelfde herberg. Aan enkele nieuw verkozenen werd het request nog voorgelezen, waarna dezen het onderteekenden. Veel werd er gesproken over de goede uitwerking van den tocht der Bijltjes; sommigen vertelden nog, dat een modderbaas en anderen geld hadden gekregen, om het request ten gunste van de regeering te teekenen.

Ook werd in de vergadering voorgesteld, of niet de gecommitteerden, ieder in zijne wijk, eene regeling zouden maken omtrent het inhalen van Z. H. door de schutterijcompagnieën, daar de kolonels en kapiteins niet meer erkend werden. Toen men hierover aan 't beraadslagen was, kwam een gecommitteerde binnen, die zei, dat hij zoo juist met zijn kolonel en zijn kapitein daarover had gesproken; de kolonel had hem brusk ten antwoord gegeven: „'k bemoey mij niet meer met deeze dingen, schickt het onder jeluy zo als je wilt", en de kapitein had gezegd, niets te kunnen noch te mogen doen zonder uitdrukkelijk bevel van den kolonel [2]).

Men gunde zich geen tijd, hier verder over te spreken, want weer waren nieuwe gecommitteerden binnengetreden, aan wie het request moest worden voorgelezen. Toen dit geschied was, en men nog eenige oogenblikken sprak over enkele in het request aan te brengen wijzigingen, werd den gecommitteerde S. Malepougne een brief overhandigd van iemand uit den Haag, die in 't Fransch geschreven was en waarin meegedeeld werd, dat Z. H. op weg was naar Amsterdam, en op het huis Swanenburg zou overnachten. Vol blijdschap hoorde men dit aan. Sommigen twijfelden nog aan de echtheid van het bericht; doch die twijfel was

---

1) De Boer, *Chron. Hist.*, blz. 104.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 38.

slechts van korten duur, want nog geen half uur daarna kwam de stellige tijding, dat de Prins op 't huis Swanenburg was aangekomen.

Toen was er geen tijd meer om over het inhalen van den Prins door de burgercompagnieën te spreken. Men zou dat nu aan de regeering overlaten, „opdat zij nog blijcken hunner achting ende geneigtheid voor den Vorst konden bewijzen en uyterlick doen blijcken" [1]).

Men overlegde nu verder, wat men zelf zou doen bij het inhalen van den Stadhouder. Aanstonds zond men bericht aan de Bijltjes, want die wilde men er in kennen. Dit was echter niet noodig geweest, daar op het bericht van 's Prinsen nadering, dat zich al in de stad verspreid had, eenige Bijltjes uit eigen beweging naar de gecommitteerden waren gekomen. Men besloot, dat bij 't aanbreken van den dag de Bijltjes, zonder geweer, aan de Haarlemmerpoort zouden post vatten, en noch voor burgercompagnieën, noch voor soldaten zouden wijken, zonder echter wanordelijkheden te veroorzaken. De gecommitteerden zouden 's morgens om 5 uur bijeenkomen bij het Heerenlogement, op het Haarlemmerplein. Na deze besprekingen en na op de gezondheid van Zijne Hoogheid te hebben gedronken, ging men uiteen.

Zoowel door het bezoek van Bentinck aan Amsterdam als door het zenden van de buitengewone commissie uit de vroedschap naar den Haag, was Z. H. wel genoodzaakt spoedig naar Amsterdam te gaan.

Deze laatste commissie, begeleid door pensionaris Staal, was den 29en Augustus in den Haag gekomen; zij had zich dadelijk bij burgemeester Six vervoegd, een van de gedeputeerden ter dagvaart van Amsterdam, en hem met het vroedschapsbesluit van den 28en Augustus in kennis gesteld. In den namiddag reed men in gezelschap van den

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 40.

gedeputeerde Daniel Deutz en den pensionaris Graafland naar het huis ten Bosch, waar Six aan Z. H. in 't kort de reden van de komst van de commissie meedeelde, en waar pensionaris Staal den Stadhouder verzocht „dat het Z. H. mogte behagen, hoe eerder hoe beter zig na Amsterdam te begeven om door deszelfs credit en goede directie de rust en eenigheid binnen deze stad te herstellen".

Daarop betuigde de Prins „met alle vriendelijkheit het leetweezen, dat hij had over den toestand, waarin de stad zig bevond en verklaarde met alle hartelijkheit het deel, dat hij daar in nam, bedankende de Heeren van Amsterdam voor de confidentie, die zij in hem wilden stellen, en dat hij bereyd was om de reys derwaards aan te neemen, al was 't des anderen daags, zullende de route overleggen met zijn stalmeester den Baron van Grovestins". 's Avonds om half elf kwam Grovestins aan het logement van Amsterdam, met de meedeeling, dat Z. H. van plan was om Zaterdag den 31^en^ 's morgens tijdig uit den Haag te vertrekken om in den namiddag in Amsterdam te zijn en „dat hij een hoffourier des anderen daags naar Amsterdam zoude zenden om de logementen, die de stad tot zijne receptie had geschikt, op te neemen" [1]).

Dit bericht werd per expresse naar Amsterdam gezonden, en kwam daar den 30^en^ Augustus aan. Dien dag was er vroedschapsvergadering, waar wederom over de bekende posterijzaak werd gesproken, waarover de gedeputeerden ter dagvaart meermalen eene conferentie hadden gehad met Z. H. De vroedschap besloot nu, „dat de schikkingen, welke omtrent dit poinct verder sullen moeten werden gemaakt, sullen werden gelaten aan de Heeren Burgemeesteren, teneinde dezelve zoveel daaruit voor de stad zullen tragten te bedingen, als na tijdsgelegentheid mogelijk zal worden bevonden" [2]).

Denzelfden dag kwam er bij burgemeester van de Poll

1) *Aant. Burgemeester P. Rendorp.*
2) *Resol. Vroedschap* d.d. 30 Aug. 1748.

een hoffourier, met een brief van Grovestins, waarin bericht werd, dat Z. H. zijne reis had uitgesteld tot Zondag 1 September. Op het laatste oogenblik was er namelijk bij den Prins, die blijkbaar tegen de reis opzag, nog een bedenking gerezen. Hij meende, dat zijne komst „van weinig vrucht konde zijn, ingeval hij niet met een qualificatie van de vergadering der Staten was gemunieert". Daarom had Z. H. aan den Raadpensionaris verzocht, dit spoedig aan de Amsterdamsche gedeputeerden ter dagvaart mee te deelen, opdat men den volgenden dag, den 31en, het voorstel bij de Staten zou kunnen indienen. De gedeputeerden hielden hierover eenige besprekingen en besloten zoo spoedig mogelijk het voorstel bij de Staten in te dienen, vooral nu een hunner van Z. H. vernomen had, dat de heftige partij in Amsterdam reeds een request „in zeer sterke en injurieuse termen" liet teekenen, om aan de Staten te verzoeken, dat de regenten geheel of gedeeltelijk afgezet zouden worden. De gedeputeerden oordeelden derhalve, „dat het beter was te prevenieeren als geprevenieert te worden"[1]).

De pensionaris Graafland ging den 31en Aug. 's morgens vroeg nog naar den Prins om te vragen, „of Z. H. absolutelijk voor zijn vertrek de qualificatie der Staten requireerde". Op het toestemmend antwoord werd daarop nog denzelfden dag het voorstel in de Statenvergadering ingediend, nadat intusschen ook de vroedschap van Amsterdam er zijne goedkeuring aan had gehecht en er bij de gedeputeerden nogmaals op aangedrongen had te bewerken, „dat de reis van Z. H. toch niet langer zou worden uitgesteld, en indien het voorstel niet Zaterdag behandeld kon worden, dat het dan toch a.s. Dinsdag mocht geschieden" [2]).

Zaterdag, den 31en Aug., namen de Staten van Holland het besluit, dat Z. H., als Stadhouder dezer provincie, zou verzocht worden „om door alle meest bekwaame weegen en

1) *Resol. Vroedschap*, d.d. 30 en 31 Aug. 1748.
2) *Missiven ter dagvaart*, d.d. 31 Aug. 1748.

middelen de rust binnen de stad van Amsterdam te herstellen en om zodanig regent off regenten, door welkers ontslag de rust zoude kunnen werden hersteld, van de bedieninge van hare magistrature te ontslaan, en zoodanige Heeren in deszelfs en derzelver plaatsen te benoemen, als Hoogstgemelde Z. H. na deszelfs hooge wijsheid zal oordeelen te behooren; met dien verstande en deese expresse verklaringe egter, dat hetgeene voorsz. is, zal geschieden alleen voor dese reise, tot wegneming van de voorsz. diffidentie en murmuratie, ende zulks zonder eenige prejuditie offte consequentie voor het toekomende; ende mede onvermindert ende zonder eenig nadeel voor het toekomende ten aansien van de privelegiën, vrij- en gerechtigheden, de voorsz. stad van Amsteldam eenigsins competeerende; ende dat de voorsz. regent off regenten, ingevolge derzelver overgifte van de bedieninge haarer magistrature ontslagen werdende, daardoor geensins zullen werden gequetst off benadeeld in haare goede naame ende faame, veel minder, dat deselve daaruit zullen mogen worden geargueert off gesuspicieert haar in de Regeringe van den lande niet na behoren gedragen te hebben"; ook verzochten zij den Prins, „de voorsz. regent off regenten, die in maniere als boven, zouden mogen werden ontslagen, mitsgaders haare familiën en goederen te neemen in Zijne Hoogheid s speciale protectie en sauvegarde, met wel scherpe interdictie, op verbeurte van lijff en goed, gemelde regent of regenten, haare familiën ofte goederen, ofte eenig gedeelte van dien eenigzins te molesteeren, beschadigen ofte incommoderen" [1]). Zoodra dit was aangenomen in de Staten van Holland, ging de pensionaris van Amsterdam, Graafland, nog dienzelfden dag de burgemeesteren er persoonlijk mee in kennis stellen.

Den 1sten September, op 's Prinsen verjaardag, vertrok de Prins met gevolg, waartoe o.a. behoorden de secretaris De Back, de beide Bentinck's, Grovestins en de griffier der

1) *Resol. Holland* d.d. 31 Aug. 1748.

Staten-Generaal Hendrik Fagel, uit den Haag; de Prinses deed hem een eind weegs uitgeleide. Aan de Haagsche Schouw overhandigde Van der Meer, die Z. H. tegemoet was gereisd, hem het request van de acht artikelen, waarop men een aantal handteekeningen had weten te verkrijgen; hij berichtte verder, hoe de zaken te Amsterdam stonden en dat de radicale partij ook een request aan den Stadhouder zou aanbieden. Deze antwoordde daarop, dat hij beide requesten zou aannemen en er uit zou kiezen, wat het beste was; hij hoopte klaarblijkelijk een minnelijke schikking tusschen de beide partijen tot stand te kunnen brengen; Van der Meer waarschuwde hem intusschen, dat de „gecommitteerden" waarschijnlijk zouden trachten hem de wet voor te schrijven [1]). Bij de Postbrug keerde de Prinses naar den Haag terug.

's Avonds kwam de Prins op het huis Swanenburg, waar hij Van der Meer weder bij zich ontbood. De vurig Oranjegezinde Amsterdammer Jan Agges Scholten, die, naar beweerd werd, ook in de voorgaande dagen meermalen bij Z. H. was geweest, bracht er den Stadhouder nog laat in den avond een bezoek en deelde hem mee, dat de burgerij in Amsterdam zeer ontevreden was en er bij zijne komst slechts vier compagnieën burgers in het geheel onder de wapenen zouden komen [2]).

Dienzelfden avond schreef de Prins aan zijne vrouw, dat hij zou terugkeeren „après avoir, s'il plaît à Dieu, réussi au bien et au repos du public et à mon honneur" [3]). Toen hij veertien dagen later de stad verliet, was echter geen enkele wenschen in vervulling gegaan. Zoowel voor hem zelf als zijner voor de burgerij heeft zijn bezoek aan Amsterdam een groote teleurstelling gebaard.

Hoezeer in den lande werd begrepen, dat van 's Prinsen reis naar Amsterdam zijne machtspositie voortaan zou afhan-

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 445.
2) *Archives*, 4e série, I blz. 244.
3) Ibid, blz. 245.

gen, blijkt uit een uitlating van generaal de Maleprade: „De Prins zal Koning daar vandaan komen, of niet met al reusseeren" [1]). Niet met de kroon, maar met de kous op het hoofd kwam Willem IV uit Amsterdam terug; hij had een groot deel der burgerij verbitterd, en de gelegenheid verzuimd om de regentenpartij in haar machtigste bolwerk onschadelijk te maken.

---

1) *Gedenkschriften van G. J. van Hardenbroek* I, blz. 233.

VIERDE HOOFDSTUK.

Willem IV te Amsterdam.

Maandag, den 2en September, waren de Bijltjes ten getale van wel 3000 al in den vroegen morgenstond op het Kattenburgerplein bijeengekomen, met Oranjekokarden op hoeden en mutsen. Begeleid door hunne gecommitteerden, Van Gimnig en Martini, trokken zij, met een Oranjevaandel, waarop met groote letters „*Voor Oranje en de Vrijheid*", naar het Haarlemmerplein, waar in een naburige herberg zich de gecommitteerden van den Doelen bevonden.

Om half tien trokken de luitenant-admiraal Schrijver, enkele zeekapiteins, benevens het vroedschapslid Mr. Gerard Bicker van Swieten de stad uit om bij de grens Zijne Hoogheid te verwelkomen, waarna de Prins onder kanongebulder Amsterdam binnenreed, met zijn gevolg, doch zonder lijfwacht, daar hij geen ander gevolg wilde hebben dan de burgers [1]). Het rijtuig van den Prins, bespannen met zes paarden, werd voorafgegaan door de Bijltjes, waarachter twee aan twee de gecommitteerden der burgerij. Onder luid gejuich der burgerij trok de stoet naar het Oudezijds-Heerenlogement. De gecommitteerden beschouwden zich als zulke gewichtige personen, dat zij weigerden te groeten, toen de optocht langs het huis van den schout op den Singel kwam, waar zich ook de schepenen bevonden, om Z. H. te begroeten.

Toen de stoet voor het Heerenlogement was gekomen, wilde de daar geposteerde burgercompagnie de Bijltjes en de gecommitteerden niet doorlaten. De luitenant, die het

1) *Archives*, 4e série I, blz. 245.

bevel voerde, zei, dat hij niet wist, wat gecommitteerden waren, en dat hij bevel had gekregen, om alleen den Prins met zijn gevolg door te laten. Dadelijk ging een der gecommitteerden naar het rijtuig van den Prins, om dit mee te deelen, waarop deze gebood, dat men hen zou binnenlaten.

Hier werd Z. H. verwelkomd door de regeerende burgemeesters G. Corver, J. Sautijn en Pieter van de Poll. De vierde burgemeester, Jan Six, was nog in den Haag op de dagvaart.

Na een onderhoud met de magistraatspersonen, waarbij zoowel de burgemeesters als de vroedschapsleden nogmaals verklaarden, dat zij bereid waren hunne ambten in handen van den Prins te stellen [1]), zoo dat noodig mocht zijn tot herstel van de rust, maakten zes „gedeputeerden" van de gecommitteerden hunne opwachting bij Z. H. Hun woordvoerder, Van Gimnig, overhandigde het in „de Graaf van Holland" meermalen voorgelezen request met de bijlagen.

Het request luidde als volgt:

> Aan Zijne doorluchtigste Hoogheid den Heer Prins van Oranje en Nassau enz. Erfstadhouder der Vereenigde Nederlanden enz. enz.

„Geeven met alle schuldplichtige eerbiedigheid te kennen „de ondergeteekenden, onderdanen van den Staat, burgeren „en ingezetenen der stad Amsteldam, dat zij supplianten „met gedurige gemoedsaandoening, sedert een geruimen tijd „van jaren, reflectiën hebben genomen op het toenemend „verval door de menigte abuizen, van tijd tot tijd in Stads-„politie, financiën en negotie ingeslopen; dat de supplianten „met leedwezen verder zijn ontwaar geworden, dat, wel

1) *Archives*, 4e série I, blz. 246.

„verre dat er achting zou zijn geslagen op diverse verzoe-
„ken, bij verscheidene gelegenheden aan de regeering dezer
„stad tot bekoming van redres gedaan, integendeel deze
„rechtmatige begeerten zijn in den wind geslagen of wel
„in 't geheel gedeclineerd; dat de suppl., 't geen 't sterkste
„dringt en hun suppl. grieft en noopt, hebben kennis ge-
„kregen, dat de Heeren Regeerders dezer stad te meer-
„malen het tegengestelde van de intentie der burgerije
„hebben voorgedragen en getragt op te houden, of, was
„het mogelijk, te contrequarreeren of te delaijeeren de heil-
„zame desseinen, die Uwe Doorl. als het eminent hoofd
„heeft kunnen goedvinden ten algemeenen welzijn in de
„vergadering van hun Edel Groot Mogende te proponeren;
„dat de suppl. wijders tot hun innige smerte, om alle de
„weigering, voornamelijk ook die sedert 3 Mei 1747 ge-
„schied, voorbij te gaan, hebben moeten ondervinden de
„beantwoording van hunne laatste verzoeken, begunstigd
„met de protectie van Uw Doorluchtige Hoogheid, op eene,
„met respect gesproken, ingratieuse en niet te verwachten
„wijze ter nedergesteld, principalijk op hunne bede ter
„vaststelling van een Burgerkrijgsraad, van de regeering
„independent; dat de suppl. nog laastelijk met veront-
„waardiging hebben moeten zien de informeele appoincte-
„menten van 26 en 27 Augustus op de requesten van de
„burgerije, inhoudende de drie artikelen, verleend; dat de
„suppl. uit allen dezen hebben bespeurd het mistrouwen,
„'t welk deze behandelingen hebben doen geboren worden
„en die van trap tot trap accresseeren en toenemen tusschen
„de regeering en burgerij dezer stad en wel voornamelijk
„uit de laatste mishandelingen, omtrent den voorschreven
„appoinctemente gehouden, die de suppl. niet anders mogen
„aanmerken dan als een doorslaande blijk op nieuws van
„ongeneigdheid, en teffens hieruit begrijpen, dat, of wel het
„gevolgde appoinctement van fiat van 28 Augustus niet
„informeel is, hetzelve echter alleen geconsidereerd kan

„worden voortgekomen te zijn uit aanhoudende iever en „ernstige begeerte der burgerij en geenszins uit welwillend- „heid der tegenwoordige regeering, en dus het mistrouwen, „'t geen gelegenheid had gegeven tot deze begeerten van „redres, niet alleen niet weggenomen, maar integendeel „geaugmenteerd is; bijzonderlijk wijl het de suppl. niet „onbewust kan zijn, dat er niets ligter is dan dit laatste „appointement buiten effect te stellen; te meer dewijl de „tegenwoordige regeering of wel voornamelijk de hoofden „en bestierders derzelve zich niet hebben ontzien hunne „plicht in diverse opzichten te vergeten, door welkers onder- „houding echter de Burgerij buiten reden van de nu zoo „zeer vermenigvuldigde klagten zou zijn geweest; en alzoo „de suppl. onder reverentie vermeenen door dit mistrouwen, „uithoofde van zooveel opgestapelde mistastingen gewettigd, „die ten hoogsten top gerezen zijn, ten uitersten bezwaard „te zijn, en dat de suppl. verzekering hebben bekomen, „dat het Uwe Doorluchtige Hoogheid, van den Almachtigen „gesteld, evenals Uwe Doorluchtige Voorvaderen, om 't „goede te beloonen en het kwade te straffen, tot behoud „van deze stad behaagd heeft zich gunstiglijk te stellen tot „arbiter en beslisser van de zwevende geschillen tusschen „de Regeering en de burgerije, en bereids de belangen en „interessen van de tegenwoordige regeering volkomelijk en „zonder behouding van eigen gezag aan Uw Doorluchtige „Hoogheid in handen zijn gegeven, zoo zijn de supplianten „te rade geworden eenige gecommitteerden uit hun midden „te kiezen en door dezelven als den mond der supplianten „met die cordaatheid, dat vertrouwen, overgroote liefde en „hoogachting, die de supplianten hebben tot Uw Doorluch- „tige Hoogheid als hun verlosser uit de gevreesde slavernij, „hunne belangen, ingevolge uwe Doorluchtige Hoogheids „en hunne privilegiën en verkregen voorrechten, aan Uwe „Hoogheid over te laten; en keeren zich de supplianten „ten dien einde op het allernedrigst tot Uwe Hoogheid,

„voor wiens Doorluchtig persoon en huis zij ten allen tijde „goed en bloed bereid zijn op te offeren, enz.

„Smeekende de supplianten op het allerootmoedigste Uwe „Hoogheid attentie te geven op den dringenden nood, waar „zich de stad en de supplianten in bevinden en meer en „meer zich in bevinden zullen; op de elenden, die uit het „mistrouwen, 't geen onwrikbaar is, verder zou kunnen spruiten „en op de noodzakelijkheid van 't vertrouwen in deze stad „te herstellen; verzoekende de supplianten te dien fine „demoedig aan Uwe Hoogheid, dat het denzelven moge „behagen in consideratie te nemen de brandende iever en „onwrikbare begeerte der supplianten, waarin gevestigd is „de meer aangroeiende en voor eeuwig constante liefde „voor Uwe Hoogheid, spruitende uit de vaste hoope en het „verlangen om door Uwe Hoogheid voor altoos bevrijd te „zijn van alle vreeze van onvermijdelijk mistrouwen en „vervolging; biddende de supplianten Uw Hoogheid hunne „wenschen en verzoeken, als die van den gansche volke, „te bekroonen en het anderszins onherstelbaar vertrouwen „te herstellen door de noodige Regeeringsvorm, en „de leden derzelve, daaronder begrepen de Oud-raad, de „twee pensionarissen en de tegenwoordige regeering mits- „dien te bedanken voor hun dienst en hen van hun bestier „te ontslaan en dezelve te remplaceeren door brave en „eerlijke mannen, die bekwaam zijn om zonder eigen belang „met en benevens Uw Doorluchtige Hoogheid dezen staat „en goede stad met eenparigen schouder te helpen onder- „schragen en bestieren, zoodanig als Uw Hoogheid naar „zijn hoogwijze doordringenheid en goedvinden zal gelieven „te verkiezen, tot nut en bloei van de kerk en den Volke, „zonder consequentie in 't vervolg; verzoekende wijders de „supplianten onderdaniglijk, dat Uw Doorluchtige Hoogheid „ingevolge de bijlage, geannexeerd aan dezen requeste, „goedgunstiglijk gelieve te doen effectueeren, dat de poste- „rijen met derzelver inkomen in 't geheel, zonder uitstel, in

„Uwe Doorluchtige Hoogheids handen worden gesteld en „der supplianten securiteit vastgesteld door het nomineeren „van een vrijen Burgerkrijgsraad, alsmede de vernietiging „van stads-accijnsen; neemende voorts de supplianten de „vrijheid op de allerrespectueuste wijze zich in Uw Hoog- „heids gunste aan te beveelen, smeekende voorts Uw Hoog- „heid alle zoodanige veranderingen te maken als Uw Hoog- „heid naar zijn wijsheid, liefde en landsvaderlijke zorge ten „algemeenen nutte zal bevinden te behooren."

't Welk doende enz.

Bijlagen achter dit request.

No. I. „Ingevolge het nevensgaande request wordt Uw „Hoogheid op 't allerootmoedigst verzocht, dat het Uw „Hoogheid behagen moge goed te vinden, dat de posterijen „door derzelver tegenwoordige bezitters worden afgestaan, „om aanstonds te worden gesteld in handen van Uwe „Hoogheid, om daarover te disponeeren als Uw Hoogheid „zal bevinden te behooren, alles ingevolge het appoincte- „tement van fiat op den requeste in dato 28 Augustus 1748".

No. 2. „Uit hoofde van dit request hiervoren staande aan „Uwe Hoogheid, onzen zeer geliefden Erfstadhouder, smee- „ken wij Uwe Hoogheid op 't allerieverigst en ootmoedig- „ste, dat het Uwe Doorluchtige Hoogheid behagen moge „naar deszelfs landsvaderlijke zorge en liefde voor de bur- „gerije, te bewerken de spoedige vaststelling van een vrijen „Burgerkrijgsraad ingevolge het verleende appoinctement „van fiat in dato 28 Augustus 1748, ten dien einde effec- „tueerende, dat de leden van den tegenwoordigen krijgs- „raad, zoo Kolonels als Kapiteins, Raden, Schepenen of „Oudschepenen zijnde, alsmede commissarissen, secretaris- „sen en regeeringskinderen, aanstonds mogen worden be- „dankt en ontslagen van hunnen dienst en derzelver plaat-

„sen, was het mogelijk, door Uw Hoogheid zelve voor het „tegenwoordige, en in 't vervolg door de burgeren, ieder „in derzelver respective wijken, gesuppleerd, door het no- „mineeren van vijf kolonels, conform het aantal regimen- „ten in de stad zijnde, en 60 kapiteins, na het getal wij- „ken dezer stad; welke kolonels en kapiteins zullen moe- „ten zijn van de notabelste en voornaamste burgeren, „zonder te participieeren in eeniger mate aan de regee- „ring dezer stad, of nader geparenteerd denzelven zijn dan „in den graad van neef, en bij welke kolonels alleenlijk „de macht en autoriteit zal zijn, op ordre en verzoek van „den Edel Achtbr. Raad en hun Edel Groot Achtbr., den „krijgsraad te doen vergaderen, of ook wanneer zij kolo- „nels zelven zulks ten dienste van de burgerij noodig zul- „len oordeelen, of daartoe verzocht zijn bij kapiteins, als „de wichtigheid der zake zulks mocht vereischen; zullende „de kolonels alleen bevoegd zijn te presideeren in den „krijgsraad en aldaar de nodige voorstellingen te doen of „te hooren; en zullen de kapiteins gehouden zijn met „hunne officieren, als medeleden van den voorsz. krijgs- „raad, ieder in den haren, de bezwaren der burgerij gun- „stiglijk te hooren, zoo betreffende de herstelling en we- „derbekoming hunner privilegiën als andere klachten, die „tot redres van de gilden of ten nutte van de stad en de „maatschappij zouden kunnen dienen; en de voorsz. ka- „piteins verplicht zijn daarvan notitiën te houden en de- „zelve over te brengen in den krijgsraad om geëxamineerd „te worden en vervolgens door gecommitteerden, te verkie- „zen bij den krijgsraad op het voorstel van kolonels, te „worden overgebracht aan de regeering, en van wegen de „burgerij aan dezelve voorgesteld, om derzelver resolutie „te vernemen, en dezelve te stellen ter decisie van Uwe „Hoogheid, conform de privilegiën, ingevolge de macht, „Uwe Hoogheid van de regeering en de burgerij compe- „teerende, ten welken einde de kolonels bevoegd zullen

„zijn en gerechtigd om, zoo menigmaal als stadswelzijn „en het burgernut zulks vereischen zal, visie te nemen „van zoodanige keurboeken, privilegiën en handvesten als „op den stadhuize ter secretarie of elders berusten; en de „openvallende plaatsen in 't vervolg bij den krijgsraad „vervuld worden met bekwame en zooveel mogelijk in de „wijk wonende officieren uit de burgerij, ter approbatie „van Uwe Hoogheid; smeekende Uwe Hoogheid dit heil- „zaam werk, als het eenigste middel om den grondslag te „leggen tot eeuwigdurende harmonie en vertrouwen, en „regeering en burgerij gelukkig te maken, de rust te doen „herleven en den bloei en vrede hersteld te zien in deze „groote stad, ten spoedigste volgens bovengemelde beko- „men appoinctementen van fiat zijn volkomen beslag te „doen krijgen en dezen schat der burgerij in veiligheid te „brengen.

N°. 3. „Dat wijders de kapiteins van de burgerij, benevens „een gecommitteerde van de aanzienlijksten van iedere wijk „bij meerderheid van stemmen zullen kiezen uit de eer- „lijkste, fatsoenlijkste en verstandigste personen dezer stad, „belijdenis doende van de gereformeerde religie, in plaats „der overledenen, een of meer personen tot vroedschap, „uitmakende de 36 Raden dezer stad, uit dewelke Burge- „meesteren zullen worden verkozen en een nominatie van „Schepenen gemaakt, om daaruit naar welgevallen van Uwe „Hoogheid het ordinaris getal van Schepenen te eligeeren, „malkander niet nader, zoo in consanguiniteit als affiniteit, „bestaande als volgens privilegie van vrouw Margaretha „van dato 1 September 1565 is gepermitteerd".

Het gerucht liep, dat dit request was opgesteld door Mr. Feitema, die gebeten was op de regeering en vlaste op 't ambt van pensionaris [1]). Dit request heette de wenschen

1) Wagenaar, *Verhaal van de verandering der Regeeringe* in 1748.

van de geheele burgerij uit te spreken, doch slechts in 25 of 26 wijken waren gecommitteerden gekozen.

Z. H. antwoordde aldus op het aangeboden request:

„Ick ben alleen tot dat eynde hier gekomen, en om de rust tusschen de regenten en burgers te herstellen en de burgeren te maintineeren bij haer verkregen vrijheyd, voorregten en wetten, en zal dat doen zoodanig; dat ik het voor God en mijn consciëntie ten jongsten dage kan verantwoorden. Vrienden, ick ben oock een inhoorling van Nederland en door de voorzienigheijd Gods gesteld aan 't hooft der regering; ik zal altoos trachten deze landen bij haere godsdienst en vrijheyd te bewaeren en derzelver ruste zo vast te stellen, als ik met mijn vermogen kan bijbrengen, opdat, zooals oock mijn wensch is, haer voorspoed, vreede en welvaaren weeder bloeye en onwrickbaer duure tot aan het eynde der eeuwen" [1]).

Hierna gingen de gecommitteerden weer naar hun vergaderlokaal, „de Graaf van Holland", en spraken af, dat men tegen 7 uur 's avonds daar zou terugkomen.

De Prins, die er op uit was, eene verzoening tusschen de beide partijen te bewerken, ontbood kort daarna Van Gimnig en Van der Meer.

Z. H., nu geheel onder den invloed van Bentinck van Rhoon en De Back gekomen, die vóór het kiezen van gecommitteerden waren, verzette zich nu niet meer hiertegen, ook al droeg het Van der Meer's goedkeuring niet weg. Ook gaf Z. H. te kennen, dat hij gaarne wilde, dat van de beide requesten, die toch in den grond veel overeenkomst hadden, één request werd gemaakt met de gemeenschappelijke artikelen, terwijl iedere partij er een bijlage aan zou toevoegen, de geschilpunten omvattende [2]).

De gematigde partij wilde nu dit verlangen van den Prins op de vergadering in „de Graaf van Holland" zoo spoedig

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 44.
2) *Archives*, 4e série, I, blz. 246.

mogelijk ingewilligd zien en stelde voor om van de twee requesten één te maken en van iedere partij evenveel hoofden naar Z. H. te zenden. De tegenpartij wilde hier niet van hooren, terwijl de aanhangers van Raap zich niet aan de ultra's wenschten te onderwerpen, die „quaetaardig en onversettelijck waren, en niets in het oog hielden dan hun eigen belangens" [1]). Toen de vergadering later door een meer tactvol optreden der hoofden tot rust gebracht was, besloot men de requesten te vereenigen, al was het dan ook in schijn. Van Gimnig, Martini, Feitema en Raap en de zijnen zorgden er dien dag nog voor, Z. H. de requesten te overhandigen [2]).

De gunstige ontvangst, die aan de burgergecommitteerden bij Z. H. ten deel was gevallen, maakte, dat men in vele wijken, waar men nog geen gecommitteerden had verkozen, er nu toe overging. In de wijk van Kapitein Witsen werd de trom geslagen, om de burgers in zijn huis bijeen te roepen, doch velen hadden er bezwaar tegen, daar hij een regeeringspersoon was. Toen daarna echter de trom geslagen werd, om bij den luitenant te vergaderen, gingen allen er heen.

In wijk 30, waar men den advocaat Mr. J. B. Commelin en L. L. van Nes tot gecommitteerden had benoemd, was eene verklaring opgemaakt, dat wegens de „tegenwoordige differentiën, die er tusschen de burgers deeser stede en de heeren der regering, ter oorzake van zekere klagten over het verval van stadsprivilegiën en die der gilden en eenige andere misbruyken geresen zijn", de bovengenoemde personen gecommitteerd waren, „omme uyt onser aller naamen te concurreren met de andere heeren gecommitteerdens uyt de respective wijken, die zig voor stads welsijn en het maintien der privilegiën interresseren, tot het committeren en nader aanstellen van zodanige persoonen uyt de

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 449.

2) Ondanks alle nasporingen is het mij niet gelukt eenige verdere aanwijzing te vinden omtrent die vereenigde bezwaarschriften.

respective gecommitteerdens der wijken deeser stad, omme door die nader gecommitteerdens aan Zijne Doorl. Hoogh. onzen dierbaren erfstadhouder, uyt name der gansche burgerije deeser stad, voor te dragen alle de respectieve grieven, die de burgeren deser stad zig verbeelden hen door de heeren van de regering toegebragt te zijn en het redres derselve aan Zijne Doorl. Hoogh. te verzoeken; en tegelijk, opdat deese stad eens weder in ruste moge gebragt en dus desselfs welsijn bevorderd werden, de decisie over deselve aan Zijne Doorl. Hoogh. over te laten, omme daarop en-in te disponeren zodanig als wel gemelde Zijne Hoogheyd, behoudens de privilegiën deeser stad, naar regt, reden en billijkheyd, ten meesten nutte van land en kerk zal bevinden te behoren" [1]). Tevens verklaarden de burgers in dit stuk, dat, wanneer de gecommitteerden ter zake van hun commissie zouden worden lastig gevallen, zij zouden rekenen, dat dit hunzelf was aangedaan.

's Avonds kon men bij Raap dezelfde verlichting voor zijn raam zien, als den vorigen avond. De Boer beschrijft die als volgt:

„Een regeerend persoon, (zo gezegt wordt) verbeeldende den Burgemeester Jan Six, zat in Burgemeesters gewaat in een fauteuille ofte leuningstoel, boven zig hebbende het Amsterdamsche stadswapen met deze Latijnsche zinspreuk: Deo confitenter [2]). De Prins van Oranje stond voor hem (alsof hij leefde, geschildert) in dier voege of hij met den Burgemeester gesproken hadde; maar een wijf, van den anderen kant komende, hebbende in de eene hand een Mercurius-slangestaf, en in de andere hand een partij papieren (verbeeldende zeekerlijk de Doelenrequesten en de zoogenaamde herstellinge der oude privilegiën), op welk wijf de Prins zijn hooft lings om schijnt gedraait te hebben

---

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 375.
2) Aldus voor: Deo confidentes.

om haar te hooren, stekende aldus zijn rechterhand met de twee voorste vingeren op, alsof hij een eedt dede".

Hij voegt er aan toe: „ik dagt, dit was een comfoir met 2 handvadsels, want men konder alzo gemakkelijk eene bedrijginge als iets anders uyt nemen; en de meeste luyden waren ook van gevoelen, dat de schilder eene dreiginge op het oog hadde, dewijl die zeer natuurlijk uyt het wezen van den Prins te lezen was en ook wijl men niet gewoon is een eedt te doen met een omgedraeyt hooft, maar wel een verontwaerdigende drijgement" [1]).

Dinsdag, den 3en September, kwamen verscheidene personen, van allerlei rang en stand, op audientie bij Z. H. De eersten, die Z. H. dien dag ontving, waren de zes gedeputeerden, met Feitema en Van Gimnig aan het hoofd, benevens Raap met vijf andere gematigden. Z. H. liet zich nauwkeurig inlichten omtrent hun misnoegen en wantrouwen ten opzichte van de regeering en trachtte nog eene verzoening met de regeering te bewerken. Na langdurige besprekingen bleek het den goedhartigen Prins, die het ieder naar den zin wilde maken, dat er van eene verzoening geen sprake meer kon zijn en hij tot een gedeeltelijke of tot een geheele verandering der regeering zou moeten overgaan. Z. H. verzocht toen aan gedeputeerden om hem op schrift eenige van de grootste grieven tegen de regenten in te dienen [2]).

Daarna had de Stadhouder met de burgemeesteren een onderhoud; hij vond het onaangenaam hun te moeten zeggen, dat de burgerij hen wantrouwde en haatte. Op eene vraag van Z. H., of zij middelen wisten, om hun' val te voorkomen, antwoordden zij, dat zij gaarne spoedig ontslagen wenschten te worden van hun eed, hetgeen ze als het eenige middel schenen te beschouwen om zich te redden. Toen Corver beweerde, dat het slechts een deel van de

1) De Boer, *Chron. Hist.* blz. 109.
2) *Archives*, 4de série, I, blz. 248—249.

burgerij en dan nog wel het slechtste deel was, dat die grieven te berde bracht, werd de anders zoo kalme Prins boos, en zei [1]): „als die burgers, die mij gesproken hebben, niet gekomen waren uit naam van het grootste deel van de burgerij, of tenminste van een groot deel der burgerij, dan zouden zij bedriegers en lasteraars zijn en verdienden zware straffen; in dat geval heb ik hier niets meer te doen en ga ik zoo spoedig mogelijk naar den Haag terug". Corver [2]) trok nu zijn woorden in.

De Prins zag met groote bekommering de zaken in, want, hoe ongaarne ook, hij zou toch wel tot regeeringsverandering moeten overgaan, niet alleen wat betrof de burgemeesteren en vroedschap, maar zelfs in den oud-raad moest verandering komen, waarover de resolutie van de Staten niet sprak. En, wanneer die verandering moest plaats hebben, wie zou hij dan in de plaats van de afgezette regenten moeten kiezen? Al deze moeilijkheden kwelden hem zeer.

Eenige gecommitteerden gingen dien dag naar Hartman, den boekhouder der burgemeesteren, om het boek te vragen, waarin alle ambten werden opgeteekend [3]), doch deze zeide, het aan niemand te mogen afgeven, dan op hooger bevel. De gecommitteerden besloten hiervan kennis te geven aan Z. H.

's Middags werden de kooplieden van de Beurs bijeengeroepen in de Munt, om te beraadslagen, welke wenschen en bezwaren men bij Z. H. zou indienen. Men koos vier en twintig gedeputeerden om op eene audientie bij den Prins over de belangen van den koophandel te spreken.

De gecommitteerden, wier aantal dagelijks grooter werd, hielden hunne vergaderingen niet meer in de „Graaf van Holland", daar de kastelein van deze herberg hen verzocht

1) Ibidem, blz. 249.

2) Wagenaar bericht in zijne *Dagel. Aanteek.*, dat Corver reeds eenigen tijd geleden er van gesproken had om afstand van de regeering te doen, maar dat Six hem toen had toegevoegd: „oportet imperatorem stantem mori".

3) De lijst der ambten, op last van de Staten van Holland opgesteld (zie hievoor blz. 127) was juist in deze dagen door burgemeesteren opgezonden: *Missiven ter dagvaart*, d.d. 4 Sept. 1748.

had ergens anders te vergaderen, aangezien menig klant daar niet meer wilde komen, „wanneer hij dat volck van den Doelen of sogenaamde opgeworpen gecommitteerden langer in zijn huis wilde ontfangen" [1]). Daarom besloten de gecommitteerden ook in den Doelen te vergaderen.

Vernomen hebbende, dat de kooplieden dien middag eene vergadering in de Munt hadden, gingen enkele gecommitteerden van den Doelen, die bijna den geheelen dag door vergaderden, naar de Munt om te vernemen met welk doel deze heeren bijeenkwamen, daar de gecommitteerden niet duldden, dat er iets gedaan werd, dat in strijd kon zijn met de belangen der burgerij. Toen zij vernamen, dat de kooplieden alleen bijeengekomen waren om over de belangen van den koophandel te spreken, gingen zij voldaan naar den Doelen terug [2]).

Ieder meende nu aan Z. H. iets te kunnen verzoeken. Daarom zonden enkele burgers een request in bij Z. H., waarin zij klaagden over het verval van den godsdienst, opdat Z. H., voor zoover het mogelijk zou zijn, de plakkaten van de Staten van Holland gestreng zou helpen uitvoeren ten opzichte van het vloeken en het niet heiligen van den Zondag, en dat Z. H. aan den kerkeraad eene vrije verkiezing zou verleenen van predikanten.

De gecommitteerden waren er heel weinig over gesticht, dat hun gedeputeerden zich zoo weinig uitlieten over hunne audiënties bij den Prins. Zelfs waren er al enkelen, die het plan beraamden, andere gedeputeerden in hunne plaats te benoemen. Ook het volk, dat op en voor den Doelen bijeenkwam, terzelfder tijd als de gecommitteerden vergaderden, uitte zijne ontevredenheid er over en beschuldigde de gecommitteerden, dat ze het volk maar om den tuin leidden en niets uitvoerden. Bovendien morde het volk, dat de Prins zoo vriendschap-

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 46.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 48.

pelijk omging met de Regeering, en dat er nog geen regeeringsverandering had plaats gehad.

Toen de op de bovenzaal vergaderde gecommitteerden deze stemming der burgerij vernomen hadden, stuurden zij twee hunner naar de benedenzaal, om de burgers te kalmeeren. Zij zeiden, dat men er niets tegen kon doen, dat Z. H. een in hun oog al te vertrouwelijken omgang met de burgemeesteren had, en dat dit ook geen zaak van belang was; verder deelden zij mede, dat de gedeputeerden op komst waren, en men nog wat geduld moest hebben. Toen dit echter niet spoedig geschiedde, begon het volk op den Doelen zoo heftig te worden, dat de gecommitteerden het 't raadzaamst vonden, zelf naar 't Heeren-Logement te gaan, waar zij na eenig wachten in een der zalen werden toegelaten. Daar spraken ze de gedeputeerden, die menig hard woord over hun nalatigheid te hooren kregen. Van Gimnig verontschuldigde zich, zeggende „niets meerder te hebben konnen doen, als zij gedaen hadden, en indien men eenig wantrouwen in haar hadden, hij zig van zijn commissie gaarne ontslagen wilde zien; dat hij niet van hem konde verkrijgen Z. H. meerder t' ontrusten, zijnde zelfs in zijn ziel aengedaen den goeden Vorst ontroerd te hebben gezien over iets, dat ze hem hadden voorgedragen; 't geen d' anderen neevens hem bevestigden" [1]). De gedeputeerden hadden namelijk, op verzoek van den Prins, aan dezen de verschillende grieven tegen de burgemeesteren ter hand gesteld, en den Stadhouder op zeer aanmatigenden toon te kennen gegeven, dat de burgerij eischte, dat de regeeringsverandering den 5^{en} September zou plaats hebben, en dat men het niet kon dulden, dat burgemeesteren met Z. H. gezamenlijk dineerden. Raap, die nu hij zich teleurgesteld voelde, blijkbaar in heftigheid voor de anderen niet wilde onderdoen, zei den Prins zelfs, dat men nog liever een schoenmaker als gast aan het middagmaal zag,

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 55.

waaraan Van Gimnig en Feitema toevoegden, dat, als de burgemeesteren den volgenden dag weer bij Z. H. zouden dineeren, de Bijltjes hen in stukken zouden hakken [1]).

Toch scheen het, dat de gedeputeerden vonden, dat zij in hunne houding tegenover den Prins wel wat te ver waren gegaan, blijkens het antwoord, dat Van Gimnig aan de gecommitteerden gaf en doordat hij hen bij hun vertrek aanraadde om zich toch kalm te gedragen.

Dat het maar niet een losse bewering van de gedeputeerden was geweest, dat de Bijltjes weer op de been zouden komen om het aftreden van burgemeesteren te bespoedigen, blijkt hieruit, dat nog dien zelfden dag de Bijltjes besloten naar de huizen der drie burgemeesteren te gaan — burgemeester Six [2]) was nog steeds ter dagvaart — om hun te verzoeken, dat vóór 6 Sept. de regeeringsverandering zou geschieden, en dat zij Z. H. in het herstellen der privilegiën niet zouden tegenwerken.

Den 5^{en} September ontbood Z. H. de burgemeesteren, die allen ten zeerste onder den indruk waren van den oproerigen toestand van de stad en van de houding, die de burgergedeputeerden tegenover Z. H. hadden aangenomen.

Hoe noode ook, eindelijk toch ging de Prins er nu toe over, aan de burgemeesteren hun ontslag te geven [3]).

---

1) *Archives*, 4e série I, blz. 250—251.

2) Baldadigen hadden eenige dagen tevoren een briefje op zijne deur geplakt: „Dit huis is te huur; terstond te aanvaarden": Wagenaar, *Dagel. Aant.* In deze dagen verschenen ook allerlei pamfletten, waarin burgemeesteren zeer gehekeld werden: Knuttel nos. 18012—18038.

3) Opmerkelijk is het, dat burgemeesteren den vorigen dag nog geloot hadden over het begeven van de openzijnde ambten. Zoo viel aan burgemeester Sautijn het lot no. 1 te beurt, waardoor hij mocht begeven het commissarisschap van het Alkmaarder- en Monnikendammer-veer; verder het regentschap van het tuchthuis en een schuitenvoerdersplaats op den Amstel.

Burgemeester Corver zou het ambt van „visopsetter" op de Nieuwe Vischmarkt te begeven hebben en eene plaats als „vaandrig militair".

De afwezige burgemeester J. Six kreeg het regentschap van het gasthuis en had de begeving van een commissarisplaats van de wagens aan de Mulder- en Weesperpoort, benevens een biervoerdersplaats van de brouwerij „de Haan".

Aan burgemeester P. van de Poll kwam ten slotte het begeven van eene boomsluitersplaats van de Wittenburger, Kattenburger en Oostenburger boomen, benevens een kerkmeesterplaats van de Nieuwe Kerk. Zie voor dit alles *Dagel. Notulen v. Burgemeesteren*, d.d. 4 Sept. 1748.

Karakteristiek is, wat Hendrik Fagel — de kleinzoon van Hendrik Fagel, destijds griffier der Staten-Generaal, die ook met Z. H. naar Amsterdam was meegegaan — in zijn „Dagboek" mededeelt:

„Vóór de verandering van de regeering was er alle dag een groot diner bij de Prins, waar alle de oude regenten nog assisteerden. Mijn grootvader zat meest altijd naast de [oud-]Burgemeester Hendrik Harmen van de Poll; op het laatst zeide deze tegen hem: „„Griffier, doet ons een dienst, daar zullen wij je altijd voor verplicht wezen; maak toch in Godsnaam, dat de Prins ons ontslaat, want we kunnen het op deze manier niet langer uithouden; voorheen plagt iedereen te beven, als een Burgemeester op straat quam, en nu zijn we al ons aanzien quijt, wij hebben niets meer te zeggen."" Toen de burgemeester Corver, dat een deftig, braaf en eerlijk man was, afscheid quam nemen van de Prins, zeide deze tegen hem: „„het spijt mij meer als ik je zeggen kan, dat ik je van je dienst moet ontslaan, maar ik kan 't niet laten"". Hierop antwoordde Corver, dat hij dit wel wist; dat hij zelf van meening was, dat de Prins niet anders kon gehandeld hebben etc. De tranen kwamen hen beiden in de oogen en zij omhelsden elkaar op de aandoenlijkste wijs" [1]).

Ook uit de eigen woorden van den Prins kan men zijn tegenzin om de burgemeesters te ontslaan opmerken, als hij aan zijne vrouw schrijft: „J'ai eu une journée encor plus pénible qu' aucune, surtout pour l' émotion que m'a causé le congé des bourguemaitres et principalement du bon et honnête Corver, scène si touchante, qui s'est passé tête à tête, que quand je vous le raconteré, je vous ferai scheler certainement; moi-même je n' ai pu retenir mes larmes" [2]).

Thans ging de Prins over tot het benoemen van vier nieuwe burgemeesteren; liever had hij daarmede willen

1) Colenbrander, *De Patriottentijd* I, blz. 23, noot.
2) *Archives*, 4e série I, blz. 252, 253.

wachten, totdat hij weer rustig in den Haag zou zijn [1]), maar dit was niet mogelijk.

De personen, welke de Prins tot burgemeester wilde benoemen, werden nu bij hem ontboden, n.l. Mr. Ferdinand van Collen, Corn. Trip en W. G. Deutz. De laatste wilde liever niet benoemd worden, doch Z. H., die moeilijk anders geschikte personen kon krijgen, wist hem er toch toe te bewegen [2]).

Aan G. A. Hasselaar, dien de Prins tot vierden burgemeester wilde benoemen, maar die nu als gezant op het vredescongres te Aken was, schreef Z. H.: „Indien ik in dese hachelijke omstandigheden en waerin ik tot saken heb moeten resolveeren, die seer tegens mijn inborst strijden, eenige satisfactie kan ondervinden en gevoelen, het is de bewustheid, dat ik in Uw E. G. aan de stad een braef regent en cordaat patriot tot burgemeester heb besorgt, met wien ik op die gronden gaerne in het vervolgh vriendschap en vertrouwen zal cultiveeren" [3]).

In het vervolg van dezen dag kwamen vele personen op audientie bij Z. H. Onder anderen ook de afgevaardigden der kooplieden, namens wie Josua van der Poorten het woord voerde. Hij verzocht, „dat Z. H. ernstig hunne belangen ter harte zou nemen, zoo ten aanzien van den koophandel in het algemeen, die zich naar alle werelddeelen uitstrekt, als in t particulier ten opzichte van onze verafgelegen koloniën, onze navigatiën en scheepvaart en binnenlandsche fabrieken, alle welke zaken ten allen tijde met recht als de zenuwen van den burgerstaat zijn aangemerkt geweest."

Hierop antwoordde Z. H., „dat hij niet in gebreke zou blijven, alle zijne krachten in te spannen om den handel tot den laatsten adem zijns levens met alle mogelijkheid te handhaven en voor te staan; dat Z. H. door de aanstelling van

1) *Archives*, 4de série I, blz. 252.
2) Ibidem, blz. 253.
3) Ibidem, blz. 256.

de nieuwe burgemeesters en het aanstellen in den Raad van verscheidene der voornaamste kooplieden, daarvan eerlijk blijk zou geven" [1]).

De gedeputeerden der burgerij berichtten 's avonds op den Doelen aan de gecommitteerden, dat het ontslag der burgemeesteren door Z. H. was gegeven. Daar de Prins ook den wensch had geuit, dat de gedeputeerden verschillende klachten, die de gecommitteerden tegen de Regenten mochten hebben, in ontvangst zouden nemen, werd hiermee dadelijk begonnen. Alleen onderteekende bezwaren konden worden ingeleverd.

Eenige gecommitteerden deelden het ontslag der burgemeesteren mee aan het volk, dat in de benedenzaal van den Doelen vergaderd was, en waar men druk sprak over de noodzakelijkheid van regeeringsverandering. Daar was Raap weder opgetreden, die nog steeds niet ingenomen was met het verkiezen van gecommitteerden. Daar zijne aanwezigheid de onrust eerder deed vermeerderen dan verminderen, wisten enkele gecommitteerden, met wie Raap bevriend was, hem met een zacht lijntje naar de bovenzaal te doen komen. Zoodra dit geschied was, berichtten de gecommitteerden aan het volk, dat het met den gemeenzamen omgang van den Prins met de regeering gedaan was, en dat alles in orde zou komen [2]). Toen werd men op den Doelen rustig.

Vrijdagmorgen, den 6^{en} September, werd bekend gemaakt wie de nieuwe burgemeesteren waren. De Prins had zich met de gedachte gevleid, dat zoowel bij de weldenkende burgers als bij de kooplieden die benoeming de algemeene goedkeuring zou wegdragen, doch op den Doelen waren Feitema, van Gimnig, Martini en velen van de heftigste democraten volstrekt niet tevreden over deze nieuwe magistraten.

Vooral had men iets tegen van Collen, daar deze al vroe-

---

1) *Het ontroerdt Holland*, 3e deel, blz. 176—177.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 58.

ger in de regeering was geweest; men had liever J. A. Scholten of Bicker van Swieten gewild [1]).

„Voor den donder", zeiden ze, „de Prins verkragt statsprivilegiën. De nieuwe aangestelde heeren sijn niet beeter dan de oude; wij sijn met sulke burgemeesters absoluijt niet tevreeden; men kan er zijn lijf en leven niet aan vertrouwen" [2]).

Men wilde zelfs Z. H. noodzaken de verkiezing te doen uit een nominatie, door hen opgesteld. Zelfs wilden sommigen dadelijk de Bijltjes naar 't Heerenlogement sturen, om Z. H. te noodzaken andere burgemeesters aan te stellen. Inderdaad stuurde men eene deputatie naar Z. H., over welk aanmatigend optreden hij zich zeer ontstemd toonde. De Prins, vermoedende, dat ook de nieuwe vroedschapsleden, die den volgenden dag benoemd zouden worden, niet in den smaak zouden vallen van die heftige Doelisten, wendde zich weer tot Van der Meer en verzocht hem, de burgerij gunstig te stemmen daarvoor.

Van der Meer ging daarna naar Raap, die dadelijk weer bereid was, en naar eenige van diens vrienden, met verzoek om 's avonds op den Doelen te bewerken, dat men de nieuw verkozen magistraten den volgenden dag zou gaan feliciteeren. Alsdan zou de heftige partij niet durven weigeren mee te gaan [3]). Op den Doelen hield dan ook een der gematigden, die nu weer moed begonnen te vatten, eene redevoering, om steeds verdraagzaamheid te betrachten en zich geheel op Z. H. te verlaten, „opdat wij, die tot nog toe in de medewerkenden ijver tot het verkrijgen van onze aangebooren, doch lang verduisterde en ontroofde regten en geregtigheden niets onverantwoordelijk hebben verrigt, een eeuwig nut verwerven uit de tegenwoordigheid van onzen allerdierbaarsten Erfstadhouder en Vader van ons Vaderland,

---

1) *Archives*, 4e série, I, blz. 254.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 452.
3) Ibidem, blz. 455.

die ons thans tot onzer aller blijdschap en zegen te beurte is gevallen" [1]).

Zaterdag, 7 September, werd van de verandering, door den Prins in de regeering gebracht, aan de burgerij mededeeling gedaan door de volgende Notificatie, welke om twaalf uur in aanwezigheid van de nieuw verkozen burgemeesteren en raden van het Stadhuis werd afgelezen:

„Alzoo het aen Zijne Doorl. Hoogh. enz., geliefd heeft aen de Heeren burgemeesteren en regeerders dezer stad Amsteldam te doen toekomen deszelfs hooggeëerde missive, geschreven in Amsteldam, den 6 dezer loopende maend, en daerbij te kennen te geven dat hoogstgemelde Z. H., alle mogelijke poogingen hebbende aengewend om de diffidentie en murmuratie van de goede burgerije en ingezetenen tegen de Heeren Regenten op de beste, bekwaemste en discreetste maniere weg te nemen, en de gemoederen van de Heeren Regenten met die van de burgers en ingezetenen te hereenigen en te verheelen; doch dat alle dezelve poogingen tot Zijne Hoogheits leedwezen vruchteloos geweest zijnde, dierhalven in dezen bekommerlijken en perplexen toestand van zaken, en tot voorkominge van de uiterste onheilen, niets anders aen hoogstgemelde Z. H. was overgebleven, dan gebruik te maken van de authorisatie, op Hem, Heere Prinse Erfstadhouder, bij resolutie van H. Ed. Gr. Mog. van den 31 Augustus dezes jaers verleend, en van de presentatie van vrijwilligen afstand, door de Heeren burgemeesteren en vroedschappen gedaen, en in de voorsz. resolutie breeder vermeld; en dat dienvolgende Z. D. H. hadde geoordeeld, dat de vier Heeren regeerende burgemeesteren en vijf en dertig vroedschappen, (een van de 36 overleden zijnde) van de Regeeringe en uit den eed behoorden te worden ontslagen, zonder dat dezelve Heeren burgemeesteren en vroedschappen daerdoor zullen worden gekwetst of

1) *Vervolg op Wagenaar's Amsterdam*, blz. 203.

benadeeld in hunnen goeden naem en faem, veel min, dat dezelve daeruit zullen mogen worden gesuspicieerd hen in de Regeeringe van den Lande niet naer behooren gedragen te hebben; en met verdere verklaringe dat hoogstgemelde Z. H. ook ten allen tijde, zoo wanneer onverhooptelijk de nood zulks zoude mogen komen te vereischen, bereid zoude zijn, om aen gemelde Heeren ontslage Regenten zoodanige protectie en sauvegarde voor hunne persoonen, familiën en goederen te laten geworden, als dezelve zullen komen te desidereren. En dewijl het daerop verders aen hoogstgemelde Z. D. H. mede behaegd heeft, uit kragte van Hunner Ed. Groot Mog. bovengemelde resolutie van den 31 Augustus laetstleden, tot burgemeesteren aen te stellen: de Heeren Mr. Ferdinand van Collen, Heer van Gunterstein en Tienhoven enz., Mr. Kornelis Trip, Vrijheer van Oud en Nieuw Goudriaen, Langerak enz., Mr. Gerard Aernout Hasselaer en Mr. Willem Gideon Deutz; en tot vroedschappen: de Heeren Mr. Gerard Bikker van Swieten, Mr. Cornelis Hop, Mr. Pieter Six, Mr. Daniel de Dieu, Mr. Pieter Rendorp, Mr. Egbert de Vrij Temmink, Harman van Ghesel, Bonaventura Oetgens van Waveren, Mr. Gualterus Petrus Boudaen, Jacob van Strijen, Mr. Ferdinand van Collen, Mr. Gerard Aernout Hasselaer, Mr. François de Wit, Mr. Gerrit Hoofd, Mr. Pieter de la Court, Mr. Elias Schellinger, Mr. Jan Huydecoper, Mr. Daniel Deutz, Mr. Jan Baptista Slicher, Mr. Cornelis Bakker, Jan Calkoen, Mr. Jan Graefland, Mr. Willem Huigens, Mr. Hendrik ter Smitten, Pieter van Tarelink, Arend van der Waeyen, Michiel Bruiningh, Jan Agges Scholten, Joan Nicolaes van Eis, Dionys Muilman, Dirk van Marcelis, Karel Lijnslager, Volkert van Jever, George Clifford Junior, Mr. Jan Balde Junior en Mr. Matthijs Straelman".

De eerste 19 der zooeven genoemde vroedschapsleden hadden hun ambt behouden; de 17 laatstgenoemden werden nieuw aangesteld.

Het was den Prins zeer moeilijk gevallen, uit onbekendheid met de Amsterdamsche patriciërs, geschikte personen in de vroedschap te kiezen. Bovendien was bijna de geheele Regeering onderling verwant; zelfs waren de beide pas ontslagen burgemeesters Gerrit Corver en Mr. Jan Sautijn zwagers. De Prins had alles op advies van een zijner vrienden, den oud-schepen en secretaris Mattheus Lestevenon van Berkenrode gedaan. Bij dezen werkte de wrok tegen de Amsterdamsche regentengeslachten, die zijn vader buiten den invloedrijken burgemeesterskring gedrongen hadden, nog na [1]). Berkenrode kreeg het volgend jaar tot belooning eene gezantschapsplaats te Parijs.

Hoe Lestevenon hierbij te werk ging, leert het volgende verhaal, door Hendrik Fagel Jr. uit den mond van een ooggetuige, zijn grootvader, den Griffier Hendrik Fagel, opgeteekend: „Ik heb mijn grootvader zeer dikwijls hooren vertellen, dat de Heer van Berkenrode, [secretaris van de stad], in het jaar 1748 de verandering in de magistraat te Amsterdam alleen uitgevoerd had; de Prins was al een dag of veertien te Amsterdam geweest" [dit is onjuist; de veranderingen in de colleges van burgemeesteren en raden werden den 7den September gepubliceerd, en den 2den was de Prins in Amsterdam gekomen; men bedenke, dat dit opgeschreven werd in 1785] „'t was in den zomer; Mr. van Berkenrode, Mr. de Back (secretaris van den Prins) en nog een ander Heer, die tegenwoordig ook reeds overleden is, kwamen met den Prins in de kamer van mijn grootvader, die zijn apartement had op de eerste étage (van het Oude-Zijds Heeren Logement) boven dat van den Prins. Toen zeide Berkenrode: „„De Prins is al lang genoeg hier geweest; 't is tijd dat hij weder keeren gaat en dat de Magistraat veranderd worde"". Toen haalde hij een boekje voor den dag, daar de namen van de Heeren, die toen in de regeering

---

1) Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, blz. CXLVII.

waren, op stonden; diegenen, die hij er uit wilde hebben, schrapte hij een voor een uit. De Prins liet hem begaan; het deed hem leed, maar hij kon 't niet helpen en 't was noodig. Toen de rey aan de oud-schepenen gekomen was, kwam er onder anderen voor eene Warin, en toen zeide de Prins: „„die moet er toch in blijven, want dat is nog een vriend van den Griffier"", waarop Lestevenon van Berkenrode antwoordde: „„ja, die kan er wel in blijven, want die zal je Hoogheid noch goed noch kwaad doen"". Voor 't overige schikte hij alles, en de Prins volgde zijn raad blindelings" [1]).

Door de aanstelling tot burgemeester van den koopman en bankier W. G. Deutz gaf Z. H. blijk van zijn streven, om den handelsstand in de Amsterdamsche regeering aandeel te geven.

Dit bleek ook uit de aanstelling van de nieuwe vroedschapsleden.

Van de 17 nieuwe Raden behoorden er 12 tot koopmansfamiliën, die nog nimmer in de regeering gezeten hadden, o.a. de walvischreeder Pieter van Tarelink, de wijnkooper Michiel Bruyningh, de tabakskooper Jan Agges Scholten, de wolhandelaar Jan Nicolaas van Eys, de buskruitfabrikant Carel Lijnslager, de bankier George Clifford Jr., de kooplieden D. Muilman, handelende op Engeland, Dirk van Marselis op Frankrijk en Volkert van Jever op Rusland; ook de expediteur Arend van der Waeyen en de advocaat Mr. Matthijs Straalman, wiens vader een voornaam doopsgezind lakenkoopman was [2]). Zoo was dus voortaan de handelsstand weer ruimschoots vertegenwoordigd in de vroedschap.

Na het aflezen van de Notificatie, die, dank zij het werken van de gematigde Doelistenpartij, met eene algemeene uiting

---

1) Colenbrander, *De Patriottentijd* I, blz. 23; en Elias I, blz. CXLVII, noot 3.

2) Elias, I, blz. CL.

van blijdschap ontvangen werd door het volk, dat in groote menigte zich op den Dam verzameld had, gingen de nieuw benoemde vroedschappen met den president-burgemeester, vergezeld van den hoofdofficier D. de Dieu, die hun den eed had afgenomen, en van den pensionaris Staal naar Z. H., om hem hun dank over te brengen.

De gedeputeerden der burgerij brachten tegelijkertijd een bezoek aan de burgemeesteren om hen geluk te wenschen en verzochten tevens dat de oud-raad, waarin de oud-burgemeesters en oud-schepenen zitting hadden, ontslagen zou worden.

Feytema, „outré de n' avoir pas sa part du gâteau", [1]) vroeg bovendien het ontslag van de pensionarissen der stad, een ambt, waar hij zelf begeerig naar was.

De beide burgemeesteren — want de president-burgemeester was bij den Prins en de vierde, Hasselaer, in Aken — zeiden hierover te zullen beraadslagen met de anderen.

's Middags had Z. H. met de drie burgemeesteren een lang onderhoud over den krijgsraad, waarover de burgerij haar wenschen vroeger te kennen had gegeven in de drie artikelen, die, naar men meende, de goedkeuring van den Prins wegdroegen.

Het bleek echter, dat men zich in den Prins vergist had. Ook in dit opzicht aan den volkswensch gehoor te geven, lag geenszins in het voornemen van den Stadhouder, want, meende hij: „wanneer de burgers alles zouden verkrijgen, wat zij wenschten, dan zou het gedaan zijn met het noodzakelijk gezag van het bestuur, doch wanneer de balans teveel naar den kant der regenten zou overhellen, dan zouden de oude misbruiken weldra wortel schieten" [2]). Het scheen den Prins dan ook het beste toe, een middelweg te bewandelen. Van een volksregeering wilde hij volstrekt niets weten. „Il est sûr", aldus schreef hij in een brief aan

1) *Archives*, 4e série I, blz. 259.
2) Ibidem I, blz. 258.

zijne vrouw, „que le risque de voir naître ici un gouvernement populaire est infiniment plus grand et les conséquences plus dangereuses qu'on ne le croiroit par la constitution de cette ville commerçante" [1]). Het lag echter voor de hand, dat de burgerij alleen met de omzetting van den magistraat niet tevreden zou zijn. Zij verlangde meer en had het recht meer te eischen.

's Avonds was er weer vergadering op den Doelen, waar de burgerij nog eens haar grooten afkeer te kennen gaf van de afgetreden regeering en tevens sterk ijverde voor een vrijen krijgsraad.

Den volgenden dag, Zondag 8 September, ging Z. H. in statigen optocht naar de Nieuwe Kerk onder gehoor van Ds. Peyffer. De kerk was stampvol, doch door het gegons van vele stemmen kon maar drie vierde der toehoorders den predikant verstaan. Eene talrijke menigte stond op den Dam Z. H. bij het verlaten der kerk op te wachten, want zoolang hij zich in de stad bevond, had hij zich nog niet buiten het Heerenlogement begeven. Voor het middageten had Z. H. nog eene conferentie met de gedeputeerden, waarin hij Feitema, die de brutaliteit had tot den Prins te zeggen: „Weet je Hoogheid wel, dat hij in Amsterdam is?" [2]) eens „très rudement avait peigné à contrepoil" [3]) en hem duidelijk had te kennen gegeven, dat hij geen ambt zou krijgen.

In den namiddag bracht Z. H., na eerst met de burgemeesters over den krijgsraad gesproken te hebben, een bezoek aan den Botanischen tuin, om naar de twee prachtige Kaapsche ezels te kijken, die hij geschonken had. 's Avonds beraadslaagde hij met zijne raadslieden weer over den krijgsraad.

Intusschen hadden burgemeesteren aan de leden van den

---

1) Ibidem, blz. 258.
2) *Gedenkschriften van Van Hardenbroek* I, blz. 14.
3) *Archives*, 4e série I, blz. 263.

oud-raad geschreven, of zij genegen waren in het belang van de rust in de stad hun ambt neer te leggen. Niet ieder toonde zich daartoe even bereidwillig. Zoo schreef de oud-schepen Heemskerk aan burgemeesteren: „Ik kan niet zien, dat door mijn oud-scheepenplaats ik iets het allerminst tot onrust van deze stad hebbe gecontribueert, dat ik dus ook niet kan denken, dat door van deselve afstand te doen, de rust in deese stad kan worden hersteld, doch dat, bij-aldien geoordeeld werdt van mijn afstand van de oud-scheepenplaats de rust van deze stad te dependeeren, ik in zoodanig geval, doch anders niet, bereid ben deselve aan de rust van de stad op te offeren" [1]).

Maandag, den 9en Sept., besloot de oud-raad afstand te doen van zijne waardigheid. Burgemeesteren gaven hiervan kennis aan de gedeputeerden der stad in den Haag, en gelastten hun Dinsdag aan de Staten van Holland te verzoeken, „dat de resolutie van den 31 Aug. ook moge worden geamplieert en geëxtendeert tot het college van de Heeren Schepenen, jegenwoordig fungerende, midsgaders tot alle de verdere leeden, zoo van oud-burgemeesteren als van oud-schepenen, het college van den oud-raad composeerende, alles onder dezelfde protestatiën en modificatiën, zoo van non-prejudicie, als van protectie en sauvegarde respective, als met relatie tot het collegium van Heeren burgemeesteren en van de vroedschap is geschiet" [2]).

Om dit te bespoedigen vroegen burgemeesteren aan de gedeputeerden ter dagvaart, dat zij den raadpensionaris zouden verzoeken, de vergadering der Staten zoo vroeg mogelijk te laten beginnen, hetwelk Z. H. ook heel gaarne wenschte, en de genomen resolutie zoo spoedig mogelijk aan de Regeering op te zenden [3]).

Op den Doelen waren dien dag de gecommitteerden al

---

1) *Missiven Oud-Raad*, d.d. 7 Sept. 1748.
2) *Resol. Vroedschap*, d.d. 9 Sept. 1748.
3) *Missiven ter Dagvaart*, d.d. 9 Sept. 1748.

vroeg bijeengekomen, om te beraadslagen over den vrijen en onafhankelijken krijgsraad, dien men van Z. H. verlangde. Daar het gerucht liep, dat Z. H. vijf kolonels zou aanstellen, waarvan twee uit de Regeering en drie uit de burgerij, wilde men een request opmaken, waarin men eenparig zijn wensch uitte, alleen een krijgsraad te hebben, geheel onafhankelijk van de Regeering [1]).

Het volk, dat dit vernomen had, was in grooten getale op den Doelen gekomen. Sommigen ergerden zich over eenige uitdrukkingen in de Notificatie van den 7en. Men was er vertoornd over, te lezen, „dat de regenten van haar eed ontslagen zijn, zonder dat dezelve Heeren burgermeesteren en vroedschappen daardoor zullen worden gekwetst of benadeelt in haar goede naam en faam, veel min dat dezelve daaruyt zullen mogen werden gesuspicieert haar in de Regeering van den Lande niet na behooren gedraagen te hebben". Men zeide, dat aan Z. H. toch met krachtige bewijzen onder het oog gebracht was, hoe zij geregeerd hadden.

Men begon ook de gecommitteerden te beschuldigen, dat zij nalatig waren in hunne plichtsbetrachting en de burgers bedrogen in plaats van hen te helpen [2]). De gecommitteerden, die in een der bovenzalen van den Doelen vergaderden, werden van die uitingen van het volk op de hoogte gesteld. Daarom zonden ze vier afgevaardigden naar Z. H., om hem mee te deelen, hoe zeer men verlangde naar een vrijen krijgsraad. De Prins ontving hen beleefd, hoewel zij met eene zekere aanmatiging optraden. Z. H. zei hun, dat, als zij hem door middel van een request wetten wilden voorschrijven in zijn beraadslagingen, hij dan met genoegen afstand zou doen van de regeling van zaken; dat hij, tegen zijn geweten in, geene beslissing kon nemen, die hij nadeelig achtte voor zijn vaderland. Ook gaf Z. H. hun te kennen, dat hij op een nieuw dergelijk verzoek niet gesteld was,

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 70.
2) Ibidem, blz. 71.

want dat zou hij beschouwen als gemis aan vertrouwen; ook herinnerde hij hen nog eens aan de belofte, door het volk den 29en aan Bentinck van Rhoon gedaan, om de zaken ter beslissing over te laten aan den Stadhouder [1]).

Hierop antwoordden de afgevaardigden, dat zij met die belofte niets te maken hadden, daar er toen nog geen gecommitteerden waren. Een hunner was zoo stoutmoedig te zeggen, dat zij wel vertrouwen stelden in den Prins en wisten, dat hij hun recht wilde doen wedervaren, maar dat zijne raadgevers hem er van afhielden, waarover Bentinck zich zeer boos maakte [2]).

In de vergadering van de gecommitteerden teruggekeerd, deelden de afgevaardigden het gesprek met Z. H. mee, waarover velen niet tevreden waren. De gecommitteerde Mr. J. B. Commelin, een gematigd man, hield een rede, waarin hij aantoonde, dat al zou Z. H. twee van de vijf kolonels uit de regeering aanstellen, dit zoo onbillijk niet was. Doch zijne gematigdheid was de oorzaak, dat hij zich vele vijanden maakte, die hem zelfs het bijwonen van de verdere vergaderingen wilden ontzeggen [3]). Het volk, in de groote zaal, werd intusschen hoe langer hoe heftiger. Ja, zelfs dreigde men een inval te doen in de kamer der gecommitteerden en hen uit de vensters te werpen. Nu eens zeide men, dat de gecommitteerden door het Hof waren omgekocht, dan weer dat de nieuwe regeering, van welke men Jever en Muilman met name noemde, dit had gedaan.

Het was voorwaar geen aangenaam ambt, dat van gecommitteerde, want allerlei verwijten kregen zij te hooren, o.a. dat zij geen oprecht verslag hadden gegeven van hetgeen zij ten Hove en elders hadden verricht, en de burgerij op allerlei wijze schandelijk hadden misleid. Een der gecommitteerden toch had den 5en Sept. openlijk gezegd, dat „het

1) *Archives* 4e série I, blz. 265.
2) Ibidem, blz. 266.
3) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 71.

voorzigtigste deel van hun beleid voor de menigte verborgen was gehouden" [1]). Ook de Prins moest het ontgelden. „Voor den bliksem", zei men, „de Prins is soo goedt als de rest" [2]).

Hoe ook Raap, de Huyser en hunne vrienden tot kalmte aanraadden, het was vruchteloos. Ook zij moesten menig verwijt hooren. Zoolang de Raap-partij op den Doelen bleef, beweerde men, zou er nooit een vrije krijgsraad komen [3]).

Zoo heftig ging het toe op den Doelen, dat, zooals de Boer opmerkt, „zoodra de eene Doelebroeder den anderen maar in 't minste iets tegensprak, zoo dreigde men den tegenzegger terstond uyt het venster in 't water te werpen" [4]).

De gecommitteerden vonden het nu het raadzaamst, om degenen, die het laatst bij Z. H. waren geweest, naar de volksvergadering te sturen en aan deze het geheele onderhoud met Z. H. te laten meedeelen. Hierdoor werd het volk rustiger en ging langzamerhand weg.

Intusschen hadden de leiders der gematigde partij, ziende, dat zij machteloos waren geworden, doordat de Stadhouder hen zeer teleurgesteld had, den Doelen al verlaten en wilden zich aan alles onttrekken. Bij de gecommitteerden hadden zij het volgende geschrift ingeleverd:

„Vermids wij heden morgen al te klaar hebben ontdekt, „dat men ons verdenkt, alsof wij ter verdrukking van der „burgeren voorrechten en gerechtigheden met lieden van „'t Hof van Zijne Hoogheid enz. in onderhandelinge waren, „en dat aan den anderen kant ook eenigen uwer bezig zijn „met ons bij het Hof en de burgerij verdacht te maken, om „ons dus (ware het mogelijk) in haat van Zijne Hoogheid „zoowel als der goede burgerije te brengen; zoo is het, dat „wij met dezen verklaren, als eerlijke lieden, die tot op dit „uur niets anders dan een onderling vertrouwen en een „algemeen welzijn dezer stadt in alle betamelijkheid behar-

1) Wagenaar, *Verhaal van de verandering der Regeeringe in 1748.*
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 455.
3) Ibidem, blz. 455.
4) De Boer, *Chron. Hist.*, blz. 116.

„tigd hebben, dat wij niets bij Zijne Hoogheid hebben te „berde gebracht, dan hetgeen ten nutte en welvaart dezer „goede burgerij kon dienen, en dat wij altoos verslag van „de waarheid aan de vergaderde burgerije hebben gegeven, „gelijk wij ook aan Zijne Hoogheid van wege de brave „burgerije hebben gedaan. Wijders verklaren wij, dat wij „om gemelde redenen, dewijl de zaken ter decisie van Zijne „Hoogheid zijn overgegeven en ook omdat men zegt, dat „wij geen gecommitteerden zijn, goed gevonden hebben, „gelijk wij goedvinden met dezen, om in 't openbaar te be- „tuigen, dat wij, om alle redenen van achterdocht te ver- „mijden, voortaan voornemens zijn geworden om ons met „deze teedere zaak niet verder in te laten of te bemoeien; „alleen aan de Heeren gecommitteerden overlatende om zelf „hunne zaken voor te stellen, vermids het zeker is, dat zulke „lieden, waarvoor men ons houdt te zijn, (hoewel wij daar- „tegen wel op 't nadrukkelijkst protesteeren) niet anders dan „verwarring in de goede zaak zouden brengen, al waaromme „wij ook goedgevonden hebben niet wederom in UE. ver- „gadering te komen, tenzij gijlieden, mijne Heeren! ons „gezamenlijk daartoe zult gelieven te komen verzoeken.

„Inmiddels Godt, die een kenner der harten is, vurig „biddende zijn zegen over U te willen uitstorten, ten einde „de goede zaak een goed einde te doen nemen, betuigen „wij voor 't overige dat wij waarlijk zijn,

„Uw welmeenende Medeburgers en Liefhebbers „der Vrijheid, op wetten en billijkheid steunende.

P.S. „Wij hebben ook raadzaam „gevonden dezen ter onzer verant- „woordinge in 't openbaar door den „druk gemeen te doen worden."

„In Amsterdam, 9 September 1748".

(was get.)
D. Raap.
J. C. de Huijser.
Elie Chatin.
J. Romans.
P. Deurhoff.
G. Wagenaar.
L. Hoen. [1])

1) Knuttel no. 18040.

Ook op straat en in de herbergen nam het gemor tegen den Prins toe. Zoo verhaalt Wagenaar: „'t Gemor tegen den Prins gaat nog voort. Eenige Friezen zeggen hier openlijk, dat zij slaven geworden zijn en dat men 't ons ook zoekt te maken. Eene Oosterbaan (burgercapitein te Harlingen), in eene herberg zittende, roept: „de Staten boven, Oranje onder!" waarop een Amsterdammer hem dreigt te slaan, en de ander antwoordt, dat de geheele keerel, meenende de Prins, hem geen slag waardig is". Men strooide gedrukte briefjes, behelzende een waarschuwing, dat men nu op zijne hoede moest zijn, dat „onze vrijheid" in gevaar was [1]).

Er bleef geen ander middel voor de gecommitteerden over, om de oproerige bewegingen van het volk te stillen, dan bij Z. H. nog eens met kracht aan te dringen op een vrijen krijgsraad. Te dien einde maakten zij het volgende request op, dat de gedeputeerden nog denzelfden dag (9 Sept.) aan Z. H. overhandigden:

„Aen Z. D. H. den Prinse Erfstadhouder

Geeven wij ondergeschreven supplianten, gecommitteerden van de onderstaende wijken der Amsteldamsche burgerije, aen Uwe D. H. met veel eerbied te kennen, dat aen de suppl. bij gerugte ter oore was gekomen, alsof Uwe D. H. genegen zoude zijn om hun verzoek, vervat in de bijlage bij het overgepresenteerde Request, ten aanzien van een Burger independenten vrijen Krijgsraed, bestaende in vijf Burger-Kollonellen en zestig Burger-Kapiteinen, allen buiten de leden der Regeering, niet naer hunne hartwenschende verwagting zoude ten effect willen begunstigen, en alzoo hetzelve volgens de betuigenisse van de algemeene burgerije, aen ieder onzer byzondere gecommitteerden gedaen, in zich zelf zoude naslepen de verwoestinge van onze tot heden toe algemeene Burger-Unie, zoo hebben wij ondergeschreven suppl.

1) Wagenaar, *Dag. Aant.*

onderling nodig geoordeeld Uwe D. H. ten anderen male daervan inductie te geeven, ten einde het Uwe D. H. eenmael moge behagen, ons zoo zeer belanghebbend verzoek met een gunstig Fiat te bekroonen, tot welks effect de suppl. hun goed en bloed, als het dierbaerste, in navolging van Uwe D. H. doorl. Voorvaderen, gewillig en bereid zijn op te offeren; verzoekende de suppl. verder dat de verkiezing uit de burgerije tot Kolonellen en Kapiteinen dezen male door Uwe D. H., naer zijne D. H. wijze en hooge raedsgeevinge, moge geschieden, en dat het Uwe D. H. moge behagen de suppl. hier van ieder hunne bijzondere wijk de verkiezing in 't toekomende over te laten" [1]).

Na een kort gesprek met de gedeputeerden nam Z. H. dit request aan en deelde hun mee, dat hij nu van elke beslissing omtrent den krijgraad wenschte af te zien, waarna de gedeputeerden teleurgesteld heengingen. Zelfs 's nachts liet men den Prins niet met rust; tegen half vier traden Grovestins en de beide Bentincks in de kamer van den Stadhouder om hem mee te deelen, dat er groot misnoegen in de stad was, en dat de officieren van de wacht hem wilden spreken. Binnengelaten bij Z. H., vertelden deze officieren, dat er voor het hekwerk eene groote menigte menschen stond, die luide riepen om een vrijen krijgsraad en die Z. H. wilden spreken. Een achttal Doelisten eischten toegelaten te worden bij Z. H.; toen dit was toegestaan, drongen zij er op aan, dat de Prins aan het verlangen van het volk ten opzichte van den krijgsraad zou voldoen; zij zeiden, dat er wel een bloedbad zou kunnen ontstaan, als de Prins niet toegaf.

Z. H. antwoordde hun: „Ik heb mij gisteren al omtrent den vrijen krijgsraad gedeclareerdt, dat ik daar mijne handen van aftrek en hetzelve aan de burgers overgeef" [2]).

---

1) *Ned. Jaerboeken* 1748, blz. 864.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 459.

Den volgenden morgen, den 10en Sept., stonden reeds vroeg weer Doelisten voor het Heerenlogement.

Op den Doelen waren de gecommitteerden reeds tijdig bijeengekomen en had men het druk over hetgeen in den afgeloopen nacht was voorgevallen. De een vertelde dit, de ander dat. Enkele burgers, die dien nacht de wacht voor het Logement hadden gehouden, werden door hunne officieren naar de vergadering der gecommitteerden gezonden, om de ware toedracht der zaken mee te deelen.

's Middags had de Prins eene bijeenkomst met burgemeesteren van 12 tot 5 uur, na eerst met zijne raadslieden druk over de moeilijkheden gesproken te hebben.

Willem Bentinck, „le gros Tribun", zooals de Stadhouder hem noemde, vertoornd over de beschuldigingen, hem door de gecommitteerden naar 't hoofd geslingerd, toonde niet meer die bereidwilligheid om voor het volk op te treden, als vroeger. Het hinderde hem zeer, de volksgunst verloren te hebben [1]).

De Prins, ziende dat hij zich niet langer aan den wensch van het volk kon onttrekken, nam in overleg met de burgemeesteren het besluit, om het volgend gedrukt stuk in 't licht te geven, waarin hij zijne toestemming tot een vrijen krijgsraad gaf:

„Dewijl het Zijne Hoogheyd toeschijnt uyt hetgene van verscheidene kanten is voorgekomen, dat het zeer moeyelijk, zoo niet ondoenelijk, zal zijn, de schikking omtrent het werk van de Krijgs-Raad zodanig te maken, dat dezelve aan alle even aangenaam zal zijn, heeft Zijne Hoogheyd, na daarop te hebben ingenomen de consideratiën van Heeren Burgemeesteren, vermeynt, dat het voor de rust van de stad, en om aan de goede burgerije zooveel doenlijk genoegen te geeven, best en dienstig zal zijn:

Dat zal werden gehouden een Vrije Krijgs-Raad, bestaande

1) *Archives*, 4e série I, blz. 269.

uit Capiteins, Lieutenants en Vendrigs. Dat iedere Compagnie, na gehoudene omvraag, daartoe zullen committeeren zodanige van de voorsz. Officieren uit hunne Compagniën, als haar aangenaam zal zijn.

Dat vervolgens dezelve Capiteins, Lieutenants en Vendrigs, op die wijze door ieder Compagnie bij meerderheid van stemmen gecommitteerd zijnde, dezelve zullen doen een aanstelling van vijf Collonellen, en vervullen de plaatsen van die Capiteinen, Lieutenants en Vendrigs, die aan hunne Compagniën niet aangenaam zouden mogen wezen, ofte dat zij zullen maken een dubbel getal van Persoonen, en het selve getal aan Zijne Hoogheyd presenteeren, om daaruit bij Zijne Hoogheyd de electie en aanstelling te werden gedaan, tot vervulling van de plaatsen dergeene, die uitgevallen zijn.

Gedaan tot Amsterdam, den 10 September 1748.

Prince D'Orange en Nassau.

Ter ordonnantie van zijn Hoogheid,
J. de Back [1])".

Den volgenden dag kwam een der gecommitteerden den Doelen binnenstormen met de meedeeling, dat hij aan het Heerenlogement vernomen had, dat Z. H. toegestemd had in een nieuwen, onafhankelijken krijgsraad, geheel volgens den wensch der burgerij. Een luid gejuich ontstond, dat nog toenam, toen een tweede dezelfde heugelijke tijding bracht.

Enkelen twijfelden toch nog aan de waarheid hiervan, want, zeiden ze, dan zou Z. H. dit gisteren avond al bekend hebben gemaakt, en moesten de gedeputeerden er toch mee in kennis gesteld zijn.

Aan het volk, dat inmiddels ook op den Doelen verga-

1) Knuttel, no. 18042.

derd was, werd de blijde tijding aangaande den krijgsraad meegedeeld, wat algemeene vreugde gaf.

Om nu zekerheid te hebben, gingen enkele gecommitteerden naar het Heerenlogement, en kort daarna kwamen de gedeputeerden in den Doelen met het bericht, dat zij Bentinck gesproken hadden, die zich er over verbaasd had, dat de bekendmaking van Z. H. omtrent den krijgsraad hun nog vreemd was, aangezien die den vorigen avond al gedrukt was, en verscheidene exemplaren ervan ter hand waren gesteld aan kolonel van Loon, met het doel ze aan de burgers, die voor het Logement de wacht hielden, uit te reiken, hetgeen echter bleek niet geschied te zijn.

Men besloot onmiddellijk enkele gecommitteerden naar 't huis van den kolonel te zenden, om eenige exemplaren te mogen ontvangen. Een drievoudig: „Houzee, vivat Oranje en de Vrijheid!" [1]) werd in de vergaderzaal der gecommitteerden gehoord, toen ze met eenige gedrukte bekendmakingen binnen kwamen.

Nadat er druk gesproken was over den inhoud, die voor iedereen niet even duidelijk was, en velen een afschrift er van hadden gemaakt, ging men uiteen. Ook het volk op de groote zaal verliet nu voldaan den Doelen.

De volgende dagen was men al vroeg in alle wijken bezig met het verkiezen van de nieuwe officieren voor den Krijgsraad. Daar men de woorden „aangenaam" en „niet aangenaam", waarvan in de proclamatie van Z. H. gesproken was, niet goed begreep, of niet goed wilde begrijpen, ontstond er in menige wijk eene groote verwarring, wanneer de een de officieren wilde afzetten en de ander ze wilde behouden. De gecommitteerden zagen die verwarring, die in sommige wijken gepaard ging met allerlei omkooperijen. Daarom namen zij het besluit, de volgende Notificatie te laten drukken en die uit te deelen:

---

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 82.

„Word bekent gemaakt, dat de gezamentlijke gecommitteerdens uit de respective wijken aan ieder verzoeken, om geen vergadering over den Krijgs-Raad bij te woonen, zonder alvoorens met de gecommitteerdens, elk in zijn wijk, daarover gesprooken te hebben, ingevolge de qualiteit aan hun gegeeven".

De gecommitteerden spraken tevens af, dat ieder in zijne wijk zoo spoedig mogelijk bij trommelslag de compagnie zou bijeenroepen, om de officieren te kiezen.

In vele wijken stoorde men zich echter niet aan de Notificatie en vergaderde op eigen gelegenheid.

In wijk 11, van kapitein Chr. Scholten, wilden sommigen dezen als kapitein behouden, waartegen anderen zich met kracht verzetten, omdat zijn vader Raad was geworden en zij dit in strijd vonden met een vrijen, onafhankelijken krijgsraad [1]).

In wijk 20 maakte men geene verandering, ofschoon de kapitein aan een lid der regeering verwant was. Hoewel men in wijk 23 niets tegen den kapitein had, wilden toch velen hem ontslaan, omdat hij buiten de wijk woonde [2])!

Om nu het kiezen van een absoluut vrijen krijgsraad te bevorderen, werd eene gedrukte Publicatie verspreid, waarin men sterk afkeurde, dat sommigen toch kapiteins verkozen hadden, die aan leden der regeering verwant waren, „alzo deeze zaak niet alleen soude strekken tot onzer aller overgroote schande en schaade, maar omdat het ook met reden te

1) *Vervolg op Wagenaar's Amsterdam*, XXVIe boek, blz. 9. — Zijne tegenstanders maakten hem zoo zwart mogelijk in het volgende „Troostgedicht" (zie *Tijdgeschriften*, bundel 1748, Gem. Archief Amsterdam):

„De dappere en schrandere Christiaan,
„De zoon van Scholten, spande uit baetzucht
„Of liever uit waenwijze staatzucht
„Met Feitema en Gimnig aan.
„Hij zocht, als het volkje van hunne orden,
„'s Lands voordeel niet, maar eigen winst;
„Dus dacht hij Schepen, of voor 't minst
„Der Burgeren Colonel te worden,
„Doch 't is hem allebei gemist".

2) Wagenaar, *Dagel. Aant.*

dugten is, dat door deeze genome besluiten, geen regtgeaart patriott kunnende dulden, daaruit groote onheilen voor sodanige burgers alsook voor deeze stadt soude ontstaan" [1]).

Eenige gematigde gecommitteerden kwamen op den Doelen met het voorstel, aan Z. H. de verkiezing van den vrijen krijgsraad over te laten. Te dien einde gingen eenigen hunner naar Z. H., met het verzoek of hij in iedere wijk een kapitein, luitenant en vaandrig geliefde aan te stellen, aan de oude en nieuwe regeering niet nader verwant zijnde, dan als neef, en die dan zooveel mogelijk in de wijk zou wonen. Ook wenschten zij, dat Z. H. onder dezelfde voorwaarden ook de vijf kolonels zou benoemen, en dat voortaan iedere wijk hare officieren zou mogen verkiezen, doch de kolonels door den Krijgsraad. Z. H. antwoordde hierop: „dat de compagniën, die geen officieren hebben, aan hun aangenaam, eene nominatie zouden kunnen inzenden aan den Krijgsraad".

Desniettegenstaande ging iedere wijk voort met het verkiezen van officieren, zooals men het 't best oordeelde, hoewel Z. H. meermalen uitdrukkelijk aan verschillende gecommitteerden, die hem eene aanstelling van de nieuwe officieren ter goedkeuring brachten, te kennen had gegeven, dat „door de compagniën, geen officieren hebbende, eene nominatie zoud werden overgegeven aan den krijgsraad, aan welken krijgsraad was overgelaeten om de plaatzen der officieren, die niet aengenaam zijn, te vervullen, of een nominatie van een dubbel getal aan Zijne Hoogheyd over te geeven" [2]).

Inmiddels was de krijgsraad zeer onvoltallig bijeengekomen en wegens afwezigheid van de kolonels, die bedankt hadden, geopend door den oudsten kapitein. Den 13^{en} September was er weer vergadering van den krijgsraad, waarin van vele officieren de ontslagaanvrage was

1) *Korte Schets der Burgers in Amsterdam,* blz. 154.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 90, noot.

ingekomen. Hoewel de oudste kapitein ook zijn ontslag had aangevraagd, bleef hij toch, op verzoek van den Prins en de burgemeesteren, aan, tot alles geregeld zou zijn.

Het verkeerd opvatten van zijne proclamatie omtrent den krijgsraad mishaagde den Prins ten zeerste. Hij verlangde niets liever, dan dat de zaken zoo spoedig mogelijk geregeld zouden zijn. Daarom gaf hij den voorzitter van den krijgsraad in een onderhoud met burgemeesteren te kennen, dat de krijgsraad den volgenden dag de vijf kolonels moest kiezen en de officiersplaatsen moest aanvullen, maar „bijaldien het onverhoopt mogt gebeuren, dat men het met den krijgsraad niet eens kon worden, dat men alsdan een nominatie van allen moest maken, en dezelve aan Z. H. overhandigen". Doch, voegde de Stadhouder er bij: „liefst blijf ik er van verschoond" [1]).

De Prins verlangde er reeds lang naar, te vertrekken. Hij had het gerucht laten verspreiden, dat hij Zaterdag 14 Sept. de stad zou verlaten [2]). Doch de rumoerigheid van het volk op den Doelen, dat eerst nog eene verandering in den oudraad wilde, en ook de onafgedane zaken van den krijgsraad noodzaakten den Prins nog wat langer te blijven.

Den geheelen dag had Z. H. „evenals een geneesheer, die consult gaf" [3]), gecommitteerden moeten ontvangen. Dringend had hij hun verzocht, zoodra de moeilijkheden uit den weg geruimd waren, hun ontslag in te dienen als gecommitteerden en de Doelenvergaderingen te staken [4]).

Dien dag bood de nieuwe Regeering den Prins ten stadhuize een maaltijd aan. Onder geleide van eene compagnie burgers vertrok Z. H. er heen. Meermalen vertoonde hij zich voor de open vensters, tot groot genoegen van de menschenmassa, die zich op den Dam verzameld had.

---

1) Bicker Raye, *Notitie* enz., blz. 130.
2) *Archives*, 4e série I, blz. 272.
3) Ibidem, I, blz. 270.
4) Ibidem, I, blz. 273.

's Avonds keerde Z. H. onder fakkellicht naar zijn logement terug.

Daar door de gecommitteerden in hunne avondvergadering besloten was, dat de gedeputeerden met Z. H. over het veranderen van den oud-raad zouden spreken, kwamen den volgenden morgen, 14 September, reeds vroeg eenige gedeputeerden op den Doelen met de mededeeling, dat die zaak al geregeld was.

Inderdaad had de Prins, die den 10^{en} door de Staten van Holland gemachtigd was, om ook den oud-raad te veranderen, de lijst van de nieuwe leden aan burgemeesteren overhandigd, die 's morgens de Notificatie van de pui van het stadhuis lieten aflezen; ook bij dit ontslag werden dezelfde formules omtrent sauvegarde enz. gebruikt als bij het ontslag der overige regenten [1]).

Tevens benoemde Z. H. vier nieuwe schepenen, namelijk Willem Heemskerck, Jan Balde Jr., Jan Nicolaas van Eys en Mr. Matthijs Straalman. Aangezien de beide eersten bedankten, werden eenige dagen later in hunne plaats benoemd: Mr. Elias Schellinger en de bankier Daniel Hogguer.

Ook nu toonde de Prins, dat hij in de groote handelsstad aan de kooplieden meer regeeringsplaatsen wilde geven. De benoemde schepen Jan Nicolaas van Eys was wolhandelaar en de vader van den Doopsgezinden advocaat Mr. Straalman was een voornaam lakenkooper [2]).

De Prins had zich voorgenomen te vertrekken, nadat de afkondiging geschied was, en had Grovestins reeds order gegeven alles voor de reis te regelen, toen burgemeesteren den Stadhouder kwamen verzoeken, nog den uitslag van de verkiezingen voor den krijgsraad af te wachten, opdat hij door eene eindbeslissing zoo noodig de laatste hand zou leggen tot herstel van de rust [3]).

---

1) *Nederl. Jaerb.* 1748, blz. 869.
2) Elias t. a. p. blz. CI.
3) *Archives* 4e série I, blz. 275.

De Prins beloofde toen, op sterk aandringen van burgemeesteren, te zullen blijven tot den volgenden morgen.

De krijgsraad was inmiddels weder vergaderd. Daar van ongeveer alle wijken verslag was ingekomen omtrent de verkiezingen, bepaalde de krijgsraad, om de rust in de stad te herstellen, „dat de verkiezingen of aenstellingen door den Krijgsraad voor deze wijze, zooals die door de burgerije is geschied, zal geaccepteerd en goedgekeurd werden" [1]). Op aanraden van den Prins, met wien de oudste kapiteins den vorigen avond een onderhoud hadden gehad, was men tot dezen maatregel overgegaan. Tevens werden de vijf kolonels benoemd, allen naar den wensch der burgerij.

Den heelen dag had het gerucht geloopen, dat Z. H. zou vertrekken. Reeds meermalen waren er gecommitteerden naar het Logement gegaan om zekerheid hieromtrent te verkrijgen, doch zij konden niets te weten komen. 's Avonds brachten de gedeputeerden in den Doelen de tijding, dat Z. H. den volgenden dag na kerktijd zou vertrekken.

Dadelijk nam men het besluit den Vorst op even waardige wijze uitgeleide te doen, als men hem had ingehaald. De Bijltjes werden hiervan verwittigd en verzocht den volgenden dag weer hunne diensten te verleenen. Sommigen stelden voor om meer compagniëen burgers dienst te laten doen, dan den vorigen keer. Zonder talmen zond men nu eenige gecommitteerden naar de kolonels, die zich bij de burgers zeer gezien maakten, door te beloven, dat er zooveel compagniëen onder de wapenen zouden komen, als vereischt werd van het Heerenlogement tot de Leidsche poort [2]).

Zondag, den 15^{en} September, den laatsten dag van het verblijf van Z. H. te Amsterdam, woonde hij de godsdienstoefening bij in de Nieuwe Kerk onder gehoor van Ds. J. Marchie. De gecommitteerden, die in den Doelen bijeengekomen waren, besloten gezamenlijk naar het Logement

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVI, blz. 93.
2) Ibidem, blz. 96.

te gaan, waar de gedeputeerde Gimnig, uit naam der burgerij, Z. H. zou bedanken. Tegen half elf keerde Z. H., vergezeld van burgemeesteren, uit de kerk terug naar het Logement. Nadat de Stadhouder aldaar hartelijk afscheid genomen had van de Regeering, ging hij naar de zaal, waar zich de gecommitteerden bevonden. Gimnig hield hier toen eene afscheidsrede in opgeschroefde taal, waarin hij den Stadhouder den naam „den Grooten" gaf, en hem bedankte voor al de weldaden, die Z. H. door de verschillende veranderingen in de Regeering en in den Krijgsraad aan de burgerij had geschonken.

Na Z. H. eene voorspoedige reis te hebben toegewenscht, sprak Gimnig ten slotte den wensch uit, dat „de Jehova tot onze Stad en Landes nutte nog een reeks van jaren Uwe D. H. moge sparen in voorspoedige en gelukkige regeeringe en Uwe D. H. alles geven, dat dezelve hier gelukkig (kan maken, en na deezen tijd kan eeuwig vergenoegen".

Hierop antwoordde Z. H. in gloedvolle taal, tevens de gecommitteerden verzoekend, om zich voortaan rustig te gedragen, hunne vergadering te ontbinden, en dat ieder weer tot zijne gewone bezigheden zou terugkeeren.

Kort nadat de Prins weer in zijne gewone vertrekken was teruggekeerd, kregen de gecommitteerden bericht, dat Z. H. op het punt stond te vertrekken. In een statigen optocht vertrok de Prins. Vooraan liepen weer de Bijltjes met hun Oranjevaandel, daarop volgden de gecommitteerden, twee aan twee, met Oranjekokarden op den hoed, vervolgens Z. H. met gevolg, en ten slotte een aantal aanzienlijke heeren in koetsen, terwijl langs den geheelen weg de burgers in de gelederen stonden. Aan de poort der stad nam Z. H. nogmaals afscheid van de burgemeesteren en de vijf kolonels, waarna hij onder saluutschoten en luid gejuich der burgerij den Amstelveenschen weg opreed.

Nu keerden de gecommitteerden en de Bijltjes in optocht terug naar den Doelen, waar de stoet ontbonden werd.

Toen de Prins vertrok, werd gelijktijdig eene publicatie van het stadhuis afgelezen, waarin Z. H. zijne onvergenoegdheid over al het gebeurde aldus te kennen gaf: „Wij Willem Carel Hendrik Friso, bij der Gratie Gods, Prinse van Orange en Nassau etc. Doen te weten: dat wij van de goede burgerije en ingezetenen der stad Amsterdam verzogt zijnde om aan dezelve te geven een vrije krijgsraad, en om voor eenmaal te willen aanstellen de leeden, die denzelven krijgsraad zouden uytmaken, met een getal van vijf collonellen aan het hoofd, onse gedagten hebben laten gaan over de beste en bekwaamste wijze, op welke aan het oogmerk en verlangen van de goede burgerije wezentlijk — en zonder te kwetsen de privilegiën en grondwetten van den lande in het algemeen, en de praeëminentiën en voorregten van de krijgsraad in 't bijzonder, die zij bij haar opregting, genoegzaam zo oud als die van de Republicq zelfs, heeft verkreegen, alle zaaken, aan welkers handhouding wij ons bij gestaafden eede hebben verbonden -- zoude kunnen werden voldaan.

Dat wij, hangende onze deliberatiën over die gewigtige zaak, met leedwezen bespeurd hebben, dat door eenige kwalijk geintentioneerde aan de goede burgerije en ingezetenen verkeerde denkbeelden van het waare bestaan van een vrije krijgsraad wierden ingeboezemd, welke dagelijks meer en meer gevoed wordende, zoo diepe wortelen geschooten hebben, dat daaruit zijn voortgekomen zoodanige ongerijmde verzoeken, dat de inwilliging derzelve, wel verre van te strekken ter bereiking van de waare oogmerken en de wezendlijke vervulling van het verlangen van de goede burgerije, integendeel met zig zoude medebrengen eene notoiren inbreuk in de privilegiën, en eene geheele vernietiging van de oude en wettig verkregene regten en praeëminentiën van den krijgsraad, en van die vrijheid zelfs, die verzogt werd, dat door ons aan den krijgsraad mogte werden gegeven.

Dat alle deze omstandigheden ons gepermoveerd hebben, om zonder de zaak tegen zooveele kwalijk opgevatte denkbeelden te decideeren, een middel tot geruststelling van de goede burgerije aan de hand te geven, gelijk wij bij onze verklaring van den 10den dezes gedaan hebben, in substantie daarin bestaande, dat uit de officieren, aan de burgerije aangenaam, zoude werden gehouden eene vrije krijgsraad, om te vervullen de plaatzen van de officieren, die onaangenaam zijn, alsmede om aan te stellen vijf collonellen, of wel eene nominatie van een dubbel getal te formeeren, en die aan ons te presenteeren, om daaruit bij ons de aanstelling te werden gedaan; alles met dat inzigt en in die regtmatige verwagting, dat door deze provisionele schikking overvloedige stoffe van vergenoeging aan de goede burgerije, en teffens aan de gemoederen tijd tot bedaring gegeven werdende, de zaken, zooals het behoort, met een onzijdig oogh en zonder vooroordeelen in haare waare geschapenheid zouden konnen werden beschouwd.

Dog dat wij tot ons smertelijk leedwezen ondervonden hebben, dat onaangezien de onophoudelijke zorge, vlijt en moeyte, bij ons aangewend om alles ten beste te bestieren, de uitkomst aan onze regtmatige verwagting geenszints heeft beantwoord, zoowel met opzigt tot het houden van een vrije krijgsraad, overeenkomstig aan onze gedeclareerde intentie, als met opzigt tot de zoozeer gewenste en verhoopte verandering in de gesteldheid der gemoederen, want dat, wat het eerste aanbelangt, in het verkiezen der leeden tot het composeeren van den gemelden krijgsraad, in verscheidene wijken en compagniën die vrijheid niet is opengelaten, die de schutters en contribuanten, onder dezelve compagniën gehorende, hadden moeten en behooren te hebben, om zig naar haar welgevallen te konnen verklaaren, maar dat dezelve in teegendeel door onbescheide bejegeningen zijn geintimideert en genoodzaakt geworden hunne keuze te bepaalen na de zinnelijkheid en het goedvinden van dezulke, die

bestaan hebben zodanige ongeregeltheden te ondernemen.

Dat men heeft konnen goedvinden commissiën van officieren, bij hunne compagnie voor aangenaam verklaard, en zelfs de deliberatiën van den krijgsraad reeds bijgewoond hebbende, wederom in te trekken. Dat ook sommige wijken en compagniën, die alle hunne hoofdofficieren voor onaangenaam verklaart, en dus geen subjecten hadden, om tot het adsisteeren van den krijgsraad te committeeren, op zig genomen hebben om directelijk andere officieren aan te stellen en die aanstellingen aan den krijgsraad over te geeven, door welke onbetamelijke handelwijze aan een groot getal leeden, den voorn. krijgsraad composerende, is benomen de faculteijt en het vermogen, om ingevolge onze duidelijke gedeclareerde intentie een vrije en onbepaalde keuze te doen van zodanige subjecten, als zij oordeelden de beste en bekwaamste te zijn om de plaatzen van de hoofdofficieren, die aan hunne compagniën niet aangenaam waren, te vervullen; hetwelke dan ook meer dan eens aanleiding heeft gegeeven tot klagten, die door verscheide voornaame leeden van den krijgsraad gedaan zijn, dat zij daardoor in hunne vrije deliberatiën en verkiezingen belemmert en gestoort wierden.

Dat, wat aangaat het tweede poinct, wij met veel hartzeer en met de uitterste verontwaardiging vernomen hebben, dat sommige kwalijk geintentioneerde in hunne kwade practijken hebben voortgegaan om de goede burgerije te misleyden, met verregaande en hoogstrafbare dreygementen te intimideeren en allerley kwaad zaad te verspreiden, om oneenigheden en mistrouwen tusschen burgers en burgers te veroorzaken, waaruit, de gemoederen eens aan het gisten geraakt zijnde, niet anders als de uitterste verwarringen en onheylen tot een gantsch verderf van de stadt en van den geheelen staat zoude te wagten staan.

Dat of wel uit dit alles duidelijk is af te neemen, dat in het benoemen van de leeden tot het bijwoonen van den

meergemelde krijgsraad, en in het houden van de vrije deliberatiën derzelve in veelen opzigte onze gedeclareerde intentie, zooals het behoord hadde, niet is geobserveerd en nagekomen, wij egter, om aan de gantsche burgerije een doorsteekend blijk van onze trouwhartige en vaderlijke geneegentheid en toegeventheid te geven, wel hebben willen goedkeuren, gelijk als wij goedkeuren bij deezen, de verkiezing, die bij den gemelden krijgsraad gedaan is van vijf collonellen en van de verdere hoofdofficieren in de plaatze van diegeene, die bij hunne compagniën niet voor aangenaam verklaard zijn; en dat wij verders goedgevonden hebben vast te stellen en te statueeren, gelijk wij vaststellen en statueeren bij dezen, dat de gemelde vijf verkooren colonels en verdere hoofdofficieren met degeene, die zijn aangebleeven, zullen uitmaken den krijgsraad, dog zodanig dat die krijgsraad niet anders zal vergaderen dan met voorkennisse van Heeren burgermeesteren en op de beschrijvinge der colonels, aan wien volstrekt wort overgelaten te oordeelen, of er reede zij tot het beschrijven der krijgsraad of niet; dat van nu voortaan dezelve krijgsraad zal hebben haare vrije deliberatiën over alle saaken, tot haar gehoorende, en dat het aan denzelven krijgraad insgelijks zal vrijstaan om bij vacature van colonels en verdere hoofdofficiersplaatsen, soodanige verkiezingen en aanstellingen te doen, als zij in conformiteyt van de privilegiën, oude constitutiën, reglementen en herkomens ten meesten nutte en welzijn van de stad zullen oordeelen te behooren.

Dat wij al wijders onveranderlijk willende conserveeren de vaderlijke zorg en genegenheid, waarmede wij voor de goede burgerije en ingezeetenen deezer stad zijn aangedaan, voor ditmaal insgelijks wel hebben willen in vergetelheid stellen en over het hoofd zien alle begaane onordentelijkheeden, die tot onze kennisse zijn gekomen, en die er verder zoude mogen gepleegd zijn.

En gelijk wij nu hiermeede in alles, zooveel behoudens

de privilegiën en het welzijn van de stad, en zonder krenking van den eed, door ons plegtelijk gedaan, bij mogelijkheid heeft konnen geschieden, de burgerije en gemeente van deeze stad hebben getragt alle mogelijke vergenoeging te geeven, zoo verwagten wij ook van de goede burgerije en ingezeetenen, dat zij alle en een iegelijk zig voortaan als geschikte en gehoorzame burgers en ingezeetenen zullen gedraagen, zoo na deeze onze serieuse welmeening, als generalyk in alles na hetgeene de pligt en verschuldigde eerbied en onderwerpinge aan haare wettige overigheden vordert, willende wij verders alle en een ieder, zonder onderscheid, op het allerernstigste en trouwhartigste hebben vermaand en gewaarschouwd, gelijk wij vermaanen en waarschouwen bij deezen, van zig terstond af te scheiden en af te houden van alle publicque vergaderingen en bijeenkomsten, onder wat naam of voorwendsel hetzelve zoude mogen weezen. Gelastende ook specialijk degeene, die weegens de wijken of burgercompagniën zijn gecommitteerd geweest, zig van stonden aan van die en alle diergelijke commissiën te houden voor ontslaagen, op poene, dat diegeene, die bevonden zullen werden tegens deeze onze serieuse wille en begeerte te hebben ingegaan, en zig aan eenig misdrijf tegen de waardigheid van de regeering of ongehoorzaamheid aan desselfs beveelen schuldig te maaken, als verstoorders van de gemeene rust en veragters van onze heilzaame oogmerken en beveelen, na exigentie van zaaken, en volgens de wetten van den lande, zonder eenige conniventie andere ten exempel zullen werden gestraft.

En opdat niemand hiervan ignorantie praetendeere, zal deeze werden gepubliceerd en geaffigeerd daar en zoo het gebruykelijk is.

Gedaan in Amsterdam, den 15 September 1748.

Prince d'Orange & Nassau.

Ter ordonnantie van Zijn Hoogheid,

J. de Back".

VIJFDE HOOFDSTUK.

Gevolgen der Doelistenbeweging.

Deze eerst bij het vertrek van den Prins afgekondigde publicatie bevredigde degenen, die op een vrijen krijgsraad hadden aangedrongen, slechts matig. Bovendien bleek, bij het opmaken der som, dat de wenschen der burgers, die voor de burgerij invloed op de samenstelling van het stedelijk bestuur hadden gevraagd, in het geheel niet waren ingewilligd. Er was verandering gekomen in het personeel van den magistraat; maar het regeeringsstelsel was hetzelfde gebleven. Zoodra de Prins de stad verlaten had, legden dan ook velen, tegelijk met hunne Oranjekokarden, ook hunne Oranjegezindheid af. De Doelist Ockers liet zich in een gezelschap zelfs aldus uit: „Wat sijn wij verbetert, nu de Prins Stadhouder is? De Amsterdammers zijn schoon gepiert van Zijn Hooghijd; hij heeft de regeering verset na sijn sin, en voor de rest is alles mis; Zijn Hooghijd heeft den borger in sijn regt niet herstelt; eerst heeft sijn Hooghijd gesegt: eer dat hij een vrijen krijgsraat toestaat, hij liever woude geen stadhouder zijn, en daarna heeft hij het nog gedaan, dat onverstandig en niet vorstelijk is" [1]).

Hoewel de gecommitteerden, volgens den wensch van Z. H., reeds op Maandag den 16^{en} September hunne taak voor geëindigd verklaarden, werd toch de rust in de stad nog niet dadelijk hersteld. Sommige burgers verlangden van den krijgsraad, dat ook de „niet aangename" onderofficieren zouden ontslagen worden, en weigerden dezen te gehoorzamen. Dit scheen opnieuw onlusten te zullen ver-

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 437.

oorzaken. Daarom vaardigde de krijgsraad den 12en October eene bekendmaking uit, waarin werd meegedeeld, dat niemand in de wijken zich met deze zaken had te bemoeien, doch dat men die moest overlaten aan de hoofdofficieren en kapiteins en men hun bevelen te gehoorzamen had, op straffe van zware boete.

In wijk 13 was een nieuwe kapitein verkozen, die om een of andere reden bedankte. De wijk verkoos toen op eigen gezag een nieuwen kapitein, zonder zich te storen aan de publicatie van den Prins, dat de verkiezing door den krijgsraad moest geschieden. Toen de krijgsraad nu dezen kapitein niet wilde erkennen, zond wijk 13 eenige afgevaardigden naar den Prins om diens advies in te winnen; eerst toen hij de benoeming voor ongeldig had verklaard, legden de burgers zich bij deze beslissing neer.

Onder de vele pamfletten, die kort na het vertrek van den Prins het licht zagen, ergerde de regeering zich vooral aan één, getiteld: „*Billijk verzoek der Amsteldamsche Burgerije, aan Z. D. H. opnieuw voor te stellen*" [1]).

Het bevatte 8 artikelen, hoofdzakelijk berustend op de 8 artikelen, die Raap indertijd had voorgesteld. In eene inleiding werden op de schikkingen, die de Prins te Amsterdam tot stand had gebracht, allerlei aanmerkingen gemaakt.

De burgemeesteren, bevreesd voor eene mogelijke nieuwe volksbeweging, stuurden een exemplaar van dit geschrift, dat zij met groote moeite waren machtig geworden, aan de gedeputeerden ter dagvaart, „vermids zij dit aansagen als een werk van zeer verre uitzicht, en hetwelk wederom seer facheuse gevolgen soude konnen met zich brengen", met het verzoek om er den Stadhouder kennis van te geven, „opdat het Z. H. moge behagen dit werk te nemen in serieuse consideratie en hetzelve door zijn veel vermogende autoriteit in zijn verderen voortgang tegen te gaan" [2]).

1) Knuttel no. 18056.
2) *Missiven ter dagvaart*, d.d. 25 en 26 Sept. 1748.

Om ondertusschen iedere oproerige beweging in haar opkomst tegen te gaan, omdat daaruit „seer dangereuse en ruineuse gevolgen te wachten waren", werd aan het gerecht, „met „kennisse, goedvinden en approbatie" van Z. H. opgedragen daar krachtig tegen op te treden [1]).

Tegen het bovengenoemde geschrift werd, met voorkennis van Z. H., den 1en October eene publicatie uitgevaardigd, waarbij eene premie van f 5000 werd beloofd aan dengene, die den schrijver wist aan te wijzen en f 3000 voor het aanbrengen van den drukker [2]).

Niettegenstaande dit alles had men toch de vermetelheid, die acht artikelen te laten herdrukken en voegde men er nog bij „dat de burgerij werd aangemoedigd, zich door de gedane dreigementen niet te laten afschrikken, maar gezamenlijk, als een eenig man, door te werken, tot men het bedoelde oogwit zou hebben bereikt".

Om de zware straf voor het schrijven en drukken van pamfletten te ontkomen, werden allerlei schotschriften in den Haag gedrukt en vandaar te Amsterdam ingevoerd. Het gerecht deed een onderzoek bij den Haagschen schipper, om te weten te komen, voor wien die pamfletten bestemd waren. Deze beweerde, wel eenige pakketten te hebben afgeleverd aan een zekeren boekhandelaar Posman, doch bij onderzoek bleek, dat die naam niet voorkwam in de gildeboeken der boekhandelaars [3]). Vruchteloos zocht het gerecht naar de schuldigen.

Intusschen werden in vele pamfletten niet alleen de Prins en de regeering van Amsterdam, maar ook de Doelisten, althans hunne leiders, scherp gehekeld. Vele gewezen gecommitteerden en andere Doelisten toch begonnen spijt te krijgen, dat zij in de Augustus- en Septemberdagen mede hadden gedaan aan de beweging. Van den achteruitgang

---

1) *Missiven ter dagvaart*, d.d. 28 Sept. 1748.
2) Ibidem, d.d. 1 Oct. 1748.
3) *Missivenboek van den Hoofdofficier*, d.d. 3 en 8 Oct. 1748.

van den handel zelfs kregen de Doelisten de schuld. „Alwaar men kwam", verhaalt Jan de Boer in zijne *Chronologische Historie,* „hoorde men openbaar redeneeren: „„Wat baat ons toch al dat gebruij? We hebben nu reeds zo vele dagen gewoeld en in 't wild geschermt, tot schande en spot van de geheele waereld. En wat hebben we dog gewonnen? Zagen we, dat we maer een stuiver ontlast waren, dan konden we zeggen: dit hebben we er mede gewonnen; maar dit is 't niet; en wat zal ons het gantsche tumultueuse werk anders geven als schande, smaad en (God beter 't) mogelijk de val van onze negotie en te gelijk het verval van onze stad en land"" [1])?

Een onderscheid tusschen de gematigde en de radicale Doelisten maakte men niet. Ieder, die op den Doelen geweest was, werd daarop aangezien. Zoo werd de Doelist Martini op de Korenmarkt in de maling genomen en bespot, hoewel hij ontkende ooit in den Doelen als leider opgetreden te zijn [2]). Toen een zekere Bus trouwen wilde, wendde hij zich tot ds. Visser. Deze predikant vroeg hem eerst, of hij ook op den Doelen de bekende drie artikelen had geteekend. Eerst nadat Bus hierop ontkennend had geantwoord, was de predikant bereid hem te trouwen [3]). Bij den dood van den Doelist Chr. Teepken werden hatelijke begrafenisbriefjes rondgestrooid, waarin men verzocht werd op den 13^{en} Nov. 1748 te verschijnen „op 't Galgenveldt", waar tot gerief der vrienden een koeienschuit aan den Mosselsteiger zou gereed liggen, om het lijk te voeren naar de „Volewijk" (de plaats, waar de galg stond).

Het volgende grafschrift werd ook op hem gemaakt:

„Die met zijn bende van oproerige cornuyten
„Veel vroome mannen wist uit Amstels Raad te sluiten;

---

1) De Boer, *Chron. Hist.* blz. 130.
2) *Dagel. Aant.* van Wagenaar.
3) *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 439.

„Was niet door hooger magt de loop des regts gestuyt,
„Hij hong gewis voor lang den raven tot een buyt" [1]).

De grootste opschudding werd echter gewekt door een plaat, die later bleek op verzoek van een Amsterdamsch koopman, Jan Roos Teerhuys, [2]) bij den boekdrukker Philippus Doorewaart besteld te zijn, en waarop een galg stond met de lichamen van Raap, de Huyser, Chatin, van Gimnig, Mr. Feitema, Martini, Boekelman, Visser en Pardique. Onder op een ladder stond een persoon, die ze zou ophangen; tot degenen, die beneden stonden, zei hij: „kom maar voort, ik wacht al om 't dozijn vol te maken". Links van den ladder liepen nog Kannegieter en Teepken, die tot elkaar zeiden: „Op! mijn lieve compagnon, wij zullen er ook aan moeten, want de beul is al klaar, met den strop in de hant". Rechts van den ladder stond Boudeaud, met het Oranjevaandel, en zei: „sal ik voor mijn vaandrigsplaats agter de leer moeten hangen"? Ter weerszijden van hem stonden Lieve Lolke van Nes en Malepougne. Onder hen stond gedrukt: „wij zullen 't vaandel dekken".

Ter verdere opluistering was er het volgende vers aan toegevoegd:

„Roey uit, roey uit het boos geslagt,
Maakt galgen voor die guiten.
Knollisten hebben 't recht verkracht,
Men hangt die schelmen buiten.
Wat zijn uw Heeren en uw Raad,
Die gij hebt doen bedanken?
Zijn dat diegene, die 't verraad
Beslooten in haar banken?
Neen, neen, 't zijn eerlijke liên,
En wee, die 't anders zeggen.
Zijn Hoogheid heeft 't zelfs gezien,
Men kan 't niet wederleggen.

1) Knuttel no. 18077.
2) Zie hierover *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 419—429.

Lees dog de publicatie maar,
Die zal 't uw alles leeren,
Die zegt 't en die toont ook klaar
Hoe dat men brave Heeren
Met dwang van Amstels kussen stiet,
Omdat zij 't recht verstonden,
Dies is 't om 't slecht regeeren niet,
Zooals verdoemde monden
Uitbraken durfden, doch zij zijn
Nog niet beloond naar werken.
Men zal Raap, Huyser en Chatijn
En Gimnig nog wel merken.
De nieuwe Burgervaders, die
Zijn onderricht van zaken
En kennen de * Advocaat wel, wie
De Artikels heeft gaan maken.
Zij zijn haar alle wel bekend,
Men zal ze ook wel vinden.
Martini en die † schorre vent,
De Visser en zijn § vrinden.
Men hang ze voor elkeen ten toon
En geeft ze geen genade,
Dat is gewis het regte loon
Voor al hun gruweldaden" [1]).

* Feytema † A. Boekelman § Pardique.

Vooral onder de gewezen Doelisten ergerden zich velen er aan, dat de auteur van deze hatelijke prent niet werd ontdekt en gestraft. Zij brachten dan ook tegen den schout of hoofdofficier Mr. Daniel de Dieu een klacht in, dat hij „in het onderzoeken van de auteurs, drukkers, verkoopers en dissemineerders van de lasterlijke, vuylaardige en calumnieuse geschriften en prenten, ten uyterste laesief voor de eer van veelerley soorten van menschen, niet heeft gebruyckt

1) *Loon na Verdienst*, in Bundel Tijdgeschriften 1748. (Gem. Archief Amsterdam).

die attentie en vigilantie, die zijn ampt en pligt voorderen"[1]).

Den 8sten Januari 1749 gaf het Hof van Holland aan de Dieu kennis van de ingekomen klachten, en noodigde hem uit, nader inlichtingen daaromtrent te geven. In zijn antwoord[2]) verdedigde hij zich o.a. met te zeggen, dat de personen, die de namen wisten van de auteurs van hatelijke pamfletten of prenten, soms weigerden in het openbaar daarvan getuigenis te geven of als aanklagers op te treden. Ten opzichte van de vroeger beschreven prent deelde hij mede, dat hem wel bekend was, dat eenige heeren die prent bij een boekhandelaar, een zekeren Ph. Doorewaart, hadden gekocht, doch dat zij geene klacht bij hem hadden willen indienen. Echter was er nu tegen dezen boekhandelaar een nieuwe aanklager gekomen, wiens getuigen eerst nog beeedigd moesten worden voor men tot vervolging kon overgaan.

Klaarblijkelijk hadden sommige Doelisten ook bij den Prins over de Dieu geklaagd, en achtte Willem IV zich tegenover deze aanhangers van het Oranjehuis verplicht, zijne ontevredenheid er over te kennen te geven, dat de Dieu niet meer ijver betoonde in het opsporen der „pasquillemakers". Aan burgemeester Hasselaar werd in Januari 1749 opgedragen, te informeeren of de Dieu niet zou willen aftreden. Deze was wel bereid zijn ambt neer te leggen, doch wilde hiermee liever wachten tot Vrouwendag, waarop dan de gewone magistraatsverandering plaats zou grijpen[3]). Teleurgesteld over de ongenade, die hij zich van den Prins op den hals had gehaald, schreef hij aan d'Ablaing: „Ik kan mij niet te binnen brengen, dat ik ooit iemand gedisobligeerd heb, om mij bij den Vorst verdacht te maken; selfs moet ik U HoogEd. Geb. in vertrouwen seggen, dat ik mij flatteerde in desselfs hooge gunst te staan, waerin ik nog hoope te continueeren"[4]).

1) *Bijdr. en Mededeel.*, deel XXVIII, blz. 431 vlg.
2) Ibidem, blz. 433—436.
3) *Archives*, 4e série I, blz. 285.
4) *Bijdr. en Mededeel.*, XXVIII, blz. 428—431.

Den 2den Februari 1749 werd Mr. W. Huyghens, heer van Hoenkoop, tot opvolger van de Dieu [1]) als schout gekozen. Vanwege den stadhouder werd hem te kennen gegeven, dat men gaarne zou zien, dat de nieuwe Hoofdofficier zijn ambt begon met een „acte aussi salutaire que celui du saisissement d'un des principaux disséminateurs des libelles" [2]).

Met kracht begon schout Huyghens dan ook de schrijvers en drukkers van smadelijke schotschriften te vervolgen. Zoo werd de boekhandelaar Olofsen gevat wegens het drukken en verspreiden van een schandelijk pasquil, een zoogenaamde „*Rarekiek*", waarin zoowel de Prins als de nieuwe regeering bespot werd [3]). In deze „*Weergalooze Amsterdamsche Kiekkas*", werd in vijf vertooningen voorgesteld, hoe Z. H., in Amsterdam gekomen, de burgemeesteren uit het stadhuis trapte, en hoe de nieuwe magistraat hem kwam bedanken, alles gepaard met de noodige hatelijkheden. Bij de slotvertooning zag men den Prins de stad verlaten, waarover de schrijver zei: „Kijke daar regt uit, daar leest de Prince de placaat in zijn koets; hij lacht er om, dat hij de burgers zoo fraaitjes van de huyg gelicht en alles na zijn hoogwijs advies gedaan, en de burgers niets gegeven heeft. Kijke, daar regt uit, daar zie je de burgers — hoe onvergenoegd kijken ze! — de oranjekokardes tegen den grond werpen, omdat zij meenen, dat de Prins of zijn ministers haar bedrogen heeft" [4]).

Geboeid werd Olofsen naar den Haag vervoerd, waar den 26en Maart zijn vonnis werd uitgesproken. Voor drie jaar werd hij te Delft gevangen gezet op eigen kosten. Daarna werd hij uit de zeven provinciën gebannen [5]).

Kort te voren, in Februari 1749, wilde men den boek-

---

1) De Dieu werd in 1753 — toen het uit was met den invloed van het Oranjehuis in Amsterdam — tot burgemeester gekozen.
2) *Archives*, 4e série I, blz. 294.
3) Bicker Raye, *Notitie* enz. blz. 138.
4) Knuttel, no. 18033.
5) De Boer, *Chron. Hist.*, blz. 164.

handelaar van Hattum gevangen nemen, wegens eenzelfde vergrijp, „doch deze, de dienders gewaar wordende, blies alle de kaarsen in sijn huys uyt en aldus in 't donker salveerde hij zich naar boven, klom een dakvenster uyt en werd niet gekregen" [1]).

In Juni van hetzelfde jaar werd de makelaar in tabak, Jan Adriaan van den Bogaert, gevankelijk naar 't stadhuis gebracht, omdat hij kwaad had gesproken van den Prins [2]).

Zijne vrouw zond echter een request ten gunste van haar man naar den Stadhouder. Deze liet zich door het Amsterdamsche gerecht hierover inlichten, waarop de Hoofdofficier den Prins berichtte, dat „Jan Adriaan van den Bogaert gevangen genomen was, zoo door het houden van verscheiden seditieuse discoursen tegens de tegenwoordige gelukkige constitutie van de Regeering van den Lande, alsmede in het bijzonder van deze stad, als atvocatelijk injureeren van Uw Doorl. Hoogheid's Hooge persoon en vorstelijk Huis" [3]).

Intusschen waren vele burgers voor van den Bogaert opgekomen en verklaarden allen „ter camere van burgemeesteren", dat zij hem nooit iets ongunstigs hadden hooren zeggen over Z. H. en over de regeering der stad [4]).

Bogaert werd ontslagen, doch de Prins liet aan de schepenen over, hoeveel hij voor de gerechtskosten zou moeten betalen.

Kort te voren was de boekverkooper Doorewaart — die de beruchte prent had gedebiteerd — door de gerechtsdienaren, toen zij hem voor de deur van zijn woning op de Kalkmarkt zagen, gevangen genomen [5]). Na het vrijlaten van Bogaert scheen het, dat het gerecht iets toegevender begon te worden, want den 8en Dec. 1749 werd Doorewaart uit de gevangenis ontslagen; kort daarna werden hem,

1) De Boer, *Chron. Hist.*, blz. 162.
2) *Dagel. Aant.* van Wagenaar, en de Boer, *Chron. Hist.*, blz. 178.
3) *Missivenboek van den Hoofdofficier*, d.d. 2 Oct. 1749.
4) De Boer, *Chron. Hist.*, blz. 184.
5) Ibid., blz. 219.

ingevolge een besluit van het Hof van Holland, brieven van abolitie verleënd. Ook aan den boekhandelaar Olofsen werd toegestaan weder in de stad terug te keeren [1]).

Toch moest ook in de volgende jaren het gerecht nog een en andermaal vervolging instellen wegens persdelict. Zoo werd in Juni 1750 de boekverkooper van Hattum wegens het drukken en verkoopen van een schandelijk lijkdicht op den onlangs overleden oud-burgemeester Jan Sautijn, voor schepenen gedaagd en tot een boete van f 1000 veroordeeld, benevens tien jaar uit de stad gebannen [2]).

Den 5den Februari 1750 stond op het stadhuis aangeplakt:

„Dit huis is te huur;
De Burgemeesters moeten te vuur,
De Prins van kant
En de koning van Pruisen in 't land" [3]).

Men had een vermoeden, dat een zekere Beck, een spion van den koning van Pruisen, deze briefjes had laten aanplakken, en dat ook de Doelist Martini en een chirurgijn Hulsebos hierin betrokken waren. Booze tongen zeiden, dat Beck den koning van Pruisen als opperheer wilde doen uitroepen „uit wrevelige misnoegentheyt, omdat hij geen bediening of ambt had gekregen [4]). Op last van Gecommitteerde Raden van Holland werd in Juni 1750 aan het Gerecht te Amsterdam verzocht om Martini en Hulsebos te vatten [5]); Beck was intusschen de provincie uitgezet en Hulsebos gevlucht. Martini echter, beschuldigd van „crimen laesae majestatis" [6]), werd den 10en Februari uit zijn huis gehaald. Hij werd gevankelijk naar den Haag gevoerd, doch kort daarna werd hem door den Prins gratie geschonken [7]).

---

1) de Boer, *Chron. Hist.*, blz. 229 en *Muniment-register van Schepenen*, d.d. 16 Dec. 1749.
2) Bicker Raye, *Notitie* enz., blz. 156.
3) de Boer, *Chron. Hist.*, blz. 251.
4) Ibid., blz. 277.
5) *Missiven van Gecomm. Raden*, d.d. 9 Juni 1750.
6) *Muniment-register van Schepenen*, d.d. 10 Juni 1750.
7) *Archives*, 4e série I, blz. 459.

Ook de uit de Doelistenbeweging bekende Jean Rousset liet in dezen tijd weer van zich hooren. Hij was door bemiddeling van Willem Bentinck, die hem in bescherming had genomen, benoemd tot historieschrijver van Z. H., doch zijn zucht om te critiseeren kon hij niet bedwingen, zoodat hij zich o.a. in verschillende geschriften heel ongunstig had uitgelaten over plannen van den Stadhouder betreffende nieuw in te stellen belastingen.

Daar Rousset ook van den titel van historieschrijver van Z. H. misbruik maakte, „se targuant de ce titre et à l'ombre de cet acte débitant tout ce qui sert à son but et à son intérêt personnel, directement contre l'intérêt et contre l'intention de S. A. S^e"[1]), stelde Bentinck den Prins voor om Rousset te ontslaan, waartoe Z. H. in Juni 1749 besloot. Rousset had bovendien in den door hem geredigeerden „*Mercure historique et politique*" de eer en goeden naam van den Franschen gezant aangetast. Voor Gecommitteerde Raden gedaagd, verscheen hij niet, waarna de Staten-Generaal op boete van f 1000 en straffe van verbanning verboden het drukken of uitgeven van eenig geschrift van Rousset, waarin iets aanstootelijks stond ten nadeele van wien ook[2]). Daar vermoed werd, dat Rousset naar Amsterdam was gegaan, verzocht het Hof van Holland den 27^en Juni 1749 aan schepenen van Amsterdam om Rousset gevangen te nemen, „omdat hij zig niet alleen heeft gedragen als een overtreder van de bevelen van de Hooge Overigheid, maar zig ook aan andere onordentlikheden heeft schuldig gemaakt, niet zonder geweldige suspicie van sig te hebben begeven in onbehoorlijke machinaties en verboden correspondentien"[3]). Toen het gerecht den 28^en Juni een inval in zijne woning deed[4]), bleek hij echter al gevlucht te zijn.

---

1) *Archives*, 4e série I, blz. 381.
2) *Ned. Jaerboeken 1749*, blz. 626.
3) *Schepenboeken*, d.d. 27 Juni 1749.
4) Ibid., d.d. 28 Juni 1749.

Mocht al eens een Doelist zich minder gunstig over den Prins hebben uitgelaten, het meerendeel echter bleef zijn Oranjegezindheid toonen, al mag dikwijls het eigenbelang daaraan niet vreemd zijn geweest. Luidkeels riepen zij hun „Oranje boven" uit op den eersten verjaardag van het in bezit nemen van den Doelen, den 9en Aug. 1749. Dezen gedenkdag vierden zij in een tuintje in de Plantage, dat sedert het „Oranjetuintje" werd genoemd. Den volgenden dag kwamen zij daar weer bijeen en spraken met elkaar over de mogelijkheid om alsnog de veranderingen ingevoerd te krijgen, waarnaar men in het vorige jaar had gestreefd. Toen deze bijeenkomsten aanhielden, werden zij op den 25en Augustus verstoord door enkele schuitenvoerders, die door de toenemende welvaart er beter aan toe waren dan het vorige jaar, en nu vreesden, dat door de bijeenkomsten in het „Oranjetuintje" wederom onlusten in de stad zouden komen.

Om tot rust te manen, vaardigde het gerecht van Amsterdam den volgenden dag eene proclamatie uit, dat „de goede burgerij en ingezetenen dezer stad zich voortaan van alle partijschappen, die al voor lang eens een einde hadden behooren te nemen, moesten onthouden, en in tegendeel in eene goede harmonie en eendragt — zooals goede burgers, die het ware welzijn van het vaderland en deze stad ter harte gaat, betaemt — met malkanderen moesten leven en aan de goede zorge en iever van de Regeeringe overlaten zoodanige maetregelen te nemen, als dezelve tot conservatie van de rust en bloei dezer stad zullen noodig oordeelen"[1]).

Voor dat „in goede harmonie en eendragt met elkander leven", was echter bij de meesten de afkeer van de Doelisten nog te groot. Vele Doelisten moesten dat ondervinden en zochten dan hun uitredding bij Oranje. Zoo was ook de vroegere gecommitteerde uit wijk 30, Mr. J. B. Commelin, zeer gehaat geraakt. Men verweet hem ten onrechte,

1) *Ned. Jaerboeken 1749*, blz. 744.

dat hij gedurende het verblijf van den Prins op onbetamelijke wijze geijverd had voor den vrijen krijgsraad, en dat hij verschillende ongepaste aanmerkingen op de bekende publicatie van den Prins van 15 September had gemaakt[1]).

In een langen smeekbrief klaagde hij den 4en Oct. 1748 zijn nood aan den Prins: „dat hij vóór de moeilijkheden in Amsterdam, als een fatsoenlijk man op eene honorabele manier met de praktijk als advocaat voor zich en zijn huyshouden het nodige winnen kon, maar nu zijn praktijk van tijd tot tijd zag verminderen; dat hij bij de Regeering gehaat was en de procureurs openlijk zeiden, met hem niet te kunnen practiseeren, zoodat hij wel genoodzaakt zou zijn van de stad te verlaten"[2]).

Verfoeid was Commelin ook bij zijne eigen familie. Een zijner ooms, Barend Homoet, negeerde hem op alle mogelijke manieren, terwijl een andere oom zelfs zeide, voor 1000 ducaten geen half uur met hem op den Dam te willen wandelen[3]). Burgemeester Hasselaer had zelfs beweerd niet te willen verschijnen op een bruiloft, waar Commelin zich ook bevond.

Ook de pruikenmaker Elie Chatin, wiens zaak wegens zijne houding in de Septemberdagen van 1748 achteruit gegaan was, had zich in Februari 1749 tot den Prins gewend, die hem naar den Fiscaal Mr. van Wezel verwees. Deze antwoordde Chatin, „dat de Prins hem lang zou kunnen helpen, maar niet heeft willen doen, om reden, dat het niet moet schijnen, alsof het van Z. H. kwam"[4]). Kort daarna werd Chatin aan een baantje geholpen.

Dat de Doelisten ook in den krijgsraad geen „personae gratae" waren, blijkt uit het volgende[5]).

De kapitein van wijk 60, Willem Henskes, wilde namelijk,

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 366—380.
2) Ibidem, blz. 369.
3) Ibidem blz. 382.
4) *Dagel. Aant.* van Wagenaar.
5) *Ned. Jaerboeken* 1749, blz. 471 vgl.

dat een onderofficier uit zijne compagnie, die tevens brandmeester was, één van beide betrekkingen zou neerleggen. Hiertegen verzette zich met kracht de luitenant Gellink uit diezelfde wijk; deze was gecommitteerde der burgerij geweest, toen de Prins den vorigen zomer de regeering veranderd had. De wijk mengde zich in dit geschil, zoodat er daar twee partijen fel tegenover elkaar kwamen te staan.

De krijgsraad, die hieraan spoedig een eind wilde maken, benoemde eenige kapiteins om de zaak te onderzoeken. Dezen oordeelden, dat zoowel de kapitein als de luitenant ontslagen moesten worden. De eerste bewilligde er in, doch luitenant Gellink wilde zijn ontslag niet nemen. Daarom werd hij 1 April 1749 in eene vergadering van den krijgsraad uit zijn ambt ontslagen.

Heftig protesteerde luitenant Vaster uit wijk 6 tegen dit besluit; hij beweerde, dat Gellink, zonder gehoord te zijn, veroordeeld was en dat de krijgsraad het recht niet had om buiten medeweten van Z. H. Gellink uit zijn ambt te zetten. Wel trok Vaster zijn eerste bezwaar, als zijnde onwaar, in, doch zijn eenmaal ingenomen standpunt bleef hij behouden. Na afloop van de vergadering wilde Gellink den advocaat Mr. J. B. Commelin met twee getuigen binnenroepen, om tegen het ontslag te protesteeren, doch dezen werden niet toegelaten. Luitenant Vaster stelde een protest op en zond dit aan kolonel Elias, die het hem terugzond, daar de krijgsraad besloten had het niet aan te nemen. Ongeveer veertien dagen later verscheen het stuk in druk.

Op de eerstvolgende vergadering van den krijgsraad, den 28^{en} April, waar iemand tot kapitein in wijk 60 gekozen werd, die in September van 't vorige jaar door zijne compagnie voor onaangenaam verklaard was, werd het geschrift van luitenant Vaster ter sprake gebracht. Deze beweerde, dat hij het stuk niet zelf had laten drukken, maar dat een zijner vrienden dit vermoedelijk had gedaan. De krijgsraad ergerde zich zoozeer aan het stuk, dat hij besloot luitenant

Vaster uit zijn ambt te ontslaan. Ook hij was vroeger een der burgergecommitteerden van den Doelen geweest.

Gellink had zich om hulp tot Gronsfeld gewend. Eerst had hij Willem Bentinck verzocht hem bij te staan, doch daar deze voor langen tijd naar Weenen ging, kon hij hem zijne hulp niet verleenen. Gronsfeld raadde zoowel Gellink als Vaster aan, een request aan Z. H. te presenteeren, hetgeen in Juli 1749 geschiedde.

In de omgeving van den stadhouder aarzelde men om krachtig in de aangelegenheden van den Amsterdamschen krijgsraad in te grijpen, hoewel er velen, en vooral de Prinses, inzagen, dat men deze gelegenheid niet moest laten voorbijgaan, om de Oranjepartij in den krijgsraad te versterken [1]). Anderen, zooals Charles Bentinck, oordeelden dat de Prins voorzichtig moest zijn en niets besluiten moest, eer hij den raad had ingewonnen van aan te stellen commissarissen [2]). Op verlangen van Z. H. werd op den 1en Augustus in den krijgsraad besloten, dat zeventien commissarissen zouden worden benoemd, om deze zaak nader te onderzoeken. Met hun uitspraak nam de Stadhouder geen genoegen; hij benoemde tot onderzoek van deze zaak nu negen andere commissarissen. Met velen van hen en vooral met Gronsfeld, die er ook zitting in had, had Gellink meermalen een onderhoud; hij klaagde bij hen o.a. over den achteruitgang van zijne zaken. Steeds stelde Gronsfeld hem gerust met de mededeeling, dat zijne zaak spoedig behandeld zou worden [3]).

Toen in den zomer van 1750 de Stadhouder de residentie verliet, om zich naar het Loo te begeven, wilde Gellink daarheen gaan om persoonlijk zijn belang voor te dragen, doch Gronsfeld hield hem hiervan af, met de verzekering, dat de Stadhouder uiterlijk 7 October de beide afgezette

1) *Archives*, 4e série I, blz. 473.
2) Ibidem, blz. 443.
3) *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 401—419.

luitenants in hun eer zou herstellen [1]). Dit gebeurde echter niet. Diep teleurgesteld wendde Gellink zich eind November wederom tot Bentinck om diens voorspraak bij den Stadhouder in te roepen [2]).

Niet lang zou het meer duren, of Willem IV kwam in de gelegenheid menig Doelist ter wille te zijn.

Zooals vroeger is opgemerkt, zou na het afschaffen der pachten voorloopig eene hoofdelijke schatting plaats hebben, totdat er eene nieuwe belasting zou zijn goedgekeurd door de Staten.

Aan burgemeesteren der steden en schouten en gerechten ten platten lande, zou het innen van de hoofdelijke schatting worden opgedragen. Deze schatting begon met den 1^en^ Juli 1748 en zou voorloopig niet langer duren dan zes maanden. Daar op den 1^en^ Januari 1749 nog geen andere belasting was ingesteld, werd deze schatting toen weer voor zes maanden verlengd.

Aan het Hof wilde men, dat in Amsterdam de krijgsraad voor de schatting der burgers zou zorgen, doch hoe ook de groote voorstander van dit plan, burgemeester Hasselaer, er op aangedrongen had, de vijf kolonels bleven weigeren dit te doen. Eerst later, den 26^en^ Januari 1749, „toen de meeste kapiteins van haere doling en verkeerd patriottisme

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 417.

2) Hoezeer men in den krijgsraad er op uit was om het Doelistische element te weren, deelt Jan Wagenaar ons mede in zijne „*Dagelijksche Aanteekeningen*". De in dezen tijd vacant komende plaatsen voor hoofdofficier werden aangevuld met tegenstanders der Doelisten. Slechts één dag van te voren hadden de kolonels den krijgsraad bijeengeroepen, opdat er geen tijd zou zijn om naar den Haag te schrijven en Z. H. hiervan kennis te geven. Hen, die in de Septemberdagen van 1748 door de Doelisten in den krijgsraad waren gebracht, begon men met een zekere minachting te behandelen. De toen verkozen kolonel Hendrik Stadlander werd herhaaldelijk bespot, omdat hij maar een gewoon tabaksverkooper was. „Wie nu een gewigtige burgerzaak lopende heeft" zei men, „behoeft nu niet te vreezen; hij heeft nu maar in de tabakwinkel van den kolonel te gaan en te zeggen: Hein, geef me voor een halve stuiver tabak, en terwijl hem de kolonel bestelt, kan hij hem gemeenzaam over zijn zaak spreken, en de andere zal veel doen om de clandisie te behouden". (de Boer, *Chron. Hist.*, blz. 135).

waren gereverteerd" [1]), wist Hasselaer den krijgsraad te bewegen, de taxatie op zich te nemen.

De schatting, die doorgaans zeer hoog was en ongelijk, wekte veel ontevredenheid, zoodat menigeen weer graag de afgeschafte pachten wilde terughebben. Vele winkeliers wilden zelfs geen belasting betalen „totdat de burger sijn volle regt genoten heeft en de posterijen aan de tegenwoordige possesseurs afgenomen, benevens de ampten tot profijt van de stad gegeven en rekening gedaan van de erfpagten van de stad, alsmede redres gegeven onder de gildens" [2]).

IJverig werd er gewerkt aan een nieuw belastingplan. Menig ontwerp verscheen in 't licht, grootendeels ten doel hebbend de minst gegoede burgers eenigszins te verlichten. Den 2^{en} Mei 1749 diende Z. H. twee ontwerpen bij de Staten van Holland in. Het eene plan was een algemeen hoofdgeld. Men stelde voor: 1^{0} om ieder persoon twee stuivers per week te laten opbrengen; 2^{0} daarenboven ieder, naar gelang van zijne vertering, op eene hoogere som te schatten, in overeenstemming met de huishuur; 3^{0} winkeliers en fabrikanten nog eene bijzondere schatting op te leggen [3]). Het tweede plan, dat de Stadhouder indiende, was om in plaats van de afgeschafte pachten eene inzameling of collecte te houden.

Den 5^{en} Juli van hetzelfde jaar maakten de Staten van Holland openlijk bekend, dat zij besloten hadden, om de belastingen, die voorheen verpacht waren, nu door collecte te innen. In nieuwe ordonnantiën zou worden aangegeven, hoe groot het bedrag van de nieuwe belasting voor ieder onderdeel zou zijn.

Dit nieuwe belastingstelsel zou 1 Januari 1750 beginnen. Velen waren er niet mee ingenomen. Zoo vond de Rotterdamsche koopman M. Caillaud „de nieuwe ordonnantiën meer beswaarende als de oude, en dat het ondoenlijk

1) *Archives*, 4e série I, blz. 293.
2) Ibidem I, blz. 304.
3) Wagenaar, *Vaderl. Hist.* XX, blz. 236.

was, die te executeeren in een land van commercie en dat die alleen goed waren om fiscaals en baljuwen te verrijken"[1]).

Ook hinderde het vele Rotterdamsche kooplieden, dat de Fiscaal Mr. van Wezel, die als de opsteller van het nieuwe belastingplan beschouwd werd, hen niet geraadpleegd had. Anderen, en vooral de stad Amsterdam, maakten bezwaar, dat men een heerleger van ambtenaren noodig zou hebben, wat groote onkosten zou veroorzaken[2]). Ook waren er vele afgezette regenten, die zich tegen de collecte kantten om zoodoende 's Prinsen aanzien te verminderen[3]).

De noodzakelijkheid nu om een groot aantal belasting-ambtenaren te moeten aanstellen, kwam aan vele gewezen Doelisten ten goede. Velen van „het gewas" van 1748, zooals men zei, werden voor hunne destijds betoonde Oranjegezindheid met een of ander baantje beloond.

Zoo kreeg Chatin een collecteursplaats van den impost op koffie en thee. Zijn vriend Gerard Wagenaar werd ook collecteur, niet te Amsterdam, doch te Schoonhoven, op een tractement van f 1300 met nog f 200 extra[4]).

J. K. de Huyser werd begiftigd met het collecteurschap der vreemde bieren; Pieter Wachloo, ook al een gewezen Doelist, werd collecteur van de boter; Johan Romans, een zwager van Raap, kreeg het hoofdcollecteurschap van den impost op het gemaal.

Ook de ons uit de Amsterdamsche krijgsraadsquaestie bekende Vaster en Gellink werden nu tevreden gesteld. Aan Vaster werd het collecteurschap van het zegel geschonken, terwijl de vroegere luitenant Gellink het ambt van taxateur der schepen kreeg, dat jaarlijks wel f 2500 vrij geld opbracht[5]).

---

1) *Archives*, 4e série I, blz. 479.
2) Men schatte daar de kosten voor de collecteurs-tractementen op 11 à 12000 gulden. (Zie Hardenbroek, *Gedenkschriften* I, blz. 54).
3) *Archives*, 4e série I, blz. 486.
4) *Dagel. Aant.* van Wagenaar.
5) De Boer, *Chron. Hist.* blz. 265, 282.

Wij zouden eene lange lijst kunnen opsommen van Doelisten, die ook andere ambten verkregen, doch willen volstaan met alleen nog eenige personen te noemen, die in 1748 een rol van eenige beteekenis hadden gespeeld.

Zoo werd de advocaat Mr. J. B. Commelin (die echter reeds in 1752 te Hoorn overleed) op voorstel van Z. H. commies-fiscaal der gemeene middelen gemaakt.

Aan Gerrit van Gimnig, den vader van den Doelist Hendrik van Gimnig, werd het ambt van opziener over 's lands magazijnen van turf en kaarsen gegeven, een ambt, dat altijd door personen van aanzien bekleed werd[1]).

Hendrik Kannegieter, die ook naar den Haag was geweest om een ambt van Z. H. te vragen, werd schrijver bij de Admiraliteit, „waarover onder de deftige kooplieden en burgers vele murmuratiën en praten ontstonden, dat men diergelijke bedieningen geeft aan zulke slegte luyden"[2]).

Ook liep het gerucht, dat Daniel Raap groothavenmeester van de Maas was geworden. Van bevoegde zijde werd dit echter tegengesproken, getuige eene advertentie in de *Haagsche Courant* van 21 Januari 1750, waarin men leest: „Alzo zeederd eenige dagen een gerugt verspreyt is, alsof Daniel Raap een employ in 's Lands- of Stadsdienst zoude gekreegen hebben, zo diend tot naricht, dat zulks abusif is, en dat de voorn. Dan. Raap continueert met Elias Colier en Comp. tot de civielste prijs te verkopen chocolaad, zoo goed als bij iemand in Holland met caneel, banilles en amber werd gemaakt, alsmeede Oostindise gebrande boontjes en cissers etc."[3]).

Ook elders kregen velen, die in 1747 en 1748 voor den Prins geijverd hadden, een plaats bij de „collecte".

1) De Boer, *Chron. Hist.* blz. 197. Van Hendrik van Gimnig is vermoedelijk nog sprake in een aanteekening in Hardenbroek's *Gedenkschriften* I, blz. 396, waar Larrey, de secretaris van den Prins, bericht (1776) dat een zekere „Gymnich dagelijks bij hem kwam urgeren omme meerder pensioen of enig ander voordeel, want dat hij voorgaf niet te konnen bestaen van 't gunt hij kreeg uit 's Princen thesaurie".

2) Ibidem, blz. 163.

3) Ibidem, blz. 251.

Zoo werd in Rotterdam de welbekende Laurens van der Meer collecteur. Een zekere Mallan, ook een vurig Oranjeklant uit Rotterdam, en een beschermeling van Willem Bentinck, was door het verblijf van Bentinck in Weenen vergeten bij de groote uitdeeling van baantjes. Deze Rotterdammer wendde zich nu tot Gronsfeld en Charles Bentinck, die zich belast hadden met het opmaken van de lijst der collecteurs. Aangezien de lijst voor de steden Rotterdam en den Haag al gesloten was (hoewel de ambtenaren nog niet door de Gecommitteerde Raden geinstalleerd waren) en het bezwaarlijk ging om deze te veranderen, had Gronsfeld voor Mallan eene collecteursplaats te Schiedam bestemd, doch dit sprong af. Eenigen tijd daarna wist Gronsfeld het echter gedaan te krijgen, dat Mallan eene collecteursplaats in den Haag kreeg[1]).

Het trok zeer de aandacht, dat zooveel „acht-en-veertigers" door den Prins geholpen werden. Vele pamfletten verschenen hierover. Zoo werd in een pamflet „*Doelisten-Catechismus*"[2]) in gebedvorm aangegeven, hoe men om een ambt kon vragen: „Onze Erfstadhouder, die daar zijt in den Haag, Uwe naame worde gevreest, Uw graafschap koome, Uw wil geschiede, In Amsterdam alsmede in andere provinciën en steden, Geef ons heden vermeerdering van verklikkers, Vermeerder onze schulden, gelijk de nieuwe ampten doen die van 't lant, En leit ons niet op de Gevangenpoort, maar berooft ons van onze braave Regenten, want aan U geslagt zij de kragt, tyrannie en heerlijkheid erfelijk, tot aan 't einde der republiek, Amen".

Heel populair waren de collecteurs dan ook niet. Zoo leest men ergens in een pamflet:
„Een rotting met een gouden knop, een vest met passementen,
Een hoed met een cocarde op, drie valsche complimenten,

---

1) *Archives*, 4e série I, blz. 390.
2) *Tijdgeschriften* d.d. 1750. (Gem. Archief Amsterdam).

Een degen groot als Breuteur[1]), maar 't hart sonder courage: Dat is van een landscollecteur de regte equipage" [2]).

„In Amsterdam", aldus Van Hardenbroek in zijne Gedenkschriften, „waren mede vele te onvrede over de collecteurs, dat meest slegte en ongegoede lieden zijn, als Doelisten, dwarsboomers, banqueroutiers" [3]).

Van velen dezer gewezen Doelisten beleefden degenen, die hen aan een ambt hadden geholpen, weinig genoegen, want menigeen bleek er ongeschikt voor te zijn en sommigen maakten zich zelfs aan verduistering schuldig.

Chatin, collecteur van de koffie en thee, werd afgezet, „omdat hij de menschen twee stuivers meerder afnam, als hem volgens 't plakkaat toekwam". Wachloo, de collecteur van de boter, werd in 1751 wegens schuld in gijzeling genomen[4]). De Rotterdammer Mallan werd in 1751 uit Holland, Zeeland en West-Friesland verbannen wegens een aanzienlijk te kort [5]).

Al bijzonder ongelukkig liep het af met den man, die in 1748 zoo'n gewichtige persoonlijkheid was geweest en toen zoo druk aan het Hof was gekomen, n.l. met Laurens van der Meer. Men had hem begiftigd met het „hoofdgaerderschap van 's lands recht op de consumptie, turf en van de ontgrondinge, uit- en doorvaert van dezelve binnen Rotterdam". Al heel spoedig werd hij door zijne vroegere Rotterdamsche vrienden, die eene kleinere collecteursplaats hadden gekregen, benijd en belasterd. Twee hunner, Danserweg en Van der Cruyf, wel wetende, dat hij de groote beschermeling was van Willem Bentinck, deelden dezen mee, dat Van der Meer in het publiek enkele brieven, die hij aan den Prins en de Prinses had geschreven, had voorgelezen en daarbij

---

1) Waarschijnlijk een Amsterdamsch straattype uit dien tijd.
2) *Tijdgeschriften* d.d. 1750. (Gem. Archief Amsterdam).
3) Hardenbroek, *Gedenkschriften*, I blz. 52.
4) De Boer t. a. p. blz. 265.
5) *Ned. Jaerboeken* 1751, blz. 243.

verkondigd, dat Bentinck te Amsterdam in 1748 geheel tegen de meening van Z. H. had gehandeld [1]).

13 October 1750 schreef de Prins aan den Raadpensionaris over Van der Meer het volgende: „Hij heeft zijn gebreeken, en ook zijne bekwaamheid; hij weet sedert meer als twee jaer niet beeter of dat ik seer over hem te onvreede ben; maer men heeft hem en meer geholpen, die in April 1747 op het stadhuis het voorstel tot mijne bevorderingh hebben gedaan of helpen doen" [2]).

Toen Van der Meer in 1751, bij den dood van den Stadhouder, een condoleantiebrief zond aan Prinses Anna, herinnerde hij er nog eens aan, dat hij veel voor 't land en 't Oranjehuis had overgehad; „uit een drift voor 's lands welstant en voor 's Prinsen glory heb ik onvoorzigtigheden begaan" [3]). Ook het volgend jaar, in 1752, wilde hij de Gouvernante hieraan herinneren door haar „een relaes van eenige aenmerkenswaardige saaken" toe te zenden, terwijl hij tevens om hulp en bescherming verzocht. „Doen 's lands noot zulks vereysten", aldus schreef hij, „heb ik mijn eyge leeve niet ontzien; ik heb met alle vrijmoedigheyt, om de verheffing van Sijne D. H. (als sijnde, naa mijn begrip, het eenigste middel om onder den zeege van Godt dit landt te bewaaren en te redden) op een beleevde wijze aan de regenten dezer stat versogt. Met diezelvde vrijmoedigheyt nadere ik alleronderdanigst tot Uwe K. H., nu de noot mij en mijne famieli perst. Geld begeer ik niet, want onder 's Hemels zegen kan ik met zuynig- en naarstigheyt alles te bove komen, mits ik selve bij mijne saake mag blijven. Mijn verlange is om als een eerlijk man, maar niet om als een balling te mooge leeven. Ben ik nu genoodsaakt hier off daar op een publieke plaats te komen, al is het maar in een schuyt off op een waage, men attaqueerdt mij off

1) *Archives*, 4e série I, blz. 315.
2) Ibidem I, blz. 499.
3) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 401.

ik de snoodste booswigt was, die er in 't landt is. Moet ik, omdat geen particulier in deeze provintie zig zoo bloot heeft gesteld als ik heb gedaan voor het doorlugtig Huys van Oranje, daarom het meeste tort worde aangedaan? Het is voor mij niet meer draaglijk, en zoo Godt almagtig mij door sijne oneyndige genaade niet hadt ondersteundt, ik waar lange onder de verdrukking bezweeken" [1]).

In 1758 liet de Gouvernante aan Van der Meer verzoeken, om alle papieren, die hij over zijne verhouding tot het Hof onder zijne berusting mocht hebben, terug te geven; men vond dit klaarblijkelijk veiliger! Na den dood van de Gouvernante in 1759 bleef Van der Meer nog drie jaar zijn hoofdcollecteursambt waarnemen; toen werd hij afgezet. Om zijne eigen schulden te betalen, had hij geld uit 's lands kas genomen. Dit werd ontdekt. Op aanschrijven van de Gecommitteerde Raden werd hij door eenige gerechtsdienaren uit zijn huis gehaald, nadat hij eerst nog getracht had te vluchten. Na eerst eenigen tijd in de stadgevangenis te hebben gezeten, werd hij naar de Gevangenpoort in den Haag gevoerd. Bij het verhoor bleek, dat Van der Meer, als zijne bedienden naar huis waren, het geinde geld voor de collecte niet boekte, maar voor zichzelf behield; en dat hij meermalen zakjes met duiten en koffieboonen in plaats van het weggenomen zilvergeld legde. Op die wijze had hij al 49000 gulden ontvreemd. Als eenige verontschuldiging gaf hij op, dat hij meer geld noodig had dan zijn ambt hem opleverde en dat hij daarom van 's lands geld gebruik had gemaakt, om zijne schulden te voldoen! De Gecommitteerde Raden verklaarden hem voor „meineedig, eerloos en infaem". Den 2[en] September 1762 werd zijn vonnis uitgesproken. Hij werd veroordeeld, om na gegeeseld en gebrandmerkt te zijn, vijf en twintig jaar in een tuchthuis opgesloten te worden, om daarna uit Holland en West-Friesland verbannen te worden. Bij het aan-

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXIII, blz. 403.

hooren van zijn vonnis en onder zijne terechtstelling toonde Van der Meer niet het minste berouw. Den 16^en^ werd hij naar het tuchthuis te Gouda gebracht [1]).

Zoo diep was de val van den man, die zich vroeger in het zonnetje van de hofgunst had mogen koesteren!

De Doelist, die als de eigenlijke bewerker van de regeeringsverandering in 1748 werd beschouwd, Daniel Raap, behoorde niet tot hen, die met een ambt werden beloond. Desniettemin heeft de haat tegen de „48-ers" zich vooral tegen hem gericht.

„Niets isser meer gehaat, als Raap met zijn gebroet,
„De Heer bekeer' hem, opdat hij 't niet wederdoet",

schrijft de Boer in zijne *Chronologische Historie* op 31 Dec. 1750 [2]).

Telkens werden er aan het stadhuis briefjes aangeplakt, waarbij de burgerij uitgenoodigd werd Daniel Raap in zijn eigen deurkozijn te zien ophangen. Raap echter stoorde zich nergens aan en rookte dagelijks zijn pijpje even rustig als voor dezen in zijn voorhuis.

Op verjaardagen van leden van het stadhouderlijk Huis verzuimde hij nooit, voor zijn raam te illumineeren. Zoo had hij op 1 Sept. 1749, op den verjaardag van den Prins, een doek opgehangen, waarop de Kloveniersdoelen was afgebeeld. Men zag er een man uit vluchten, op wien een ander schoot. Er onder stond het volgend vers:

„Dus vlugt de Eigenbaet, die 't ware Doelspoor mist,
„ten Doelperk uyt, voor 't Doel van een opregt Doelist" [3]).

Sommigen leidden hieruit af, dat Raap hiermee te kennen wilde geven, dat, wat hij gedaan had, niet was geschied uit eigenbaat, zooals dit bij menigeen het geval was geweest.

---

1) *Ned. Jaerboeken* 1762, blz. 784.
2) De Boer, *Chron. Hist.* blz. 280.
3) De Boer, *Chron. Hist.* blz. 204 en 298. Zie ook de Vrij Temminck, *Part. Aent.* I blz. 54. Ook Raap's zoon moest den haat tegen zijn vader deelen; de Boer t. a. p. blz. 344.

Toen Raap in 't begin van 1754 ernstig ongesteld werd, lieten zijne tegenstanders terstond hatelijke testamenten drukken, die met graagte door het publiek werden gekocht. In een daarvan werd Raap voorgesteld, ziek te bed liggende in zijn huis op den Vijgendam, het tweede huis van de Nes, bij de meesten 't „Illuminatiehuis" genaamd, waar hij zijn testament maakt in tegenwoordigheid van een notaris „geadmitteert voor den Hove van Lucifer". Ieder van zijne kinderen en al de hoofden der Doelisten kregen een deel van zijne nalatenschap. Een zijner zoons zou o.a. zijn raffinaderij van salpeter krijgen, met eene handleiding, hoe gestolen salpeterzakken te koopen of te verduisteren. Zijne dochter Christine zou de chocolade-zaak krijgen met een boekje, getiteld: „Nodige onderrigtingen tot het maaken van valsche bouteljes door Dan. van der Knoll". Aan den Doelist Elie Chatin werd wegens zijn trouwe hulp op de Doelen de somma van f 300 vermaakt, „uit consideratie dat hij, Elie Chatin, te slegt is beloont geworden met de collecteursplaats in de Bourtang". Aan Jan Martini, die geen collecteursplaats had kunnen krijgen, werd f 400 als schadeloosstelling geschonken. Boudeaud zou f 600 erven voor het dragen der vlag op 15 Sept. 1748, en omdat hij onverwacht was afgezet als collecteur over het bestiaal [1]).

Bij Raap's overlijden, op 10 Januari 1754, geraakten de gemoederen zoozeer in beweging, dat zijne weduwe slechts met moeite een paar aansprekers kon vinden, om de doodstijding aan de huizen bekend te maken. Een schilder in de Warmoesstraat illumineerde nog dienzelfden avond. Hij had voor zijn raam een duivel geschilderd, die op zijne achterste pooten stond, terwijl hij in zijn twee voorste pooten een knol uitkneep, waarvan het vocht in een flesch druppelde, waarop met groote letters geschreven stond „Raapesop".

Dinsdag, den 15^{en} Jan., zou het lijk van Daniel Raap, 's middags om 2 uur, in de Oude Kerk begraven worden.

1) *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 364.

Den avond van te voren hadden er al baldadigheden voor het huis plaats gehad, en had men er enkele ruiten ingegooid.

Eenige personen hadden een straatmuzikant meegenomen om voor het huis van Raap te spelen, hetgeen echter door een gerechtsdienaar verboden werd. Luid jubelend trokken zij nu de stad door, overal spotliedjes [1]) op hem zingende.

Bespottelijke begrafenisbriefjes werden verspreid, waarbij „alle opperbaazen van de Doelen ter begravinge versogt werden met het lijk van Daniel Raap, muytemaker in de Doeliaanse Porcelijnwinkel op de Vijgendam, om vóór twee uur te zijn in het tweede Waeygat over de Oude Kerksteeg, alwaar een schuyt gereed zal leggen, om het lijk te vervoeren naar het Galgeveld".

Op den dag van de begrafenis was er al vroeg zoo'n groote toeloop van volk voor het huis op den Vijgendam, dat de dragers er niet door konden. Toen dit met behulp van een gerechtsdienaar gelukt was, trachtte men toch de begrafenis te beletten, door de baar te vernielen. Menigeen wilde, ter herinnering aan de begrafenis van Raap, een stukje er van als reliquie mee naar huis nemen. Af en toe werd een vaandeltje in de hoogte gehouden, waarop met groote letters stond: „D. Raap, landverrader".

Raap's zwager, de collecteur Romans, was intusschen naar burgemeesteren gegaan om te verzoeken, of de begrafenis met een lijkkoets zou mogen geschieden, hetgeen echter niet werd toegestaan. Burgemeesteren hadden den raad gegeven het lijk buiten de stad te laten begraven, waarbij zij dan den noodigen bijstand zouden verleenen, doch dit wilde de weduwe niet.

Eenige compagnieën burgers werden bij trommelslag opgeroepen om tegen acht uur in de wapenen te komen. Niettegenstaande al deze voorzorgsmaatregelen bleef het volk toch samenscholen voor het huis van Raap, om de begrafenis te belemmeren. Nu liet men 's nachts voor 't sterfhuis

1) Zie „*Raap's begrafenis*" in *De Navorscher* XV, blz. 108.

een sleeper komen met een wit paard en een zoogenaamde koekslee, eene platte slee zonder leuningen, waarop het lijk gelegd werd; zoo reed de sleeper, vergezeld van eenige gerechtsdienaars, haastig naar de Oude Kerk, waar de aldaar wachtende menigte met steenen gooide. In de kerk werd niemand toegelaten, dan na het zeggen van een wachtwoord. Zoo werd het lijk van Raap met de meeste haast geplaatst in het graf no. 45; in het begraafregister teekende men op 15 Januari 1754 aan: „Daniel Raap van de Vijgendam, om de muytsiekte des volks onder 't geleijde van gewapende burgers 's nagts ten 3 uuren bijgeset" [1]).

Door het optreden der gewapende macht werd het volk verhinderd zijne woede te koelen aan het sterfhuis, zoodat het zoo zachtjes aan naar huis ging en de rust hersteld werd. Raap's weduwe echter, onder den indruk van den smaad, haren overleden echtgenoot aangedaan, ging reeds den volgenden dag met den gewezen burgerluitenant Vaster naar den Haag om haar nood te klagen. Door middel van den commies Pain kreeg zij een gehoor bij de Gouvernante, die, alvorens iets te doen, W. Bentinck's raad liet vragen. Deze gaf als zijn oordeel te kennen, dat de Gouvernante zich niet in die particuliere aangelegenheden moest mengen, noch in Amsterdam zelf moest verschijnen; dat zij wel Raap's weduwe en hare familie in bescherming kon nemen, doch niet op een in het oog loopende wijze, omdat het Oranjehuis onder de regenten reeds zooveel terrein had verloren en zich anders ook bij de burgerij nieuwe vijanden zou maken [2]).

Zoo keerde de weduwe Raap onverrichter zake uit den Haag terug. Toch nam het Hof er wel verdere notitie van, wat er bij Raap's begrafenis had plaats gehad. De Hoofdofficier van Amsterdam werd verzocht inlichtingen te geven, wat hij in deze zaak gedaan had. Toen hij meegedeeld had,

1) *Begraafregister der Oude Kerk* te Amsterdam, d.d. 15 Jan. 1754.
2) *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 363.

dat hij niets gedaan had, „om de stad niet weder in onrust te brengen en omdat daarenboven het succes onzeker was", werd hem door het Hof verzocht om geheime informaties in te winnen. Veel heeft hij niet onderzocht, daar burgemeesteren vonden, „dat zulks niet anders strekte als om nieuwe beweging te maken" [1]). In Maart van hetzelfde jaar besloten zij eene deputatie te zenden naar de Gouvernante, met alle informaties omtrent de begrafenis van Raap [2]) en bij H. K. H. te „bezorgen, dat die zaken daarbij mogten blijven, want dat men de gevolgens anders apprehendeerde in dese stad" [3]).

Raap's overlijden bewerkte, dat de geheele bij velen reeds vergeten Doelistenbeweging van 1748 weer werd opgerakeld. Hatelijke pamfletten, waarin men ook zijn afkeer van het Oranjehuis uitte, verschenen in groote menigte, doch Raap, „die rumoerbaas en aertsgouddief", moest het nog in het bijzonder ontgelden [4]).

Van Doelistische en Stadhoudersgezinde zijde verschenen nu tegengeschriften. In een ervan, „het Gedrag der Stadhoudersgezinden verdedigt door Mr. A. V. K. [5])", voor welks schrijver men den Leidschen stadhoudersgezinden Elie Luzac hield, werd wel is waar onbewimpeld gezegd, „dat er zijn geweest onder de Doelisten, spreekers enz., lieden, die alleen uit eigenbelang gedreven zijn geweest, 't zij hoogmoed, 't zij hunne slegte omstandigheden, 't zij eene onbedachte drift hen aangezet hebbe, en dat deze wel het meest geroerd en gewoeld hebben naar buiten", doch, voegt de schrijver er onmiddellijk aan toe: „zulken zijn ook onder de andere partij bij menigte te vinden". Vervolgens houdt de schrijver een

---

1) De Vrij Temminck, *Part. Aent.* II, blz. 10.

2) De weduwe Raap kon het bezwaarlijk meer in Amsterdam uithouden en ging in den Haag wonen in 1758, terwijl Romans, die als hoofdcollecteur was afgezet, in haar huis een „chocolaatmakerij" deed. (Zie de Boer, t. a. p. blz. 427).

3) De Vrij Temminck, t. a. p. II blz. 16

4) Zie Knuttel, nos. 18421—18452.

5) Knuttel, no. 18414.

warm pleidooi voor de noodzakelijkheid van het stadhouderlijk bewind.

Schepenen van Amsterdam vonden het in het belang van de rust noodzakelijk, met kracht tegen al deze geschriften op te treden en vooral tegen het laatstgenoemde en een ander, dat er tegen in ging, getiteld: „Het Stadhouderschap wettiger gehandhaafd en de Doelisterijgezinden kragtiger verdeedigd, als door den regtsgeleerden Advocaat van kwaazaken". Beide geschriften werden op het schavot openlijk verbrand en een premie van f 3000 uitgeloofd aan hem, die den auteur of den drukker wist aan te wijzen.

Na deze opwelling in 1754 werden de gemoederen kalmer. De Doelistenbeweging geraakte langzamerhand in vergetelheid [1]).

Uit de voorgaande bladzijden is duidelijk gebleken, dat de Doelisten, althans velen hunner, zeer impopulair waren geworden. Voor een groot deel moet dat toegeschreven worden aan minachting voor hun karakter, omdat van velen werd verondersteld, dat zij alleen uit eigenbaat hadden gehandeld. Maar ook zal de impopulariteit, waarin Willem IV geraakte [2]), omdat hij de hooggespannen verwachtingen der burgerij niet bevredigde, zich uitgestrekt hebben over de vurige aanhangers van het Oranjehuis. Het ligt echter niet in het bestek van dit werk om de geschiedenis van het stadhouderschap van Willem IV te beschrijven en aan te toonen, hoezeer hij de gunstige gelegenheid voor het Oranjehuis om de regeeringstoestanden in onze Republiek

1) Wel hoorde men nog lang alles, dat men „miserabel" vond, „rapesop" noemen en kon men geen schimmel voor eene slee zien, of dit werd „het paard van Raap" genoemd. Niet graag gebruikte men een schimmel tot vervoer van passagiers. Zelfs vertelt Jan de Boer, dat toen de hamen der sleeperspaarden van cijfers werden voorzien, geen enkele sleeper het getal 48 wilde hebben. (de Boer, t. a. p. blz. 490).

2) Wagenaar deelt in zijne *Dagel. Aanteek.* mede, dat, toen in November 1749 op den Amsterdamschen schouwburg de Don Quichote werd vertoond, van het schellinkje meermalen luid werd geroepen: „dat is Zijne Hoogheid op een duit!" — Vergel. verder ook Hardenbroek's *Gedenkschriften* I, blz. 71.

radicaal te hervormen, heeft verzuimd, en hoezeer het mede aan zijne regeering was te wijten, dat een groot deel der burgerij zich van Oranje heeft afgewend.

Ook op de verhouding tusschen de regeering van Amsterdam en het Oranjehuis heeft de nasleep der gebeurtenissen van 1748 een ongunstigen invloed uitgeoefend. Met een verklaring van dit feit willen wij onze beschouwingen over de Doelistenbeweging besluiten.

Gedurende het verblijf van den Prins in Amsterdam was er eene mondelinge overeenkomst gesloten, dat de Prins ieder jaar twee burgemeesteren en twee schepenen mocht recommandeeren. Hierdoor kon hij reeds een grooten invloed op de regeering uitoefenen; had hij langer geleefd, hij zou ongetwijfeld de geheele regeering naar zijn hand hebben kunnen zetten. Bij de jaarlijksche verkiezing op den 2en Febr. 1749 werden dan ook die personen verkozen, die de Prins in de regeering wilde hebben, doch zij waren te nauw verwant aan de in 1748 afgezette regenten om niet hunne antipathie te deelen ten opzichte van den Prins [1]).

Zoolang de Prins leefde, hield men zich stipt aan de mondelinge afspraak [2]). De anti-stadhouderlijke partij waagde het niet, zich openlijk tegen de wenschen van Z. H. bij verschillende benoemingen te verzetten.

Hoe men den Prins naar de oogen zag bij de magistraatsverkiezing in 1750, deelt ons burgemeester de Vrij Temminck aldus mee [3]): „Eerst is tussen de 4 Heeren Burgemeesteren (n.l. Mr. Ferdinand van Collen, Mr. Pieter Six, Mr. Jan Huydecoper van Maarseveen en Mr. Egbert de Vrij Temmink) gesproken om aan Sijn Hoogheyt tot Burgemeesteren voor te stellen de Heeren Rendorp, Trip en Hasselaer, en soo Sijn H. een nieuwe proponeerde, daer niets op te segge

1) Zie hierover *Bijdr. en Mededeel.* XXVIII, blz. 380—402.
2) De Witte van Citters, *Tractaten van Correspondentie*, blz. 194.
3) De Vrij Temminck, *Particuliere Aenteekeningen van de Kamer van Heeren Burgemeesteren*, deel I, blz. 6, en Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*, deel I, blz. CLI en CLII.

viel, dat men sulks souw overnemen, maer soo het was de Heer van Swieten of Scholten, dat men sulks positief souw tegenspreken. De Heer Van Collen inclineerde egter meer, soo als klaerlijk bleek, om aen Sijn H. charte blanche te geven. Maer die andere Heeren waeren, om een voorslag te doen.

Daerop sijn d' Heeren Van Collen en Maersseveen naar den Haag gegaen. Sijn H. heeft zig de Heeren Rendorp en Trip laete welgevallen, maer omdat de Hr. Hasselaer bij de Admiraliteyt moest fungeeren, heeft voorgeslagen de Hr. Jan Graefland, hetgeen die Heeren hebben overgenomen.

Rakende de Schepenen:

Sijn eenige voor oude aen Sijn H. opgegeven, en 2 van de nieuwe aen deselve gelaeten, en 2 onder Burgemeesteren te looten [1]). Voorts is in een nadere conferentie bij Heeren Burgemeesteren geresolveert nader aen Sijn H. voor te slaen de Hr. Willem Gideon Deutz, met de redenen, daertoe dienende, maer soo sulks niet geviel, dan toe te stemmen in de Hr. Jan Graefland; dat men verder voor nieuwe Schepenen souw voorslaen wegens de Hr. Van Collen [in margine is hierbij aangeteekend: „dien Heer geliet sig, alsof seer toevallig om de Hr. Lijnslager dagt, siende de leyst van de Regeering"] Jan Carel Lijnslager en voor de Hr. van Maersseveen de Hr. Mattheus Boendermaker.

Nota. De Hr. Van Collen was eerst tegen de nadere voorslag van de Hr. Willem Gideon Deutz, maar wierd overgehaelt.

De 2 Heeren sijn weder uit den Haag gekomen, maar Sijn H. bleef persisteeren voor de Hr. Graefland. Verders souw deselve kennis geven van de twee nieuwe Schepenen, die deselve gaerne souw doen verkiesen".

De uitslag was natuurlijk, dat Graefland burgemeester

1) Het was gebruikelijk jaarlijks 4 nieuwe schepenen te benoemen. Vóór de regeeringsverandering in September 1748 benoemde ieder van de burgemeesteren er één en tot die gewoonte keerde men na den dood van Willem IV en de oprichting van de correspondentie in 1752 terug. (Zie Elias, t. a. p. I, blz. CLII, noot).

werd en dat Jan Agges Scholten benevens Carel Lijnslager en Nicolaas Muilman door den Prins in de schepenbank geplaatst werden. Willem IV kreeg in alles zijn zin [1]).

Ook benoemde men in alle betrekkingen, zoowel bij de provinciale als de generaliteitscolleges, alleen hen, die Zijne Hoogheid gaarne wilde. Zoo vertelt wederom de Vrij Temminck op 23 April 1749: „Aen Sijn H. heeft men laete vraege, of het hoogst deselve aengenaem souwde sijn, dat d'Heer Vroedschap de Rhode wierd gecommitteert in de Admiraliteyt van Zeland' [2]).

Het hinderde de burgerij, dat de Prins weer enkele in 1748 afgezette regenten opnieuw aanstelde, of met een ander winstgevend ambt begiftigde. In 1751 toch benoemde Z. H. den in 1748 afgezetten Abraham Boddens Eduardsz. weer tot schepen en werd de afgezette burgemeester Pieter van de Poll tot Baljuw van Amstelland benoemd, tot groote verontwaardiging van de burgerij [3]). Menig hatelijk pamflet verscheen hierover [4]).

Nauwelijks was echter Willem IV overleden, of de Amsterdamsche regeering onttrok zich aan de over haar uitgeoefende voogdij. Twee partijen kwamen nu scherp tegenover elkaar te staan. De Prinsgezinden, met Ferdinand van Collen aan het hoofd, waartoe o.a. Muilman, Lijnslager, Hogguer en Jan Agges Scholten [5]) behoorden, wenschten uit eigenbelang, dat de Gouvernante denzelfden invloed in Amsterdam zou behouden, als Willem IV had gehad; de staatsgezinde partij onder leiding van Hasselaer echter wilde „een einde maaken van 't geene het Hof tegens de previlegiën deser stad zig aanmatigde, en de vrije deliberatiën

---

1) Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, Inl. blz. CLII.
2) De Vrij Temminck, *Part. Aent.* I blz. 2.
3) Elias, t. a. p. I, blz. CL.
4) Zie *Dichtkundig Praaltooneel* III, blz. 182.
5) Dat de familie Scholten zeer gezien bij de Gouvernante was, bewijst wel het feit, dat de Prinses bij den doop van den kleinzoon van Jan Agges Scholten peet is geweest. Elias, t. a. p. II, blz. 860.

in 't eligeeren van Burgemeesteren wederom aan den Oud-Raad te doen erlangen" [1]).

Deze laatste partij wilde zich dus niet meer aan de aanbevelingen van de Gouvernante storen, noch voor de burgemeesters-, noch voor de schepenverkiezing. De Gouvernante, hoewel gewaarschuwd dat men op haar recommandatie niet zou letten, trachtte evenwel het aan haar echtgenoot toegekende recht te behouden. Toen de verkiezingsdag van burgemeesteren in 1752 naderde, deelde burgemeester Hasselaer, die de dagvaart bijwoonde, op een audientie bij de Gouvernante haar „als bij discours, en voor zig zelfs, zonder daertoe door Burgemeesteren gelast te zijn", mede, wie men tot de burgemeesterlijke waardigheid dacht te kiezen, n.l. Pieter Six, Willem Gideon Deutz en Jan Huydecoper [2]). Eenigen tijd later gaf de Gouvernante schriftelijk aan Hasselaer te kennen, dat zij in plaats van Deutz den heer Temminck voorsloeg, en dat zij Van Collen wenschte te zien aanblijven als burgemeester.

Nadat zoowel Van Collen als Hasselaer tevergeefs getracht hadden de Gouvernante tot een ander gevoelen te brengen, moesten regeerende burgemeesteren beslissen, of zij voor den wensch van de Gouvernante zouden bukken, ja of neen. Van Collen en ter Smitten besloten tot het eerste ; Hasselaer en Rendorp, bemerkende dat zich onder de regenten een partij had gevormd, die Amsterdam aan de voogdij van het Oranjehuis wilde onttrekken, voegden zich bij deze partij. Het resultaat van de verkiezing op Vrouwendag was, dat tot nieuwe burgemeesters gekozen werden W. G. Deutz, Gerrit Hooft en Egbert de Vrij Temminck, die als vierden burgemeester uit de afgetredenen in plaats van Van Collen, die aan de beurt van aanblijven was, G. A. Hasselaer kozen. Met de aanbeveling van de Gouvernante was dus in 't geheel geen rekening gehouden.

---

1) Elias, t. a. p. I, blz. CLVIII.
2) *Archives*, 4e série II, blz. 187. Vgl. Elias t. a. p. I, blz. CLIII vlg.

Om nu allen invloed van het stadhouderlijk Hof voortaan te weren, besloten de anti-Oranjegezinde regenten den 6en Maart 1752 eene correspondentie op te richten. Deze had ten doel „om alle brigues en partijschappen onder de leden dezer stadsregeering voor te komen, vermids ieder der regenten, van d'oudste af, door middel van die conventie op zijn beurt van d'agrementen en voordeelen der regeering konde jouisseeren, voor soverre sulks echter met wetten, previlegiën of instructiën van Staat bestaanbaar was, en zodanige aan de beurt leggende regent, zo door zijn capaciteit als moreel en politiek gedrag tot d'opensijnde post eligibel konde worden geconsidereerd" [1]).

Voortaan zou dus de ancienniteit zoo goed als geheel den doorslag geven bij de magistraatsverkiezingen. Ook vroeger was dit in den regel het geval; alleen bij onderlinge verdeeldheid week men er van af; deze verdeeldheid hoopte men voortaan te voorkomen, doordat de meerderheid zich bond aan een geschreven wet.

Om de correspondentieleden zoo stevig mogelijk bijeen te houden, had men bij de „Poincten van Ordre" onder anderen bepaald, dat „die tegens deze poincten van ordre zal aangaan, ofte door andere weegen sijne particuliere bevordering of direktie van zaaken zal trachten te bekoomen, zal gehouden worden, alsof hij sich van deese poincten zoude hebben onttrokken en sal in 't vervolg daaromtrent niet meer worden geconsidereerd". Natuurlijk konden zich geschillen voordoen onder de leden, doch „alle dubiteiten en duisterheden sullen bij de 15 oudste leeden worden gedecideerd, en zal men als luyden van eer aan derzelver uitspraak zich moeten onderwerpen" [2]).

Deze correspondentie werd aanvaard door 8 burgemeesteren, 29 schepenen en 3 raden, terwijl 3 burgemeesteren,

1) *Declaratoir* van Mr. J. Geelvinck aan burgemeesteren Hooft en Clifford in 1787. (Gem. Archief Amsterdam).

2) *Poincten van Ordre* van 1752 (de Witte van Citters, *Contracten van Correspondentie* blz. 184—194).

20 schepenen en 6 raden uitgesloten waren en in 't vervolg uit alle ambten geweerd werden.

Degenen, die van de in 1748 niet afgezette regenten nog over waren, sloten zich voor het grootste gedeelte bij de correspondentie aan; de in 1748 afgezette regenten bleven echter buiten het bewind, daar men hun liever niet den voorrang wilde geven [1]). Zoo vertelt Hardenbroek in zijne *Gedenkschriften,* dat de correspondentieleden de in 1748 afgezette burgemeesteren Van de Poll en Geelvinck niet in de correspondentie wilden opnemen, omdat zij dan in rang teruggesteld zouden worden [2]). Slechts twee of drie van de sedert 1748 door Willem IV aanbevolen schepenen werden lid van de correspondentie; de rest, een elftal, bleef Prinsgezind. Van de in 1748 aangestelde nieuwe vroedschappen, waarvan er in 1752 nog 16 in leven waren, weigerden er tien de correspondentie te onderteekenen [3]).

Daar de anti-Oranjegezinde partij voortaan de meerderheid bleef uitmaken in de Amsterdamsche regeering, was het voor de Gouvernante onmogelijk het verloren gezag terug te winnen. De eenige invloed, dien zij nog kon uitoefenen, bestond hierin, dat zij uit de haar aangeboden nominatie voor de schepenbank niet de candidaten koos, die burgemeesteren het liefst benoemd hadden gezien. En verder kon zij bij allerlei benoemingen tot landsposten, die van haar afhingen, de Amsterdamsche vrienden begunstigen en haar tegenstanders daar voorbijgaan [4]). Maar dit woog niet op tegen het feit, dat het Oranjehuis voortaan, evenals dit vóór 1748 het geval was geweest, weder de gelegenheid miste om invloed uit te oefenen op de verkiezing van de eigenlijke regeerders der stad Amsterdam.

1) Zie hierover Elias, t. a. p. I, blz. CLVI en CLVII.
2) Hardenbroek, *Gedenkschriften* I, blz. 199.
3) Elias, t. a. p. I, blz. CLVIII.
4) Elias, t. a. p. I, blz. CLVI en CLIX.